

ΣΧΟΛ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΥΠΟ

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγητοῦ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

μετὰ πολλῶν μεταβολῶν καὶ διορθώσεων

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΖΑΚΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

16— Ὁδὸς Περικλέους— 16

1906

ΣΤΟΙΧΕΙΑ

154

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΥΠΟ

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγητοῦ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

μετὰ πολλῶν μεταβολῶν καὶ διορθώσεων

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΖΑΚΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

16—Ὁδὸς Περικλέους—16

1906

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞ ΔΗΜΑΡΑ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ πάροδον εἴκοσιν ὄλων ἐτῶν ἐκδίδονται νῦν τὸ δεύτερον τὰ ἐν ἔτει 1886 (ἐν Ἀθήναις, τύποις Ἀνέστη Κωνσταντινίδου) ἐκδοθέντα τὸ πρῶτον Στοιχεῖα Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει ἐνόμισα καλὸν νὰ εἰσαγάγω μεταβολάς τινας εἰς τὸ βιβλίον, περὶ ὧν δὲν κρίνω ἀναγκαῖον ἐν λεπτομερείᾳ νὰ μακροηγορήσω. Ἀρκοῦμαι μόνον εἰς τὸ νὰ δηλώσω γενικώτερον, ὅτι κατέστησα αὐτὸ ἀπλούστερον, ἀποβλέπων εἰς τὸν κύριον σκοπὸν, δι' ὃν συνετάχθη, ὅτι διώρθωσα ὅσα ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει δὲν μοὶ ἐφάνησαν ἀκριβῶς ἔχοντα, καὶ ὅτι κεφάλαιά τινα ἢ μέρη κεφαλαίων ἀνασυνέταξα συμφώνως πρὸς τὰς νεωτέρας τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἐρεῦνας ἢ ἀποκαλύψεις.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1906.

Σ. Κ. Σ.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὀνομάζομεν ἑλληνικὰ γράμματα ἢ ἑλληνικὴν γραμματεῖαν (literatura), γενικώτερον μὲν τὸ σύνολον τῶν ἑλληνιστὶ γεγραμμένων γλωσσικῶν μνημείων, εἰδικώτερον δὲ τὸ σύνολον τῶν ἐντέχνων ἑλληνικῶν ποιημάτων καὶ συγγραμμάτων, ἐκείνων δηλαδή, ἅτινα καὶ διὰ το περιεχόμενον αὐτῶν (τὴν ὕλην ἢ τὴν οὐσίαν) καὶ διὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν μορφήν (τὸ εἶδος) εἶναι ἄξια λόγου καὶ τρόπον τινὰ χρησιμεύουσιν εἰς τὸ νὰ γνωρίσωσιν εἰς ἡμᾶς τὸ καθολικὸν πνεῦμα τοῦ παρὰ γαγόντος αὐτὰ ἑλληνικοῦ ἔθνους (1).

Ἑλληνικὴν δὲ γραμματολογίαν ἢ ἱστορίαν τῶν γραμμάτων ὀνομάζομεν τὴν ἱστορικὴν ἐκθεσιν περὶ τῶν ἐντέχνων ἑλληνικῶν ποιημάτων καὶ συγγραμμάτων, καθ' ὅσον ἐν αὐτοῖς εἶναι ἠνωμένα ἢ τε ὕλη καὶ τὸ εἶδος. Πᾶσα δηλαδή ἡ διανοητικὴ τοῦ ἔθνους παρὰ γαγὴ διακρίθεται εἰς οὐσίαν ἢ ὕλην καὶ εἰς τύπους ἐξωτερικοὺς ἢ εἶδος. Καὶ τὴν μὲν ἀλήθειαν τῆς ὕλης ἐρευνᾷ ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης, τὸ δὲ πάλιν τυπικὸν ἡ ἱστορία τῆς γλώσσης ἢ ἡ γραμματικὴ κατὰ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς σημασίαν, ἡ δὲ γραμματολογία, ὡς εἵπομεν, ἐξετάζει ἀμφοτέρω τὰ στοιχεῖα ταῦτα καθ' ὅσον εὐρίσκονται ὁμοῦ συννηωμένα καὶ ἔχουσι λάβη ὠρισμένον τινὰ γραμματικὸν τύπον.

Ὁ γραπτὸς καθ' ὅλου λόγος διακρίθεται εἰς δύο μεγάλα εἶδη, τὴν ποίησιν καὶ τὸν πεζὸν λόγον, ἐκάτερον δὲ τῶν εἰδῶν τούτων ὑποδικρίθεται πάλιν εἰς τρία· ἡ μὲν ποίησις εἰς τὸ ἔπος ἢ τὴν ἐποποιάν,

(1) Ἐν τῇ εἰδικωτέρᾳ ταύτῃ σημασίᾳ ὀνομάζουσι πολλοὶ τὴν γραμματεῖαν καὶ λογοτεχνίαν.

εἰς τὴν *λυρικήν* ποίησιν καὶ εἰς τὸ *δράμα*, ὃ δὲ πεζὸς λόγος εἰς τὴν *ιστοριογραφίαν*, εἰς τὴν *φιλοσοφίαν* καὶ εἰς τὴν *ρητορείαν*. Τὰ δὲ τρία τῆς ποιήσεως εἶδη ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ ἰσχύθηκα τοῦ πεζοῦ λόγου· τὸ μὲν ἔπος πρὸς τὴν ἱστορίαν, ἡ δὲ *λυρική* ποίησις πρὸς τὴν *φιλοσοφίαν*, τὸ δὲ *δράμα* πρὸς τὴν *ρητορείαν*. Ἐκαστον δὲ πάλιν τῶν ἐξ τούτων εἰδῶν διακρίνεται εἰς ὑπάλληλα εἶδη στενώτερα, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ.

Θέλομεν δὲ *πραγματευθῆ* ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ τὴν ἐλληνικὴν γραμματολογίαν ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῆς ἀρχῶν μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατὰ τὴν *εἰδογραφικὴν* μέθοδον, ἥτοι κατὰ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς ποιήσεως, διότι παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις λαοῖς, πρῶτον παρήχθη ἡ ποίησις καὶ ἔπειτα ἡ ἑντεχνος πεζογραφία.

Πρὸ τούτου ὅμως κρίνομεν καλὸν νὰ προτάξωμεν δύο ἀναγκαιότατα κεφάλαια· α') Περὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν διαλέκτων αὐτῆς καὶ β') Ἱστορικὴν ἔποψιν τῆς ἐλληνικῆς γραμματικῆς κατὰ περιόδους καὶ ἐν συνεχείᾳ, ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῆς ἀρχῶν μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Α'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΑΥΤΗΣ

Ὅπως ἐθνολογικῶς οἱ Ἕλληνες ἀνήκουσιν εἰς τὴν λεγομένην Ἰαπετικὴν ὁμοεθνίαν, εἰς ἣν ἀνήκουσι πάντα σχεδὸν τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη καὶ τινὰ τῶν Ἀσιατικῶν, οὕτω καὶ ἡ καθολικὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων εἶναι μέλος τῆς Ἰαπετικῆς γλωσσικῆς ὁμοεθνίας, ἥτις περιλαμβάνει ὡς αὐτὴς πλὴν τινῶν Ἀσιατικῶν γλωσσῶν καὶ πάσας σχεδὸν τὰς Εὐρωπαϊκὰς, ὧν κατὰ τοὺς σημερινοὺς χρόνους τρεῖς εἶναι κυρίως οἱ μεγάλοι κλάδοι, ὁ Λατινικός, ὁ Γερμανικός καὶ ὁ Σλαβικός, ἤτοι αἱ Λατινογενεῖς γλῶσσαι (Ἰταλική, Γαλλικὴ, Ἰσπανικὴ, Πορτογαλλικὴ κτλ.), αἱ Γερμανικαὶ (Γερμανικὴ, Ἀγγλικὴ, Σκανδιναβικαὶ κτλ.) καὶ αἱ Σλαβικαὶ (Ῥωσικὴ, Σερβικὴ κτλ.).

Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἀρχαιότατα καλλιεργηθεῖσα ἐξ ὅλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, εὐθὺς ὡς ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἱστορίαν παρίσταται εἰς ἡμᾶς διηρημένη εἰς διαλέκτους, εἶναι δὲ ἄγνωστον πότε καὶ πῶς ἔγινεν ἡ διαιρέσις αὕτη. Ἐχει δὲ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ κατὰ τὸ λεκτικὸν καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ λόγου μεγαλυτέραν ὁμοιότητα ἐξ ὅλων τῶν συγγενῶν γλωσσῶν πρὸς τὴν Λατινικὴν, ὅχι διότι ἡ τῆς Ἑλληνικῆς συγγένεια ὑπῆρξεν ἀρχήθεν στενωτέρα πρὸς τὴν Λατινικὴν ἢ πρὸς τὰς ἄλλας Ἰαπετικὰς, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐπειτα, κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἐπελθούσης ἐπικοινωνίας καὶ στενωτέρας σχέσεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τῆς ἕνεκα τούτου ἐπιδράσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Τρεῖς εἶναι αἱ κύριαι διαλέκτοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης· ἡ Αἰολικὴ, ἡ Δωρικὴ καὶ ἡ Ἰωνικὴ (μετὰ τῆς ἐξ αὐτῆς προελθούσης Ἀττικῆς), ἀντίστοιχοι πρὸς τὰς τρεῖς φυλάς, εἰς ἃς διηρεῖτο τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος· τοὺς Αἰολεῖς, τοὺς Δωριεῖς καὶ τοὺς Ἴωνες. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Ἑλλὰς ἦτο διηρημένη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἰς πλείστας μικρὰς

αὐτοτελεῖς πολιτείας, ὧν ἐκάστη πολλάκις περιελάμβανε μίαν μόνον πόλιν μετὰ τῶν περιχώρων αὐτῆς, συνέβη ὥστε ἐν ἐκάστη σχεδὸν πολιτεία νὰ σχηματισθῇ ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ὁμιλουμένης γλώσσης καὶ μία ἰδιαιτέρα τοπικὴ ἢ ἐπαρχικὴ διάλεκτος. Τὸ πλῆθος τοῦτο τῶν τοπικῶν ἰδιωματικῶν ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ ὑποδιαιρέσεις τῶν τριῶν κυρίων διαλέκτων. Ἐχομεν λόγου χάριν τῆς μὲν *Αἰολικῆς* διαλέκτου παραλλαγάς τὸ Θεσσαλικὸν ἰδίωμα, τὸ Βοιωτικόν, τὸ Φωικόν, τὸ Λοκρικόν, τὸ Ἀσιατικόν (τὸ καὶ ἰδίως Αἰολικόν) καὶ ἄλλα, τῆς δὲ *Δωρικῆς* τὸ Λακωνικόν, τὸ Μεσσηνιακόν, τὸ Ἀργολικόν, τὸ τῶν Ἰονίων Νήσων (μετὰ διαφορῶν ἐν ἐκάστη σχεδὸν νήσῳ), τὸ Σικελιωτικόν, τὸ Ἰταλιωτικόν, τὸ Κρητικόν, τὸ Ῥοδιακόν, τὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Δωρικῶν ἀποικίων καὶ ἄλλα, τῆς δὲ *Ιωνικῆς* (ἢ Ἰάδος) μόνης τῆς ἐν Ἀσίᾳ λαλουμένης τέσσαρας παραλλαγάς, ἧτοι τοπικὰς διαφοράς, διέκρινεν ὁ Ἡρόδοτος (Α', 142), πλείσται δὲ ἄλλαι εἶναι αἱ παραλλαγαὶ αὐτῆς.

Αἱ ποικίλαι δ' αὖται διάλεκτοι καὶ παραλλαγαὶ διαλέκτων αὐτοτελῆ βίον διήγαγον μέχρι τῶν μακεδονικῶν χρόνων, αἱ μὲν ὅλως δημοτικῇ ἀπομείνανσαι, αἱ δὲ καὶ ἐντέχνως καλλιεργηθεῖσαι. Οὕτω πρώτη μὲν πασῶν ἐντέχνως ἐχρησιμοποιήθη εἰς σύνταξιν ποιημάτων καὶ συγγραμμάτων ἡ Ἰωνικὴ ὑπὸ τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως, ἔπειτα ὑπὸ τῆς Ἑλεγεῖας καὶ τῆς Λύρας τοῦ Ἀνακρέοντος, ὑπὸ τῆς Λογογραφίας, τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου, τῆς Ἰωνικῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου καὶ τοῦ Δημοκρίτου καὶ ὑπὸ τῆς Ἰατρικῆς τοῦ Ἱπποκράτους. Ἐπειτα ἡ *Αἰολικὴ* τῆς Λέσβου ὑπὸ τῆς Λύρας τοῦ Ἀλκαίου καὶ τῆς Σαπφούς, ἡ *Βοιωτικὴ* ὑπὸ Κορίννης τῆς Τανναγραίας, τὸ *Λακωνικόν* τῆς Δωρικῆς ἰδίουμα ὑπὸ τοῦ Ἀλκιμᾶνος, τὸ *Σικελιωτικόν* ὑπὸ τοῦ Ἐπιχάρμου καὶ τοῦ Σόφρονος, τὸ *Ἰταλιωτικόν* ὑπὸ Ῥίνθωνος καὶ ὑπὸ τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας, καὶ οὕτω καθέξῃς. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ μεγίστου μέρους τῶν ἐξκριμνηθέντων μνημείων ἀκριβὲς χαρακτηρισμὸς καὶ ἐξιστόρησις πασῶν τῶν διαλέκτων καὶ καθ' ἑλίου καὶ κατὰ μέρος δὲν εἶναι πολὺ εὐχερὲς νὰ γίνη.

Ὅτε δὲ μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους αἱ Ἀθηναὶ διὰ τε τὴν πολιτικὴν τῶν ἐπικράτησιν, καθὼς καὶ διὰ τὴν εἰς τὰς τέχνας καὶ τὴν λοιπὴν παιδεῖαν ὑπεροχὴν, ἀπέβησαν μητρόπολις καὶ κοινὸν παιδευτήριον ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ Ἀττικὴ διάλεκτος, διὰ μακρὰς σειρὰς ποιητῶν καὶ συγγραφέων καλλιεργηθεῖσα, ἔφθασεν εἰς τὴν ἀνω-

τάτην περιωπὴν τῆς ὀρθοεπειῆς καὶ ἀκριβεῖας, ἤρχισεν καὶ ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος νὰ γίνηται κοινὸν ὄργανον συγγραφῆς πρὸς πάντας τοὺς Ἑλληνας. Ἐπετάθη δὲ ἡ ὑπερίσχυσις αὕτη τῆς Ἀθίδος μάλιστα, ὅτε, αὐλικὴ καὶ ἐπίσημος γλῶσσα τῶν Μακεδόνων ἡγεμόνων ἀποβῆσα, μεταφυτεύθη δι' αὐτῶν εἰς πάσας τὰς χώρας τοῦ τότε ἀνατολικοῦ κόσμου. Τότε καὶ οἱ μὴ Ἀθηναῖοι Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ ἀττικίζωσι καὶ οἱ βάρβαροι ἤρχισαν νὰ ἐλληνίζωσι. Συνέβη δ' αὕτη ἡ ἐξαττικίσις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ ἐξελληνίσις τῶν βαρβάρων οὔτε συγχρόνως οὔτε ἐξ ἴσου πανταχοῦ. Ἀλλὰ εἰς μὲν τοὺς κατὰ τε γένος καὶ γλῶσσαν συγγενεῖς Ἴωνες προσέθη τεχύτερον καὶ βαθύτερον, ὀψικίτερον δὲ καὶ ἐπιπολιαιότερον εἰς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας. Διὰ τῆς νέας δὲ ταύτης καὶ ποιικίλης συγκράσεως τοῦ Ἀττικισμοῦ μὲ τὰς Ἐπαρχικὰς διαλέκτους συνεφυεράθησαν παντοῖαι ἄλλαι τοπικαὶ διάλεκτοι ἕκτοτε μέχρι σήμερον διασωζόμεναι. Ἀλλὰ καὶ πάλιν διάλεκτοι ὑπὸ τινων Ἑλληνιστικῶν καλούμεναι καὶ τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα βαθύτερον ἢ ἐπιπολαιότερον φέρουσιν, ἐσχηματίσθησαν παρὰ τοῖς ἐξελληνισθεῖσι λαοῖς τῆς Ἀσίας, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἐν τοιαύτῃ δὲ Ἑλληνιστικῇ διαλέκτῳ εἶναι λ.χ. γεγραμμένη πλὴν ἄλλων βιβλίων ἡ τε *μετάφρασις τῶν Ο'* καὶ ἡ *Καινὴ Διαθήκη*.

Τῶν δ' οὕτως ἐσχηματισμένων νεωτέρων Ἑλληνικῶν καὶ Ἑλληνιστικῶν διαλέκτων, ἄλλαι μὲν ἐξεβαρβαρώθησαν πάλιν καὶ παντελῶς ἀπεσβέσθησαν, ἄλλων δὲ διατηροῦνται ἔχον μέχρι σήμερον.

Κοινὴ δὲ γλῶσσα ἡ διάλεκτος ἐκκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν καὶ Βυζαντινῶν γραμματικῶν ὁ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου ἐκπεπωκὼς ἐκεῖνος καὶ ἐξ ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων, οὐσιαστικῶν μὲν ἀττικῶν, ἐν μέρει δὲ καὶ μὴ ἀττικῶν, τύπων καὶ στοιχείων συγκεκραμένος *Ἑλληνισμός* (Πολύβιος, Στράβων κλπ.), ὁ δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ πολλάκις ἀντικαθίσταμενος πρὸς τὸν γνήσιον καὶ καθαρὸν *Ἀττικισμόν*, ὅστις ἦτο καὶ διέμενε μέχρις ἐσχάτων κοινὸν ὄργανον τῆς λογιωτέρως τάξεως τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἑλληνίζόντων. Ἐμελετήθη δὲ κάλλιον καὶ ἐπέδρασεν ὁ *Ἀττικισμός*, ὅτε οἱ Ἀλεξανδρινοί, ἀπὸ τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαιοτέρων ποιητῶν ἐπὶ τὴν τῶν Ἀττικῶν μάλιστα συγγραφέων τραπέντες, ἤρχισαν διὰ τεχνολογικῶν καὶ ῥητορικῶν συγγραμμάτων νὰ ἀναλύωσι τὰ ἀγτικά ἀριστουργήματα καὶ νὰ κινῶσι τὰ πνεύματα εἰς μίμησιν αὐτῶν. Ἦσαν δέ, μετὰ τοὺς κατὰ

θεωρίαν κριτῆς καὶ θαυμαστῆς τῆς ἁπτικῆς εὐπειρίας, ἔργῳ ἁπτικιστῶν οἱ νεώτεροι καλούμενοι σοφισταὶ τῶν πρώτων μ.Χ. αἰώνων, ἀπὸ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου μέχρι Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐκτοτε δὲ πάλιν καταπεσὼν ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος ὁ ἔντεχνος καὶ ἐπιτετηθευμένος, ἤγαγε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τοῖς ἀντολεγόμενοις ἁπτικισταῖς καὶ ἑλληνισταῖς βίον μακρὸν μὲν ἀλλὰ κακοῦζήλον καὶ ἐπιβλαβῆ πρὸς τὴν δημώδη γλῶσσαν τῶν ἑλληνικῶν λαῶν, ἥτις ἀφῆθη ἑκδοτος εἰς τὰς φορὰς τῆς τύχης.

Β'.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Τὰ διάφορα εἶδη τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου μόνον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἐγεννήθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν διαδοχικῶς καὶ οὕτως εἰπεῖν φυσιολογικῶς, ἐξ ἐσωτερικῆς καὶ ἐνδομήχου ἀνάγκης τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γένεσις αὐτῶν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πλήρωσιν μιᾶς πραγματικῆς τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἀνάγκης, πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς, παρήχθησαν κατὰ φυσικὸν λόγον τὰ εἶδη τοῦ λόγου κατὰ τοὺς προσήκοντας χρόνους καὶ ὑπὸ ὥρισμένης ἐκάστοτε φυλῆς, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀνεπτύχθησαν συμφῶνως πρὸς τὴν τάσιν καὶ τὴν ἰδιοφυίαν τῆς φυλῆς, ἥτις παρήγαγεν αὐτά. Οἱ χρόνοι λοιπὸν, καθ' οὓς παρήχθη ἕκαστος γραμματικὸς τύπος (ἔπος, ἐλεγείκ, δράμα κτλ.), καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς φυλῆς, παρ' ἧς ἀνεπτύχθη (Αἰολεῖς, Δωριεῖς, Ἰωνεῖς, Ἀττικοί), ἐπέδρασαν πολὺ ἐπὶ τῆς ὀριστικῆς αὐτοῦ διαμορφώσεως. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι καὶ ὁ προσωπικὸς χαρακτήρ τοῦ ἐκπονοῦντος τὸ ποίημα ἢ τὸ σύγγραμμα ἐξόχῳ ποιητοῦ ἢ συγγραφέως συντελεῖ ἐπίσης εἰς τὴν διάπλασιν αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων συνερευνῶνται καὶ αἱ βιοτικαὶ περιστάσεις τῶν ποιητῶν καὶ τῶν συγγραφέων.

Εἰς πέντε δὲ περιόδους δύναται χρονολογικῶς νὰ διαιρεθῇ ἡ διαδοχικὴ αὕτη παραγωγή τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, καθὼς καὶ ἡ κατό-

πιν γραμματικὴν δρᾶσις. Ἐκ τῶν πέντε δὲ τούτων περιόδων αἱ δύο πρῶται εἶναι κυρίως δημιουργικαί.

Α' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (ΠΟΙΗΤΙΚΗ)

Ἄπ' ἀρχῆς, μέχρι τοῦ τέλους τῶν Πιεριστικῶν πολέμων (500 π. Χ.)

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην κρύπτειται μάλιστα ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ, ἥτις καὶ πρώτη παρήλθεν εἰς τὸ μέσον. Δικαιρεῖται δὲ ἡ περίοδος εἰς δύο μέρη. Καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἐπικρατεῖ ἡ ἐπικὴ ποίησις, ἥς ἡ ἀκμὴ δύναται νὰ τεθῇ περὶ τὸ χίλιστον π. Χ. ἔτος καὶ ἐκπροσωπεῖται μάλιστα μὲν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ὑπὸ τοῦ Ἡσίοδου, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἡ λυρική, ἥτις ἀρχεται περὶ τὸ ἔτος 776 καὶ εὐδοκίμεται μέχρι τοῦ ε' π. Χ. αἰῶνος.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Ὀμήρου ὑπῆρξαν βεβαίως ποιηταί, ὅμως δὲ μέχρις ἡμῶν οὐδὲν ἄλλο ἐκ τῆς προσημερίου ποιήσεως διεσώθη ἢ τὰ ὀνόματα τοῦ Ὀρφέου, τοῦ Λίνου, τοῦ Μουσίου, τοῦ Εὐμόλπου, τοῦ Θαρμύριδος καὶ ἄλλων, οὓς περιβάλλει τὸ σκότος τοῦ μύθου. Πάντως δ' ὅμως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ πρῶτα παρ' Ἑλλήσι ποιητικὰ δοκίμια εἶχον θρησκευτικὸν καὶ λυρικὸν χαρακτήρα καὶ ὅτι οἱ ἥρωικοι μῦθοι, ἐξ ὧν παρήχθη τὸ ἔπος, εἶναι κατὰ τι μεταγενέστεροι. Τούτων δὲ τῶν παλαιῶν ἐπικῶν μύθων ἀνευρίσκονται τὰ ἔχνη εἰς τὰ ὀνομαζόμενα *Κύκλια ἔπη*, ἅτινα ὅμως ἀνεπτύχθησαν μετὰ τὴν *Ἰλιάδα* καὶ τὴν *Ὀδύσειαν*.

Καὶ τὸ μὲν ἥρωικὸν ἔπος ἤχμασε κυρίως ἐν ταῖς κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐλληνικαῖς ἀποικίαις, ἐν δὲ τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἐκαλλιεργήθη παραλλαχῇ τις τοῦ ἀρχικοῦ ἔπους, τὸ *διδασκικόν*, ὅπερ ἐκπροσωπεῖ ὁ ἐξ Ἀσκήρης τῆς Βαιωτικῆς Ἡσίοδος, ὁ ποιητὴς τῆς *Θεογονίας* καὶ τῶν *Ἔργων καὶ ἡμερῶν*, ὀλίγῳ μετὰ τὸν Ὀμηρον ἀκμάσας. Καὶ κατὰ τὸ μέτρον καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν ὁμοιάζει ἡ Ἡσίοδου ποίησις πρὸς τὴν Ὀμηρικὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ποιητικὴν ἀξίαν τὰ ἔπη τοῦ Ἡσίοδου εἶναι πολὺ ταπεινότερα τῶν τοῦ Ὀμήρου, ἐν οἷς διαλάμπει τὸ ζωηρὸν πνεῦμα τῶν αἰολικῶν καὶ ἰωνικῶν ἀποικίων. Κατὰ πολὺ δὲ ταπεινότερα εἶναι ὡσάυτως ἡ θέσις τῶν μεθωμη-

ρείων κυκλικῶν ποιητῶν, οἷον τοῦ Ἀρκίνου, τοῦ Λέσχου, τοῦ Στρίνου κλ.

Ἡ ἐπική ποίησις ἦτο συμφυῆς πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου κοινωνικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος, ἐξ οὗ καὶ φυσικῶς παρήχθη. Ἡ κοινωνία ἐκείνη εἶχε διαδεχθῇ τὴν ἀμέσως προηγηθεῖσαν ἥρωικὴν λεγομένην ἐποχὴν, ἥ δὲ φαντασία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἠρέσκετο τότε εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν ἥρωικῶν ἀσμάτων τῶν ποιητῶν, ἅτινα ἀφηγοῦντο καὶ ἐξωρρίζον τὸν βίον τῶν ἡρώων, ὧν ἐσώζετο ἀκόμη ἡ ἀνάμνησις καὶ τῶν ὁποίων ἀπόγονοι ἦσαν οἱ τότε ἰσχυροὶ ἡγεμόνες καὶ ἄνκτες, οὓς εὐλαβῶς ἐσέβοντο καὶ πρὸς οὓς ἦσαν ἀκόμη ἀφωσιωμένα τὰ πλήθη. Ταῦτα δὲ συνέβαινον ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσῃ, ἥτις ἦτο καὶ ἡ κοίτις τοῦ ἔπους. Ἡ παρκαμὴ ἔπειτα τῆς ἐπικῆς σχολῆς ὑπῆρξε κατὰ μέγα μέρος τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀλλοιωσέων, αἵτινες ἐπηνέχθησαν εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος κατάστασιν. Ἡ βαθμιαία καταστροφή τῶν μοναρχικῶν πολιτευμάτων καὶ ἡ ἀντὶ τῶν πατριαρχικῶν μοναρχικῶν ἀντικατάστασις αὐτονόμων δημοκρατικῶν ἀπέστρεψαν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀπὸ τῆς λατρείας τοῦ παρελθόντος εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ παρόντος καὶ ἐνεφύσησαν εἰς τὰς ψυχὰς νέαν ποιητικὴν ἔμπνευσιν, τὸ δὲ πρῶτον σημεῖον τῆς ἐκ τοῦ μοναρχικοῦ εἰς τὸν δημοκρατικὸν βίον τροπῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ἐκ τῆς ἐπικῆς παραγωγή τῆς λυρικῆς ποιήσεως, τῆς ὁποίας πάλιν τὰ διάφορα εἶδη ἀναλογουσι πληρέστατα πρὸς τὴν τοῦ ἔπους βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν.

Κατὰ τὸν ὀγδοὺν λοιπὸν αἰῶνα, ὅτε ἤρχισαν νὰ τελῶνται αἱ ῥηθεῖσαι μεγάλα πολιτικαὶ μεταβολαί, ἀναρτίνεται πρῶτον νέον μέτρον ἀντὶ τοῦ ἐπικοῦ ἥρωικοῦ ἐξαμέτρου, καὶ νέον καθ' ὅλου ποιήσεως εἶδος ἀντὶ τοῦ ἐπικοῦ, τὸ ἐλεγειακὸν μέτρον καὶ ἡ ἐλεγεία.

Ἡ ἐλεγεία ὑπῆρξεν ἡ γέφυρα ἡ μεταγωγούσα τὸ ποιητικὸν πνεῦμα ἀπὸ τῆς ἐπικῆς ποιήσεως εἰς τὴν λυρικὴν, ἀνάμικτος καὶ αὐτὴ οὖσα ἐξ ἐπικῶν καὶ λυρικῶν στοιχείων. Διεκρίθησαν δὲ ὡς ἐλεγείσποιοι ὁ Καλλίνος, ὁ Τυρταῖος, ὁ Μίμνερμος, ὁ Σόλων, ὁ Φωκυλίδης καὶ ὁ Θέογνις.

Ἄλλ' ὅμως καὶ τοῦ ἐξαμέτρου ἡ χρῆσις δὲν εἶχεν ὅλως ἐκλείψῃ, ἔκαμον δὲ μάλιστα πλὴν ἄλλων χρῆσιν αὐτοῦ ἐν ταῖς φιλοσοφικοῖς τῶν ποιημάτων οἱ πλεῖστοι τῶν Ἰωνῶν, τῶν Ἑλεστικῶν καὶ τῶν Πυθαγο-

ρείων φιλοσόφων, οἷον Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης καὶ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντίνος.

Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ περίπου χρόνους ἀναφαινόνται καὶ εἰδῆ λυρικά ἄλλα καὶ μέτρα νέα καὶ ποικιλωτέρα. Καὶ πρῶτον μὲν ἀναπτύσσεται ἡ *λαμβικὴ* ποίησις δι' Ἀρχιλόχου τοῦ Παρίου, Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου, Ἰππώνακτος, τοῦ μεταποιήσαντος τοὺς ἰάμβους εἰς χωλιάμβους, καὶ τοῦ ἐκ Φρυγίας μυθοποιῶν Αἰσώπου. Ἐπειτα δέ, ἂν' οὗ ἡ μουσικὴ ἔσχε τὴν προσήκουσαν ἐπίδοσιν, μάλιστα διὰ τοῦ ἐφευρόντος τὴν ἐπτάχορδον κιθάραν Τερπάνδρου τοῦ Λεσβίου (π. Χ. 770), ἤρχισε νὰ γεωργῇται ἡ καθ' αὐτὸ λυρικὴ ποίησις ἡ καὶ μελικὴ λεγομένη, ἥτις εἰς δύο τέμνεται σχολάς, τὴν *αἰολικὴν* καὶ τὴν *δαωρικὴν*, διακρινομένης ἂν' ἀλλήλων ὅχι τόσον διὰ τῆς φυλετικῆς καταγωγῆς τῶν εἰς ἑκατέραν ἀνήκόντων ποιητῶν ἢ τῆς τεχνικῆς συνθέσεως καὶ συνουφῆς τῶν ποιητικῶν αὐτῶν ἔργων, ὅσον διὰ τῆς διαλέκτου, ἣν μετεχειρίσθησαν, καὶ ἥτις παρέμεινε καὶ οἶονεὶ ἀπετυπώθη ὡς χαρακτηρ κυριώτατος καὶ διακριτικὸς ἐκάστου ἐκ τῶν δύο τούτων λυρικῶν εἰδῶν.

Καὶ ἡ μὲν *αἰολικὴ* λυρικὴ ἤκμασε μάλιστα ἐν Λέσβῳ καὶ παρὰ τοῖς Αἰολεῦσι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὰ δὲ μέλη αὐτῆς ἔχουσιν ἀπλουστέραν τὴν σύνθεσιν καὶ ἤδοντο ὑπὸ μιᾶς μόνον φωνῆς πρὸς τὸν ἦχον τῆς κιθάρας, ὑπόθεσιν ἔχοντα ὅλως εἰς προσωπικὰ συναισθήματα ἀναφερομένην. Οἱ ἐπισημότεροι δὲ ποιηταὶ τῆς σχολῆς ταύτης εἶναι Λέσβιοι μὲν ὁ Ἀλκαῖος, ἡ Σαπφὼ καὶ ἡ Ἥρινα, καὶ ὁ Τήσιος Ἀνακρέων. Εἰς τὴν *αἰολικὴν* δὲ λυρικὴν ἀνήκουσι καὶ τὰ εἰς τὰ συμπόσια ᾄδόμενα *σκόλια*.

Ἡ δὲ *δαωρικὴ* λυρικὴ ἡ καὶ *χορικὴ* λεγομένη ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον παρὰ τοῖς Δωριεῦσι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Σικελίας, τὰ δὲ συστήματα αὐτῆς εἶναι ἐντεχνότερα καὶ πολυσυνθετώτερα, ἤδοντο δὲ ὑπὸ χοροῦ, ὑπόθεσιν δ' εἶχον γενικωτέρου καὶ ἐθνικωτέρου ἐνδιαφέροντος. Ὁ ἐκ Σάρδεων Ἀλκμάν, ὁ Ἰμεραῖος Σπησίχορος καὶ ὁ διθυραμβοποιὸς Ἀρίων ὁ Μηθυμναῖος χαρακτηρίζουσι τὴν πρώτην οὕτως εἰπεῖν φάσιν τῆς δαωρικῆς λυρικῆς, ἥς τὴν πλήρη καὶ τελεῖαν ἀνάπτυξιν ἐκπροσωποῦσιν ὁ ἐκ Ῥηγίου Ἴβυκος, ὁ Κεῖτος Σιμωνίδης καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Βακχυλίδης, μάλιστα δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ ὕπατος πάντων τῶν λυρικῶν, ὁ Θηβαῖος Πίνδαρος.

Β'. ΠΕΡΙΟΔΟΣ (ΑΤΤΙΚΗ)

Ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (336 π. Χ.)

Τὴν δευτέραν ταύτην καὶ σπουδαιοτάτην περίοδον τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ὀνομάζομεν Ἀττικὴν, διότι κατ' αὐτήν, συμπίπτουσιν, ὡς εἰκός, πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀκμὴν τῶν Ἀθηναίων, τελειοῦνται καὶ ἐπικρατοῦσι κατ' ἐξοχὴν τὰ ἐν Ἀθήναις διαμορφωθέντα καὶ ἐν τῇ ἀττικῇ μάλιστα διακλέκτῳ διακονηθέντα εἶδη τοῦ λόγου. Εἶναι δ' ἡ περίοδος αὕτη ἡ σπουδαιοτάτη τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας καὶ οἶονεὶ τὸ ἄκρον σημεῖον τῆς ἀκμῆς αὐτῆς καὶ τῆς τελειότητος. Κατ' αὐτήν ἡ ἀττικὴ διάλεκτος γίνεται ἡ καθολικὴ γλῶσσά τῶν λογίων καὶ μάλιστα τῶν ῥητόρων καὶ τῶν δραματικῶν ποιητῶν. Οὐδὲν ἦττον γράφονται τινὰ συγγράμματα καὶ κατὰ ταύτην τὴν περίοδον καὶ εἰς ἄλλας τοῦ ἐλληνισμοῦ διαλέκτους καὶ δὴ ἰωνιστὶ ἔγραψεν ὁ Ἡρόδοτος καὶ οἱ ἱατροί, καὶ δωριστὶ ὁ Φιλόλαος. Καὶ ὅτε δὲ αἱ Ἀθηναὶ παρήκμασαν πολιτικῶς, παρέμειναν πάλιν ὡς ἡ κυρία ἑδρὰ τῆς παιδείας καὶ τῶν τεχνῶν.

Ἡ ἐξοχότης λοιπὸν τῆς ἀττικῆς ποιήσεως καὶ πεζογραφίας ὁφείλεται ἔνθεν μὲν εἰς τὸ δαιμόνιον τῶν Ἀττικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἔνθεν δὲ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηναίων, ὡς καὶ ἡ κατὰ μικρὸν ἐπικράτησις τοῦ ἀττικισμοῦ ἔνθεν μὲν εἰς πάντας ταῦτα ὅμοῦ, ἔνθεν δὲ μάλιστα εἰς τὰς πολιτικὰς περιστάσεις· ὄργανον δὲ λαμπρὸν τοῦ ἀττικοῦ πολιτισμοῦ γενομένου πανελληνίου ὑπῆρξεν ἡ ἀττικὴ διάλεκτος. Ἡ ἀττικὴ διάλεκτος τῶν λογίων καὶ τῶν συγγραφέων ἔφθασεν ἐπὶ Δημοσθένους μάλιστα εἰς τὸ ἑπακρον τῆς ἐξομοιώσεως καὶ συνταυτίσεως πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ὅθεν καὶ οὐδέποτε ὁμοίως καὶ οὐδαμοῦ ἄλλοχου ἢ ἐλληνικῆς γλῶσσας ἔφθασεν εἰς τοιαύτην τελειότητα, εἰς ὅσῃν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ Δημοσθένους. Εἰς ἵσον δὲ βαθμὸν τελειότητος οὐδεμίᾳ ἄλλῃ γλῶσσᾳ ἔφθασέ ποτε οὔτε τὸ πάλαι οὔτε ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις.

Τοῦ δ' ἀττικοῦ πολιτισμοῦ τὸ κυριώτατον βλάστημα εἶναι τὸ δράμα, τὸ τρίτον καὶ τελειώτατον τῆς ποιήσεως εἶδος, δι' οὗ συγχωνεύονται εἰς ἓν ὀργανικὸν ὅλον τὰ στοιχεῖα τῆς τε ἐπικῆς καὶ τῆς λυρικῆς ποιήσεως, τῆς μὲν ἐπικῆς ἐν τῷ διαλόγῳ, τῆς δὲ λυρικῆς ἐν τοῖς χωρικοῖς μέλεσιν. Οἱ δὲ δραματοποιοὶ δικαιοτάτα δύνανται νὰ προσαγορευθῶσι δη-

μιοιργοί τῆς ἀττικῆς λέξεως καὶ συντάξεως. Τῶν δὲ δύο εἰδῶν, εἰς ἃ τέμνεται τὸ δρᾶμα, ἡ μὲν τραγωδία ἀφωर्मήθη ἀπὸ τοῦ διθυράμβου, ὅστις ἐψάλλετο εἰς τιμὴν τοῦ Διονύσου ὑπὸ χοροῦ ὀρχουμένου περὶ τὸν βωμὸν αὐτοῦ, ἡ δὲ κωμωδία ἀπὸ τῶν φαιδρῶν κάμων, οὓς ἐκόμαζον ὡσαύτως ἐν ταῖς Διονυσίαις.

Πατὴρ δὲ τῆς τραγωδίας εἶναι ὁ Θέσπις (560), οὗτινος μόνον τὸ ὄνομα καὶ ὀλίγα ἀσήμεντα ἀποσπάσματα γινώσκομεν. Καὶ τοῦ Φρυγίου δὲ τὰ δραματικὰ δοκίμια ἐξηφάνισεν ὁ χρόνος, ὥπως καὶ πάσαις μὲν τὰς τραγωδίας τῶν ἄλλων τραγικῶν, πλείστας δὲ τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου. Ἀλλ' ὅμως τὰ σωζόμενα δράματα τῶν τριῶν τούτων φωστήρων τῆς τραγικῆς μούσης εἶναι ἱκανὰ νὰ παράσχωσιν εἰς ἡμᾶς πλήρη καὶ τελείαν ἔννοιαν τῆς ἀκμῆς, εἰς ἣν ἡ δραματικὴ ποίησις εἶχε φθάσῃ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Καὶ τοῦ μὲν μεγαλορρήμονος Αἰσχύλου ἡ δραματικὴ τέχνη εἶναι ἀκόμη ἀτελής, διότι ὁ μῦθος καὶ ἡ οἰκονομία τῶν δραμάτων αὐτοῦ εἶναι ἀπλή καὶ ἄνευ περιπετειῶν· οἱ δὲ χαρακτῆρες τῶν προσώπων ὅλως τυπικοί. Παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ ὅμως ἐφθάσεν ἡ τέχνη εἰς τὴν τελειότητα, διότι καὶ ὁ μῦθος εἶναι σύνθετος καὶ πλήρης περιπετειῶν καὶ ἡ οἰκονομία ἔντεχνος καὶ σκοπιμωτάτη καὶ οἱ χαρακτῆρες ἱκανῶς ἐκφραστικοὶ δι' ἐντέχνου καὶ ἐπιδεξίου ἡθογραφίας. Ὁ δὲ Εὐριπίδης εἶναι γνήσιος ἀντιπρόσωπος τῶν μετὰ τὸν Περικλέα χρόνων τῆς ὀχλοκρατίας. Ὅθεν καὶ παρ' αὐτῷ ἡ τέχνη οὔτε τὸ ὄψος τοῦ Αἰσχύλου ἔχει οὔτε τὸ εὐρυθμον κάλλος τοῦ Σοφοκλέους, καὶ τὰ πρόσωπα εἶναι ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ γυμνά πάσης ἰδανικότητος. Ἀλλ' ὅμως εἶναι κατ' οὐσίαν τραγικώτερος ὁ Εὐριπίδης· τὰ πρόσωπα αὐτοῦ οὔτε Τιτᾶνες εἶναι ὥπως τὰ τοῦ Αἰσχύλου οὔτε ἥρωες ὥπως τὰ τοῦ Σοφοκλέους, ἀλλ' ἄνθρωποι αἰσθανόμενοι καὶ πάσχοντες ὡς ἡμεῖς καὶ διὰ τοῦτο καὶ πλείοτερον ἡμᾶς συγκινούντες.

Ἡ δὲ κωμωδία δὲν ἤκμασε μόνον καὶ ἀποκλειστικῶς ἐν Ἀθήναις ὥπως ἡ τραγωδία, διότι καὶ ἐν Μεγάροις ἐγεωργήθη καὶ πεντήκοντα ἔτη πρὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἦτο ὀνομαστός ἐν Σικελίᾳ ὁ Ἐπίχαρμος. Ἀλλ' ἡ δωρικὴ κωμωδία τῶν Συρακουσῶν ὑπὸ τὴν τυραννικὴν τοῦ Ἰέρωνος ἀρχὴν ἔπρεπεν εἶς ἀνάγκης νὰ εἶναι χαρακτῆρος ἀλλοίου ἢ ἡ ἰωνικὴ κωμωδία τῶν δημοκρατουμένων Ἀθηνῶν. Τρεῖς δὲ διεκρίνον φάσεις τῆς ἀττικῆς κωμωδίας οἱ παλαιοί· τὴν ἀρχαίαν, ἐν ἣ διεκρίθη ὁ

Ἀριστοφάνης, ὁ Κρατῖνος καὶ ὁ Εὐπόλις, τὴν μέσην, ἣν ἐκπροσωποῦσι κατ' ἐξοχὴν ὁ Ἀντιφάνης καὶ ὁ Ἀλεξίς, καὶ τὴν νέαν τοῦ Μενάνδρου καὶ τοῦ Φιλήμονος. Ἐκ τῶν παλαιῶν κωμικῶν εἰς καὶ μόνος διεσώθη μέχρις ἡμῶν, ἀλλ' ὁ πάντων ἐξοχώτατος, ὁ Ἀριστοφάνης (444—380), καὶ τούτου δὲ ἔνδεκα μόνον πλήρεις κωμωδίας ἔχομεν ἐκ τῶν τεσσαράκοντα περίπου, ἃς ἐφιλοτέχνησεν. Ἐν ταῖς κωμωδίαις τοῦ ὁ Ἀριστοφάνης ἐκθέτει ἀπὸ σκηνῆς εἰς τὸν γέλωτα τῶν ἐκυτοῦ συμπολιτῶν πάντα τὰ πολιτικά, κοινωνικά καὶ ἠθικά κακὰ καὶ ἐλαττώματα τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἥρωες δὲ τῶν δραμάτων του εἶναι πολλάκις αὐτοὶ οἱ ἔχοντες, εἴτε ἀληθῶς, εἴτε ὡς ἐνόμιζεν ὁ ποιητής, τὰς κακίας καὶ τὰ ἐλαττώματα ταῦτα, ὧν πολλοὺς ἀποκαλεῖ ὄχι διὰ πλυστοῦ, ἀλλὰ διὰ τοῦ κυρίου αὐτῶν ὀνόματος. Ὁ ποιητής εἶναι ἔνθερμος ζηλωτὴς τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ ἀνδρῶν, τῶν Μαρκωνομάχων, μισεῖ δὲ καὶ ἀποστρέφεται τὸν νέον ἐπὶ τῶν σοφιστῶν καὶ τῆς ὀλιγαρχικῆς κόσμου τοῦ συρμοῦ, ὅστις διὰ τὴν κατὰστροφήν διήλθεν τὰ πράγματα ὥραιοτερα καὶ κυψότερα κατέστησεν αὐτὰ μικρότερα καὶ γελοῖα. Οὕτω δὲ ἡ μὲν ὕλη τῶν κωμωδιῶν αὐτοῦ εἶναι πραγματικωτάτη καὶ θετικωτάτη, τὸ δὲ εἶδος, ἥτοι ἡ ποιητικὴ στολή, δι' ἧς περιενέδυσε τὴν ὕλην ταύτην εἶναι ὅ,τι φαντασιωδέστατον. Τὰ δύο δὲ ταῦτα ἀντίθετα στοιχεῖα συνηνώθησαν εἰς ἓν ὅλον τόσον ποιητικὸν καὶ μετὰ τοσαύτης ἀγχινοῖας καὶ ἐπιδεξιότητος, ὥστε αἱ μὲν κωμωδίαί τοῦ Ἀριστοφάνους εἶναι τι μοναδικὸν καὶ ἀνέφικτον, αὐτὸς δὲ ὁ Ἀριστοφάνης ὁ ἰδιορρυθμώτατος, ἀλλ' ἕμας καὶ μέγιστος κωμικὸς ποιητὴς τοῦ κόσμου, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ κανὼν τοῦ εἰλικρινεστάτου ἀττικισμοῦ.

Ἐν δὲ τῷ περὶ λόγῳ οἱ παλαιοὶ λογογράφοι Ἐκταῖος ὁ Μιλήσιος, Φερεκύδης ὁ Λέριος καὶ Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος εἶχον ἤδη προλεχένη τὴν ὁδὸν εἰς τὴν ἱστορίαν, τῆς ὁποίας πατὴρ δικαιοτάτα ἐπωνομάσθη ὁ Ἀλικαρνασσεύς Ἡρόδοτος (484—408). Ὁ Ἡρόδοτος, καίπερ σύγχρονος ὢν τῶν νεωτέρων λογογράφων, διαφέρει ὅμως αὐτῶν πολὺ κατὰ τὴν σκοπὴν καὶ τὴν διάνοιαν· δὲν ἀνέγραψε μόνον ζήτην τὴν ἱστορικὴν ὕλην, ἀλλ' ἐνεφύσησεν εἰς αὐτὴν πολλὰ καὶ πνευματικῶς, οὕτως, ὥστε αἱ ἑννέα Μοῦσαι, ἃς ἰωνιστὶ συνέγραψε Δωριεὺς αὐτὸς ὢν, ἀποτελοῦσιν ἐν τῶν πολυτιμοτάτων μνημείων τῆς τε ἑλληνικῆς γραμματικῆς καὶ τῆς καθ' ὅλου ἱστοριογραφίας.

Τὸν ἀφελῆ καὶ οἰονεῖ ἐπικὸν Ἡρόδοτον διεδέχθη ὁ τῷ ὄντι φιλόσο-

φος καὶ κριτικὸς ἱστοριογράφος Θουκυδίδης (454—397), ὁ κατ' ἐξοχὴν συγγραφεὺς. Ἐν τῇ ἀνυπερβλήτῳ καὶ μοναδικῇ ξυγγραφῇ του ὁ Θουκυδίδης δὲν ἐξετάζει τὰ πρᾶγματα κατ' ἀρχὰς θρησκευτικὰς ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ βλέπει καὶ κρίνει αὐτὰ ἐκ περιώπης καθαρῶς πολιτικῆς. Τὸ θεῖον δὲν ὑπάρχει πρὸς ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἐφ' ἧς συγκρούονται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀνθρώπινα πάθη καὶ αἰσθήματα, ἀνθρώπινοι δυνάμεις καὶ ἀδυναμίαι. Ἐν τῇ ἀποκαλύψει δὲ τῶν ἀνθρωπίνων τούτων ἐλατηρίων καὶ τῇ πρὸς αὐτὰ συσχετίσει τῶν γεγονότων ἔγκειται ἡ ἀρετὴ τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐξ αὐτῆς πηγάζει ὁ πολυδαίδαλος καὶ στρυφνός, ἀλλ' ἐμβριθέστατος τρόπος τῆς ἱστορικῆς του ἀφηγήσεως ὡς καὶ ἡ λέξις αὐτοῦ καὶ ἡ σύνταξις. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ διὰ λεκτος, ἣν ὁ συγγραφεὺς μεταχειρίζεται, εἶναι ἡ ἀρχαία αἰτική τῶν σοφιστῶν καὶ τοῦ Ἀντιφῶντος, ἧτις δὲν εἶχεν ἀκόμη κατασταθῇ λεία ἐκ τῆς τριβῆς, οὐδ' εἶχεν ἀποκτήσῃ τῆς νεωτέρας ἀττικῆς τοῦ Λυσίου, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Ξενοφῶντος τὴν χαρίεσσαν ὁμιλίαν ἢ τὴν κοπῶδη δεξιότητα τοῦ Πλατωνικοῦ λόγου, διὰ τοῦτο, ἐξαναγκασμένη νὰ ἐκφράσῃ τὰ πολυσύνθετα καὶ πολυποίκιλα ἐκεῖνα νοήματα, προσκρούει εἰς οὐκ ὀλίγας δυσκολίας καὶ ἀποβαίνει δύσληπτος πολλάκις καὶ σκοτεινὴ, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς *δημηγορίαις*.

Ἄλλ' ἡ ἀφέλει καὶ τοῦ λόγου τὸ ἀπλαστον, ὅπερ εἶναι εἰς τῶν κυριωτάτων χαρακτηρίων τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος, καταφαίνεται μάλιστα ἐν τῷ Ξενοφῶντι, ὃν ἐπωνόμασεν οἱ παλαιοὶ αἰτικὴν μέλισσαν. Συνέγραψε δὲ ὁ Ξενοφῶν καὶ τὰ ἱστορικὰ καὶ τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ συγγράμματα, τὰ Ἑλληνικά, τὴν Κύρου Ἀνάβασιν, τὴν Κύρου Παιδείαν, τὰ Σωκράτους Ἀπομνημονεύματα καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ βιβλία ἐν τῇ *νεωτέρῳ αἰτικῇ* διαλέκτῳ καὶ εἶναι μὲν βεβαίως κατὰ πολὺ τοῦ Πλάτωνος ταπεινότερος ὡς φιλόσοφος, καὶ τοῦ Θουκυδίδου ὡς ἱστορικός, ἀλλ' ἐν τοῖς Ἀττικοῖς συγγραφεῦσιν ἐξεταζόμενος ἔχει κατὰ τὴν κοινὴν πάντων ὁμιλογίαν καὶ εὐροίαν λόγου πολλὴν καὶ χάριν καὶ ἡδύτητα καὶ σαφήνειαν.

Πρὶν ἢ δὲ μεταβῶμεν εἰς τοὺς φιλοσόφους, εἰς οὓς φυσικῶς ἔχει ἡμᾶς ὁ Ξενοφῶν ἱστορικὸς ἦμα ὢν, ὡς εἵπομεν, καὶ φιλόσοφος, πρέπει νὰ γίνῃ ἀπλὴ μὲν μόνον, ἀλλ' ἀναγκασία μνηεῖα τῶν εὐθύς μετὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Ξενοφῶντα ἀμυκσάντων ἱστορικῶν, ὧν δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ συγγράμματα· οὗτοι δὲ εἶναι ὁ Κτησίπας ὁ

Κνίδιος, ὁ Τίμαιος ὁ Ταυρομενίτης, ὁ Ἐφορος ὁ Κυμαῖος, ὁ Θεόπομπος ὁ Χίος καὶ ὁ Φίλιστος ὁ Συρακούσιος. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι εἶχον ἔν τε τῇ λέξει καὶ τῇ συντάξει πολὺ τὸ ῥητορικὸν καὶ τὸ γλωσσικὸν καὶ περιέργον, θηρεύοντες δὲ τὸ μυθώδες καὶ θαυμαστὸν ἢ μιμούμενοι ἄλλους συγγραφεῖς προγενεστέρους, ὠλιγώρουν οὐχὶ σπανίως τῆς ιστορικῆς ἀληθείας. Οὐδὲν ἤττον αἱ συγγραφαὶ αὐτῶν, ἂν ἐσώζοντο, ἀξιόλογον θὰ κατεῖχον θέσιν εἰς τὸν παρὰ τῆς ἀρχαιότητος κληροδοτηθέντα ἡμῖν θησαυρὸν ὅχι μόνον ὡς μνημεῖα γλωσσικὰ, ἀλλὰ καὶ ὡς ὅλη ἱστορικὴ.

Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, διελθοῦσα τὴν πρώτην αὐτῆς καὶ στοιχειωδῆ φάσιν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, μετέβη ἔπειτα ἀπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου διὰ τῶν σοφιστῶν καὶ τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν δευτέραν αὐτῆς φάσιν καὶ περίοδον, τὴν τῆς ἀκμῆς, ἐν ᾗ ἀνέλαμψαν μέλιστα οἱ δύο μέγιστοι τῆς Ἑλλάδος φιλόσοφοι, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης.

Εἴπομεν ὅτι ἡ γέφυρα, δι' ἧς ἡ φιλοσοφία μετέβη ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου εἰς τὴν δευτέραν, εἶναι οἱ σοφισταί. Οἱ σοφισταὶ δὲν ἦσαν κυρίως εἰπεῖν φιλόσοφοι, ἀλλὰ πρακτικοὶ τινες διδάσκαλοι διαφόρων μαθημάτων ἐγκυκλοπαιδικῶν, χρησίμων εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν νέων καὶ μέλιστα τῆς ῥητορικῆς τέχνης, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἀναγκάειαν ἐν ταῖς δημοκρατικαῖς ἐκείναις χρόναις. Ἐν παρέργῳ δὲ μόνον τινὲς ἐκ τῶν σοφιστῶν ἐρρύθμιζον τὰ μαθήματά των καὶ ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον, σπανίως δὲ ἐδίδασκον ἰδίως καὶ ἐπίτηδες φιλοσοφίαν. Ἡ κυριωτάτη ἀρχὴ τῶν σοφιστῶν ἦτο ἡ ἄρσις καὶ ἄρνησις πάσης ἀρχῆς καὶ ταύτην ἐξέφρασε Πρωταγόρας ὁ ἐξ Ἀβδήρων (γεν. 485) εἰπὼν «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος». Ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν, τοῦτο τὸ ὄνομα λαβόντων διότι ἐπηγγέλλοντο νὰ σοφίζωσι τοὺς ἐπὶ μισθῷ μαθητὰς των, ἐπέδρασε τὰ μέγιστα εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν πορείαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅπερ ἐκ τῆς διδασκαλίας ταύτης κυρίως ἐκπαιδεύθη καὶ ἀνεπτύχθη διανοητικῶς, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐξηχειώθη, διότι ἡ βάσις τῆς διδασκαλίας ταύτης ἦτο ἡ ἄρνησις μὲν θεωρητικῶς, πρακτικῶς δὲ ἡ φιλαυτία καὶ ἡ ἰδιοτέλεια.

Κατὰ τῆς φοβερᾶς καὶ ὀλεθρῆς ταύτης διδασκαλίας τῶν σοφιστῶν ἀντέστη, οὐ μόνον θεωρητικῶς ἀνκίρῶσα αὐτήν, ἀλλὰ καὶ ἐμπράκτως προσενεγκὼν ἐαυτὸν θυσιᾶν ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας του, ἀνὴρ

ἑκτακτος καὶ δεικνόμενος, αὐτόχρημα ἦρως τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀληθείας, Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου Ἀθηναῖος (466—399). Τῆς δὲ διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους ἄλλοι ἄλλως ἀντελήφθησαν. Καὶ οἱ μὲν προσέσχον τὸν νοῦν μᾶλλον εἰς τὸ θεωρητικόν, οἱ δὲ μᾶλλον εἰς τὸ πρακτικόν αὐτῆς μέρος. Ὅθεν καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους διηρέθησαν μετ' ὀλίγον εἰς διαφόρους φιλοσοφικὰς σχολὰς ἢ αἰρέσεις, ὧν ἐπισημότεραι εἶναι, ἡ κυνικὴ τοῦ Ἀντισθένης τοῦ Ἀθηναίου, ἡ τέλειος τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ὑπῆρξε Διογένης ὁ Σινωπεύς, ἡ κυρηναϊκὴ ἢ ἡδονικὴ τοῦ Ἀριστίππου, ἡ μεγαρική τοῦ Εὐκλείδου καὶ τέλος ἡ ἀκαδημαϊκὴ. Τῆς δὲ Ἀκαδημαϊκῆς ἰδρυτῆς εἶναι ὁ δεικνόμενος Πλάτων ὁ Ἀρίστωνος Ἀθηναῖος (427—347), ὁ ἐπιφανέστατος τῶν μαθητῶν τοῦ Σωκράτους, ὅστις ὅχι μόνον ὑπερέβηκε πάντας τοὺς συγχρόνους φιλοσόφους, ἀλλ' ἀπεδείχθη καὶ ὁ μέγιστος φιλόσοφος τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ κόσμου, δι' οὗ ἡ φιλοσοφία ἤρκασε καὶ ἐδοξάσθη. Τῆς φιλοσοφίας ἡ ἀληθὴς μέθοδος κατὰ Πλάτωνα εἶναι ἡ διαλεκτικὴ, ἥτις κατ' αὐτὸν εἶναι κυρίως ὅχι ἡ ἐπιστήμη τοῦ διαλέγεσθαι, ἀλλ' ἡ τέχνη τοῦ διανοεῖσθαι. Διὰ τῆς διαλεκτικῆς ἀναζητοῦντες ἀνευρίσκομεν τὴν ἀλήθειαν, ἥτις εἶναι τὸ ὅτιως ὄν, τουτέστιν αἱ ἰδέαι ἢ τὰ εἶδη. Αἱ ἰδέαι δὲ αὗται ἢ τὰ εἶδη εἶναι οὐσίαι ὑπὲρ αἰσθησιν καὶ τῷ λόγῳ μόνον ληπταί, αἱ μόναι ἀληθῶς ὑπάρχουσαι, διότι πάντα τὰ ἄλλα εἶναι ἀνύπαρκτα καὶ ψευδῆ. Ἡ ἰδανικὴ αὕτη φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος εἶναι τὸ ἰδανικώτατον καὶ ποιητικώτατον, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐδραϊώτατον φιλοσοφικὸν οἰκοδόμημα. Καὶ ὡς συγγραφεὺς δὲ ὁ Πλάτων εἶναι ἀμίμητος διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ καὶ ποικίλας καλλωνάς, καὶ ὅπως ὡς φιλόσοφος ἐπεκλήθη θεός, οὕτω περὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ ἐρρέθη, ὅτι, ἂν οἱ θεοὶ ποτε ἀπεράσισον νὰ λαλήσωσι γλώσσῃ ἀνθρωπίνῃ, ἤθελον ἐκλέξῃ τὴν γλώσσῃν τοῦ Πλάτωνος. Σῶζονται δ' αὐτοῦ 45 φιλοσοφικοὶ διάλογοι, ὧν οἱ ἅριστοι εἶναι οἱ ἐξῆς· Φαίδρος, Πρωταγόρας, Γοργίας, Θεαίτητος, Σοφιστής, Παρμενίδης, Κρατύλος, Συμπόσιον, Φαίδων, Φίλητος, Πολιτεία, Τίμαιος, Κρίτων, καθὼς καὶ ἡ Ἀπολογία Σωκράτους.

Οἱ ἐν τῇ Ἀκαδημαϊκῇ μαθηταὶ καὶ διάδοχοι τοῦ Πλάτωνος Σπεύσιππος, Ξενοκράτης, Πολέμων καὶ Ἀρκεσίλαος, συναποτελοῦσι τὴν λεγομένην ἀρχαίαν Ἀκαδημαϊάν, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀρκεσιλάου (316—241) καὶ ἐφεξῆς ἄρχειται ἡ μέση Ἀκαδημία, καὶ ἀπὸ Καρνεάδου (214—

129) ἡ νέα Ἀκαδημία. Διάφοροι δὲ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς εἶναι ἡ Νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία τῶν μ. Χ. μυστικῶν φιλοσόφων Πλωτίνου, Πορφύρου, Ἰαμβλίχου κλπ.

Μαθητὴς δὲ τοῦ Πλάτωνος ἐγένετο, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἀπέκλινεν αὐτοῦ ὁ δεύτερος κορυφαῖος αἰρεσιάρχης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας Ἀριστοτέλης ὁ Νικομάχου ἐκ Σταγείρων τῆς Μακεδονίας (384—321), ὅστις τὴν διαλεκτικὴν τοῦ Πλάτωνος ἀντικατέστησε διὰ τῆς λογικῆς καὶ τῆς ὀνομασθεΐσης μεταφυσικῆς. Ἀλλ' ἡ λογικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν εἶναι θεωρητικὴ ἐποπτεία, ὡς ἡ Πλατωνικὴ διαλεκτικὴ, ἀλλὰ σύστημα ἐμπειρικῶν τῶν νόμων, καθ' οὓς διανοεῖται ὁ ἄνθρωπος, στηριζόμενον ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως. Ἡ ἐπιστήμη διὰ τῶν δύο κυριωτάτων μεθόδων τῆς ἐπαγωγῆς καὶ τῆς ἀποδείξεως ἀνερευνῶσα τὸν λόγον ἢ τὸ διαί τῶν ὄντων καταλήγει εἰς ἔσχατά τινα ὅρια, ἀνεπίδεκτα περαιτέρω ἀποδείξεως. Ἐκεῖ ἔχουμεν πλέον ὅχι τὸ διότι, ἀλλὰ τὸ οὐ. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος μὴ θέλων νὰ περιορισθῇ ἕως ἐδῶ ἀνερευνᾷ καὶ τούτων τῶν ἀναποδείκτων πραγμάτων τὸν λόγον καὶ τότε γεννᾶται ἡ πρώτη φιλοσοφία ἢ ἡ μεταφυσική.

Καὶ τὴν μὲν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐξηγοῦσι τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ὅσα συμπεριλαμβάνονται ὑπὸ τὸν κοινὸν τίτλον Ὀργανον, τὴν δὲ μεταφυσικὴν ὅσα τεμάχια τοποθετηθέντα μετὰ τὰ φυσικά, τοῦτέστι κατόπιν τῶν φυσικῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὸ ὄνομα μεταφυσική. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε πολυμάθειν ὥσθι οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ οὐδὲ μετ' αὐτὸν καὶ εἰς τὴν μελέτην πλείστων πραγμάτων ἐπεδόθη καὶ κατήρτισεν οὕτως ὅλον τι, ὅπερ κυρίως εἰπεῖν δὲν εἶναι πλέον φιλοσοφία, ἀλλὰ σύστημα πάσης μαθήσεως καὶ ἐπιστήμης. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους ὀλίγιστα μόνον ἐσώθησαν ἔχρης ἡμῶν, καὶ τούτων οὐδὲν τι ὥσως ὅλως ἀβλαβές, ἀδιάρθορον ἢ ἀνελλιπές. Καὶ διακρίνονται μὲν ταῦτα διὰ τὸ βῆθος τῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνώμαλον καὶ μέχρι τραχύτητος ἀπέριπτον τῆς λέξεως καὶ τὸ συνεπτυγμένον τῶν ἀποδείξεων καὶ τῶν συλλογισμῶν, καθίστανται πολλὰχὺ δυσνόητα καὶ οἰοῦνται ἀποτελοῦσι τὴν γέφυραν τὴν μετὰγούσαν ἀπὸ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν.

Ἐρχόμεθα τέλος εἰς τὸν ῥητορικὸν λόγον, τὸ καλλιτεχνικὸν προϊόν τῆς ῥητορικῆς τέχνης, ἥτοι τῆς τέχνης τοῦ πείθειν διὰ λόγου τοὺς ἀνθρώπους.

τάς. Ἐπειδὴ δὲ στάδιον αὐτῆς εἶναι ἰδίως τὸ πολιτικὸν βῆμα καὶ ἀκμᾶζει ὅπου ἐπικρατεῖ πλήρης ἐλευθερία λόγου καὶ ὅπου ἡ εὐδωσία τῶν μεγίστων συμφερόντων τοῦ ἔθνους κρέμαται ἐκ τῆς ἱκανότητος καὶ τέχνης τούτης τοῦ πείθειν, διὰ τοῦτο καὶ ἐν Ἀθήναις μάλιστα ἤκμασε καὶ ἐκκροφόρησεν ἡ ῥητορικὴ. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν οἱ ῥήτορες ἦσαν αὐτομαθεῖς καὶ αὐτοδιδασκτοί, ἀλλ' ἂφ' οὗ μετὰ ταῦτα ἡ ῥητορικὴ ἔγεινε τὸ κυριώτατον ἀντικείμενον τῆς θεωρίας καὶ διδασκαλίας τῶν σοφιστῶν, ἡ ῥητορικὴ κατηρτίσθη εἰς θεωρίαν, διδάσκουσιν τοὺς κενόνας τοῦ πείθειν. Ἀφ' οὗ δὲ μετὰ τῆς ἐλευθερίας συνεξέλιπε καὶ τὸ βῆμα, ἡ ῥητορικὴ παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς καὶ τοῖς μετέπειτα ἀπέβη ψιλὴ θεωρία τοῦ πῶς κατεσκευάσκειν τοὺς ῥητορικοὺς τῶν λόγους οἱ ἀρχαῖοι ῥήτορες. Τοῦτου δ' ἕνεκα ἡ λέξις *ῥήτωρ* καὶ *ῥητορικὴ* ἔχει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διάφορον ἐκάστοτε σημασίαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀτομικὰς περιστάσεις τοῦ ῥήτορος, ἔτι δὲ μάλλον πρὸς τοὺς χρόνους, ἐν οἷς ἔζησε.

Τῶν ἄνευ ῥητορικῆς, τούτέστιν ἐιδικῆς ἐπὶ τούτῳ θεωρητικῆς προπαιδεύσεως, διακρεψάντων ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ῥητόρων, ἐν οἷς ὁ Σόλων καὶ ὁ Πεισίστρατος καὶ βραδύτερον ὁ Ἀλκιβιάδης, ἄριστος ἦτο ὁ Περικλῆς, οὗτινος ὁ λόγος ἦτο καλλιτέχνημα σεμνότητος ἐμβριθοῦς καὶ μεγαλοπρεπειᾶς κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὴν οὐσίαν. Τὸ δὲ ἀντίθετον ἄκρον τοῦ Περικλέους ἦτο ὁ Κλέων. Ἀπὸ δὲ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος καὶ ἐκ προπαιδείας ῥητόρων ὅσους ἐκκροφόρησεν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἡ ῥητορικὴ διδασκαλίᾳ τῶν σοφιστῶν, οἱ Ἀλεξανδρινοὶ κριτικοὶ ἀπεχώρησαν δέκα τοὺς ἀρίστους, οἵτινες πάντες ἀνήκουσιν εἰς τὸν πέμπτον καὶ τὸν τέταρτον αἰῶνα. Οὗτοι δὲ εἶναι ὁ Ἀντιφῶν ὁ Ῥαμνοῦσιος, ὅστις ἔγραψε τοὺς λόγους αὐτοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀττικὴν διάλεκτον ἥπως καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ἀνδοκίδης, ὁ Λυσίας, τοῦ ὁποίου τοὺς λόγους διακρίνει ἀπλυστὸς τις καὶ φυσικὴ χάρις, τὴν δὲ γλῶσσαν θεωρῶμεν οἱ παλαιοὶ ὡς ἄριστον κανόνα τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ὁ Ἰσοκράτης, παρ' ᾧ ἀπελεικνύθη ὁλοσχερῶς καὶ ἐφθασεν εἰς τὸ ἑπικρον τῆς τεχνικῆς, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν *περιοδολογίαν*, ἡ ἀττικὴ διάλεκτος, ὁ Ἰσάκιος, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Δημοσθένης, ὁ τοῦ Δημοσθένους δεινὸς ἀντίπαλος Αἰσχίνης, ὁ Ὑπερίδης καὶ ὁ Δείναρχος. Πάντας δὲ τοὺς τε πρὸ αὐτοῦ καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἐπεσκίασε καὶ ὑπερέβηκεν ὁ κορυφαῖος τῶν ἀττικῶν καὶ μέγιστος ῥήτωρ τοῦ κόσμου Δημοσθένης, παρὰ τῷ

ὁποῖω ὅπως ἡ ῥητορική δύναμις καὶ δεινότης οὕτω καὶ ἡ ἀττική γλῶσ-
σα, ὡς ἐλέγομεν καὶ ἀνωτέρω, ἐβήκασεν εἰς τὸ μὴ περικιτέρω τῆς ἀκμῆς.
Ὁ Δημοσθένης εἶναι πολὺ ἐντεχνότερος τοῦ Ἰσοκράτους, τὰ ῥητορικά
σχήματα ὅπως καὶ τὰ συντακτικὰ εἶναι παρ' αὐτῷ ἀπειροπληθῆ καὶ
ἀπειροποικίλα, ὅσον δ' ἀπέχει ἡ στροφικὴ σύνθεσις τοῦ Πινδάρου με-
λικῶς καὶ ῥυθμικῶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν μελοποιῶν, ἄλλο τόσον ἀπέχει
καὶ ἡ περιοδολογία τοῦ Δημοσθένους ἀπὸ τῆς ἀρίστης τῶν πρὸ αὐτοῦ
καὶ αὐτῆς τῆς Ἰσοκρατείου. Καὶ ὅμως ἡ μεγίστη αὕτη τεχνικὴ ὑπε-
ροχὴ εἶναι οὐδὲν παραβαλλομένη πρὸς μίαν ἄλλην οὐσιωδεστέραν, τὸ
ὅτι ὁ πάντων ἐντεχνότατος αὗτος λόγος τοῦ Δημοσθένους δὲν εἶναι νε-
κρὸς, ἄψυχος καὶ ψυχρὸς, ὡς ὁ τοῦ Ἰσοκράτους, ἀλλ' ἐμπνους καὶ ἐμ-
ψυχος, πλήρης ζωῆς καὶ δυνάμεως, καὶ ὄχι θερμὸς, ἀλλὰ φλογερὸς ὅλος
καὶ πύρινος. Τόσον δ' ὑπερεκχειλῆς εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη τοῦ Δη-
μοσθένειου λόγου ζωή, ὥστε αἱ ἐξωτερικαὶ ἀρεταὶ ἐξαφανίζονται, καὶ
εἰ καὶ ἡ ῥητορικὴ κατασκευὴ καὶ σύνθεσις τοῦ ῥήτορος εἶναι πολυμή-
χανος καὶ ἐντεχνοτάτη, δὲν φαίνεται ὅμως, ἡ δὲ ἄκρα τέχνη παρίστα-
ται ὡς τις δαιμονία καὶ ἔνθεος ἀνευ τεχνικῆς συνειδήσεως ἐνεργοῦσα
φύσις. Τόσον σφιγγὰς συνέχεται παρὰ τῷ Δημοσθένει ἡ μορφή μετὰ τὴν
οὐσίαν, τὰ σχήματα μετὰ τὴν λογικὴν, ἡ γλῶσσα μετὰ τὰ πράγματα.
Ἡ δὲ σπανία καὶ δυσκατόρθωτος αὕτη ἀρετὴ εἶναι τὸ ἀποκλειστικὸν
καὶ ἀσφαλτέστατον γνώρισμα παντός δαιμονίου καὶ μεγάλου ποιητοῦ ἢ
συγγραφέως.

Γ'. ΠΕΡΙΟΔΟΣ* (ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΗ)

*** Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ Α'**

μ. X. αἰῶνος.

Ἡ περίοδος αὕτη περιλαμβάνει τοὺς χρόνους τῆς μακεδονικῆς ἐν
Ἀλεξανδρείᾳ ἀρχῆς εἴτε τοὺς χρόνους τῶν Πτολεμαίων, εἶναι δὲ τῆς
περιόδου ταύτης ὁ χαρακτηριστὴρ μάλιστα φιλολογικός. Ἀπ' οὗ δηλαδὴ ἐ-
παυσεν ἡ κυρίως παραγωγὴ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμμάτων, ἤρχισεν ἡ
μελέτη τοῦ γραμματικικοῦ παρελθόντος, τὸ ὅποτον εἶχεν εἰς τὸ ἐξῆς
ἀνάγκην ἐρμηνείας καὶ ἐξηγήσεως, ἐκ τούτου δὲ προέβλεπεν ἡ γραμμα-
τικὴ, ἡ φιλολογία καὶ ἡ κριτικὴ, εἰς ἃ κυρίως ἡσχολήθησαν οἱ πολυ-
μαθεῖς γραμματικοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων. Καθ' ὅλου δὲ ἡ Ἀλεξαν-

δρινή γραμμεικία δὲν εἶχε πλέον τὸν χαρακτηῖρα ἐκεῖνον τῆς φυσικῆς καὶ ἀδιάστου ἐμπνεύσεως καὶ πρωτοτυπίας, ὃν εἶχον τὰ προϊόντα τῶν προτέρων περιόδων, δὲν ἦτο ἐθνική, ἀλλὰ περιορισμένη εἰς τὸν κύκλον τῶν λογίων. Τὰ ποιήματα τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι προϊόντα μιμήσεως τῶν προτέρων ἐνδόξων ποιητῶν τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἢ στιχυουργικῆς ἐκθέσεις καὶ περιγραφαὶ πραγμάτων ἐπιστημονικῶν, διότι τότε μάλιστα εἶχεν ἐπικρατήσει ἀντὶ τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς τοῦ λόγου ἡ περὶ τὰς θεωρικὰς καὶ πρακτικὰς ἐπιστήμης ἀσχολία.

Καὶ ἡ γλῶσσα δὲ ἡ ἐλληνικὴ διαδοθεῖσα διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἰς ἅπαντα τὸν τότε γνωστὸν ἀνατολικὸν κόσμον, ἐξηλλοιόθη οὐσιωδῶς καὶ παρεφθάρη, διότι πρότερον μὲν ἦτο ὄργανον κατ' ἐξοχὴν ποιητικόν, νῦν δὲ ἡναγκάσθη ἔνθεν μὲν νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς σκοποὺς βιοτικωτέρους καὶ ὀλιγώτερον καλλιτεχνικούς, ἔνθεν δὲ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰ ἥκιστα λεπτὰ καὶ εὐμύσουσιν πνεῦμα τῶν διαφόρων λαλούντων αὐτὴν ἐθνῶν.

Κέντρον δὲ τῆς νέας ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσεως, ὅστις καλεῖται μακεδονικὸς ἢ ἀλεξανδρινός, ἦτο ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἰδίως τὸ ἐν αὐτῇ Μουσεῖον, ὅπου ἔχον λαμπρὰν βιβλιοθήκην καὶ τὰ λοιπὰ χρειωδῆ ἔκτισε Πτολεμαῖος ὁ Α΄, καὶ ὅπου συνήρχοντο καὶ συνειργάζοντο οἱ διάφοροι λόγοι τῶν χρόνων ἐκείνων, κατ' εὐνοίαν καὶ προστασίαν τῶν φιλομούσων Πτολεμαίων.

Ἐν τοῖς λόγοις τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου οἱ μάλιστα λόγου ἄξιοι εἶναι ὁ κορυφαῖος τῶν κριτικῶν Ἀρίσταρχος ὁ Σχολάρχης (γεν. 222), ὁ ἐκδούς πλείστα γραμμεικὰ καὶ κριτικὰ συγγράμματα πρὸς διαφώτισιν καὶ ὑπομνηματισμὸν τῶν παλαιῶν ποιητῶν καὶ μάλιστα τοῦ Ὀμήρου, ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντις καὶ ὁ Ζηνόδοτος.

Ἐκ δὲ τῶν ποιητῶν, ὁ Κικλήμαχος ὁ Κυρηναῖος (250), οὗτινας σώζονται ὕμνοι τοῦ ἐπικοῦ εἶδους, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος ὁ ποιήσας τὰ Ἀργοναυτικά, οἱ ἐλεγεῖακοὶ ποιηταὶ Φιλητῆς ὁ Κῶς καὶ Εὐφορίων ὁ Χαλκιδεύς, ὁ Λυκόφρων ὁ ποιήσας τὴν σκοτεινὴν Ἀλεξάνδραν, οἱ διδακτικοὶ Ἀρκτος καὶ Νίκανδρος, ὃν ὁ μὲν ἐποίησε τὰ Φαινόμενα, ὁ δὲ τὰ Θηριακά, ὁ σιλλογράφος Τίμων ὁ Φλιάσιος καὶ ὁ Μένιππος ὁ Σινωπεύς.

Ἀλλὰ τὸ ποιητικὸν εἶδος, εἰς ὃ μάλιστα διέπρεψαν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ καὶ ὅπου μόνον εἶναι παρ' αὐτοῖς προϊόν φυσικωτέρως καὶ τῷ ὄντι

ποιητικωτέρας ἐμπνεύσεως, εἶναι τὸ βουκολικόν. Τὴν βουκολικὴν ποιή-
σιν ἐκπροσωποῦσι μὲν καὶ ὁ Βίων ὁ Σμυρναῖος καὶ Μόσχος ὁ Συρα-
κούσιος, ἀλλ' ἑξοχος αὐτῆς καὶ μοναδικὸς ἀντιπρόσωπος εἶναι Θεοκρι-
τος ὁ Συρακούσιος (260), οὗτινος τὰ ἐν δωρικῇ γλώσσῃ καὶ ἐξαμέτροις
στίχοις γεγραμμένα εἰδύλλια εἶναι τὰ ἀρίστα πάντων βουκολικῶν ποιή-
ματα καὶ οἶνει ὁ τύπος τοῦ ποιητικοῦ τούτου εἵδους.

Ἡ δὲ Ἀλεξανδρινὴ πεζογραφία δὲν δύναται μὲν καὶ αὐτὴ νὰ
παράβληθῇ οὔτε κατὰ τὴν γλῶσσαν οὔτε κατὰ τὴν τεχνικὴν κατα-
σκευὴν πρὸς τὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἀπτικῆς περιόδου, ἀλλὰ διὰ τὴν
ἐπικρατοῦσαν τότε, ὡς εἵπομεν, πολυμάρθειαν καὶ φιλεπιστημοσύνην,
τὰ προϊόντα αὐτῆς ὑπὸ πραγματικὴν μάλιστ' ἐποψίν δὲν εἶναι βε-
βαίως τοῦ λόγου ἀνάξια. Ἐκ τῶν πεζογράφων ἅς μνημονευθῶσιν ἐν-
ταῦθα ὁ μαθηματικὸς Εὐαλείδης, ὁ μηχανικὸς Ἀρχιμήδης, οἱ ἱστο-
ριογράφοι Ἀπολλόδορος καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, οἵτινες ἀμφότεροι
ἐπέγραψαν τὰ βιβλία των Βιβλιοθήκας, ἀρίστηνται δὲ κατὰ πολὺ
τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, οὗτινος εἰσηγητὴς
ὑπῆρξε κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ὁ Θουκυδίδης. Ὁ μέγας
τῶν Ἀθηναίων ἱστοριογράφος εἶχεν ὥσαυτως ἐκδιώξῃ πᾶσαν πρὸς τὸ θαυ-
μαστόν τάσιν ἐκ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο δὲν ἐμιμήθησαν
τὸ ἀξιόλογον παράδειγμα τοῦ αἰ' Ἀλεξανδρινοῦ ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ Ὀνη-
σίκριτος, ὁ Ἀριστόβουλος, ὁ Κλείταρχος, ὁ Κκλλισθένης, ἃν καὶ ἦσαν
σχεδὸν πάντες σύγχρονοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τόσον ἡγάπησαν
τὸ θαυμαστόν καὶ διὰ τῶν περιέβλινον μύθων τὴν ἱστορικὴν ἀλή-
θειαν, ὥστε παρὰ τὴν ἀληθινὴν ἱστορίαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδο-
νίας μετεδόθη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ ἐτέρω μυθώδης ὄλος καὶ
φανταστικὴ, ἥτις βαθμυθὸν διὰ τῶν αἰώνων ἀλλοιομένη καὶ παρα-
μορφουμένη κατήντησεν εἰς τὰ εἰς πάντας γνωστὰ περὶ Ἀλεξάνδρου
μυθάρια.

Ἀλλ' οὐδὲν ἦτοον ἔσχεν ἡ κριτικὴ καὶ κατ' ἐπιστήμην ἱστοριο-
γραφία ἄξιον τοῦ Θουκυδίδου διάδοχον, τὸν Μεγαλοπολίτην Πολύ-
βιον, ὅστις δὲν ἦτο μόνον λόγιος καὶ θεωρητικὸς ἀνὴρ ὅπως οἱ γραμ-
ματικοὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀλλ' ἰδίως καὶ κατ' ἐξοχὴν πραγματικὸς
καὶ πολιτικός. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ Πολυβίου εἰς τὸν
Διονύσιον τὴν Ἀλικαρνασσέα εἶναι τόσον μάλλον καταφανής, ὥσαν ὁ
Διονύσιος εἶναι μάλιστ' ἱστορικός καὶ ἔγραψεν οὐ μόνον ἀκρίτως, ἀλλὰ

καὶ ἀτέχνως. Καὶ οὕτως ὁμοίως εἶναι πολὺτιμος ἡ ἱστορικὴ συγγραφὴ τοῦ Διονυσίου, ὅπως καὶ ἡ τοῦ Διοδώρου, διὰ τὴν ὕλην ἣν ἔχει περισυλλέξῃ· ἄλλως δὲ ὁ Διονύσιος τιμᾶται μᾶλλον διὰ τὰ ῥητορικὰ αὐτοῦ βιβλία καὶ τὰς περὶ τῶν συγγραφέων τῆς ἁπτικῆς περιόδου κρίσεις του.

Μετὰ τοῦ Διοδώρου καὶ τοῦ Διονυσίου τῆσσεται εἰς τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης ὁ ἐξ Ἀμασειᾶς Στράβων ὁ γεωγράφος ὁ συνεχίσας τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ Ἐρατοσθένους, τοῦ Ἰππάρχου καὶ τοῦ Ποσειδωνίου. Ὁ Στράβων ἐπαραγκτεύθη τὴν γεωγραφίαν ὑπὸ φιλοσοφικὴν μᾶλλον ἢ ὑπὸ κυρίως τεχνικὴν ἔποψιν, γεννηθεὶς δὲ κατ' οὓς χρόνους ἡ ῥωμαϊκὴ ἀρχὴ εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ ἔπακρον τοῦ μεγάλειου δὲν ἐλιγγίσας πρὸς τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου κράτους, οὕτως τὰ ὅρια συνεζέτεινον καὶ τὰ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ πεποιθὼς εἰς τὴν ἀδιόλεπτον πνευματικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν κατεδέχθη ἄλλα παρὰ ἑλληνικὰ βιβλία νὰ ἔχῃ ὡς βοηθήματα εἰς τὸ ἔργον του. Ἐν ᾧ δὲ ἡ μεγάλῃ αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν εὐλάβεια κατέστησεν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον ὑποπτον μὴ ἀπκτηθῇ ὑπὸ μυθωδῶν παραδόσεων, ὥστε καὶ πρὸς τὸν Ἡρόδοτον πολλάκις ἀπιστεῖ, ἔχει κατὰ παράδοξον ἀναισθησίαν πίστιν τυρλὴν πρὸς τὸν Ὀμηρον, τοῦ ὁποίου τὰ ἔπη θεωρεῖ ὡς τὴν ἀσφαλεστάτην τῶν ἱστορικῶν πηγῶν.

Καὶ ἡ φιλοσοφικὴ παραγωγή δὲν διεκόπη καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν περιήλθον μέχρις ἡμῶν γραπτὰ μνημεῖα, οἷα τὰ ἐκ τῆς προηγούμενης περιόδου, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν ἀκριβῶς νὰ ἀναπλάσθῃ ἡ κατὰστασις τῆς τότε φιλοσοφίας. Καὶ τῶν πρώτων Στωϊκῶν τὰ δόγματα γινώσκωμεν μᾶλλον διὰ τῶν ῥωμαϊκῶν πηγῶν καὶ κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦ Κικέρωνος, ὅστις εἰς μὲν τὸ βιβλίον αὐτοῦ *de officiis* ἠκολούθησε τὸ *περὶ καθήκοντος* τοῦ Πανικτίου, εἰς ἄλλα δὲ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ ἔργα τοῦ Ποσειδωνίου τὰ φιλοσοφήματα. Γνωστότερα δ' εἶναι τὰ συγγράμματα τῶν περὶ τὸν Ἐπίκουρον. Τοῦς δὲ *Περὶ παθητικῶν* ἐκπροσωπεῖ ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Θεόφραστος ἐξ Ἐρεσσῶ τῆς Λέσβου, οὕτως ἔχοντες τοὺς *Χαρακτῆρας*.

Καὶ πάντες μὲν οἱ συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης δὲν ἐβίωσαν βεβαίως ἐν τῷ κυριωτάτῳ τοῦ τότε πολιτισμοῦ κέντρῳ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις τῆς ἑλληνικῆς χώρας καὶ μάλιστα ἐν Ἀθήναις (ἐνθα κυρίως ἐγεωργούντο τὰ φιλοσοφικὰ καὶ τὰ ῥητορικὰ σπουδάσματα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἐνθα ἤκουζες μᾶλλον

ἡ γραμματικὴ καὶ αἱ λεγόμεναι θετικαὶ ἐπιστῆμαι), καὶ δὴ καὶ ἐν Ῥώμῃ (Πολύβιος, Διονύσιος). Ἦδη δὲ καὶ πρὸ τῆς μακεδονικῆς κατακτῆσεως διὰ τῆς διχόσεως τῆς παιδείας εἶχον μορφωθῆ πολλοῦ τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ὅσον ἐν Ῥόδῳ, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Ἐφέσῳ, ἐν Κολοφῶνι, ἐν Ταρσῷ, ἐν Σιδόνι, ἐν Γάζῃ, ἐν Γαδάρει, διάφορα κέντρα, ἐνθα ἐγεωργεῖτο πρῶτον μὲν καὶ κυρίως ἡ βιβλιοθήκη, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ ἄλλαι ἐπιστῆμαι καὶ διεμερσώθη τὸ πομπῶδες ἐκεῖνο καὶ περίκοσμον Ἀσιατῶν εἶδος τοῦ λόγου, βραδύτερον, δὲ ἤρχισαν νὰ ἀμιλλῶνται πρὸς τὰ κέντρα ἐκεῖνα καὶ οἱ γείτονες βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες. Ὁ Ἀντίοχος ὁ μέγας κατέστησε τὴν Ἀντιόχειαν ἄλλην Ἀλεξανδρεῖαν καὶ συνήγαγεν ἐκεῖ παντοσείδεα λογίους, ἱδρύσε βιβλιοθήκην, ἧς πρόστατα Εὐφορίων ὁ Χαλκιδεύς, μουσεῖον καὶ σχολὴν βιβλιοθηκῆς. Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον μετὰ τὴν Ἀλεξανδρεῖαν παιδευτικὸν κέντρον ἦτο τὸ Περσικόν. Ὁ βασιλεὺς Ἀττάλος ὁ Α', ὁ ἱδρύσας τὸ Περσικὸν βασιλεῖον ἀφ' οὗ ἀπεδιώξε τοὺς Γαλάτας, ἦτο ἀνὴρ φιλομουσώτατος, πολλὰ ὑπὲρ τῶν γραμμάτων κατεβόσας, ἐπὶ τὰ ἔχνη δ' αὐτοῦ ἐβάδιζε καὶ ὁ πατρῷζων υἱὸς τοῦ Εὐμένης. Οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου τὸ κατ' ἀρχὰς ἄφινον τὴν ἐν Περσικῷ βιβλιοθήκην νὰ λαμβάνη τὸν ἀναγκαιόντα πᾶνρον ἐξ Αἰγύπτου, ἀλλ' ὅτε διὰ τῆς μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν ἀμίλλης ἡ σημασία τοῦ Περσικοῦ ἤρχισε νὰ γίνηται ἐπιφοβὸς εἰς τὴν Ἀλεξανδρεῖαν, ἀπηγορεύθη ἡ ἐξαγωγή τοῦ παπύρου, οἱ δὲ ἐν Περσικῷ ἀναγκάσθησαν νὰ ἐπινοήσωσι καὶ νὰ παρασκευάζωσιν εἰς τὸ ἐξῆς τὰς περσικὰς διαθήκας. Ἐν Περσικῷ πλὴν τῆς βιβλιοθήκης, ἧτις ἦτο πλουσιωτάτη, εἶχεν ἱδρυθῆ καὶ μουσεῖον καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον περίφημος ἱατρικὴ σχολὴ παρὰ τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἧτις βραδύτερον παρήγαγε τὸν Γαληνόν· τὴν δὲ τότε λαμπρότητα τῆς ἐλληνιζούσης ἐκεῖνης πόλεως καταδεικνύουσι καὶ τὰ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν διὰ τῶν ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς ἐνεργηθειῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν προσελθόντα εἰς φῶς μεγαλοπρεπῆ γλυπτικὰ εὐρήματα. Ὁ δὲ ἐξοχώτατος τῆς Περσικῆς σχολῆς ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ ἐκ τῆς ἐν Κιλικίᾳ Μαλλοῦ γραμματικὸς Κράτης, ὁ σύγχρονος καὶ ἀντίπαλος τοῦ Ἀριστάρχου, ὅστις ἦτο ὑπέρμαχος τῆς ἀναλογίας ἐν τῇ γλώσσῃ, ἐν ᾧ ὁ Κράτης ὑπεστήριζε τὴν ἀνωμαλίαν. Ὁ Κράτης ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, διότι ἐλθὼν εἰς τὴν Ῥώμην περὶ τὸ ἔτος 167, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥω-

μαίου ποιητοῦ Ἐννίου, ὡς πρεσβευτῆς τοῦ βασιλεῖος Εὐμένους, καὶ κατὰ τύχην κατέβηκε τὸ σκέλος, ἠνγκάσθη νὰ διατρίψῃ ἐκεῖ μακρὸν χρόνον διδάσκων. Οὕτως εἰσῆλθῃ διὰ τοῦ Κράτητος ἡ γραμματικὴ διδασκαλία εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐκεῖθεν ἔπειτα εἰς τὰ νεώτερα ἔθνη μετὰ τῶν λογικῶν αὐτῆς διακρίσεων, τῶν ὁρισμῶν τῶν μερῶν τοῦ λόγου καὶ τῶν τεχνικῶν αὐτῆς ὅρων, οἵτινες ληρθέντες ἀπὸ τῆς στοικῆς φιλοσοφίας καὶ μεταφρασθέντες εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἐπικρατοῦσιν ἕως τῶρα εἰς ὅλα τὰ νεώτερα ἔθνη.

Δ'. ΕΛΛΗΝΟΡΡΩΜΑ·ΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἀπὸ τοῦ α' μέχρι τοῦ ε' αἰῶνος μ. Χ.

Κατὰ τὴν τετάρτην ταύτην περίοδον, καθ' ἣν εἶχε παύσῃ ἔντελως πλέον πᾶσα τῆς Ἑλλάδος πολιτικὴ αὐτοπαρξίς, ἡ ποίησις σιγῇ, μόνον δὲ τινες ἀγαθοὶ στιχοῦργοι ἀναφαίνονται ἢ μιμηταὶ τινες φιλόπονοι τῆς παλαιᾶς μουσῆς.

Κατὰ τὸν α' μ. Χ. αἰῶνα ὁ Βαβρίας ἐστιχοῦργησεν εἰς μέτρον χωλικαμβικὸν Αἰσωπεῖους μύθους, ἐπιγραφομένους *μυθιάμβους*, ὁ δὲ Διονύσιος ὁ ὀνομαζόμενος περιγηγῆς εἰς ἑξαμέτρους στίχους *Οἰκουμένης περιήγησιν*. Κατὰ δὲ τὸν γ' αἰῶνα ὁ Ὀππιανὸς ἔγραψε δύο μακρὰ ποιήματα, τὰ *Κυνηγετικά* καὶ τὰ *Ἀλιευτικά*. Κατὰ δὲ τὸν δ' καὶ ε' ὁ μὲν Κόϊντος ὁ Σμυρναῖος ἐποίησε τὰ *Μεθ' Ὀμηρον* ἢ *Ὀμήρου παραλειπόμενα*, ὁ δὲ Κόλουθος καὶ ὁ Τριφιῶδωρος ἐμιμήθησαν τοὺς Κυκλικούς, καὶ οἱ τρεῖς δὲ οὗτοι ποιηταὶ ἀνήκουσι τρόπον τινα εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Νόννου τοῦ Πανοπολίτου, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ ἀκνεώσῃ τὸ μυθικὸν ἔπος καὶ ἐποίησε τὰ *Διονυσιακά*, ποίημα καὶ ἄλλως ἀξιόλογον καὶ διότι διέσωσεν εἰς ἡμᾶς τοὺς περὶ Διονύσου παλαιούς μύθους. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον τῶν ἐπικῶν προϊόντων τῆς σχολῆς τοῦ Νόννου εἶναι τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μουσίου διασωθὲν μικρὸν ποίημα τὸ ἐπιγραφόμενον *ἰα καθ' Ἡρῶ καὶ Λέανδρον*, ὅπερ ὑπερέχει πάντων τῶν συγχρόνων ποιημάτων.

Τὸ κυρίως ὅμως εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἰδιόζων ποιητικὸν γένος εἶναι τὸ *ἐπίγραμμα*. Δύο δὲ συλλογαὶ ἐπιγραμμάτων, ἧτοι *Ἀνθολογίαι*, σώζονται· ἡ μὲν πληρεστέρα εἶναι τοῦ δεκάτου αἰῶνος καὶ ἐγένετο ὑπὸ Κωνσταντίνου Κεφαλῆ, ἡ δὲ ἄλλη εἶναι τοῦ δεκάτου τετάρτου καὶ συνηρῶσθη ὑπὸ τοῦ Παλινούδη. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν δύο νῦν

σωζομένων ἀνθολογιῶν τοῦ Κεφαλαῖ καὶ τοῦ Πλανούδη, ὑπάρχον ἤδη ὅμοιαι συλλογαί, τοιαῦται δ' ἦσαν ὁ κύκλος τοῦ Ἀγαθίου κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα μ.Χ. καὶ οἱ στέφανοι Φιλίππου τοῦ Θεσσαλονικέως (ἀκμάσαντος ἐπὶ Τιβερίου καὶ Μελεάγρου τοῦ Γαδάρηνου (περὶ τὸ 60 π.Χ.), ὅστις ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἀρίστων ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ εἶχε πλεῖστη τὸν στέφανον αὐτοῦ διὰ τῶν καλλίστων ἀνθέων τῆς παλαιᾶς ποιήσεως. Ὅθεν εἶχον ἐκεῖ θησαυρισθῆ ἐπιγράμματα τοῦ Σιμωνίδου, τοῦ Ἀλκαίου, τοῦ Ἀνακρέοντος, τοῦ Ἀρχιλόγου, τοῦ Βακχυλίδου, τῆς Σαπφούς. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁλόκληρος δὲν διεσώθη ὁ πολύτιμος στέφανος, τινὰ δὲ μόνον ἐκ τῶν ἀνθέων του μετεπλήχθησαν εἰς τὰς μεταγενεστέρας συλλογὰς, εἰς τὰς ὁποῖας τὰ παλαιὰ καὶ καλὰ ἐπιγράμματα συνελέγοντο πάντοτε σπανιώτερων, ἢ ἀφίνηται πλείονος τόπος εἰς τὰ σύγχρονα προϊόντα ἢ τὰ ὀλίγον προγενέστερα. Πλὴν δὲ τούτου οἱ συλλογαῖς δὲν ἐφρόντιζον πάντοτε νὰ ἐξакριβώσωσιν ἐν τὰ ὑπ' αὐτῶν συλλεγόμενα ἐπιγράμματα, ἀ κοινῶς ἀπεδίδοντο εἰς τινὰ τῶν ἐνδόξων ποιητῶν τῶν παρελθόντων χρόνων, ἦσαν τῷ ὄντι γνήσια, καὶ διὰ τοῦτο παρεισέφερον καὶ ψευδεπίγραφα ἐν ταῖς Ἀνθολογίαις μεταξὺ τῶν γνησίων. Ὅθεν τῶν σωζομένων ἐπιγράμμάτων δὲν εἶναι πάντοτε εὐχερὲς νὰ ὀρίσῃ τις ἀκριβῶς τὸν ποιητὴν ἢ, ἂν ὁ ποιητὴς εἴναι ἀποδεδειγμένως γνωστός, τὸν χρόνον καθ' ὃν οὗτος ἤκαμει, ὑπάρχουσι δ' ἐν αὐταῖς τῆς Ἀττικῆς περιόδου ἐπιγράμματα, τῆς Ἀλεξανδρινῆς, τῆς Ἑλληνορωματικῆς, τῆς Βυζαντινῆς. Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα εἶναι τῆς Ἑλληνορωματικῆς, διότι τότε μάλιστα ἀφέθησαν κατὰ μέρος τὰ μεγαλοτεχνότερα τῆς ποιήσεως εἶδη καὶ πᾶσα προσοχὴ ἐδόθη εἰς τὸ ἐπιγράμμα.

Ἐν δὲ τῇ πεζογραφίᾳ διετήρησαν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ κατὰ ταύτην τὴν περίοδον πᾶσαν αὐτῶν τὴν παρὰ γωγικὴν ἰσχὺν καὶ δύνανμιν, τὰ δὲ διάφορα τοῦ πεζοῦ λόγου εἶδη ἐγέωργήθησαν ὑπὸ πολλῶν καὶ δικακεκριμένων, ἀλλὰ δευτερευόντων ὡς ἐπεί ποτε συγγραφέων, ὧν προεξάρχει ὁ Χαιρωνεὺς Πλούταρχος, ὁ πολυγραφώτατος καὶ τελειότατος ἀντιπρόσωπος τῆς ἐποχῆς τῶν νεωτέρων (κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς παλαιότερους) σοφιστῶν, ὡς ἐκλήθησαν κατὰ ταύτην τὴν περίοδον οἱ κατὰ τὴν προηγουμένην ὀνομασθέντες γραμματικοὶ καὶ λόγιοι. Ἦτο δὲ λογιώτατος ἀνὴρ ὁ Πλούταρχος, ὑπίστατο ἱερουκασίως πάντα ὅσα πρὸ αὐτοῦ εἶχον γράφῃ εἴτε ἐν πεζῷ λόγῳ εἴτε ἐν ποιητικῷ. Τέρ-

πει δὲ ἄμα καὶ διδάσκει ἢ ἀναγνώσις τῶν βιβλίων του διὰ τε τὴν ποικίλην καὶ ἐκλεκτὴν τοῦ συγγραφέως πολυμαθεῖαν καὶ τὸ ἀπείριστον αὐτοῦ καὶ ἀρελές. "Ὅθεν οἱ Παράλληλοι βίοι καὶ τὰ ἐπιγραφόμενα Ἡθικά τοῦ Πλούταρχου εἶναι μὲ ὅλας αὐτῶν τὰς ἐλλείψεις πολυτιμότερον ἀληθῶς χρῆμα. Καί τοι δὲ ὁ Πλούταρχος δὲν φθάνει εἰς τὸ ὕψος οὔτε τοῦ Πλάτωνος οὔτε τοῦ Ἀριστοτέλους οὔτε τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλ' ὅμως εἶναι, διὰ τοῦτο ἴσως, μᾶλλον προσίτός εἰς πάντα ἀναγνώστην. Ὁ νοὺς αὐτοῦ εἶναι μὲν ταπεινότερος, ἀλλ' ἀκριβής, μεμετρημένος, ἐράσμιος, ἡ δὲ σύνθεσις τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἔχει μὲν μακρογραφίαν καὶ περισσώπειαν, ἀλλὰ δὲν ἀποβάλλει τὴν φυσικὴν εὐστροφίαν καὶ χάριν, ἥτις εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν δοκίμων συγγραφέων. Ὡς πρὸς δὲ τὴν γλῶσσαν ὁ Πλούταρχος εἶναι βεβαίως εἰλικρινὲς ἀπὸλύγασμα τῆς κατὰ τοὺς ἑαυτοῦ χρόνους καταστάσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅσον δὲ ἄπειρος καὶ ἂν εἶναι τις ἑλληνικῆς παιδείας, λίαν εὐχερῶς θὰ ἀναγνωρίσῃ ὀλίγας μόνον σελίδας ἐξ αὐτοῦ ἀναγνούς ὅτι οὔτε ἐν Ἀθήναις ἐβίωσεν, οὔτε σύγχρονος τοῦ Ξενοφῶντος ὑπῆρξεν. Ἄν δὲν εἶναι ὅσον ἡ τοῦ Πολυβίου πλημμελής ἡ γλῶσσά του, ἀλλ' ὅμως καὶ πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ὀρθοπείρας, ἣν οὐδὲ νὰ μιμηθῇ κατώρθωσεν ὅσον ἄλλοι σύγχρονοι αὐτοῦ συγγραφεῖς. Καὶ τοιοῦτος δὲ ὢν ὁ Πλούταρχος κατὰ τε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τιμᾷ ἐξ ἴσου καὶ τὰ παλαιὰ γράμματα καὶ τὸν ἀρχαῖον βίον, κατὰ τὴν παρακμὴν τῶν ὁποίων ἐζήσε.

Σύγχρονος, ἀλλὰ κατώτερος τοῦ Πλούταρχου ἦτο ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος (περὶ τὰ τέλη τοῦ πρώτου μ. Χ. αἰῶνος), στωικὸς φιλόσοφος ἢ μᾶλλον σοφιστής, γεννηθεὶς ἐν Προύσῃ τῆς Βιθυνίας καὶ συγγραφεὺς λόγων ρητορικῶν. "Ετι δὲ κατωτέρω τοῦ Δίωνος τάσσονται κατὰ τε τὰς ἐννοίας καὶ τὴν λέξιν ἄλλοι σοφισταὶ δευτέρως καὶ τρίτης τάξεως, ὧν τὰ βιβλία ἄπτονται μὲν καὶ φιλοσοφικῶν θεμάτων, ἀλλ' εἶναι κυρίως ρητορικά, διότι, ὡς ἤδη ὑπεδείχθη, ἡ ρητορικὴ ἢ μᾶλλον ἡ σοφιστικὴ εἶχε κατακλύσῃ τῆσαν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ὅφ' ὅτου ἀπέθανεν ὁ δημόσιος βίος καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτονομία. Τῶν δὲ σοφιστῶν τούτων οἱ διασημότεροι εἶναι ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης, ὁ Μάξιμος ὁ Τύριος, ὁ Ἑρμογένης (κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα), ὁ Θεμιστίσιος ὁ Ἰμεριεὺς καὶ τέλος ὁ Ἀντισχεὺς Λιβάκιος ὁ φίλος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ, ὁ ἐπιφανέστατος πάντων.

Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι σοφισταί, περὶ ὧν εἶναι χρεὶα νὰ γίνη λόγος, ὅχι διότι εἶναι μεγαλοφυέστεροι τῶν προμνημονευθέντων, ἀλλὰ διότι τὰ ἔργα των εἶναι διὰ διαφόρους λόγους πολὺ μᾶλλον διαφέροντα καὶ ἀξιοσπουδάστα. Καὶ πρῶτον μὲν τοιοῦτοι εἶναι οἱ σοφισταί, οἵτινες εἰς τὰ οἰαδήποτε αὐτῶν βιβλία συνήγαγον καὶ ἀνέμιζαν ἀποσπασματὰ παλαιῶν δοκίμων συγγραφέων, οἷον κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ὁ Ἀθήναιος ὁ συγγραφεὺς τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* καὶ ὁ Αἰλικνὸς ὁ συλλογεὺς τῆς *Ποικίλης Ἱστορίας*, κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ὁ Στόβαῖος ὁ φιλοπονήσας τὸ *Ἀνθολόγιον* καὶ τὰς *Φυσικὰς καὶ Ἡθικὰς Ἐκλογάς*. Εἰς τούτους προσθετέος ὁ ἀπολογητὴς Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα), οὗτινος οἱ *Σιτωματεῖς* εἶναι ὁμοίαι τις συναγωγῇ. Ἐπειτα δὲ εἶναι μνημονευτέοι οἱ γράψαντες Βίους φιλοσόφων ἢ ῥητόρων παλαιότερων ἢ συγχρόνων. Εἶναι δὲ αἱ βιογραφίαι αὗται ἀξίαι λόγου ἕνεκα τῶν βιογραφουμένων, ἀλλ' ὅχι μετὰ τῆς δευτέρας κριτικῆς ἀκριβεῖας συντεταγμέναι. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Φιλόστρατος (κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα) ὁ γράψας τὸν μυθικὸν ἐκεῖνον βίον Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος (κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα) ὁ συντάξας τὴν *φιλοσοφὸν ἱστορίαν* καὶ ὁ Εὐνάπιος (κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα) ὁ βίους φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν φιλοπονήσας. Ἄλλοι δὲ πάλιν κατὰ τὸν τρίτον καὶ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἐπεδόθησαν εἰς συγγραφὴν πλαστῶν ἐρωτικῶν ἱστοριῶν ἐξ ἐκείνων, αἵτινες παρ' ἡμῖν ὀνομάζονται ἀπὸ Κοραῆ πρώτου εἰσηγησαμένου *μυθιστορίαι* ἢ *μυθιστορήματα*, «εἰς τὸ ὅποιον εἶδος ὀλίγον ἡσχολήθησαν οἱ παλαιότεροι· ἔθεν οὕτε κύριον ὄνομα ἰδίων ἔδωκαν εἰς αὐτό, ἀλλὰ ποτὲ μὲν τὸ ὀνόμαζον ἀπὸ τοῦ ἔθνους ἢ τῆς πόλιν, ὅπου ὑπέθετεν ὁ συγγραφεὺς ὅτι συνέβησαν τὰ ἱστορούμενα, οἷον *Βαβυλωνιακά*, *Ἑφesiaκά*, *Κυπριακά* κτλ., ποτὲ δὲ *Ἐρωτικά* τὰ κατὰ τὸν δαῖνα καὶ τὴν δαῖνα, διότι ὁ ἔρως ἦτο τὸ κερκτικώδες μέρος τοῦ ἱστορήματος». Οἱ ἄριστοι τῶν τοιούτων μυθιστοριογράφων εἶναι ὁ Ἀχιλλεὺς Τάτιος, ὁ Ἡλιόδωρος καὶ ὁ Λόγγος, εἰς οὓς πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ *Ἐπιστολάς ἐρωτικὰς* συντάξαντες Ἀλκίφρων καὶ Ἀριστάνετος. Ἐχομεν τέλος κατὰ τέταρτον λόγον ῥητορικοῦς τινὰς συγγραφεῖς ὅχι σμικρὰς ἀξίας, ὧν ἕκαστος ἴδιον ἔχει χαρὰ καὶ ἰδίαν τάσιν, οἷον τὸν περίφημον Πλατωνικὸν φιλόσοφον καὶ ῥήτορα Διονύσιον τὸν Λαγγῖνον, ὅστις ὑπῆρξε διδάσκαλος καὶ σύμβουλος τῆς περιφήμου Ζηνοβίας βασιλίσσης τῆς Πιλημύρας, αἰχμηλωτισθεῖς καὶ ἀποκεφαλι-

σθεις υπό τοῦ αυτοκράτορος Αὐρηλιανοῦ περί τὸ 273 μ. Χ. καὶ εἰς ὃν συνήθως ἀποδίδεται τὸ περί "Υφους σύγγραμμα, τὸν αυτοκράτορα Ἰουλιανὸν τὸν Πικροχάτην καὶ τὸν ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας Λουκιανόν (κατὰ τὸν 6' αἰῶνα), ὅστις εἶναι ὁ κορυφαῖος καὶ χαριέστατος τῶν σοφιστῶν τῆς περιόδου ταύτης.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν ιστοριογραφίαν τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς περιόδου ἐπέδρασεν οὐκ ὀλίγον ἡ σοφιστικὴ, ἣν καὶ ἄλλως οὐκ ὀλίγους διακεκριμένους ιστορικοὺς παρήγαγε τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας. Κατὰ μὲν τὸν δεύτερον αἰῶνα ἔχομεν τὸν ἐκ Νικομηδείας τῆς Βιθυνίας Ἀρριανόν, οὗτος ἡ Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου εἶναι βιβλίον συνετώτερον πλείστων ἄλλων πρότερον περὶ τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ γραφέντων, τὸν Ἀππιανόν τὸν Ἀλεξανδρέα καὶ τὸν ἐκ Νικαίας Δίωνα τὸν Κόσσιον συντάζοντας *Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν*. Κατὰ δὲ τὸν τρίτον αἰῶνα τὸν Ἡρωδιανόν τὸν Ἀλεξανδρέα τὸν συγγράψαντα ἀψευδῶς μὲν, ὡς φαίνεται, ἀλλ' ἀνθηρότερον τοῦ δέοντος τὰς *Ῥωμαϊκὰς ἱστορίας* τῶν ἐκείνου χρόνων, τὸν ἐκ Κιςσείας τῆς Φρυγίας Πανσανίην τὸν περιηγητὴν καὶ τὸν ἐκ Πηλουσίου τῆς Αἰγύπτου περίφημον γεωγράφον καὶ ἀστρινόμον Κλαύδιον Πτολεμαῖον, συγγράψαντα διάφορα γεωγραφικὰ, μαθηματικὰ καὶ χρονολογικὰ συγγράμματα.

Ἄλλ' ἐκ τῶν κυρίων τῆς περιόδου ταύτης χαρακτηρῶν εἶναι ὅτι κατ' αὐτὴν ἐκρήγνυται καὶ διεξάγεται ἀγὼν μέγας ἰδεῶν καὶ γνωμῶν, ὅστις ἀντικαθιστᾷ οὕτως εἰπεῖν τοὺς μακροὺς πολέμους τῶν προτέρων αἰώνων. Ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐνότης τοῦ κράτους τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἐξηφάνισε μὲν τὰς μεταξὺ τῶν εἰς αὐτὸ συγχωνευθέντων ποικίλων καὶ διαφορῶν ἐθνῶν πολιτικὰς ἑχθρας καὶ δικμάχας, ἀλλ' ἔτεμε νέαν ἔριδος ὁδὸν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν θρησκευμάτων.

Ἦδη ἀπὸ πολλοῦ ἡ παλαιὰ θρησκεία εἶχε λάβῃ θανάσιμα τραύματα διὰ τῶν ἠθικῶν φιλοσοφημάτων τοῦ Σωκράτους, τῶν ἀπροκαλύπτων προσβολῶν τοῦ Εὐημέρου καὶ τῶν εὐφυῶν σκωμμάτων τοῦ Ἀριστοφάνους. Ἀπὸ δὲ τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἤρχισεν ἀληθὴς ἀγωνία θανάτου, ὃν δὲν ἔγινε δυνατόν νὰ διαφύγῃ, ἣν καὶ πλείσται καὶ λόγου ἄξιαι κατεβλήθησαν πρὸς τοῦτο προσπάθειαι, ὧν κυριωτάτη εἶναι ἴσως ἐκείνων, αἵτινες ἤθελον νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰ δόγματα τοῦ παλαιοῦ θρησκευματος ὡς ἀλληγορίας καὶ σύμβολα περιεκλύποντα τρόπον τινὰ τὴν ἀλήθειαν. Ὅθεν αἰρέσεις φιλοσοφικαὶ καὶ αἰρέσεις θρησκευτικαὶ

οὐκ ὀλίγη, ἐπεδίωξαν νὰ λάβωσι τὴν μεγάλην κληρονομίαν, ἣν ἄφηνεν ἡ θνήσκουσα πολυθεία. Τῆς γραμματολογίας ἔργον δὲν εἶναι νὰ πολυπραγμονήσῃ περὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων φάσεων τοῦ πνευματικοῦ τούτου ἀγῶνος, διὰ τοῦτο δὲ ἀναγκάσμεν μόνον τὰ διάφορα συγγράμματα, ἅπερ ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος παρήγαγε.

Καὶ πρῶτον μὲν ὁ Φιλόστρατος ἔγραψε βίον Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, ἐν ᾧ βίῳ ὁ συγγραφεὺς, ὥστις προσπαθεῖ μᾶλλον νὰ τέρψῃ ἢ νὰ διδάξῃ, παρέχει ἀσθενὲς τεκμήριον τῶν μεγάλων προσπαθειῶν, ἧς ὁ θαυματουργὸς ἐκεῖνος τοῦ πρώτου αἰ. Χ. αἰῶνος κατέβηκε πρὸς ἀνανέωσιν καὶ ἀνακρίνισιν τῶν δογμάτων τοῦ Πυθαγόρου. "Ἐπειτα, κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα, ἀναφάνεταί ἀναβίωσίς τις τοῦ Πυρρωνισμοῦ ἐν ταῖς συγγράμμασι τοῦ Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικοῦ. Καὶ τοῦ Πλάτωνος δὲ καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ δόγματα ἀναμῖξ μετὰ πολλῶν ἀνατολικῶν παραδόσεων ἐπιχειροῦσι νὰ φέρωσι πάλιν εἰς τὸ μέσον οἱ Νεοπλατωνικοὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς λεγομένης σχολῆς. "Ἐπειτα, ἀπὸ τοῦ τρίτου μέχρι τοῦ πέμπτου αἰῶνος, σειρὰ ὅλη διαστήριον τῆς φιλοσοφίας διδασκαλῶν, ὧν κυριώτατοι εἶναι ὁ Πλωτῖνος, ὁ Πορφύριος, ὁ Ἰαμβλῖχος καὶ ὁ Πρόκλος, ταύτην τὴν ὁδὸν τῆς οὕτως εἰπεῖν ἀνακκινίσεως τῶν παλαιῶν δογμάτων ἀκολουθοῦντες, ἐπιδεικνύουσι πολλὴν μὲν καὶ ἐπιστήμην καὶ εὐφυΐαν, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἄλλο καταλήγουσι πλὴν ἢ εἰς σύγχυσιν καὶ εἰς μυστικισμόν παράδοξον.

Οἱ Στωικοὶ τῆς περιόδου ταύτης εἶναι μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μεταφυσικοί, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τινες εἶναι τῷ ὄντι μεγάλοι ἠθικολόγοι. Ἐκ τούτων ἦτο ὁ ἐξ Ἰερραπόλεως τῆς Φρυγίας ἀπελευθερὸς Ἐπίκτητος (κατὰ τὸν α' αἰῶνα π. Χ.) σπουδᾶς μὲν περὶ τὴν στωικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτὸς καταλιπὼν σύγγραμμ. Τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν γινώσκομεν ἐκ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Φλαβίου Ἀρριανοῦ τοῦ καὶ ἐν ταῖς ἱστορικαῖς ἡδὴ μνημονευθέντος, ὥστις ἐρμηνευτὴς αὐτῆς γενόμενος ἔγραψε τὸ *Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον*, τὰς *Ἐπικτήτου διατριβὰς* καὶ τὰς *Ἐπικτήτου Ὀμιλίας*. Τοῦ Ἐπικτήτου μαθητῆς ἦτο καὶ ὁ Σιμπλίκιος ὁ γράψας ἐπίσης ὑπομνήματα εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ διδασκαλοῦ. Ἄλλος δὲ ἐπίσης μέγας ἀντιπρόσωπος τῆς αὐστηρῆς ἐκείνης ἠθικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος ἡ Μάρκος Ἀντωνῖνος (ἐβ. σ. 161—180 μ. Χ.) ὁ συγγράψας τὰ *Εἰς ἑαυτὸν*. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ πιθανώτατα χρόνους ἐγράφη καὶ ὁ

εἰς τὸν Σωκρατικὸν Κέλετη τὸν Θηβαῖον ψευδῶς ἀποδιδόμενος *Πίναξ*.

Τὴν δὲ *κυνικήν* τέλος φιλοσοφίαν ἐκπροσωπεῖ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Παρκεάτης ὁ γράψας πλὴν ἄλλων τὸν *Μισοπώγωνα* καὶ τοὺς *Καίσαρας*.

Δύο ἑλληνιστὶ μὲν γράψαντες συγγραφεῖς, ἀλλ' Ἑβραῖοι ὄντες τὸ γένος ἀποτελοῦσιν οἰοῦναι τὴν μετέβασιν μεταξὺ τοῦ θνήσκοντος παλαιοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀναφαινομένου χριστιανισμοῦ ὁ Ἰώσηπος καὶ ὁ Φίλων. Καὶ ὁ μὲν Φλάβιος Ἰώσηπος, παρευρέθεις εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Τίτου ἔλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἔγραψεν *Ἱστορίαν* τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου καὶ *Ἰουδαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν*, ὁ δὲ Φίλων ὁ κοινῶς καλούμενος Ἰουδαῖος, ὅστις εἶχεν ἀποσταλὴν πέμπτης αὐτὸς πρεσβευτῆς εἰς Ῥώμην πρὸς τὸν Καλιγούλαν παρὰ τῶν συμπολιτῶν, ἔγραψε διάφορα ἱστορικά καὶ φιλοσοφικά συγγράμματα.

Ἐν δὲ τῇ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀναφαινομένῃ χριστιανικῇ γραμματείᾳ ἀναφέρομεν κατὰ πρῶτον λόγον τὰ τέσσαρα *Εὐαγγέλια*, τὰς *Πράξεις* τῶν *Ἀποστόλων*, τὴν *Ἀποκάλυψιν*, τὰς *Ἐπιστολάς* τοῦ ἀποστόλου Πέτρου καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ πάντα τὰ βιβλία τῆς *Καινῆς Διαθήκης*. Ἑλληνιστὶ ἐγράφησαν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν λεγομένων ἀποκρύφων Εὐαγγελίων καθὼς καὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἀποστολικῶν πατέρων Βαρνάβα, Κλήμεντος, Ἐρμᾶ, Ἰγνατίου Ἀντιοχείας καὶ Εἰρηναίου. Πρὸς στερέωσιν δὲ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δὲν ἤρκουν τὰ κείμενα τῶν μαρτύρων, ἀλλ' ἐχρειάσθη καὶ ἄλλος ἀγὼν, ἀγὼν πρὸς ἀπολογίαν, ἀγὼν ὑπερασπίσεως τῶν δογμάτων, ἐν τούτῳ δὲ διέπρεψαν μάλιστα ὁ Ἰουστίνος, ὁ Τατιανός, ὁ Ἑρμείας, ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἀθανάσιος.

Παρὰ δὲ τὰ δογματικὰ βιβλία τῆς νέας πίστεως καὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἀπολογητῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν πατέρων ἀνεπτύχθη, ὡς ἦτο φυσικόν, καὶ νέον εἶδος ἱστοριογραφίας, ἡ *ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ἣν λαμπρῶς ἐκπροσωποῦσιν ὁ Εὐσέβιος, ὁ Σωκράτης ὁ Σχολαστικός, ὁ Σωζομενὸς καὶ ὁ Θεοδώρητος.

Κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἡ χριστιανικὴ παρ' Ἑλλήσι γραμματεία προσλαμβάνει καὶ νέαν ῥητορικὴν δόξαν διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ῥητορείας, ἥτις κατέλαβε τότε ἐν τῇ ἑλληνικῇ παιδείᾳ τὴν λαμπρὰν καὶ ὑπέροχον θέσιν, ἣν εἶχον καταλάβει κατὰ μὲν τοὺς ἐσχάτους χρόνους οἱ σοφισταί, κατὰ δὲ τὸ παρελθόν οἱ ἀπὸ τοῦ βήματος ῥήτορες. Οἱ μεγάλοι δ' ἐκείνοι ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες τοῦ τετάρτου αἰῶνος εἶχον μα-

θητεύση εἰς τὰς ἀρίστας ρητορικὰς σχολὰς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐν Ἀθή-
ναις, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Κιαισαρείᾳ. Ὁ Βασίλειος, ὁ
Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Γρηγόριος ὁ Νεζικανζηνός, ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσ-
σης παρ' ἐθνικῶν διδασκαλῶν ἐποτίσθησαν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τὰ
νόμματα, ἧς οὐδέποτε παρεγνώρισαν τὴν ὑψίστην μαρματωτικὴν σημασίαν
καὶ δύναμιν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ ἱερὰ βιβλία ἐσπούδαζον, τῶν ὁποίων πάλιν
καὶ οἱ μὴ χριστιανοὶ σοφισταὶ εἶχον ἀναγνώρισιν τὴν μεγάλην γραμ-
ματικὴν ἀξίαν. Ὁ Γρηγόριος ὁ Νεζικανζηνὸς ἔγραψε καὶ ποιήματα.
εἰς αὐτὸν δὲ ἀπεδόθη καὶ τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπιγράφεται μὲν
Χριστὸς πάσῃων, εἶναι δὲ κυρίως ἔργον τοῦ Ἀπολλιναρίου τοῦ Λαο-
δικέως. Μεταξὺ δὲ τῶν ποιητικῶν προϊόντων τῆς Χριστιανικῆς γραμ-
ματείας τῶν τότε χρόνων ἀναφέρομεν καὶ τοῦ Συνεσίου τοῦς **Ὑμνους**.
Ὁ Συνέσιος καταλέγεται μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐπειρά-
θησαν νὰ συμβιβάσωσι τὰ δόγματα τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας πρὸς τὰ
δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, προσεπάθησε δὲ πρὸς τούτοις ὅπως καὶ
ἄλλοι χριστιανοὶ νὰ περιβάλῃ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν διὰ τῆς
τερπνῆς μορφῆς τοῦ μυθιστορήματος, τοιοῦτο δὲ ἠθικὸν αὐτοῦ μυθιστό-
ρημα εἶναι ὁ **Αἰγύπτιος ἢ περὶ προνοίας**. Ὅμοιαι δὲ τερπνὰ ἠθικὰ βι-
βλία ἔγραψαν καὶ ἄλλοι οἷον ὁ Παλλάδιος καὶ πρότερον ἔτι ὁ Κλήμης.

Ε' Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ἀπὸ τοῦ ε' μέχρι τοῦ ιε' αἰῶνος μ. Χ.

Μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐπεκράτουν πολλὰ καὶ παντοῦαι
προλήψεις περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἐπῆλθεν
ἐπισεικαστέρα τις ἐκτίμησις αὐτοῦ καὶ θεωρεῖται πλέον ἀναμφισβήτητον,
ὅτι κράτος, τὸ ὅποσον ἐπὶ δέκα αἰῶνας, ἀπὸ Θεοδοσίου δηλ. μέχρι τῆς
ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅχι μόνον ἐβίωσεν, ἀλλὰ πολλάκις
καὶ διεκρίθη ὅσον οὐδὲν ἄλλο ἐν τοῖς τότε χρόνοις, δὲν εἶναι δυνατόν
νὰ ᾔτο μέχρις ὁστέων διεσθαρμένον καὶ φθισικόν.

Οὔτε ἀξίαι ἐπαινῶν οὔτε ἀξίαι ἀπολογίας εἶναι αἱ μικρολόγοι θεο-
λογικαὶ ἐριδες τῶν Βυζαντινῶν, ἡ πτωχεία καὶ σχεδὸν εἰπεῖν στείρω-
σις τῆς μοναχικῆς γραμματείας, ἡ παιδαριώδης σχολαστικὴ διδασκα-
λία καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἀλλ' ὅμως ἀναντίρρητον ὡσαύτως εἶναι ὅτι
καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτοῦ καὶ τελείᾳ παρακμῇ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα δὲν

εἶχεν ὅλως ἀποσβεσθῇ, ἀλλ' ἐξέπεμψε μάλιστα ὅχι ὅλως ἀναζῖαν λόγου ἀνακλαμπήν.

Ἡ γλῶσσα, ὅσον καὶ ἂν ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ χρόνου, διὰ τῆς μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου καὶ μετὰ τῶν βαρβάρων τοῦ βορρᾶ ἐπιμιξίας καὶ πρὸ πάντων διὰ τῶν νέων ὄρων τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἔθνους, ἦτο ὅμως ἡ αὐτὴ πάντοτε γλῶσσα. Ἀξιόλογα ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην εἶναι λόγου χάριν τὰ ἱστορικὰ ἔργα τοῦ Προκοπίου καὶ τοῦ Ἀγαθίου κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα καὶ τὰ ποικίλα ἐπιγράμματα, ἐρωτικά, ἐπιτύμβια, ἐπιδεικτικά, προτρεπτικά, σκωπτικά, ὧν βρίθουσιν αἱ πολλαὶ ἀνθολογίαι.

Οἱ Βυζαντινοὶ ποιηταὶ δὲν εἶναι πάντες οἷος ὁ Τῆξέτης καὶ ὁ Μανουὴλ ὁ Φιλῆς (κατὰ τὸν ιβ' καὶ ιγ' αἰῶνα), πολλοὶ δὲ ἐκ τῶν τῆς Ἀνθολογίας εἶναι ἀντάξιοι τῶν καλῶν χρόνων τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως, τεκμήριον δὲ τούτου εἶναι καὶ τὸ ὅτι ἀπὸ τριακοσίων ἤδη ἐτῶν θυμύζονται ὡς ἔργα τοῦ Ἀνακρέοντος οὐκ ὀλίγα ἐρωτικά ποιήματα, ἐξ ὧν μόλις δύο ἢ τρία εἶναι γνήσια, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἐφίλοτεχνήθησαν ὑπὸ Βυζαντινῶν λογίων. Εἶναι δὲ παρρηγήσεως ἄξιον ὅτι καὶ τὰ ἐπιγράμματα τὰ βυζαντινὰ καὶ τὰ ψευδανακρέοντεια, ἂν καὶ ὑπὸ χριστιανῶν φιλοπονηθέντα, ἐποιήθησαν ὅμως κατὰ μίμησιν τῆς ἀρχαίας μούσης καὶ ἔχουσιν ὅλως ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἐθνικοῦ βίου λάβῃ τὴν ἔμπνευσιν. Παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς δηλαδὴ ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ πρῶτον ὁ γραμματειακὸς ἐκείνος ἐθνισμὸς (ὑπὸ τὴν θρησκευτικὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν), ὅστις ἔπειτα ἤκμασε καὶ πάλιν κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους ἐν τοῖς γράμμασι τῶν νεωτέρων ἔθνων. Παρὰ δὲ τοῖς ποιηταῖς πρέπει νὰ ταχθῶσι, οἱ λόγοι ἄνδρες οἱ τὰ παλαιὰ γράμματα καλλιεργήσαντες. Ὁ Φώτιος ὁ πατριάρχης (κατὰ τὸν θ' αἰῶνα) συνέταξε πολῦτιμον ἔργον, τὴν *Βιβλιοθήκην* ἢ *Μυριόβιβλον*, περιέχουσαν ἐνιαχοῦ μὲν συντόμους κρίσεις, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἀποσπάσματα διακοσίων ὀγδοήκοντα συγγραμμάτων, ἥπερ ὁ Φώτιος ἀνέγνωνε καὶ ὧν πολλὰ καὶ ἀξιόλογα ἀπωλέσθησαν καὶ μόνον ἐκ τῆς *Βιβλιοθήκης* εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστά. Περισπούδαστα εἶναι ὡσαύτως τὰ βιβλία τοῦ πολυγράφου Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ (κατὰ τὸν ια' αἰῶνα), τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου (κατὰ τὸν ιβ'), οὗ γνωστόταται εἶναι αἱ εἰς *Ὅμηρον παρεκβολαί*, καὶ τοῦ Πλανοῦδη, καθὼς καὶ τὰ *Λεξικά* τοῦ Ἡσυχίου, τοῦ Φωτίου, τοῦ Σουῖδα καὶ τοῦ Μεγάλου Ἐτυμολόγου.

Πολυγραφώτατοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ὑπῆρξαν οἱ ἱστορικοί. Ἐνταῦθα βεβαίως, ὥπως καὶ ἐν ταῖς ἄλλοις εἰδήσει τῶν βυζαντινῶν γραμμάτων, ὀλίγα μόνον ὀνόματα θὰ ἀναφέρωμεν, ἀλλ' εἶναι δίκαιον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ἐὰν ἡ βυζαντινὴ ἱστοριογραφία ἀπέχῃ πολὺ κατὰ τὴν τέχνην τῆς ἱστοριογραφίας πασῶν τῶν προηγουμένων γραμματεικῶν περιόδων, καταντῶσα ἐνίοτε εἰς ἀπλὴν καὶ ξηρὰν χρονογραφίαν, συντελεῖ οὐδὲν ἥττον ἐπαρκῶς εἰς κατόρθωσιν ἐκείνου τοῦ πλεονεκτήματος, ὅπερ ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα ἔθνη ἀποδίδεται εἰς τὸ ἡμέτερον ἔθνος, τοῦ νὰ ἔχῃ δηλαδὴ ἐπὶ διεσχίλια ἔτη ἐν τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον τὴν ἀφήγησιν τῆς πατρίδος ἱστορίας. Πλὴν τοῦ Προκοπίου μνημονευτοὺς θεωροῦμεν τὸν Ζωναρᾶν, τὸν Νικήταν, τὸν Χωνιάτην, τὸν Νικόλαον ἢ Αἰσώνιον Χαλκοκονδύλην, τὸν Γεώργιον Κεδρηκόν, τὸν Μιχαὴλ Γλυκᾶν, τὸν Θεοφύλακτον, τὸν Ψελλόν, τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν (κατὰ τὸν 16' αἰῶνα), τὴν βασιλοπούδα Ἀνναν τὴν Κομνηνὴν (κατὰ τὸν 16' αἰῶνα) καὶ ἄλλους.

Καὶ περὶ τὰς λοιπὰς δὲ ἐπιστήμας ὑσχολήθησαν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ οὐκ ὀλίγα ὑπάρχουσι τὰ εἰς παντοίους ἐπιστημονικοὺς κλάδους ἀναφερόμενα συγγράμματα, ἅτινα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Κέντρον δὲ τῆς τότε παιδείας ἦτο κατ' ἐξοχὴν τὸ ἀνώτατον ἐν Κωνσταντινουπόλει πανδιδακτήριον τὸ ἐν ἔτει 425 ὑπὸ Θεοδοσίου ἰδρυθέν.

Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πλείους λογίων φεύγουσα τὸν ζυγὸν καὶ τῆς πατρίδος τὴν ὑποδούλωσιν κατευθύνεται εἰς τὴν Ἰταλίαν συμπαραλαμβάνουσα μεθ' ἑαυτῆς τὸ πνευματικὸν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ πῦρ, ὅπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχεν ἄσβεστον ἐπὶ μακροὺς χρόνους διατηρηθῆ, τοῦτο δὲ ἀπέβη τὸ τελευταῖον εὐεργέτημα τῆς θνησκούσης ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴν ἀναγεννωμένην Δύσιν· οἱ φυγάδες ἐκεῖνοι συμπληροῦσι τὸ ἔργον τῆς Ἀναγεννήσεως.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Α'.

ΠΟΙΗΣΙΣ

Οἱ πελαιοὶ διήρουν τὰς λεγομένας κλῆας ἤτοι ὠρικάς τέχνας εἰς δύο κατηγορίας, εἰς ἀποτελεσματικὰς καὶ εἰς πρακτικὰς ἢ μουσικάς. Τὰς ἀποτελεσματικὰς ὀνομάζουσιν οἱ νεώτεροι πλαστικάς. Καὶ εἰς μὲν τὰς ἀποτελεσματικὰς κατέτακτον τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν πλαστικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν, εἰς δὲ τὰς πρακτικὰς ἢ μουσικάς τὴν κυρίως μουσικὴν, τὴν δοχρηστικὴν καὶ τὴν ποιήσιν. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ ὀνομάσθησαν ἀποτελεσματικαί, διότι τὰ δημιουργήματα αὐτῶν (τὸ οἰκοδόμημα, τὸ ἄγκλημα, ἡ εἰκὼν) ἀφ' οὗ ἀποτελεσθῇ ὑπὸ τοῦ καλλιτέχοντος δὲν ἔχει ἀνάγκην οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐκαστοτε ἐκτελέσεως ὅπως ἀπολύσῃ αὐτοῦ ὁ θεατής, ἀλλ' εἶναι μόνιμος οὕτως εἶπεῖν καὶ διαρκὴς ἡ διὰ τῆς ὁράσεως ἀπόλαυσις, ἐν ᾗ τῆς μουσικῆς, τῆς δοχρηστικῆς καὶ τῆς ποιήσεως τὰ δημιουργήματα ἔχουσιν ἀνάγκην πράξεως ἢ ἐκτελέσεως ὅπως ἐπέλθῃ ἡ δέουσα ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν ἢ τῶν θεατῶν ἀπόλαυσις, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν πρακτικαί. Τὰ μὲν ἔργα λοιπὸν τῶν ἀποτελεσματικῶν τεχνῶν ἐμπαιῦσι τὴν προσήκουσαν καλλιτεχνικὴν ἐντύπωσιν ἐν χώρῳ καὶ ἡρεμίᾳ, τὰ δὲ τῶν πρακτικῶν ἐν χρόνῳ καὶ ἐν κινήσει. Ἐκεῖνα μὲν ἔχουσι συμμετρίαν, ταῦτα δὲ ὁυθμόν.

Αἱ τρεῖς μουσικαὶ τέχναι ἀπετέλουν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πελαίων Ἑλλήνων πολὺ μεγαλύτεραν ἐνότητα ἢ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὁ δοχρηστικὸς ποιητὴς λόγου χάριν ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ μουσικός ἢ μελοποιός, νὰ καθορίζῃ δὲ αὐτὸς καὶ τοῦ χοροῦ τὰ δοχρηστικὰ σχήματα, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ λυρικός ποιητὴς ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ μελοποιὴ τὰ ποιήματά του καὶ οὕτω καθεξῆς. Αἰτίαι δὲ τούτου εἶναι ὅτι κατὰ τοὺς πελαίους καλοὺς χρόνους, πρὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, δὲν ἐποιεῖντο ποιήματα πρὸς ἀπλὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ πᾶν ποίημα (ἔπος, μέλος, δῶμα) ἔπρεπε καὶ νὰ ἐρμηνευθῇ ἤτοι νὰ ἐκτελεσθῇ. Τὰ ἐπικά ποιήματα ἀπηγ-

γέλλοντο τεχνικῶς καὶ ἐρρύθμως ὑπὸ ἀνθρώπων ἐχόντων τοῦτο ὡς ἔργον, ἦτοι τῶν ῥαψωδῶν, τὰ λυρικά ἐψάλλοντο ἢ ὑπὸ ἐνὸς αἰδοῦ ἢ ὑπὸ ὁλοκλήρου χοροῦ, ὅστις ἐξετέλει καὶ ὀρχηστικὰς κινήσεις, τὰ δράματτα παριστάνοντο ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν καὶ τῶν χορευτῶν. "Οθεν καὶ ὁ ποιητὴς ἐκλήθη οὕτω κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἐρμηνευτὴν ἦτοι ἐκτελεστήν τοῦ ποιήματος (τὸν ῥαψωδόν, τὸν αἰδόν, τὸν ὑποκριτήν).

Ἡ ποίησις ὑπερέχει πασῶν τῶν καλῶν τεχνῶν δι' αὐτῆς κυρίως καταφθάνεται τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους καὶ ἐξωτερικεύονται αἱ καλλισθητικαὶ ιδέαι του, ἡ δὲ κλασσικὴ ἑλληνικὴ ποίησις καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ εἶδη ἀποτελεῖ ἐν τῷ συνόλῳ τὸ κάλλιστον αἰσθητικὸν δημιουργήμα, τὸ ὅποσον παρήγαγεν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Ἀπὸ τῆς ποιήσεως δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀχώριστος εἶναι ἡ μετρικὴ, δι' ἧς κατανοεῖται ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ ποιήματος, ἥτις στενότερα πάντοτε σχετίζεται πρὸς τὰς ἐν τῷ ποιήματι περιεχομένας ἐννοίας. Ἡ ὅλη καὶ τὸ εἶδος εἶναι πάντοτε ἀδιόσπαστα ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποίήσει.

Εἶναι δὲ ἄξιον νὰ παρατηρηθῇ ὅτι κατὰ τοὺς καλοὺς χρόνους τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας ἐπεκράτει μεγάλη εἰδικότης ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν παραγωγήν. Ὁ ποιητὴς ἔγραφε μόνον ποιήματα, ὅχι δὲ καὶ πεζὰ συγγράμματα, καὶ μερικώτερον ἀκόμη, οὔτε ὁ μελοποιὸς ἐποίει δράματτα, οὔτε ὁ τραγικός κωμωδίας, οὔτε διθυράμβους ὁ ἐλεγεῖσποιός. Τοῦτο δὲ συνέβαινε καὶ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ὅστις ὡσαύτως παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἦτο τεχνικώτατος καὶ κατὰ κανόνας κατασκευασμένος. Ὁ ἱστοριογράφος συνέγραφε μόνον ἱστορίας, καὶ ὁ ῥήτωρ ῥητορικοὺς λόγους. Ὡς ἐξαιρέσεις ἀναφέρεται ὁ Ἰων ὁ Χῖος, ὅστις ἦτο συγχρόνως ποιητὴς καὶ πεζὸς συγγραφεύς, καθὼς καὶ ὁ Ξενοφῶν, ὅστις συνέγραψε καὶ ἱστορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ καὶ τεχνικὰ συγγράμματα. Ἡ εἰδικότης αὕτη τῆς ἐργασίας θαυμασίως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἄκρην τελειοποίησιν τῶν δημιουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Μέλλοντες δὲ νῦν νὰ ἐξετάσωμεν χωριστὰ τὰ τρία γένη, εἰς ἃ, ὅπως καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, διαιρεῖται ἡ ποίησις, τὸ ἔπος δηλονότι, τὸ μέλος καὶ τὸ δράμα, θὰ εἵπομεν πρότερον ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς παλαιότητος καὶ σχεδὸν μυθικῆς ποιήσεως, ἥτις ἀναντιρρήτως προὔπηρξεν ἐν Ἑλλάδι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀρχαιστάτου ἐντέχνου εἶδους, τοῦ ἡρωικοῦ ἔπους, τὸ ὅποσον λαμπρῶς ἐκπροσωπεῖ ὁ Ὅμηρος.

ΠΡΟΟΜΗΡΕΙΟΣ ΠΟΙΗΣΙΣ

Ἡ παλαισιότης τῶν Ἑλλήνων ποιήσεως ἦτο μάλιστα θερησκευτική. Ἡ πρώτη αὐτῆς ἀρχὴ κρύπτεται εἰς τὸ βαθὺ σκότος τοῦ παρελθόντος, εἶναι ὅμως πιθανόν ὅτι οἱ πρῶτοι τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι συνεκόμενοι μεθ' ἑκντῶν ἀπὸ τῆς Ἰαπετικῆς κοιτίδος, ἐξ ἧς ὠρμήθησαν, ἀτέχνους τινὲς θερησκευτικοὺς ὕμνους, οἵτινες ἐχρησίμευον εἰς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν. Τὸ μέτρον τῶν ὕμνων ἐκείνων φαίνεται ὅτι εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς τὸ παλαιότατον μέτρον τῆς ἐντέχνου ἐλληνικῆς ποιήσεως, ἦτοι πρὸς τὸν δοκτυλικὸν ἐξάμετρον, πρὸς ὃν ὁμοιάζει καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη φυθμική μορφή τῆς ποιήσεως τῶν Ἰνδῶν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς θερησκευτικῆς ποιήσεως, θὰ ὑπῆρχον βεβαίως κατὰ τοὺς παλαισιότατους χρόνους καὶ ἄλλα ἄσμαα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐναλλαγήν τῶν ὥρων τοῦ ἐνικυτοῦ, εἰς τὰς γεωργικὰς ἐργασίας, εἰς τὸν οἰκικὸν βίον κτλ. Ἀλλὰ ἐκ τῶν ἄσματων τούτων εἶχον χαρακτῆρα φαειρὸν καὶ ἱλαρὸν, ἄλλα δὲ θλιβερὸν καὶ θρηνητικόν, διότι καὶ οἱ θεοὶ οἱ αἵτιοι τῆς ἀναβλαστῆσεως καὶ τῆς τροπῆς τῶν ὥρων τοῦ ἐνικυτοῦ, ἡ Δημήτηρ, ἡ Κόρη καὶ ὁ Διόνυσος, εἶχον τελεσθὰς ὄχι μόνον φαειράς, ἀλλὰ καὶ θλιβεράς. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ αἰσθάνεται ἐνίοτε ἀνάγκη νὰ ἐντραγῇ εἰς δάκρυα καὶ ζῆτεῖ ἀπ' ἑκντῆς ἀφορμὰς θρήνην. Τοιοῦτον λόγου χάριν θρηνητικὸν ἄσμα ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου (Ἰλ. Σ, 569) ἀναφερόμενος Αἴνος. Ὅμοια πρὸς τὸν Αἴνον ἄσμαα, δι' ὧν ἐθρηνοῦντο πάθη τῆς φύσεως κατ' ἐνικυτὸν ἐπανερχόμενα, ἦσαν καὶ ἐν Ἑλλάδι. ὡς κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὁ Ἰάλεμος, ὁ Λιτυέρσης, ὁ θρήνος τοῦ Ἀδωνίδου καὶ ἄλλα.

Ἀλλο εἶδος ἄσματων ἦσαν οἱ παιᾶνες (καθ' Ὀμηρον παιήνες ἦτοι ὕμνοι πρὸς τὸν θεραπεύοντα τὰ πάθη Παιήονα), ὅστις βραδύτερον ἐκτυτίσθη πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἱατρὸν.

Ἐκ τῶν ἄσματων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν οἰκικὸν βίον ἀναφερόμεν τὸν θρηνον ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσιν (Ἰλ. Ω, 720-722. Ὀδυσ. Ω, 59-61), ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ ἡμέτερα μαιρολόγια, τὸν Ὑμέναιον, φαειρὸν γαμήλιον ἄσμα (Ἰλ. Σ, 492-495. Ἡσιόδ. Ἀσπ. Ἡρακλ. 274-280) καὶ τὸν Κῶμον (Ἡσιόδ. αὐτόθι). Ἐκ τοῦ κόμου ἔλαβον βραδύτερον ἀρχὴν πολλὰ εἶδη τῆς λυρικῆς, μάλιστα δὲ τῆς ἐρωτικῆς ποιήσεως.

Ἀναφέρονται δὲ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ παλαιοὶ χοροί, ἧτις λέξις κατ' ἀρχὰς ἐσήμαινε τὸν τόπον τῆς δοχῆσεως (λαίαινε χορόν, χορόνδε ἐρχεσθαι, πόλεις εὐρύχοροι). Κύριον τοῦ χοροῦ στοιχεῖον ἦτο ἡ ἀρχησις. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀρχηστῶν, οἵτινες ἐσχημάτιζον κύκλον, ἐκάθητο ὁ κιθαριστής, κρούων φάρμιγγι ἢ λύραν καὶ πρὸς αὐτὴν ψάλλον (Ὀδυσ. Θ, 266).

Περὶ δὲ τῶν ἰδίως ὕμνων δὴ συγκεχυμένως μόνον ἔχομεν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰδήσεις, ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι πλεῖστοι διέτρεβον περὶ τὴν λατρείαν θεοῦ τινος, δι' ὃ καὶ δυνάμεθα νὰ διακρίσωμεν αὐτοὺς εἰς τάξεις, κατὰ τὸν θεόν, ὃν ἕκαστοι ὕμνουσαν εἰς τὴν λατρείαν, περὶ τὴν ὁποίαν διέτρεβον. Καὶ πρῶτον μὲν καταλέγομεν τοῦ Ἀπόλλωνος τοὺς ὕμνους (ἐν Δελφοῖς, ἐν Δήλῳ, ἐν Κρήτῃ), ἐξ ὧν εἶναι ὁ Ὡλήν, «ὃς γένετο πρῶτος Φοῖβος προφάτας, πρῶτος δ' ἀρχαίων ἐπέων τεκτόνατ' ἀοιδῶν (Πυρσταν. 10, 5, 8)», ὁ Φιλάμμων καὶ ὁ Κρῆς Χρυσόθεμις.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τάξει καταλέγομεν τοὺς ὕμνους τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Διονύσου. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦσαν οἱ ἐκ τοῦ Θράκος Εὐμόλπου (εὐμέλπεσθαι) καταγόμενοι Εὐμολπίδαι τῆς Ἐλευσίνας, ἐξ ὧν βραδύτερον ἐλαμβάνοντο οἱ ἱεροφάνται τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσινίης Δήμητρος. Ὁμοίον πρὸς τοὺς Εὐμολπίδας ἦτο τὸ ἐν τῇ Ἀττικῇ γένος τῶν Λυκομηδῶν. Οἱ Λυκομηδαὶ διέτρεβον ὡσαύτως βραδύτερον περὶ τὴν λατρείαν τῆς Ἐλευσινίης Δήμητρος, παλαιότερον ὅμως ἔψαλλον καὶ αὐτοὶ ὕμνους, οὓς εἶχον ποιήσῃ ὁ Ὀρφεύς, ὁ Μουσχεῖος καὶ ὁ Πάμφως. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Θράκος Μουσχεῖου (ὅστις δὲν πρέπει νὰ συγχέηται πρὸς ἕνα μεταγενέστερον ὁμώνυμον γραμματικόν καὶ ποιητὴν ποιήσαντα Τὰ καθ' Ἡρῶ καὶ Λέανδρον) καὶ τοῦ Ἀθηναίου Πάμφω οὐδὲν σχεδὸν γινώσκομεν, τὰ δὲ περὶ τοῦ Ὀρφέως λεγόμενα εἶναι καὶ ἐντελῶς μυθώδη. Ὁ Ὀρφεύς ἐμυθολογήθη υἱὸς τῆς Μούσης Κκκλιόπης, ὑπὸ δὲ τοῦ Πινδάρου (Πυθ. 4, 176) ὀνομάσθη ἀοιδῶν πατήρ. Κατήγετο, ὡς λέγουσι, καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς Θράκης, ᾗδων δὲ ἐκίνει τοὺς λίθους καὶ τὰ δένδρα. Ἦθελον, φαίνεται, διὰ τούτου, καθὼς καὶ διὰ τοῦ μύθου τοῦ Ἀμφίονος, διὰ τῆς λύρας τοῦ ὁποίου αὐτομάτως εἰσχυροδουμήθησαν αἱ Θῆβαι, νὰ δεῖξωσιν οἱ παλαιοί, οἵτινες μάλιστα ἐθεώρουν τὸν Ὀρφέα ὡς τὸν πρῶτον ἀοιδῶν τοῦ ἥρωικοῦ αἵματος, τὴν θαυμασίαν ἐκπολιτιστικὴν δύναμιν τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως. Τὰ σωζόμενα παλαιὰ ποιήματα τὰ λεγόμενα Ὀρφικά, ἐννοεῖται ὅτι εἶναι πάντα ὑποβολιμαῖα καὶ ψευδεπίγραφα.

Ἐν τῇ τρίτῃ τάξει καταλέγονται οἱ ὕμνοδοι καὶ μουσικοὶ τῆς Μεγάλης Μητρὸς τῶν θεῶν τῆς ἐν Φρυγίᾳ. Οἱ Φρύγες, συγγενεῖς μὲν ἀλλὰ πολὺ ἀνόμοιοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας, εἶχον πολλὴν τάσιν πρὸς τὴν θορυβώδη καὶ παρὰφωρον λατρείαν, ἣτις ἐμβάλλει μηχανὴν καὶ ἄγριον ἐν-θουσιασμόν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων (ὄργην). Πρὸς τοῦτο δὲ μετεχειρίζοντο τὴν ὀργιστικὴν αὐλητικὴν, τῆς ὁποίας εὐρετὴς ἐμυθολογεῖτο μάλιστα ὁ Μαρσύας.

Παράδοξον εἶναι ὅτι πλεῖστοι ἐκ τῶν παλαιωτάτων ὕμνων τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα οἱ τῆς δευτέρης τάξεως, λέγονται Θρᾷκες, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τοὺς Θρᾷκας ὡς βαρβάρους (Θουκυδ. 7, 29). Φαίνεται ὅμως ὅτι πᾶσι τῶν ὕμνων ἐκείνων δὲν ἦτο ἡ Θρᾷκη τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἀλλ' ἡ Πιερία, ἡ μεσημβρινὴ δηλαδὴ Μακεδονία, πρὸς ἀνταλὰς μὲν τοῦ Ὀλύμπου, πρὸς ἄρκτον δὲ τῆς Θεσσαλίας. Τὰ πρόγμματα κατόπιν μετεβλήθησαν διὰ τῶν μετακινήσεων καὶ ἄλλων περιπετειῶν, οἱ παλαιότατοι ὅμως ὕμνοδοι ἀνῆκον εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν τῶν Πιερῶν, δι' ὧν διεδόθη καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἡ λατρεία τῶν Μουσῶν.

Ἐκτὸς τῶν κυρίως ὕμνων, οἵτινες ἐψάλλον ἢ ἰδίους ἢ ὑπ' ἄλλων πεποιημένους ὕμνους πρὸς τοὺς θεούς, ἦσαν καὶ οἱ αἰδοί, δι' ὧν ἤρχισεν ἡ ποίησις καὶ ἐξυμνῆ καὶ τῶν ἡρώων, τῶν ἐνδόξων δηλαδὴ ἀνδρῶν, τὰ ἔργα (κλέα ἀνδρῶν), προσλαβοῦσα ἐκ αὐτοῦ καὶ τὸν ἰδίως ἐπικὸν χαρακτῆρα. Τρεῖς αἰδοὺς παλαιούς ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος, τὸν Φημίον, τὸν Δημόδοκον, καὶ τὸν Θρᾷκα Θάμυριν. Οἱ αἰδοὶ ἦσαν ἀνάλογοι πρὸς τοὺς βάρδους καὶ τραυβαδοῦρους τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης, ἐτιμῶντο δὲ πολὺ ὡς Μουσῶν θεράποντες. Ὅπως καὶ Μοῦσαι ἔτερον τὰ συμπόσια τῶν θεῶν ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Διὸς, οὕτω καὶ οἱ αἰδοί, ὅπως παριστάνει αὐτοὺς ὁ Ὅμηρος, ἔτερον τὰ συμπόσια τῶν ἀνάκτων, διότι ἡ ἐπικὴ ποίησις, τῆς ὁποίας πρόδρομοι εἶναι οἱ αἰδοί, ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπηρετήσατε τῶν βασιλείων τὰ συμπόσια.

Εἶχον δὲ, καθὼς φαίνεται, εἰσχυρὰ καὶ πρὸ τοῦ Ὀμήρου ἀνάμνη καὶ ἀγῶνες ποιητικοὺς εἰς διακρούς τῆς Ἑλλάδος τόπους διεξαγόμενοι εἰς δημοσίας πανηγύρεις, ἣτις συνήθεια παρέμεινε καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε ἐδημοκρατήθησαν αἱ πόλεις. Κατὰ τὰς ἐορτὰς λόγου χάριν, δι' ὧν οἱ Ἴωνες ἐπανηγύριζον ἐν Δήλῳ τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν γέννησιν, ἐτελεῖτο

καὶ ἀγῶν ῥαψωδῶν¹, καὶ κατὰ τοὺς ἔπειτα δὲ χρόνους, ὅπου ἐπεκράτει βίος ἐλληνικὸς καὶ παιδεία ἐλληνικὴ ὑπάρχον καὶ ἀγῶνες ῥαψωδικοί.

Οἱ ῥαψωδοὶ ἦσαν τρόπον τινὰ οἱ διαδόχοι τῶν αἰοδῶν· παρ' Ὀμήρῳ ὁ αἰοδὸς κρούει ἔγχροδον ὄργανον, ὅπερ καλεῖται κίθαρις ἢ φόρμιγγς (φόρμιγγι κιθαρίζειν-φορμίζειν κίθαριν), πρὸς τοῦτο δὲ ἤγοντο καὶ χοροί. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ὄρχησιν ἐκρούετο ἀδικακόπως ἡ φόρμιγγς, μέχρις οὗ κατέπαυσεν ὁ χορὸς, κατὰ δὲ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ἐπῶν ἀνεκρούετο μόνον ἐν ἀναβολῇ (προκνηκρούσει), ἵνα λάβῃ ἡ φωνὴ τὴν προσήκουσαν βᾶσιν (φορμίζων ἀνεβάλλετ' αἰεῖδεν). "Ὅτε δὲ ἔλαβε τελειοτέραν ἀνάπτυξιν ἡ μουσικὴ, διεστάλη ἀκριβέστερον ὁ τρόπος τῆς ἀπαγγελίας τῶν ἐπῶν ἀπὸ τῆς τῶν ῥομάτων, ὅθεν καὶ εἰς τὴν μετὰ ταῦτα ἐποχὴν διακρίνονται οἱ ῥαψῳδοὶ οἱ ἀπαγγέλλοντες ἔπη, ἀπὸ τῶν αἰοδῶν ἢ κιθαρωδῶν τῶν ᾄδόντων ἄσματτα πρὸς κίθαριν. Ῥαψῳδεῖν δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐσήμεινεν ἢ ἀπαγγέλλειν ἔπη, ἐλέγετο δὲ ἡ λέξις καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ ἀπαγγέλλοντος τὸ ἴδιον ποίημα καὶ ἐπὶ τοῦ ῥαψῳδοῦ ἀπαγγέλλοντος ἀλλότριον ποίημα καὶ μετὰ πολλὰς γενεὰς ἀνθρώπων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Ὀμηρὸς ὀνομαζέει ἔπη τὸν κοινὸν λόγον, αἰοδῶν δὲ τὴν ποίησιν καὶ δὴ τὴν ἐπικήν, ἀλλὰ τοῦτο συμβαίνει, διότι τότε ἤδοντο τὰ ἐπικά ποιεματτα, ἐν ᾧ βραδύτερον ἀπαγγέλλοντο μόνον βυθμικῶς. Ἐκτοτε λοιπὸν διεκρίθησαν ἀπ' ἀλλήλων οἱ αἰοδοὶ καὶ οἱ ῥαψῳδοὶ καὶ εἰς τοῦτο συνίστατο ἡ μετὰ αὐτῶν διαφορὰ. Οἱ μεταγενέστεροι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ Πινδαροῦ ἐφεξῆς ἔπη καλοῦσι τὴν ἐπικήν ποίησιν, ἐν ἀντιθέσει μάλιστα πρὸς τὴν βυθμικήν.

Ἐπὶ χίλις περίπου ἔτη διήρκεσεν ὁ ῥηθεις τρόπος τῆς βυθμικῆς ἀπαγγελίας τῶν ἐπῶν, ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Τερπάνδρου τοῦ Λεσβίου (720) καὶ βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Σαμίου κιθαρωδοῦ Στήσανδρου γενόμενος νεωτερισμὸς τῆς μελοποιήσεως πάλιν καὶ καθαρωδῆσεως τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων, δὲν ἔγινεν ἀποδεκτός. Ἦσαν δὲ ἐνδεδυμένοι οἱ ῥαψῳδοὶ ἴδιαν καὶ εὐπρεπεστάτην στολήν, βραδύτερον μάλιστα ἢ στολὴ αὐτῶν ἦτο πορφυρὰ ὁσάκις ἀπήγγελλον τὴν Ἰλιάδα, ἰοειδὲς δὲ ὁσάκις τὴν Ὀδύσσειαν. Ἀπήγγελλον δὲ μετ' ὑποκρίσεως τὰ ἔπη καὶ πολλὴ συνεκί-

¹ Ἀμφιβολίαι εἶναι ἡ σύνθεσις τῆς λέξεως ῥαψῳδός. Τὸ πρῶτον συνθετικὸν αὐτῆς εἶναι ἡ λέξις *ράδος* ἢ ἡ λέξις *ράπτειν*;

νουν τούς ἀκροατάς, ὅπως κάλλιστα περιγράφει ὁ Ἑφέσιος ῥαψωδὸς Ἰων ἐν τῷ ὁμωνύμῳ δικλόγῳ τοῦ Πλάτωνος.

Ὅπως δὲ ὁ χαρκατῆρ τῆς ἐπικῆς ποιήσεως εἶχεν ἤδη μορφωθῆ προ τοῦ Ὀμήρου μάλιστα διὰ τῶν αἰοιδῶν, οὕτω καὶ τὸ μέτρον τὸ ἐπικόν, τὸ δακτυλικόν δηλαδὴ ἐξάμετρον.

Τὸ δακτυλικόν ἐξάμετρον (ἥρωικόν μέτρον, ἥρωος ῥυθμός) εἶναι τὸ ἀρχαιοτάτων πάντων τῶν ἐλληνικῶν μέτρων, ἦτο δ' ἀρχικῶς τὸ ἱερὸν τῶν Ἑλλήνων μέτρον, ὡς καὶ ἡ πρώτη ποίησις, ἣτις ἐξεῦρεν αὐτὸ καὶ μετεχειρίσθη, ἡ προ τοῦ Ὀμήρου δηλαδὴ, ἣτις ἐγεννήθη ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ λατρείας, ἦτο ἱερόν. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ παλαιοὶ τὴν εὐρσειν τοῦ δακτυλικοῦ ἀπέδιδον εἰς τὸν Ὡλῆνα ἢ εἰς τὴν ἐν Δελφοῖς ἱέρεϊαν Φημονόην. Τοῦτο δὲ τὸ μέτρον ὄχι μόνον ὁ Ὀμηρος ἔπειτα παρέλαθεν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ἐφεξῆς ἐπικὴ ποίησις μέχρι τέλους. Διέφερον δὲ οἱ ἐπικοὶ ποιηταί, ὡς εἰκός, τῶν ἀρχαιότερων ὑμνωδῶν περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ἐξαμέτρου, καθ' ὅτι ἐν ᾧ πρότερον τοῦτο ἐμελωδεῖτο, ἐν τῇ ἐπικῇ ποιήσει ἐροαφωδεῖτο ἀπλῶς ὑπὸ τῶν ῥαψωδῶν, ἦτοι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, ἀπηγγέλλετο ἄνευ μέλους.

α'. Περὶ ἔπους.

Τρεῖς, ὡς εἵπομεν, εἶναι τὰ κύρια γένη τῆς ποιήσεως, τὸ ἔπος δηλονότι, τὸ μέλος καὶ τὸ δράμα, ταῦτα δὲ διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ χαρκατηρίζουσι τρεῖς διαφόρους περιόδους τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, διότι, ὡς γνωστὸν, τὸ πνεῦμα ἐκάστης ἐποχῆς ἐκδηλοῦται σαφέστερον καὶ πιστότερον ἐν τῇ ποιήσει μᾶλλον ἢ ἐν οἰσδήποτε γένει τῆς πεζογραφίας.

Καὶ τὸ μὲν ἔπος ἤκμασε καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπεκράτουν ἐν Ἑλλάδι αἱ βασιλεῖαι, ὅτε οἱ ἄνθρωποι ἐτέρποντο ἀκούοντες παλαιὰς μυθικὰς παραδόσεις, δι' ὃ καὶ περὶ αὐτάς ἐστρέφετο πᾶσα ἡ σύγχρονος πνευματικὴ κίνησις· ἡ δὲ ἐλαγεία, οἱ ἱάμβοι καὶ τὸ ἰδίως μέλος ἐφάνησαν καθ' ἣν ἐποχὴν συνεταράχθη βιαϊότερον ἡ Ἑλλάς ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ δημοκρατικοῦ μάλιστα πολιτεύματος, διότι ἐν τοιούτοις καιροῖς πολιτικῆς κινήσεως οἱ μὲν πολῖται προδκίνουσιν εἰς τὸ μέσον μετὰς ἰδίαις αὐτῶν ὁρέξεις καὶ ὁμάς, ὁ δὲ ποιητικὸς ἐνθουσιασμός ἀποκαλύπτει πάντα τὰ μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Ἐν ἣ δὲ ἐποχῇ ἡ ἐλληνικὴ παιδεία ἔφθασεν εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτῆς ἀκμὴν, ἡ δὲ μεγάλωνυμος πό-

λεις τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸ ἄκρον τῆς δυνάμεως καὶ ἐλευθερίας, ἀναπτύσσεται τὸ δῶμα.

Τῶν τριῶν δὲ τούτων ποιητικῶν γενῶν τὸ ἔπος εἶναι τὸ μιμητικώτατον τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ ὀνομασθῇ *ποίησις ἀντικειμενική*, ἐνῶ τὸ μέλος εἶναι ἡ γνησιωτάτη τοῦ ὑποκειμένου εἰκὼν καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ ὀνομασθῇ *ποίησις ὑποκειμενική*. Ἡ μὲν ἐπική *ποίησις ἀφηγεῖται* τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις τῶν δρώντων προσώπων ἀπαθῶς, τουτέστιν ὁ ἐπικός ποιητὴς προσέχων τελείως εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἣν διηγεῖται, ἐξάγει ἐκυτὸν ἔξω τοῦ παρόντος κόσμου, λησμονῶν τρόπον τινα πάντα τὰ περὶ αὐτόν. Ἡ δὲ λυρική *ποίησις* πειράζεται νὰ ἀποκαλύψῃ καὶ ἐξωτερικεύσῃ τὰς ἐννοίας καὶ τὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου. Ὅθεν τὸ μὲν ἔπος ἀνήκει εἰς τὸ παρελθόν, τὸ δὲ μέλος εἰς τὸ παρόν, ἀμφοτέρω δὲ συμπληροῦσιν ἄλληλα. Συνενωθέντα δὲ πάλιν τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα, ὥπως καὶ τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ παλαιωτάτῃ ποιήσει ἦσαν συνηνωμένα, συναπετέλεσαν τὸ δῶμα, ὅπερ δὲν εἶναι φυσικὸν καὶ ἀναγκαῖον προϊόν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλὰ τεχνητὸν καὶ τυχαῖον.

Ἐπος λοιπὸν ἡ ἐποποιία εἶναι μίμησις μιᾶς πράξεως τελείας, ἡρωικῆς, πιδανῆς, θαυμαστῆς καὶ διαφοροῦσης.

Ὅσα διακεκριμένη καὶ εὐπροσδιόριστος εἶναι τοῦ ποιήματος ἡ ὑπόθεσις, τοσούτω μᾶλλον ἀρέσκει, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐποποιία *μίαν* πράξιν ἐκλέγει. Εἶναι δὲ ἡ πράξις *μία*, ὅταν εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ πάσης ἄλλης καὶ ἔχῃ τὰ ἐκυτῆς μέρη φυσικῶς πρὸς ἄλληλα συνδεδεμένα, διότι ἂν ἡ πράξις δὲν εἶναι μονομερής, ἀλλὰ πολυμερής, ἡ μὲν ἐνότης διασπᾶται ἡ δὲ προσοχὴ τοῦ ἀκροατοῦ (ὥπως τοῦ θεατοῦ ἐν τῷ δράματι) περιέλεκεται. Κατασκευάζει δὲ τῆς πράξεως τὴν ἐνότητα οὐχὶ τοῦ ἥρωος ἡ ἐνότης, διότι τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἔχει τοσαύτας ἐνότητας πράξεων, ὅσας τοῦτο διέπραξεν ἢ ἐν ὅσας ἡρίστευσεν (ὥς ὁ Ἡρακλῆς π. χ. ἢ ὁ Θησεύς), ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ μιᾶς ἐκ τῶν πολλῶν πράξεων ἡρώος τινος, παραιρεπομένων τῶν ἄλλων ἢ ἐν ἐπεισοδίοις παρεμβλλομένων. Οὕτω ὁ Ὅμηρος *μίαν* μὲν ἐξέλεξε πράξιν τοῦ Ἀχιλλεύου ἐν τῇ Ἰλιάδι, τὴν *μῆνιν*, *μίαν* δὲ τοῦ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ, τὴν *νόστον*.

Πρέπει δὲ ἡ ὑπόθεσις νὰ εἶναι *τελεία*, ὀνομάζεται δὲ *τελεία* ἡ ἐχούσα ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τέλος, καὶ πρὸς τούτοις πάντα αὐτῆς τὰ

μέρη οὕτω συνεστηκότα, ὥστε νὰ ἀποτελῇται ἐν ὅλον πλήρες καὶ οἶοναι στρογγύλον· τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τὸν μῦθον ἥτοι τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων. Καὶ ἀρχὴ μὲν εἶναι ἐκεῖνο, οὗ ἐξ ἀνάγκης δὲν προηγεῖται ἄλλο, μετ' ἐκεῖνο δὲ ἔπεται ἄλλο, τέλος δὲ τὸν ἀνακτόν ἐκεῖνο, οὗ προηγεῖται μὲν ἄλλο, μετὰ τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἔπεται, μέσον δὲ ἐκεῖνο, οὗ καὶ προηγεῖται καὶ ἔπεται ἄλλο.

Ἡ ἐνότης τῆς πράξεως δὲν ἀποκλείει τὴν χρῆσιν τῶν ἐπεισοδίων. Λέγονται δὲ ἐπεισόδια ἐν τῷ ἔπει (διότι ἄλλα εἶναι τὰ ἐπεισόδια ἐν τῷ δράματι, περὶ ὧν θὰ γίνῃ λόγος ἐν τῷ προσηκόντι τόπῳ) μερικαί τινες πράξεις ἔμμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχικὴν καὶ κυρίαν πράξιν ἔχουσιν, παρεισαγόμεναι δὲ ἢ παρεμβλλόμεναι εἰς αὐτὴν πρὸς μεταβολὴν καὶ ποικιλίαν, ἵνα διακόψωσι τρόπον τινὰ τὸ ἐπὶ πολὺ ἐκτεινόμενον μονοειδὲς τῆς ἀφηγήσεως. Πρέπει δὲ τὸ ἐπεισόδιον νὰ εἶναι ὁμοειδὲς πρὸς τὴν κυρίαν πράξιν (οἷον σπουδαῖον ἐπὶ σπουδαίᾳς), ἐὰν ἀφαιρεθῇ νὰ μὴ παραβλάπτηται ἡ κυρία πράξις, ἢ παρεισαγωγὴ αὐτοῦ νὰ ἐπιτρέπηται ὑπὸ τῶν περιστάσεων, νὰ εἶναι ἀναλόγως τῆς ὑποθέσεως σύντομον ἵνα μὴ ἀποπλανᾷ ἀπ' αὐτῆς ἐὰν ἤθελεν εἶναι μακρότερον, νὰ περιέχῃ ὑπόθεσιν διάφορον παρὰ τὰ ἡγούμενα καὶ τὰ ἐπομένα, ὅπως εἶναι ποικίλον.

Καὶ ἥρωικὴ (ἐν τῷ ἥρωικῷ ἔπει) πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὑπόθεσις, τὰ εἰς αὐτὴν δηλαδὴ εἰσαγόμενα πρόσωπα νὰ εἶναι ἥρωικά καὶ αἱ πράξεις αὐτῶν ὑψηλαὶ καὶ λαμπραὶ καὶ ἀξιόλογοι. Ἐτι δὲ πιθανή, λέγεται δὲ πιθανότης «ὅταν τὰ ἀληθῆ καὶ δυνάμενα πιστευθῇναι δηλωμέν», εἰς τὸ πιθανόν δὲ δὲν ἀντίκειται τὸ θαυμαστόν, ὅπερ προσγίνεται μάλιστα διὰ τῆς ἀναμιξεως τῶν θεῶν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἔργοις καὶ εἶναι στοιχεῖον ἐπίσης ἀναγκαστὸν εἰς τὸ ἔπος. Δὲν ἀντίκειται δέ, διότι καὶ τὸ θαυμαστόν εἶναι πιστευτὸν εἰς τὸν λαόν ἅτε ἀπορρέον ἀπὸ τῆς θερησκευτικῆς τῶν ἀνθρώπων πίστεως, οὔτινες, καθ' οὓς μάλιστα χρόνους ἐπεκράτει τὸ πηλαῖον καὶ φυσικὸν ἔπος, ἀφελέστεροι ὄντες, εἶχον ἀδολωτέραν καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένην καὶ τὴν εἰς τὰ θαυμαστά πίστιν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (Ποιητ. 24), πρέπει μὲν εἰς τὰς τραγωδίαις νὰ παρεμβάλληται τὸ θαυμαστόν, περισσότερον ὅμως ἐπιδέχεται ἢ ἐποποιία τὸ ἄλογον (τὸ ὑπερβαῖνον τοὺς γνωστούς νόμους τῆς φύσεως), ἐκ τοῦ ὁποίου μάλιστα προέρχεται τὸ θαυμαστόν, διότι εἰς τὴν ἐποποιίαν δὲν ἔχει τις πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτὴν τὴν πράξιν, ἀλλὰ

μόνον ἀκούει περὶ αὐτῆς. Οὕτω λόγου χάριν ἡ ἐν τῇ Ἰλιάδι περιγραφομένη καταδίωξις τοῦ Ἑκτορος ἐν παριστάνετο ἐπὶ τῆς σκηνῆς θὰ ἦτο γελοία, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἐξέλεπες τοὺς Ἀχιλλεὺς ἰσταμένους καὶ μὴ καταδιώκοντας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν Ἀχιλλεὺς σταματῶντα αὐτοὺς μὲ ἐν νεύμα, ἀλλ' εἰς τὸ ἔπος τὸ ἄτοπον δὲν κάμνει ἐντύπωσιν. Εἶναι λοιπὸν εὐχάριστον τὸ θαυμαστόν· ἀποδείξεις δέ, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὁσάκις διηγουνται προσθέτουσι τι καὶ πλέον τῆς ἀληθείας διὰ νὰ τέρψωσιν. Ἄν λοιπὸν εἰς ἄλλα τῆς ποιήσεως εἶδῃ τὸ θαυμαστόν εἶναι ἀναγκαῖον, εἰς τὴν ἐποποιίαν εἶναι ἀπαραίτητον, διότι αὕτη θεωρεῖται ὡς παράδοσις παρελθούσης ἐποχῆς, καὶ ἦν τὸ πᾶν ἦτο ποιήσις καὶ πίστις εἰς τὸ θαυμαστόν, ὥστε τοῦτο ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν οὐσιωδествάτων αὐτῆς στοιχείων.

Ἡ ἐποποιία τέλος διὰ νὰ εἶναι ἀξία τῆς ἐπαγγελίας της πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ λεγόμενον διάφορον, ἥπερ συνίσταται εἰς τὴν προσήλωσιν τῆς ψυχῆς καὶ τῆς φαντασίας τοῦ ἀκροατοῦ εἰς τὴν διήγησιν ἥτοι εἰς τὸ νὰ ἐνδιαφέρεται ὁ ἀκροατὴς εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ἀκούει διηγούμενα ἢ ἀπαγγελλόμενα. Δύο δὲ εἶναι μάλιστα τὰ εἶδη τοῦ διαφόρου, α') τὸ ἐκπηγάζον ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ πράγματος (διάφορον παθητικόν) καὶ β') τὸ ἐκπηγάζον ἐκ τῆς ἄρσεως τῶν ἀντιτιπτόντων τῇ πράξει ἐμποδίων (διάφορον ζητητικόν). Καὶ τὸ μὲν παθητικὸν διάφορον εἶναι πολλῶν εἰδῶν· ἐνδιαφέρεται δηλονότι ὁ ἀκροατὴς εἰς ἣν ἀκούει διήγησιν ἢ ὡς ὁμοειδή πρὸς τοὺς ἥρωας περὶ ὧν ὁ λόγος ἢ ὡς ὁμόθητος ἢ καὶ καθ' ὅλου ὡς ἄνθρωπος. Τὸ δὲ ζητητικὸν συνίσταται εἰς τὴν δέσιν καὶ λύσιν τῆς ποιητικῆς πράξεως. Καὶ δέσιν μὲν ὀνομαζόμενα τὰ ἀντισταμένα καὶ εἰς ἀπόγνωσιν ἄγοντα τὸν τε ἥρωα τῆς πράξεως καὶ τὸν ἀκροατὴν, ὅστις συνδέεται ἤδη πρὸς τὸν ἥρωα διὰ τοῦ παθητικοῦ διαφόρου, λύσιν δὲ τὴν τούτων καθάρσεων καὶ διὰλυσιν.

Οὐδὲν ἄλλο εἶδος ποιήσεως ἔχει τόσους τρόπους καὶ σχήματα σταθερὰ καὶ στερεότυπα, ἐκ παλαιᾶς παραδόσεως καταγόμενα, ὅσα τὸ ἑλληνικὸν ἔπος. Ἐκ τούτων δὲ οὐδεὶς ποιητὴς παρεκκλίνει, ἀλλ' ὑποβάλλουσιν ὑπ' αὐτὰ τὴν κεφαλήν καὶ οἱ ἐξευρετικώτατοι καὶ πρωτοτυπώτατοι ποιηταί. Τὸ στερεότυπον τοῦτο καθίστα εὐκταλὸν καὶ τὴν ἀπομνημόνευσιν τῶν ποιημάτων καὶ τὸν αὐτοσχεδιασμόν. Ἐκ τῆς αὐτῆς κίτις, τῆς ἐμμονῆς δηλαδὴ εἰς τὰ ἐκ παραδόσεως καθιερωθέντα, πηγάζουσι καὶ τὰ πολλὰ σταθερὰ ἐπίθετα θεῶν καὶ ἡρώων, ἥτινα ἀντιγράφουσιν

ένιοτε πρὸς τὰς ἐκάστοτε πράξεις αὐτῶν, πρὸς τούτοις δὲ αἱ τιμητικαὶ καὶ προσηγορίαι, δι' ὧν οἱ ἥρωες προσκγορεύουσιν ἀλλήλους, ὧν ἡ σεμνότης ἀντιμάχεται πολλάκις ἀποτόμως πρὸς τὰς λοιδορίας, ἃς ἐπιρρίπτουσι κατ' ἀλλήλων. Παλκιαὶ εἶναι καὶ αἱ αὐτολεξεὶ ἐπικνακχυθανόμεναι περιγραφαὶ τῶν συνελεύσεων τοῦ δήμου, τῶν θυσιῶν, τῶν συμποσίων καὶ ἄλλων ὁμοίων πράξεων. Ἐκ παλκιοῦ παρεδόθησαν καὶ αἱ παροιμιώδεις φράσεις καὶ γνῶμαι· ὅθεν καὶ πολλοὶ στίχοι γνωμολογικοὶ τοῦ Ἡσιόδου ὁμοιάζουσι σχεδὸν κατὰ λέξιν μὲ ὁμηρικούς. Τέλος δὲ ἐκ παραδόσεως κατὰχεται καὶ ἡ στερεότυπος τῶν λέξεων θέσις ἐν ταῖς γνῶμαις καὶ καθ' ὅλου ἡ πλοκὴ αὐτῶν.

Ἡ πιστὴ τήρησις τῶν παραδεδομένων τύπων ἀποδεικνύει σὺν ἄλλοις τὴν δεξιότητά καὶ εὐφυΐαν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, διότι εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι τὸ ὕψος τοῦτο εἶναι τὸ ἐπιτηδευότατον πάντων καὶ κάλλιστον εἰς ἐπικὴν διήγησιν καὶ περιγραφὴν. Αἱ προτάσεις εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μικραὶ, συγκείμεναι ἐκ δύο ἢ τριῶν ἐξαμέτρων. Μικρότεραι περίοδοι ὑπάρχουσι μόνον ὅταν ὁ λόγος προσλαμβάνῃ πάθος ἢ ὅταν παρατίθενται ἐξεργασμένοι παραβολαί. Αἱ προτάσεις συμπλέκονται μὲ πυκνοὺς συνδέσμους. Ἡ θέσις τῶν λέξεων εἶναι ἀπλὴ καὶ στερεότυπος, διότι οὐδέποτε μετακινεῖται λέξις ἐκ τῆς οἰκείας χώρας, ἵνα διὰ λόγον ῥητορικὸν τεθῇ ἐκεῖ ἔνθα ἐρεθίζει τὴν ἀκοήν. Πᾶσαι αὐταὶ αἱ ἀρεταὶ τῆς ἐπικῆς γλώσσης δηλοῦσιν ὅτι οἱ ποιηταὶ οἱ διαμορφώσαντες αὐτὴν ἐνέκυψαν βαθύως καὶ ἐθεώρησαν μετὰ προσοχῆς τὸν ἥρωικόν βίον, εἶτα δὲ μετὰ γαλήνης καὶ ἡρεμίας πνεύματος ἀνταπέδωκαν χαίροντες ὁμαλῶς καὶ μετὰ χάριτος τὰς σκηνὰς τοῦ ἥρωικοῦ βίου, τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην κατὰ σειράν (Μυλλέρου Ἰστ. Ἑλ. Φιλ. τόμ. Α' σ. 48).

Κύκλοι μυθικοὶ περὶ οὓς μάλιστα ἐστράφη τὸ ἥρωικόν ἔπος τῶν Ἑλλήνων, διακρίνονται διὰ τὴν περιοχὴν αὐτῶν καὶ τὸ κάλλος τρεῖς ὁ Τρωικός, ὁ Θηβαϊκὸς (Οἰδίποδος) καὶ ὁ Ἀργοναυτικός.

Διακρίνεται δὲ τὸ ἔπος εἰς δύο μερικώτερά εἶδη, τὸ ἥρωικόν καὶ τὸ διδασκαλικόν, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ὑπάγεται εἰς πάντας τοὺς ῥηθέντας νόμους τῆς ἐποποιίας, τὸ δὲ διδασκαλικόν (Ἡσιόδου) ὁμοιάζει μὲν κατὰ τὴν γλῶσσαν, τὸ μέτρον καὶ ἐν μέρει κατὰ τὴν ἀντικειμενικότητα πρὸς τὸ ἥρωικόν, ἀλλὰ καὶ πλησιάζει πρὸς τὴν λυρικήν ποιήσιν, διότι ὁ διδασκαλικὸς ποιητὴς, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ πράγματος, δὲν μέ-

νει ὅπως ἀπαθήσῃ, ἀλλ' ἀναγκαζόμενος νὰ διδάξῃ μετέχει καὶ τῶν συναισθημάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, λαμβάνει δὲ τὴν ὕλην ὅχι ἐκ τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ παρόντος. "Οχι μόνον δὲ ταπεινότερος εἶναι καθ' ὅλου τοῦ διδασκτικοῦ ποιήματος ὁ τόνος, ἀλλ' ἐνίοτε χωρεῖ τὸ διδασκτικὸν ποίημα, καὶ μάλιστα τὸ φιλοσοφικόν, καὶ μέχρις ἐντελούς πεζότητος.

Περὶ Ὀμήρου.

Ποῦ καὶ πότε εἶδε τὸ ρῶς, ποῦ καὶ πότε ἤκουσεν ὁ ὕπατος τῶν ἐπικῶν ποιητῶν, ὁ κατ' ἐξοχὴν Ποιητής, ὡς οἱ παλαιοὶ τὸν ὠνόμαζον, οὔτε ἤξεύρομεν οὔτε εὐκόλῳ εἶναι ἀκριβῶς νὰ μάθωμεν, διότι πᾶσι αἱ περὶ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος προερχόμεναι εἰδήσεις περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ὡς διὰ μυθικοῦ πέπλου κεκαλυμμέναι. Κατὰ τὴν παλαιὰν λοιπὸν παράδοσιν ὁ Ὀμηρος ἦτο υἱὸς τοῦ πατρὸς τὴν Σμύρνην ποταμοῦ Μέλητος (ἔθεν καὶ τὸ ἐπίθετον αὐτοῦ Μελησιγενής) καὶ τῆς νύμφης Κρηθίδος, ὁ δὲ Ἡρόδοτος (2,53) λέγει «Ἡσίοδον καὶ Ὀμηρον ἡλικίην τετρακκυσίοισιν ἔτεσι δοκέω μευ προσκυτέρους γενέσθαι καὶ οὐ πλείους». Ἐπειδὴ λοιπὸν πιθανώτατα ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη τῷ 484 π. Χ., ἀκολουθεῖ ὅτι ὁ ἱστορικός ἐνόμιζε τὸν Ὀμηρον γεννηθέντα περὶ τὸ 884, ἦτοι περὶ τὰ τριακόσια ἔτη μετὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν συνήθως τάσσεται ὁ τρωικὸς πόλεμος, Ὁ Πρόκλος (γράφας περὶ Ὀμήρου κατὰ τὸν β' μ.Χ. αἰῶνα) δικαιοτάτῃ λέγει «Ὀμηρος μὲν οὖν τίνων γονέων ἢ ποίας ἐγένετο πατρίδος οὐ βέβαιον ἀποφύνασθαι· οὔτε γὰρ αὐτὸς τι λέλλῃλεν, ἀλλ' οὐδ' οἱ περὶ αὐτοῦ εἰπόντες συμπεφωνήκασιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ μηδὲν βήτῳς ἐμφαίνειν περὶ τούτων, τὴν ποίησιν αὐτοῦ μετὰ πολλῆς ἀδείας ἕκαστος οἷς ἐβούλετο ἐγκρίσκει. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ μὲν Κολοφώνιον αὐτὸν ἀγορεύουσιν, οἱ δὲ Χίον, οἱ δὲ Σμυρναῖον, οἱ δὲ Ἰήτην, ἄλλοι δὲ Κυμαῖον καὶ καθ' ὅλου πᾶσα πόλις ἀντιποιεῖται τάνδρος· ἔθεν εἰκότως ἂν κοσμοπολίτης λέγοιτο». Τῷ ὄντι δέ, κατὰ τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα·

Ἐπτὰ πόλεις μάρναντο σοφὴν διὰ ῥίξαν Ὀμήρου
Σμύρνη, Χίος, Κολοφῶν, Ἰθάκη, Πύλος, Ἀργός, Ἀθῆναι (1)

(1) Σημειωτέον ὅτι τὸ ἐπίγραμμα φέρεται καὶ ἄλλως, ὥστε μένει μὲν πάντοτε ὁ ἀριθμὸς τῶν πόλεων ἐπτὰ, ἀλλ' εἰσαγομένων ἐν τῷ στίχῳ ἄλλων ὀνομάτων ἀντ' ἄλλων, αἱ ἀντιποιούμεναι τοῦ Ὀμήρου πόλεις πολλαπλασιάζονται, διότι εἰσάγεται ἡ Σαλαμίς, ἡ Ρόδος, ἡ Κύμη, ἡ Πύλος, κτλ.

Ἄλλὰ πασῶν τούτων τῶν πόλεων δύο μάλιστα ἔχουσιν ἰσχυροτέρους λόγους νὰ ἀντιποιῶνται τοῦ ποιητοῦ, ἡ Χίος καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ Σμύρνη. Τῶν δὲ λόγων τούτων οἱ κυριώτατοι εἶναι, ὅτι ἐν Χίῳ μὲν ἔζη τὸ γένος τῶν Ὀμηριδῶν, οἵτινες ἐλέγοντο ἀπόγονοι τοῦ Ὀμήρου, ἐν Σμύρνῃ δὲ ἦτο ὁ Μέλης ποταμὸς καὶ παρὰ τὴν Σμύρνην ἡ Μαιονία (Λυδία), ἐξ ἧς ἐκαλεῖτο Μαιονίδης ὁ Ὀμηρος. Οἱ βραχύνοντες λόγοι, οὗς προσέβαλλεν ἡ Σμύρνη, καὶ ἄλλοι ἀκόμη, καθιστῶσι πιθανωτέραν τὴν γνώμην τῆς ἐκείθεν καταγωγῆς τοῦ ποιητοῦ, ἅρ' οὗ μάλιστα καὶ τὸ λεγόμενον γένος τῶν Ὀμηριδῶν, ὅπως καὶ καθ' ὅλου τὰ τοιαῦτα γένη ἢ καὶ τοιαῦται σχολαί, δὲν ὑπεδήλουν πραγματικὴν τινα συγγένειαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐταιρεῖαν ἀνδρῶν τὴν αὐτὴν ἀσκούστων τέχνην. Ἄλλ' ὅπως δὴ ποτε καὶ ἂν ἔρχη τὸ πραγματ., τὸ βέβαιον καὶ ἀληθές εἶναι, ὅτι αἱ ἐν ταῖς ὁμηρικαῖς ἔπεσι μῦθοι ἔλαβον τὴν ὀριστικὴν αὐτῶν ῥᾶσιν καὶ μορφήν ἐν τῇ Ἰωνίᾳ τῆς Μικρῆς Ἀσίας καὶ ὅτι ὁ εἰς μεγάλότεχνον ἔπος συμπήξας αὐτοὺς ποιητὴς ἡ Ἰων ἦτο ἢ τοῦλάχιστον μετὰ Ἰωνῶν συνεδίωκε καὶ κατὰ τὸν βίον αὐτῶν διεμορφώθη. Οἱ Ἰωνες ἀπόκησαν ἓνα αἰῶνα μετὰ τὰ Τρωικὰ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, εἰς ἣν, ὡς ἦτο φυσικόν, μετάνεγκον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς μύθους ἧτοι τὰ σπέρματ' αὐτῆς ἐπικῆς ποιήσεως ἐκ τῆς ἐν Εὐρώπῃ Ἑλλάδος, ἐνθα οὗτοι ἐφέροντο εἰς πάντων τὰ στόματ', ὅτε μάλιστα ἐκυριεύουσιν, πρὸ τῆς δωρικῆς κατακτητέως, οἱ Ἀχαιοί, τῶν ὁποίων κυρίως τὸν βίον καὶ τὸν πολιτισμὸν εἰκονίζον. Ἐκεῖ δὲ, κατὰ τὰς ἀσφαλεστάτας τῆς ἀρχαιότητος μαρτυρίας, ὑπὸ τὸν λαμπρὸν οὐρανὸν τῆς Ἰωνίης, τὰ σπέρματ' ἐκαῖνα ἐγονιμοποιήθησαν καὶ παρήχθη τὸ ἔπος. Ἀλλ' ἵνα γίνῃ πᾶσα αὕτη ἡ πνευματικὴ ἐργασία τῆς ποιητικῆς διαπλάσεως θὰ ἐχρησίσθησαν βεβαίως δύο αἰῶνες, ἅρ' οὗτοι εἶχε γίνῃ ἡ ἀποίκησης, ἥτις, ὡς εἴπομεν, συνέζη ἓνα αἰῶνα μετὰ τὰ Τρωικὰ. Ὅθεν φυσικώτατον εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι τρεῖς περίπου αἰῶνας μετὰ τὰ Τρωικὰ ἤρκασεν ὁ Ὀμηρος καὶ ἡ εἰκασία αὕτη συμφωνεῖ πληρέστερα πρὸς τὴν γνώμην, ἣν, ὡς εἶδομεν, εἶχεν ὁ Ἡρόδοτος.—Ἐν τῇ Ἰωνίᾳ λοιπὸν καὶ τριακόσια περίπου ἔτη μετὰ τὰ Τρωικὰ ἐποιήθησαν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη.

Ἡ διὰ λέκτος, ἐν ἧ ἐποιήθησαν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καὶ ἥτις μετὰ τοῦ δακτυλικοῦ ἐξαμέτρου παρέμενεν ὡς ἡ τυπικὴ εἰς τὸ ἐξῆς διὰ λέκτος τοῦ ἔπους (ὅθεν καὶ ἐπική), εἶναι κυρίως ἡ ἀρχαία ἰωνικὴ, ἥτις πρέπει

νά διαστέλληται ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἰωνικῆς τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ἱπποκράτους.

Ἡ γλῶσσα κατὰ τοὺς ὁμηρικούς χρόνους διατέλει ἀκόμη ἐν βευστῇ καταστάσει, δὲν εἶχε δηλαδὴ παγῇ· ὅθεν μὴ ἔχουσα κανόνας σταθεροὺς καὶ ἀνυπερβήτους ἐκινεῖτο ἐλευθέρως εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐπική διάλεκτος ἔχει καὶ στοιχεῖα ἀλλότρια τοῦ καθαρῷ ἰωνισμοῦ, οἷον αἰολισμούς καὶ δὴ καὶ ἀττικισμούς, τοῦτο δὲ προῆλθεν ὅχι διότι τὰ ὁμηρικά ποιήματα ἐποιήθησαν ἐν παλαιστάτῃ ἐλληνικῇ γλώσσῃ, ἥτις δὲν εἶχε δῆθεν ἀκόμη διακριθῇ εἰς διαλέκτους, ἀρ' οὖν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν (σελ. 17), ἤδη πρὸ τοῦ Ὁμήρου ἦσαν διακεκριμένοι τρεῖς τοιῦλάχιστον διάλεκτοι, οὔτε πάλιν διότι ἐν μιᾷ τινι διαλέκτῳ κατ' ἀρχὰς ποιηθέντα προτέλαβον ὕστερον πρὶν ἢ παραδοθῶσιν εἰς γραφὴν ἀλλότρια διαλεκτικά στοιχεῖα διὰ τῆς στοματικῆς παραδόσεως. Αἱ ποικιλίαι αὗται προέρχονται μᾶλλον ἐκ τοῦ συμμιγοῦς χαρακτῆρος τῆς κατὰ τοὺς τότε χρόνους ἐν τῇ Ἰωνίᾳ γλώσσῃ. Οἱ κάτοικοι δηλαδὴ τῆς λυδικῆς Ἰωνίης καὶ τῆς Χίου ἦσαν οὐσιωδῶς Ἴωνες ἐκ τῆς βορειοανατολικῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ἀττικῆς μετ' Ἀθηναίων καὶ Αἰολέων ἐκ τε τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς στερεᾶς μεταναστάντες (Ἡρόδ. 1, 146). Καὶ τὰ τρία δὲ ταῦτα φύλα ἐλάλουν ἤδη πρότερον ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ἰδιάν ἕκαστοι διάλεκτον, οἱ μὲν Ἴωνες ἰωνικὴν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀττικὴν, οἱ δὲ Αἰολεῖς μίαν ἢ μᾶλλον πλείονας αἰολικὰς διαλέκτους. Καὶ πρέπει νὰ ἐλάλουν ἤδη ἰδίαις διαλέκτους, διότι ἀπὸ πολλοῦ ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων ἀποκεχωρισμένοι καὶ ἦγον ἴδιον καὶ αὐτοτελὲς βίον, ὅτε ἐπελθόντες οἱ Ἀωρεῖς τοὺς ἐφυγάδευσαν. Ἡ τότε δὲ ἰωνικὴ διάλεκτος, πολὺ διάφορος ἀκόμη τῆς ὕστερον ὑπὸ τὸν μακρὸν τῆς Ἰωνίης οὐρανὸν μαλακυνθείσης ἰάδος, ἦτο ἀκόμη ἀρ' ἐνός μὲν πρὸς τὴν σύγχρονον αἰολικὴν πλησιεστέρα, ἀρ' ἐτέρου δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀττικὴν. Διὰ δὲ τὴν ὁμοιότητα ταύτην πολὺ εὐκολώτερον τὰ τρία ταῦτα διαλεκτικά στοιχεῖα καθὼς καὶ οἱ φέροντες αὐτὰ λαοὶ συνεγωνεύθησαν εἰς ἓν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν πρῶτον καὶ κυρίως προῆλθον οἱ ἐν τῇ οὐσιωδῶς ἰωνικῇ γλώσσῃ τοῦ Ὁμήρου αἰολισμοὶ καὶ ἀττικισμοί. Ἐπειτα δὲ καὶ οἱ ἄλλοι αἰολισμοί, ἀλλὰ καὶ οὗτοι διάφοροι τῶν μετὰ ταῦτα ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ Βοιωτίᾳ καθὼς καὶ ἐν τῇ Αἰολίδι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀναπτυχθέντων, παρελήφθησαν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἤδη ἑτοιμοὶ καὶ καθιερωμένοι ἐκ τῆς πρὸ αὐτοῦ ποιήσεως. Τρίτῃ δὲ τέλει πηγῇ

τῶν περ' Ὀμήρῳ διχλεκτικῶν ἰδιωματικῶν εἶναι καὶ ἡ ἐλευθέρα αὐτοῦ διὰ τὰς ἐκάστοτε χρῆας τῆς τέχνης ἐκλογὴ διχλεκτικῶν τύπων.

Ἡ ἱστορία τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων εἶναι μακρὰ καὶ ποικίλη. Διότι τὰ ἔπη ταῦτα (ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια) τὸ κατ' ἀρχὰς φαίνεται ὅτι ἄγραφα καὶ διὰ τῆς στοματικῆς μόνον παραδόσεως μετεδόθησαν διὰ τῶν ῥαψωδῶν μάλιστα, εἰς τὸν ἐλληνικὸν κόσμον, ἀρ' οὗ τὸ πιθανώτατον εἶναι ὅτι ἡ γραφὴ δὲν ἐγίνε καθολικῆς καὶ κοινῆς χρήσεως πρὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ ἀριθμῶσι κατ' Ὀλυμπιάδας (776 π. Χ.). Οὕτω δὲ συνέβαινε τὸ πρῶτον μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πεισιστράτου, ὅστις τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου, διηρημένα ἕως τότε ὄντα καὶ διεσπαρμένα, συνήθροισεν εἰς ἓν καὶ συνεκρότησε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν. Ὅπως δὲ ἦτο καὶ ἂν θεωρηθῇ (διότι διαφοροτρόπως ἐξηγήθη) ἡ ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου γενομένη περὶ τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἐργασία, τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ὁ Πεισιστράτος ὑπὲρ πάντα ἄλλον συνήρῃσεν εἰς σύμπληξιν καὶ σωματοποίησιν αὐτῶν δι' αὐθεντικοῦ καὶ τρόπον τινὰ ἐπισήμου κειμένου, καὶ εἰς προφύλαξιν αὐτῶν ἀπὸ πάσης περὶ τοῦ στοματικῆς παραφθορᾶς⁽¹⁾. Ἀνετέθη δ' ὑπὸ τοῦ τυράννου τῶν Ἀθηναίων τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τέσσαρας λογίους ἄνδρας, οἵτινες προσέβησαν εἰς τὴν ὅσον ἦτο τότε δυνατόν κριτικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ κατ' οὐσίαν ἤδη γνωστοῦ ὕλικου. Ἐννοεῖται δ' ὅτι διὰ τῆς γενομένης ταύτης αἰκνῆς ἐκδόσεως τὰ ὁμηρικὰ ἔπη διεδόθησαν ἔτι πλέον ἢ πρὸ τοῦ, ἐκάστη δὲ πόλις, ἕκαστος ἄρχων ἢ ἰδιώτης εὐπορῶν, ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἀποκτήσῃ ἀντίγραφον τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Οὕτω δὲ παρήχθησαν αἱ λεγόμεναι κατὰ πόλεις διορθώσεις ἢ ἐκδόσεις (ἡ Χίος, ἡ Ἀργεῖα, ἡ Σινωπικὴ, ἡ Μικρασιατικὴ κτλ.) καὶ αἱ κατ' ἄνδρα (ἡ Ἀντιμάχου τοῦ Κολοφωνίου, ἡ Εὐριπίδου τοῦ νεωτέρου κτλ.), τοιαύτη δὲ ἐπισημυστάτη κατ' ἄνδρα διορθωσις ἦτο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀρι-

(1) Ἄξιον λόγου εἶναι τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα εἰς Πεισιστράτον·

Τρεῖς με τυραννήσαντα τοσαυτάκις ἐξεδίδωξεν
 δῆμος Ἀθηναίων καὶ τρεῖς ἐπηγάγετο,
 τὸν μέγαν ἐν βουλῇ Πεισιστράτον, ὃς τὸν Ὀμηρον
 ἤθροισα σποράδην τὸ πρὶν αἰδόμενον·
 ἡμέτερος γὰρ κείνος ὁ χρύσεος ἦν πολίτης,
 εἴπερ Ἀθηναῖοι Σμύρναν ἀπωκίσαμεν.

στοτέλους χάριν τοῦ Ἀλεξάνδρου παρσκευασθεῖσαι, ἥτις συνήθως ὀνομάζεται ἡ ἐκ τοῦ νάρθηκος. Ἀλλ' εὐκόλως ἐννοεῖται ὅτι ἀπὸ ἀντιγράφου εἰς ἀντίγραφον κατήνησε τὸ ὁμηρικὸν κείμενον ἰκανῶς νὰ διαφθαρή καὶ οὐκ ὀλίγον νὰ παραλλάσῃ, οὕτω δὲ διαφθαρμένον περιῆλθεν εἰς τοὺς γραμματικούς τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ἐκ τῶν Ἀλεξανδρινῶν ἄρχεται ἀληθῶς κριτικὴ ἐπεξεργασία τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ὃ δὲ Ζηνόδοτος ὃ ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου (δικιόσις ἔτη μετὰ τὴν Πεισίστρατον) ἔφορος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκης ὁμολογεῖται πρῶτος τοῦ Ὀμήρου διορθωτῆς. Ὁ Ζηνόδοτος κατεσκευασε καὶ ἐξέδωκεν ἰδίαν *χαρισμάτιν*, ὡς ὀνομάζονται αἱ καθαρεύουσαι ἐκδόσεις, διόρθωσιν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας, κατήρτισε τὸν λεγόμενον *Ἐπικὸν κύκλον* (περὶ οὗ θὰ εἴπωμεν κατωτέρω) καὶ διήρσε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδυσσεΐαν εἰς εἴκοσι τέσσαρες βιβλῖδια, κατὰ τὰ εἴκοσι τέσσαρα γράμματα τοῦ ἀλφabethου⁽¹⁾, συνέγραψε ἀγλώσσας ὁμηρικές, διερώτισε ὁσονότους ὁμηρικούς λέξεις καὶ ἡμερολόγησε τὰς ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἀναγεγραμμένας πράξεις⁽²⁾.

Ὁ Ζηνόδοτος ἔσχε καὶ ἀπιδούς καὶ ἀντιπάλους ἐν τῇ κριτικῇ αὐτοῦ ἐργασίᾳ, πολλοὶ δὲ ἀναφέρονται μαθηταὶ του, ὧν ἐπιφανέστατος εἶναι ὁ καὶ τοῦ διδασκάλου ἀνώτερος Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, ὅστις καὶ αὐτὸς ἀσχολήθη περὶ τὴν κριτικὴν τῶν ποιημάτων τοῦ Ὀμήρου.

Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀριστοφάνην ἐπεσεκίνασεν ὁ μεγαλοφρονέστατος αὐτοῦ

(1) Μέρη τινὰ τῶν ποιημάτων εἶχον καὶ πρὸ τοῦ ἰδιαίτερα ὀνόματος, ὡς λ.χ. Διομήδους ἀριστεία, Δολώνεια, Νέκυια κτλ. Αἱ δὲ ὀνομασίαι Ἰλιάς καὶ Ὀδυσσεΐα (ἐννοουμένου τοῦ οὐσιαστικοῦ *ποίησις*) εἶναι παλαιόταται.

(2) Ἐν τῇ Ἰλιάδι περιγράφονται αἱ ἔνθα τῆς μῆνιδος τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τοῦ δεκαετοῦς πολέμου τέσσαρες μάχαι τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Τρώων μετὰ τῶν ἐπεισοδίων, ἐν ἡμέραις πεντήκοντα καὶ μῖζ, ὧν εἴκοσι καὶ δύο περιλαμβάνουσι τὰ ἐν τῇ Α βιβλίῳ, εἴκοσι καὶ δύο τὰ ἐν τῇ Ω καὶ μόνον ἐπὶ τὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς. Ἰδ. περὶ τῆς χρονολογίας τῆς Ἰλιάδος ἐν τῷ Φιλίστορι τόμ. Α'. σελ. 489 καὶ ἐξῆς. Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεΐᾳ τὰ πάντα, πλὴν τῶν ἐπεισοδίων, διεπράχθησαν ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις, ὧν δεκαπέντε μὲν πληροῦνται διὰ συμβεβηκότων, τέσσαρες δὲ παρέρχονται διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς σχεδίας, δέκα καὶ ὀκτώ κατὰ τὸν ἀπὸ τῆς νήσου Ὠγυγίας εἰς τὴν Σχερίαν πλοῦν, καὶ δύο παρήλθον ἐν Σχερίᾳ. Εὐσταθιοπούλου Σύνοψις ἑλλην. Γραμματολογίας σελ. 14.

μαθητής, ὁ κριτικώτατος Ἀρίσταρχος, οὕτως ἀνεκδιήγητον εἶναι πρὸς μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ κριτικὴ κῦβερνίς ὅχι μόνον παρὰ τοῖς ὁμοτέχνοις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς λογίοις Ἑλλήσι καὶ Ῥωμαίοις. Ὁ Ἀρίσταρχος δὲ ἐφιλοπόνησεν ἐκδόσεις τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας λαβὼν ὡς βάσιν τοῦ κειμένου τὴν διόρθωσιν τοῦ Ζηνοδότου, προήγαγε δὲ τὴν κριτικὴν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἄνευ αὐτοῦ ἄπορον εἶναι εἰς ποίαν κατὰστασιν θὰ εἴχομεν ἡμεῖς νῦν τὸ κείμενον τοῦ ποιητοῦ. Τοῦ θκυμασίου δὲ τούτου κριτικοῦ, οὕτως αἱ φιλολογικαὶ ἐργασίαι ἐξετείνοντο εἰς ἀπέραντον στάδιον, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1789 ἀνέλαμψε πάλιν κυρίως ἡ φήμη. Διότι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὁ Γάλλος ἐλληνιστὴς Βιλλαζὼν ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ λεγομένη Μαρικανῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βενετίας πολύτιμον τῆς Ἰλιάδος χειρόγραφον, κεκοσμημένον διὰ κριτικῶν σημειώσεων καὶ σχολίων, ἅτινα εἶναι εἰδός τι συνοπτικῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῶν περὶ τὸν Ὅμηρον κριτικῶν μελετῶν τῶν Ἀλεξανδρινῶν φιλολόγων, ἐξ ὧν ἐφάνησαν αἱ θυμασίαι τοῦ Ἀριστάρχου ἐργασίαι.

Τοιαύτη περίπτωσις καὶ ἐν ὀλιγίστοις εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τὸ δὲ περιβόητον ὁμηρικὸν ζήτημα ἐγεννήθη κυρίως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Οἱ ἀρχαῖοι δηλαδὴ οὔτε εἰς τὰς μυθώδεις περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ποιητοῦ περὶ δόσεις ἀποβλέψαντες, οὔτε εἰς τὰς ποικίλας περιπετείας τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, οὔτε εἰς τὰς τυχόν ὑπάρχουσας μεταξὺ τῶν δύο ἐπῶν καθ' ἑαυτοῦ καὶ μεταξὺ τῶν μερῶν ἑαυτοῦ ἀντιλογίας, ἐπίστευον ἀδιστακτως ὅτι εἰς μέγας ποιητής, ὁ Ὅμηρος, ἐποίησε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν καὶ ἄλλα ἀκόμη, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, ποιήματα καὶ σχεδὸν ὡς θεὸν ἐλάτρευον τὸν ἐθνικὸν ποιητήν⁽¹⁾. Τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο τῆς ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἀκραδάντου πίστεως εἰς τὴν προσωπικὴν ὑπαρξίν τοῦ Ὀμήρου καὶ εἰς τὴν τεχνικὴν ἐνότητα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, ἅτινα τοσοῦτον διήρσαν τὰς γνώμας τῶν λογίων κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, δὲν ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐποχὴ ἐκεῖνη ἦτο ἐποχὴ πίστεως ἀπολύτου καὶ ἐνθουσιώδους ἀπολαύσεως καὶ ὅχι ἐποχὴ δισταγμοῦ καὶ κοπιώδους κριτικῆς ἐρεύνης, ἀλλὰ πρέπει νὰ δεχθῶ-

(1) Εἰ θεός ἐστιν Ὅμηρος, ἐν ἀθανάτοις σεβέσθω.
Εἰ δ' αὖ μὴ θεός ἐστι, νομιζέσθω θεός εἶναι.

μεν ὅτι ἡ πίστις ἐκείνη ἐναῖχεν ἐν ἐκυτῇ καὶ τῆς ἀληθείας τὰ σπέρματα. Μόλις δὲ περὶ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀνεφάνησαν οἱ καλούμενοι χωρίζοντες, οἱ λέγοντες δηλαδὴ «μὴ εἶναι τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν».

Ἄλλ' ὁ ἀληθὴς καὶ πραγματικὸς πατὴρ τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀνὴρ, ὅστις ὑπῆρξε καὶ πατὴρ τῆς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ὁ Φρειδερίκος Αὐγούστος Βόλφιος. Ὁ Βόλφιος διὰ τῶν πολυκρότων αὐτοῦ Προλεγομένων εἰς Ὅμηρον ἀνεκίνησεν ἐν ἔτει 1795 τὸ σπουδαιότατον τῶν φιλολογικῶν ζητημάτων. Τὰ κυριωδέστατα δὲ συμπεράσματα τῶν εἰς Ὅμηρον Προλεγομένων τοῦ Βόλφριου, δι' ὧν ἐπιζητεῖται μάλιστα ἡ ἀντικρίσις τῆς ἐνότητος τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων, εἶναι τὰ ἑξῆς.

Α'. Τὰ ὁμηρικὰ ἔπη μετεφωτεύθησαν κατ' ἀρχὰς διὰ στοματικῆς παραδόσεως, διότι ἐφ' ὧν χρόνων ὁ Ὅμηρος λέγεται ζῆσαι καὶ ποιῆσαι, τὰς δύο ἐποποιίας του, ἡ γραφὴ δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι τοσούτον καθολικὴ καὶ ἀνεπτυγμένη, ὥστε τῇ βοηθεῖα αὐτῆς νὰ καταστρωθῶσιν εἰς συμπληγὰς ὅλον δύο ποιήματα τοσούτον ὀγκώδη ὅσον ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια. Παράτηρητέον ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαῖος συναπτελέσθη μάλιστα περὶ τὴν ἑκτὴν ἢ πέμπτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, ὅποτε καὶ ἐγένετο ἐναρξίς τῆς τοῦ παπύρου χρήσεως. Ὁ Ὅμηρος εἰς δύο στίχους ἀναφέρει πῶς τὴν γραφὴν, εἰς ἀμφοτέρους ὅμως ὑπονοεῖ ἱερογλυφικὰ σημεῖα καὶ οὐχὶ τὰ ἰδίως λεγόμενα γράμματα ἢ τὴν ἀλφάβητικὴν γραφὴν.

Β'. Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια δὲν ἐποιήθησαν ὑφ' ἐνὸς καὶ μόνου ποιητοῦ, ἀλλ' εἶναι ἀπαύγασμα διαφόρων χρονικῶν δικλεισμάτων, ἡ μὲν Ἰλιάς πρεσβυγενῆς, ἡ δὲ Ὀδύσεια ἓνα τοῦλάχιστον αἰῶνα ὀψιγενεστέρᾳ.

Γ'. Οὐδέτερον τῶν δύο ποιημάτων, ὡς ἔχει τανῦν, πηγάζει ἐξ ἐνὸς καὶ μόνου ποιητοῦ, ἀλλ' ἐκάτερον συνίσταται ἐξ ἐνίκων ῥαψωδιῶν, τὰς ὁποίας συνήρμησαν καὶ συνεῖραν βαθμηδὺν, ἐν πρώτοις μὲν οἱ ῥαψωδοί, εἴτα δὲ οἱ ἐπὶ τοῦ Πεισιστράτου διασκευασταὶ καὶ τελευταῖον οἱ κριτικοί. Ὡς τε τὸ μέχρις ἡμῶν περιωθὲν κείμενον οὔτε ὡς παναρχαῖον θεωρητέον οὔτε δύναται τὸ παράπαν νὰ ἐπαναχθῇ εἰς τὴν ἀρχαιογενῆ αὐτοῦ κατασκευήν.

Δ'. Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια παρήχθησαν, κατὰ πᾶσαν πιθανό-

τητα, ἐξ ἐπῶν τοῦ Ὀμήρου ὡς πρωτίστου ἐποποιῦ καὶ ἐξ ἄλλων ὁμηρικῶν βραχυμετρικῶν περιστρεφόμενων εἰς τὸν τρωικὸν μυθικὸν κύκλον, βραδύτερον δὲ ὑπὸ διαφόρων διασκευαστῶν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς διαπλεκτὸν θεῖσιν καὶ διακοσμηθεῖσιν, συνηνώθησαν εἰς ἐντέχνους ὁμάδας καὶ ἀνεγράφθησαν κατὰ τὸν ἕκτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα.

Τὰ τέσσαρα δὲ ταῦτα πορίσματα ἀνακεφαλαιοῦνται πάλιν εἰς τὸν ἐπόμενον κυριωδέστερον συλλογισμόν. «Τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἐγεννήθησαν ἄνευ τῆς βοηθείας τῆς γραφῆς, ἄρα δὲν ἠδύναντο νὰ ποιηθῶσιν ὑφ' ἑνὸς καὶ μόνου, διότι ἡ ὑφ' ἑνὸς καὶ μόνου ἄγραφτος σύνταξις δύο μακροτάτων καὶ ἀλληλενδέτων ἐπῶν ἀποβαίνει ἀδύνατος».

Πλεῖστοι καὶ σπουδαίοντα ἄνδρες κατήλθον εἰς τὸν ἀγῶνα, οὗ τὸ σύνθημα εἶχε δοθῆ διὰ τῶν Προλεγομένων τοῦ Βολφίου, καὶ ἄλλοι μὲν ἐκηρύχθησαν ὁπαδοὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ἄλλοι ἐπολέμησαν τὴν γνώμην του, τινὲς δὲ καὶ ἕτερον νέας ὁδοὺς πρὸς εὖρεσιν τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦδε τὸ ζήτημα οὔτε ἐφθασεν οὔτε καὶ δυνατὸν εἶναι νὰ φθάσῃ εἰς λύσιν ὀριστικήν. Ἡ ἔλλειψις τῆς γραφῆς, καθ' ὅς χρόνους ἐποιήθησαν τὰ πρῶτα τὰ ἔπη, ἥτις ἄλλως δὲν εἶναι καὶ ἀσφαλῶς ἀποδεδειγμένη, δὲν εἶναι λόγος ἀπορχῶν εἰς τὸ νὰ ἐνστερνισθῇ τις καθ' ὅλου τὰς δοξασίας τοῦ Βολφίου, ἡ δὲ περὶ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἐπικῆς τελειότητος τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλους, ἣν ὁ μέγας φιλόσοφος ἐξέθηκεν ἐν τῇ *Ποιητικῇ* του εἶναι ἡ ἀσφαλεστάτη περὶ τούτου γνώμη. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ νὰ παρακολουθήσωμεν πᾶσαν τὴν μακρὰν καὶ ποικίλην ἀνάπτυξιν, ἣν ἔλαβε τὸ ζήτημα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Βολφίου μέχρι σήμερον. Πλεῖστοι θεωροῦν ἀνεπτύχθησαν. Ἄλλοι μὲν τῶν περὶ τὸ Ὀμηρικὸν ζήτημα ἀσχοληθέντων φιλολόγων ὑπερέβαλον καὶ αὐτὴν τὴν Βόλφιον ἀρνούμενοι διακρέδην τὴν προσωπικὴν ὑπαρξίν τοῦ ποιητοῦ καὶ δεδομένοι ὅτι τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη δὲν εἶναι ἡ ἀπλή μόνον συλλογὴ καὶ συρραφὴ διαφόρων καὶ αὐτοτελῶν θεμῶν ἐπικῶν ὁσμῶν ποιηθέντων κατὰ διαφόρους ἐποχὰς, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ Πεισιστράτου, ἄρα καὶ διαφόρου ποιητικῆς ἡλικίας, ἄλλοι δὲ προσεπάθησαν νὰ μείνωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν πιστοὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν. Ἀντιπρόσωποι τῶν δύο ἡκρῶν φιλολογικῶν αἱρέσεων εἶναι ὁ μὲν Λάχμαν τῆς ἀνταρπετικῆς, ὁ δὲ Νεϊτσε τῆς συντηρητικῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς λεπτομερεσίαις τοῦ ζητήματος πολλὰ καὶ ποικίλα εἶναι ὡσαύτως καὶ

ὕπο πολλῶν καὶ διαφόρων φιλολόγων καὶ ὑποστηρικθεῖσαι γινώμει.

Ἡ σημερινὴ κατὰστασις τοῦ ζητήματος εἶναι περίπου ἡ ἐξῆς. Πλήρης καὶ τελεία ἐπινόησις εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν καὶ παράδοσιν δὲν εἶναι πλέον δυνατὴ, δὲν εἶναι ὅμως δύσκολος ὁ πρὸς αὐτὴν κατὰ τὰ κύρια σημεῖα συμβιβασμός. Καὶ πρῶτον μὲν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς γραφῆς δὲν εἶναι δυνατόν σήμερον μετὰ τὰς γενομένας ἀρχαιολογικὰς ἀποκαλύψεις νὰ ὑποστηρικθῇ πλέον ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς τίθεται ὁ Ὅμηρος, ἦτο κατὰ τὸν ἑνάτον καὶ ὄγδον αἰῶνα π.Χ. ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς ἐν Ἑλλάδι ἦτο ἡ πικνύπικισιν ἄγνωστος ἡ ἐλάχιστη μόνον διαδεδομένη. Τῆς γραφῆς δὲν εἰναιτο βεβίως χρῆσις πρὸς δημοσίευσιν τῶν ποιητικῶν ἔργων, ἀφ' οὗ μάλιστα πάντοτε ἡ ἐλληνικὴ ποίησις ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς κοινὸν ἀκροατῶν καὶ ὄχι ἀναγνωστῶν, ἀλλ' ἡδύνατο πάντως οἱ ποιηταὶ νὰ μεταχειρίζωνται τὴν γραφὴν πρὸς σύνθεσιν καὶ διατήρησιν τῶν ἔργων τῶν. Τοιοῦτοτρόπως μετακινεῖται καὶ σκαλεύεται αὐτὴ ἡ βῆσις τῆς Βολφείου θεωρίας. Δυναμέσθαι λοιπὸν ἀκολουθῶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν ζηθεῖσαν ἐποχὴν ἀνεφάνη εἰς μέγας ποιητὰς ἐν τῇ Ἰωνίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν ὅποιον ὀνομάζομεν Ὅμηρον. Ὁ ποιητὴς οὗτος συνέταξεν ἐπικὸν ποίημα ἑντεχνον, ἔχον ἐσωτερικὴν ἐνότητά, ἕνα δὲ κύριον ἥρωα πρωταγωνιστήν, ποίημα μεγαλοπρεπὲς καὶ μικρόν, οἷον περίπου εἶναι ἡ Ἰλιάς, ἔπειτα δὲ ὁ αὐτὸς ποιητὴς, ἢ ἴσως ἄλλος ἐπίσης μεγαλοφυΐας, ἀλλὰ μὲ διὰφορὸν πνευματικὴν τάσιν, μιμούμενος αὐτόν, συνέταξε τὴν Ὀδύσειαν. Περί τὸν πυρῆνα τῶν οὕτω πως συνταχθέντων δύο τούτων ποιημάτων ἤρχισαν κατόπιν νὰ γίνωνται καὶ ἐπὶ αἰῶνας ἐγένοντο ὑπὸ μεταγενεστέρων ποιητῶν προσθήκαι ἢ στίχων ἢ μερῶν ὁλοκληρῶν, μεγαλυτέρων ἢ μικροτέρων, σκηνῶν καὶ ἐπεισοδίων, εἴτε διὰ λόγους καθαρῶς αἰσθητικoύς εἴτε πρὸς ἀνάδειξιν καὶ ἀνύψωσιν ὠρισμένων ἡρώων καὶ ὠρισμένων πόλεων ἢ γενῶν, εἰς τὰς ὁποίας πόλεις ἢ εἰς τὰ ὁποῖα γένη ἀνῆκον οἱ ἥρωες οὗτοι. Τὰ δύο λοιπὸν πρωτογενῆ ποίηματα ὑπέστησαν οὕτω ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολάς, τὰς ὁποίας σήμερον εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ διακρίνη τις, ὥστε ἀφαιρῶν αὐτάς νὰ ἀποκαταστήσῃ πάλιν τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ γνησίαν αὐτῶν μορφήν. Ἀκριβῶς δὲ διότι τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀδύνατον, ὅσοι ἐκ τῶν φιλολόγων ἐπεχείρησαν εἰς τοιαύτην ἐργασίαν κατήντησαν εἰς ἐντελῶς διαφορὰ συμπεράσματά. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι καὶ περὶ

ὣν ὁ λόγος προσβήκει, καθὼς καὶ αἱ μεταβολαὶ αἵτινες ἀναγκαιῶς ἐπηνέχθησαν εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τῶν δύο ποιημάτων, εἶχον ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον συντελεσθῆ πρὶν ἢ λάβῃ πᾶσαν τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς ἡ πλουσία γραμμικεῖα τῶν Κυκλικῶν ποιητῶν, καὶ ὅτι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποῖαν ἀναγινώσκουμεν αὐτὰς καὶ ἡμεῖς σήμερον, ἐχρησίμευσαν ὡς παρὰδείγματα εἰς τοὺς Κυκλικούς ποιητάς, καθ' ὃν τρόπον καὶ κατὰ τοὺς ἑπειτα χρόνους ἐχρησίμευσαν ὡς παρὰδείγμα εἰς τοὺς ἐπικούς ποιητάς πάντων τῶν αἰώνων καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν, Ἀλεξανδρινούς, Ῥωμαίους καὶ νεωτέρους.

Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια.

Ἡ Ἰλιάς περιγράφει ἐν μόνον ἐπεισόδιον τοῦ τρωικοῦ πολέμου καὶ ὄχι ὅλον τὸν πόλεμον. Πάρις ὁ υἱὸς Πριάμου τοῦ βασιλέως τῆς Τροίας φιλοξενηθεὶς ἐν Σπάρτῃ παρὰ τοῦ βασιλέως Μενελάου ἤρπασε τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἑλένην, τὴν καλλίστην τῶν τότε γυναικῶν. Πρὸς ἐκδίκευσιν τῆς προσβολῆς συνησπίσθησαν οἱ κραταιότετοι τῶν ἡρώων καὶ τῶν ἀνάκτων τῆς Ἑλλάδος. Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνοντο μάλιστα ὁ εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων βασιλεὺς τῶν πολυχρύσων Μυκηνῶν, υἱὸς τοῦ Ἀτρέως καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μενελάου καὶ ὁ ἀνδρειότατος συγχρόνως καὶ ὠραιοτάτος πάντων τῶν ἐν Τροίᾳ Ἑλλήνων Ἀχιλλεὺς υἱὸς τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, βασιλεὺς τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Μυρμιδόνων.

Στόλος Ἀχαιῶν χιλίων πλοίων καταπλεύσας εἰς τὴν Τροίαν ἐπολιόρκησε τὸ Ἴλιον, τὸ ὅποσον ἀνδρειότατα υπερέσπιζον οἱ Τρῶες καὶ οἱ ἐξ ἄλλων χωρῶν τῆς Ἀσίας προσδραμόντες πρὸς ἐπικουρίαν σύμμαχοι αὐτῶν. Κυριώτατος τοῦ Ἰλίου υπερασπιστῆς ἦτο ὁ Ἔκτωρ, υἱὸς τοῦ Πριάμου. Οἱ δύο ἀντίπαλοι πρωταγωνισταὶ εἶναι ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Ἔκτωρ. Ἐπὶ ἐννέα ἤδη ἔτη μάτην ἐμάχθουν οἱ Ἀχαιοί, ὥπως τότε ὀνομάζοντο οἱ Ἕλληνες, πολιορκούντες τὴν ἰσχυρὰν πόλιν, ὅτε αἰφνίς διέστησαν πρὸς ἀλλήλους ἐρίσαντες ὁ ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων καὶ ὁ θεὸς Ἀχιλλεὺς. Ὁ Ἀτρεΐδης ἀφῆρπασε παρὰ τοῦ Ἀχιλλέως τὴν κόρην Βρισηίδα, ἣν εἶχε λάβῃ ὁ Μυρμιδὼν ἥρως ὡς λύφυρον, υπερεκλλόντως δὲ ἡγάπα. Χολωθείς ὁ Ἀχιλλεὺς ἀποσύρεται εἰς τὴν σκηνὴν του καὶ διακηρύττει ὅτι οὐδέποτε πλέον θὰ μετέσχη τῶν πρὸς τοὺς Τρῶας μαχῶν. Οἱ Ἀχαιοὶ στερηθέντες τῆς κραταιᾶς αὐτοῦ ἀντιλήψεως νικῶνται κατ' ἐπανάληψιν ὑπὸ τῶν Τρώων, οὓς

ὠδήγει ὁ ἀνδρείοτατος Ἑκτωρ. Οἱ Τρῶες ἀποκρούουσι τοὺς ἐχθροὺς μέχρι τῶν πλοίων των, ἵτινα ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἀνεγκυβέντα ἀπετέλουν τὸ Ἀχαιῶν στρατόπεδον, καὶ ἤδη πυρπολεῖται ὑπ' αὐτῶν ἡ ναῦς τοῦ Πρωτεσίλαου. Ἀδρανὴς καὶ ἀδιόφορος παρκαλοῦσθαι ὁ Ἀχιλλεὺς ἀπὸ τῆς σκηνῆς του τὴν συμφορὰν τῶν ὁμοεθνῶν του. Μένει ἀμετάτρεπτος μὲ ὅλας τὰς προσφορὰς καὶ τὰς παρκαλήσεις τοῦ Ἀγαμέμνονος. Μόνον δὲ ὅτε πλέον ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἐσχάτη καταστροφή ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀγκυπητὸν του φίλον, τὸν Πάτροκλον, νὰ ἐνδύθῃ τὴν ἰδικήν του πανοπλίαν καὶ ἡγοῦμενος τῶν Μυρμιδόνων νὰ ἐξέλθῃ εἰς ἀπόκρουσιν τῶν Τρώων, οἵτινες θὰ κατεπτοοῦντο βλέποντες ἐναντίον των τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως. Τῷ ὄντι δὲ οἱ Τρῶες νομίζοντες ὅτι ἐξῆλθε κατ' αὐτῶν ὁ Ἀχιλλεὺς τρέπονται εἰς φυγὴν. Μόνος ὁ Ἑκτωρ εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἀντισταθῇ ἀντιμετωπίζων τὸν Πάτροκλον, ὅστις μεθυθεὶς ἐκ τῆς ἐπιτυχίας καὶ λησμονήσας τὰς συστάσεις τοῦ φίλου του ἀποδέχεται τὴν πρόκλησιν τοῦ Ἑκτορος καὶ φρονεῖται ὑπ' αὐτοῦ. Ὑπὸ τοῦ Ἑκτορος σκυλεύονται καὶ τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως. Παρίλυπος διὰ τὸν φόνον τοῦ φίλου του, λησμονεῖ τὸν χόλον του ὁ ἥρωας καὶ περιδληθεὶς ἄλλα ὅπλα, ἐπίτηδες κατασκευασθέντα ὑπὸ τοῦ Ἡφαιστού, ὁρμᾷ εἰς τὴν μάχην πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ Πάτροκλου. Ἀνευρὼν τὸν Ἑκτορα, τὸν φρονεῖ, καὶ ἵνα τελείως κορέσῃ τὸν πόθον τῆς ἐκδικήσεως, ἐξαρτᾷ τὸ νεκρὸν σῶμα ἀπὸ τοῦ ἄρματός του καὶ τὸ σύρει διὰ τῆς πεδιδάδας. Τελεῖ ἔπειτα πρὸς τιμὴν τοῦ φίλου του νεκρικοὺς ἀγῶνας, καὶ καμπτόμενος ὑπὸ τῶν ἰκεσιῶν τοῦ γηραιοῦ Πριάμου, παρκαθίδει ἐπὶ τέλους τὸ πτώμα τοῦ ἥρωικοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. — Οὕτω περικοῦται τὸ ποίημα. Ἡ πρῶξις ἀπλὴ καὶ βραχυῆα κατ' ἐκυστήν, γίνεται πολυπλοκωτέρη καὶ διεξοδικωτέρη διὰ τῶν ἐπεισοδίων καὶ τῶν παρεκβάσεων, ὥστε λαμβάνει οὕτω ἀφορμὴν ὁ ποιητὴς νὰ παρεισαγάγῃ ὡς δρωῦντα πρόσωπα τοὺς κυριωτάτους ἥρωας καὶ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Τρώων, καὶ νὰ διηγηθῇ πάσας σχεδὸν τὰς σχετικὰς περιπετείας τῆς πολιορκίας τοῦ Ἰλίου.

Τῆς δὲ Ὀδυσσεΐας, ἥτις δὲν ἔχει τόσον ἀπλὴν ὥσαν ἡ Ἰλιάς τὴν τεχνικὴν οἰκονομίαν, τὸ περιεχόμενον εἶναι ἡ διήγησις τῶν ὥσαν ὑπέστη ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπανερχόμενος εἰς τὴν πατρίδα. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίης οἱ Ἀχαιοὶ ἥρωες πλήρεις δόξης καὶ λαφύρων ἐπανερχονται μετὰ τῶν ἐταίρων, διὰ τῶν ἰδίων ἑκάστος πλοίων, εἰς τὰ ἴδια. Καὶ

ὁ Ὀδυσσεὺς λοιπὸν ἐπιβιβάζεται διὰ τὴν Ἰθάκην, ἐνθα ἀνυπομόνως περιέμενον αὐτὸν ἡ σύζυγος Πηνελόπη, ὁ υἱὸς Τηλέμαχος καὶ ὁ γέρον πατήρ Λαέρτης. Ἀλλὰ κατεδίωκεν αὐτὸν ἡ ὀργὴ τοῦ Ποσειδῶνος, πρὸς ὃν εἶχον ἀσεδήσῃ οἱ ἑταῖροι τοῦ Ὀδυσσεύς. Πλεῖστοι περιπέττειται, τρικυμίζει καὶ ἔκτακτα συμβάντα ἐπιβραδύνουσιν ἐπὶ δέκα ἔτη τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν Ἰθάκην, ὅπου ἐπὶ τέλους καταπλέει μόνος, πτωχός, ἀπολέσας καὶ τοὺς ἑταῖρους καὶ τὰ πλοῦτά του, καὶ κατορθώσας μόνον διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ πανουργίας νὰ σωθῇ ἀπὸ πάντων τῶν κινδύνων, οἵτινες ἐκχάστοτε ἀνεφαίνοντο κατὰ τὰ δέκα ἔτη, καθ' ἃ ἐπλανήτο ἀνὰ τὰς θαλάσσας, ἀπὸ τῆς ἀγριότητος τῶν Λαιστρυγόνων, ἀπὸ τῶν θελκτηρίων ἁσμάτων τῶν Σειρήνων, ἀπὸ τῆς γοητείας τῆς Καλυψοῦς, ἀπὸ τοῦ φροβεροῦ Κύκλωπος Πολυμήμου, ἀπὸ τῶν τρομερῶν τερατῶν Σκύλλης καὶ Χαρύβδεως, καὶ ἀπὸ τῶν θυελλῶν, ἃς ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ ὁ Ποσειδῶν. Ἐν Ἰθάκῃ ἀνευρίσκει τὴν πιστὴν αὐτοῦ σύζυγον στενοχωρουμένην ὑπὸ τῶν ὑπερφιάλων μνηστήρων, οἵτινες, νομίζοντες αὐτὸν ἤδη ἀποθανόντα, κατέτρωγον ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τὴν περιουσίαν του. Ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τῆς συζύγου καὶ τοῦ υἱοῦ, φρονεῖ τοὺς μνηστήρας καὶ ἐπικυφώνει τὴν εἰρήνην καὶ τὴν γαλήνην εἰς τὸν οἶκόν του καὶ εἰς τὴν Ἰθάκην.

Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδυσσεὺς εἶναι τὰ δύο αἰώνια καὶ ἀνυπέρβλητα ὑποδείγματα τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, συγχρόνως δὲ τὰ ἀρχαιότατα καὶ σεπτότατα μνημεῖα τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Ἐξ αὐτῶν ἀπορρέει πᾶσα ποίησις καὶ πᾶσα συγγραφή, ἐν μέρει δὲ ἐξ αὐτῶν ἀντλοῦσι τὴν ἔμπνευσιν καὶ ἄλλαι ἀκόμη ἐκ τῶν καλῶν τεχνῶν. Ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ μετὰ τοῦ Ἡσιόδου ποιήσας *θεογονίαν* τοῖς Ἕλλησιν. Τὸν Ὅμηρον κατὰ πρῶτον ἐλάμβανον ἀνὰ χεῖρας ὡς τὸ κυριώτατον παιδευτικὸν βιβλίον ἐπὶ αἰῶνας οἱ Ἕλληνες. α' Ἀναγινώσκωμεν καὶ ἀείποτε θὰ ἀναγινώσκωμεν τὸν Ὅμηρον, λέγει ὁ μέγας Γερμανὸς φιλόλογος Γοδφορδὸς Ἑρμαν, ὅχι μόνον διότι ἄπαντες οἱ συγγραφεῖς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐξ αὐτοῦ ἠντλήσαν ὡς ἐκ κοινῆς πηγῆς, ὅχι μόνον διότι ἡ γλῶσσα ἡ ἐλληνικὴ ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Ὀμήρου ἔλκει σχεδὸν εἰπεῖν τὰς ρίζας τῆς, ἀλλὰ καὶ διότι μάλιστα διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας συνηθίζομεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀπλότητα, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον πάσης ἀληθοῦς καὶ ἀκριβοῦς ἐπιστήμης».

Πλήν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας ἀτόπως οἱ πελκικοὶ ἀπέδιδον εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ ἄλλα ἀκόμη ποιήματα, ὅσον τὴν Βατραχομομαχίαν (παρωδίαν τῆς Ἰλιάδος ἀποδιδρυμένην ὑπὸ τινων εἰς Πίγρητα τὸν Κῆρα ἀδελφὸν τῆς βασιλίσσης Ἀρτεμισίας), τὸν Μαργίτην (κωμικὸν ἐπύλλιον), καὶ τοὺς λεγομένους Ὅμηρικοὺς ὕμνους (33 τὸν ἀριθμὸν, ἐξ ὧν 4 μεγαλύτεροι), οἵτινες εἶναι ἄνιστοι πρὸς ἀλλήλους καὶ κατὰ τὴν ἑκτατὴν καὶ κατὰ τὴν ποιητικὴν ἑξίναν. Εἶναι δὲ οἱ Ὅμηρικοὶ ὕμνοι κυρίως προοίμια, τὰ ὅποια ἐψάλλον οἱ βασιλεῖς πρὶν ἀρχίσωσι τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ἐπῶν. Δὲν εἶναι δὲ ἔργα μιᾶς ἐποχῆς ἀλλ' ἐποικήθησαν διαδοχικῶς κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τὸ διήκον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὁμήρου μέχρι σχεδὸν τῶν Περσικῶν πολέμων. Ἐπίσης δὲ ἀπέδιδον οἱ πελκικοὶ εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ τινὰ Ἐπιγράμματα, καθὼς καὶ πολλὰ ἐκ τῶν ἐπῶν τοῦ λεγομένου Ἐπικοῦ κύκλου.

Κυκλικοὶ ποιηταί.

Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια ἂν καὶ εἶναι, καθὼς εἵπομεν, τὰ ἀρχαιότατα ποιητικὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος, δὲν εἶναι ἐν τούτοις τὰ πρῶτα τῆς τέχνης δοκίμια, ἀλλὰ τούναντίον ἀποτελοῦσι τὴν ἀκμὴν καὶ τελείωσιν τέχνης ἀνυπερβλήτου. Ποιητικὴ δὲ τέχνη ἦτο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ ἐπική. Ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀρχεῖται ἡ παρχικὴ, ἕως οὗ ἡ ἐπική ποίησις ὑποχωρεῖ εἰς ἄλλα ποιητικὰ γένη βραδυτέρον ἀναπτυσθέντα. Ἀλλ' ἡ παρχικὴ ὑπῆρξε βραδεῖα. Ὅπως δὲ εἶχεν ἀνατιροῦντως προδρόμους ἐν τῇ τέχνῃ ὁ Ὅμηρος, οὕτως εἶχε καὶ διαδόχους πολλούς. Καὶ τῶν μὲν προδρόμων ἀγνοοῦμεν καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἔργα, τῶν δὲ διαδόχων γινώσκουμεν πολλὰ ὀνόματα καὶ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἔργων, τὰ ἔργα ὅμως αὐτὰ δὲν ἐσώθησαν, ἀλλὰ μόνον ἐλάχιστα λείψανα. Οἱ διάδοχοι οὗτοι τοῦ Ὁμήρου ὀνομαζόνται συνήθως Κυκλικοὶ ποιηταί καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν Κυκλικὰ ποιήματα, καὶ περιληπτικῶς Ἐπικός κύκλος. Λέγονται δὲ οὕτω οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ποιηταί διότι αἱ ὑποθέσεις, ἃς ἐπραγματεύθησαν ἐπικῶς, ἀποτελοῦσι μακρὰν σειρὰν μύθων, οἵτινες ἤρχοντο ἀπὸ τῆς Κοσμογονικῆς καὶ κατέληγον εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ὀδυσσεύς, σχηματίζοντες τρόπον τινὰ μίαν ἱστορικὴν περιόδον ἢ κύκλον γεγονότων, οἵτινες οἰονεὶ κέντρον ἦτο ὁ τρωικὸς μῦθος.

Ἡ ἑξίς τῶν ποιητῶν τούτων δὲν εἶναι πάντων ἡ αὐτή, πάντες

ὅμως εἶναι πολὺ κατώτεροι τοῦ Ὀμήρου, οὐτινος τηροῦσι τὴν διάλεκτον καὶ καθ' ὅλου τὴν ἐπικὴν τεχνотροπίαν. Ἠκμασεν δὲ οἱ Κυκλικοὶ ποιηταὶ ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος μέχρι σχεδὸν τοῦ πέμπτου π. Χ. Πάντες σχεδὸν εἶναι Ἴωνες, πάντες δὲ ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἰωνικὴν ἐπικὴν σχολήν, ἣν ἐδημιούργησεν ὁ Ὀμηρος.

Πολλὰ ἐκ τῶν κυκλικῶν ποιημάτων ἐπραγματεύοντο γεγονότα τοῦ τρωικοῦ μύθου, προηγούμενα ἢ ἐπόμενα τῶν ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ τῇ Ὀδυσσεΐ. Τοιαῦτα εἶναι τὰ *Κύπρια* ἔπη τοῦ Στράβωνος, ἢ *Αἰθιοπὶς* τοῦ Ἀρκτίνου τοῦ Μιλησίου, ἢ *Μικρὰ Ἰλιάς* τοῦ Λέσχου, ἢ *Ἰλίου πέροις* (=Τροίης ἄλωσις) ἐπίσης τοῦ Ἀρκτίνου, οἱ *Νόστοι* (=ἐπὶ ἀνάοδοι τῶν ἡρώων), τῶν ὁποίων ποιητὴς εἶναι Ἀγίας ὁ Τροϊζήνιος, ἢ *Τηλεγονία* (τὰ κατὰ τὸν Τηλέγονον) Εὐγάμμωνος τοῦ Κυρηναίου.

Ἄλλα δὲ ἐπραγματεύοντο ἄλλους μύθους ἐκτὸς τοῦ τρωικοῦ, οἷον ἡ *Οἰδιπόδεια* Κινσίθωνος τοῦ Χίου, ἢ *Θηβαῖς* ἢ *Ἀμφιάρεω ἐξελασίη* (=Ἐκστρατεία τοῦ Ἀμφικράτου) ἀγνώστου ποιητοῦ, οἱ *Ἐπίγονοι* (συνέχεις τῆς *Θηβαΐδος*), ἢ *Οἰχαλίας* ἄλωσις Ἰσως Κρεωφίλου τοῦ Χίου, ἢ *Φωκαῖς* Θεστορίδου τοῦ Φωκασέως.

Ὁ Ἐπικός κύκλος ὑπερῆε πηγὴ σπουδαιότητος, ἐξ ἧς ἀρθρῶς ἠντλήσεν ἡ μετὰ ταῦτα ποίησις καὶ μάλιστα ἡ τραγικὴ. Ἐξ αὐτοῦ προέρχονται οἱ μῦθοι, οὓς ἐδραματούργησαν οἱ μεγάλοι τραγικοί, εἶναι μάλιστα παρατηρήσεως ἄξιον ὅτι ἐξ ὅλων τῶν σοζομένων δραμάτων μόνον ὁ *Ῥήσος* καὶ ὁ *Κύκλωψ* τοῦ Εὐριπίδου διετραγωδοῦσι θεμέτια εἰλημμένα ἐκ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Καὶ ἡ παλαισιότητι δὲ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία, ἢ ἄλλως λεγομένη λογογραφία, ἐκ τοῦ Ἐπικοῦ κύκλου ἠντλήσας τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς Ἑθνικῆς ἱστορίας.

Περὶ Ἡσιόδου.

Ἡ ποίησις εἶχεν εὖρη ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἀποικίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ταῖς περικειμέναις νήσοις γῆν ἀγαθὴν πρὸς ἀνάπτυξιν. Ἐνεκα τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος, ἣν φυσικῶς αποκτῶσιν οἱ μεταναστεύοντες καὶ νέαι πολιτεῖαι ἰδρύοντες, οἱ Ἴωνες, ἀπαλλαγέντες τῆς στενῆς ἐκείνης τυπικότητος τῶν ἐγχωρίων παραδόσεων, ἠδυνήθησαν ἐλευθερώτερον καὶ καλλιτεχνικώτερον νὰ ἐκλεῖξωσιν ἐξ ὅλου τοῦ μυθικοῦ θησαυροῦ ἐκείνου μάλιστα τοὺς μύθους, οὓς ἐνόμισαν ἀρμοδιωτέρους εἰς τὸ νὰ προσλάβωσι τὴν ποιητικὴν μορφήν. Ἐπειτα, κατὰ τὴν εὐδαί-

μόνα ἐκείνην χώραν, ἡ φύσις διεγείλα, ἦτο εὐχερὲς ὁ βίος καὶ ὁ ἀὴρ εὐμενὴς καὶ μαλ' ἀκρόατος. ὅθεν ἡ ἐπική ποιήσις διηνοίχθη καὶ ἀνεπτύχθη ὡς ἄνθος ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς ἐκρινῆς αὔρας. Ἄλλ' ἐν τῇ κυρίῳς Ἑλλάδι ἄλλως εἶχον τὰ πράγματα. Ἡ κυρίῳς Ἑλλὰς καὶ μάλιστα ἡ Βοιωτία διῆγεν ἐν δεινοῖς καὶ ταλαιπωρίαις· αἱ γενόμεναι μεταναστεύσεις εἶχον γεννήσῃ μακροχρόνιον σύγχυσιν, ἥτις συνετάρραξεν ὅχι μόνον τὰ κοινὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδιωτικοὺς οἴκους, διότι πλὴν ἄλλων ἡ χώρα, ἣν κατελάθον οἱ ἐπιδρομόντες, ἦτο στενὴ καὶ ἀνεπαρκὴς καὶ ὅχι, ὡς ἡ παραλία τῆς Ἀσίας, γῆ παρθένος, ἥς οἱ αὐτόχθονες κάτοικοι, ὡς βάρβαροι, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντιτάξωσιν εὐσταθεῖ κατὰ τῶν ἀποικησάντων ἀντίστασιν. Ἐπειτα, ἡ παραδόσις ἐνταῦθα εἶχε πλήρη ἰσχὺν καὶ δύνανμιν καὶ εἰς αὐτὴν ἠναγκάζετο νὰ ὑποκύβῃ ἡ ποίησις. Οἱ πατριπαράδοτοι θερησκευτικοὶ καὶ ἄλλοι ἐγγύωροι μῦθοι ἐπέβηον σφόδρα τὴν φαντασίαν καὶ οὐδὲν ἐξαρμα ἄφινον εἰς αὐτήν, ἀλλὰ τὴν περιέκλειον τυπικῶς, ἔκοπτον τὰ περὶ αὐτῆς. Ὅθεν καὶ βραδυτέρον ἀνεπτύχθη ἐνταῦθα ἡ ἐπική ποιήσις καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς ὑπῆρξαν πολὺ ταπεινότερα, κυρίως δ' εἶπεῖν ἀντὶ ἡρωικῶν ἐπῶν παρήγαγεν ἡ βοιωτικὴ μουσα γνωμολογικὰ ἢ ἠθικολογικὰ ποιήματα, θεογονίας καὶ γενεαλογίας. Ἐν ᾧ δὲ κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν διὰ τὴν ῥηθεῖσάν ἀκμὴν καὶ εὐπραγίαν ἡ ποίησις ἐλάμβανε δόξαν φαιδρὰν περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἐν Βοιωτίᾳ τὸ ὑνάντιον ἡ παραβολὴ τῆς ἐνεστώσης πρὸς τὴν παρελθούσαν κατὰστασιν ἐξήγειρεν ἀθυμίαν καὶ σκυθρωπύτητα. Ἄλλως δὲ καὶ οἱ μῦθοι τῶν Βοιωτῶν ἦσαν ξηροὶ καὶ ἄγονοι καὶ αὐτοὶ οἱ Βοιωτοὶ ῥάθυμοι καὶ ἀπράγμονες καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ περὶ μόνην τὴν πλήρωσιν τῶν σωματικῶν χρειῶν διατρίβοντες, εἶναι δὲ μάλιστα θαυμαστὸν πῶς ἐκεῖθεν ἀνέτειλαν καὶ ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀστέρες πρώτης τάξεως, οἷος ὁ Ἡσίοδος καὶ οἱ περὶ τὸν Ἡσίοδον ἐποποιοί, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Ἐπικρινεὺς Ὀνδρας.

Ἐν Βοιωτίᾳ, περὶ τὴν λίμνην Κωπακίδα, ὑπῆρχον ἀνέκαθεν σπέρματα ἐπικῆς ποιήσεως. Ἐκεῖθεν, ὡς εἶδομεν, μετήνεγκον αὐτὰ οἱ Αἰολεῖς μετὰ τῶν Ἀχαιῶν διὰ τῶν μεταναστεύσεων εἰς τὴν Ἀσιατικὴν Ἑλλάδα, ἐκ δὲ τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος ἐπανήγαγον πάλιν εἰς τὴν παλαιὰν κοιτίδα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἔπους καὶ τὸ ἀρμονικὸν ἐξάμετρον πλάνητες ῥαψῳδοί. Τοῦτο βεβίως ὑποδηλοῦ ἀλληγορικῶς καὶ ἡ παλαιὰ παράδοσις λέγουσα ὅτι ὁ πατήρ τοῦ Ἡσίοδου ἐκ τῆς Κύμης

τῆς Αἰολίδος μετόκησεν εἰς τὴν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἑλικῶνος βοιωτικὴν κόμην Ἀσκραν, ἣτις ἦτο «χεῖμα κική, θέρει ἀργαλήν, οὐδέ ποτ' ἐσθλή». Ἐκεῖ ὁ γέρον Κυμαῖος ἐδόθη εἰς τὴν γεωργίαν καὶ ἀπέθανε καταλιπὼν τὴν περιουσίαν εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ υἱούς, τὸν Ἡσίοδον καὶ τὸν Πέρσην.

Κατὰ τὸν μῦθον, ἐν ᾧ ὁ Ἡσίοδος νέος ὢν ἔδοσκέ ποτε πρόβατα κατὰ τὴν ὑπώρειαν τοῦ Ἑλικῶνος, παρκενόμενοι τὴν νύκτα διὰ νῆλους θῶσιν εἰς τὰς ἐκεῖ πηγὰς καὶ Πιερίδες Μοῦσαι, προσῆλθον πρὸς αὐτὸν καὶ ἐγχειρίσασσι σαλπικτρον δάκρυς Ἑλικωνίαις τῷ ἐχάρισαν τὸ δῶρον τῆς ποιήσεως.

Πότε ἀκριβῶς ἔζησεν ὁ Ἡσίοδος δὲν ἠξεύρομεν. Ὁ Ἡρόδοτος, ὡς εἴπομεν, θεωρεῖ αὐτὸν σύγχρονον τοῦ Ὀμήρου, ἐκ δὲ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἄλλο τι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξελθῇ ἢ ὅτι κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ μέτρον ὁμοιάζουσι τὰ Ἡσίοδειά ἔπη πρὸς τὰ ὁμηρικὰ, τοῦτο δὲ προέρχεται διότι ἐκ τῆς αὐτῆς κυρίως στοιχειώδους ἀρχῆς ἀπορρέουσιν ἀμφοτέρων τὰ ἐπικά ποιήματα.

Δι' οὗς περίπου λόγους ἐγεννήθη ζήτημα ὁμηρικόν, διὰ τοὺς αὐτοὺς ἐγεννήθη καὶ Ἡσίοδειον καὶ ὑπῆρξαν κριτικοὶ τὴν μὲν προσωπικὴν ὑπαρξιν τοῦ Ἡσιόδου ἀρνηθέντες, τὴν δὲ ἐνότητά τῶν ποιημάτων αὐτοῦ προσπαθήσαντες νὰ ἀναιρέσωσιν. Ἀλλ' ἐὰν ἡ παλαιὰ παράδοσις δύναται ὁπωσδήποτε νὰ ὑποστηριχθῇ ὡς πρὸς τὸν Ὀμηρον, πολὺ πλεόντερον δύναται τοῦτο νὰ γίνῃ ὡς πρὸς τὸν Ἡσίοδον.

Δύο εἶναι τὰ σωζόμενα ποιήματα τὰ γνησίως ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Ἡσίοδον, τὸν μέγαν ἀντιπρόσωπον τῶν ὑπὸ τῶν Δωριέων ἡττηθέντων αἰολικῶν φύλων, ἡ *Θεογονία* καὶ τὰ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*. Καὶ ἡ μὲν *Θεογονία* εἶναι ἐπικὸν ποίημα ἀνῆκον εἰς ὅλως ἰδίαν τάξιν γενεαλογικῶν ποιημάτων, περὶ ἧς ἰδίως διέτριβον οἱ περὶ τὸν Ἡσίοδον ποιηταί, καὶ τρόπον τινὰ προστάχθη αὐτῶν, ὡς φυσικὸν ἦτο νὰ προταχθῶσιν οἱ μῦθοι τῆς τῶν θεῶν γενεαλογίας τῶν μύθων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν γενεαλογίαν τῶν ἡρώων, τὰ δὲ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* εἶναι κυρίως διδακτικὸν ποίημα (ιδ. σελ. 47).

Ἐν τῇ *Θεογονίᾳ*, ἀποτελουμένη ἐκ χιλίων εἴκοσι καὶ δύο στίχων, ὁ Ἡσίοδος ἐσπούδασε νὰ καταγράψῃ τὸ γένος, τὰ ἀξιώματα καὶ καθόλου εἰπεῖν ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῶν ἐλληνικῶν θεῶν. Τὸ ποίημα τοῦτο ὡς πρὸς τὴν θερησκεῖαν τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἔργον σπουδαϊκόν.

τον, διότι καὶ περὶ θεῶν δόξαι, κίτνες παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ τῶν ἀρχαίων λαῶν ἦσαν τόσον ποικίλαι καὶ πολυσχημάτιστοι ὅσον ἐν Ἑλλάδι, εἵχον τὴν Θεογονίαν τοῦ Ἡσιόδου ὡς λυδίαν λίθον, πρὸς ἣν ἐβασκνίζετο τὸ κῦρος αὐτῶν καὶ ἡ αὐθεντία, πᾶς δὲ μῦθος διακρωνὼν πρὸς τὸ ποίημα τοῦ Ἡσιόδου ἀπέβηκε τὴν καθολικὴν ἐθνικὴν πίστιν. Ὁ Ἡσιόδος λοιπὸν ἔδωκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἓνα θρησκευτικὸν κώδικα, ὅστις δὲν εἶχε μὲν καθυγιασθῆ οὐδὲ λάβῃ ἱερεῖς ὡς φύλκας αὐτοῦ καὶ ἐρμηνευταί, ὅπως π. χ. ἡ βίβλος τοῦ Μωϋσέως παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τοὺς Λευίτας, ἀλλ' ὅμως εἶχε μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων ἐνεκα μάλιστα τῆς ἀνάγκης, ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ᾔσθάνοντο νὰ ἔχωσιν ὁμοφωνίαν τινὰ περὶ τὰ θεῖα πράγματα.

Τὰ δὲ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* ἔγραψεν ὁ ποιητὴς διὰ τὸν ἀδελφὸν Πέρσην, ὅστις ἄδικος ὢν διεφθείρε διὰ δώρων τοὺς δικάζοντας βασιλεῖς ἵνα λάβῃ μείζονα ἐκ τῆς πατρικῆς περιουσίας κληρὸν, τὸν ὅποιον κατέπραγεν ἐν ἀσωταίᾳ καὶ ἤθελεν ἔπειτα καὶ ἄλλα παρὰ τοῦ Ἡσιόδου νὰ ἀπαιτήσῃ.

Τὸ ποίημα τοῦτο, ἐξ ὀκτακυσίων εἴκοσι καὶ ἐξ στίχων συγκεῖμενον, τόσον πολὺ ἐνδιατρέπει περὶ τὰς βιοτικὰς σχέσεις, ὥστε ὁ ποιητὴς δὲν φαίνεται αἰετὸς ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀλλὰ τις Βοιωτὸς οἰκοδεσπότης, ὅστις πολλὰ παθὼν ἐρμηνεύει τὰ αἰσθημάτων καὶ νοήματα αὐτοῦ ἐν σχήματι ποιητικῷ. Περσίων τὸν ἄδικον ἀδελφὸν νὰ ἀποστῇ τῆς κακῆς αὐτοῦ βουλῆς, καὶ νὰ ζητῇ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐν τῇ γεωργίᾳ, παρεμβάλλει σοφὰς διδασκαλίας καὶ γνώμας ὅχι μόνον περὶ γεωργίας, ἀλλὰ καὶ περὶ ναυτιλίας, περὶ οἰκονομίας, περὶ ἀγωγῆς, διαποικιλλῶν τὴν ὅλην διδασκαλίαν διὰ μύθων γνωμολογικῶν καὶ διὰ τερπνῶν περιγραφῶν. Καὶ *Ἔργα* μὲν κυρίως εἶναι τὸ πολὺ τοῦ ποιήματος, *Ἡμέραι* δὲ τὸ ὀλίγον μέρος, δι' οὗ περατοῦται τὸ ποίημα, ἐνθα ὁ ποιητὴς πραγματεύεται περὶ αἰσίων καὶ ἀπαισίων ἡμερῶν.

Ὅπως εἰς τὸν Ὀμηρὸν ἀπεδίδοντο πλὴν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ ἄλλα ἔπη, οὕτω καὶ εἰς τὸν Ἡσιόδον ἀπεδίδον οἱ παλαιοὶ πλὴν τῶν δύο μεγάλων ἔργων καὶ πολλὰ ἄλλα μικρότερα ποιηθέντα ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ἡσιόδον αἰδῶν. Τούτων τὰ σπουδαιότατα εἶναι μάλιστα ἡ κατὰ μέμνησιν τῆς ὀμηρικῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως ποιηθεῖσα Ἀσπίς Ἡρακλέους, οἱ Κατάλογοι γυναικῶν, καὶ ὁ Αἰγίμιος, ἀναφερόμενος εἰς τὸν ὁμώνυμον ἡγεμόνα τῶν Δωριέων. Ἐκ τού-

των σώζεται ἡ Ἀσπίς, ἀποτελουμένη ἐκ τετρακοσίων ὀγδοήκοντα στίχων.

Τὸ ἡρωικὸν ἔπος ἀπὸ Πεισιστράτου μέχρι τῆς Χριστοῦ γεννήσεως.

Εὐθὺς μετὰ τὸν Ὅμηρον ἄρχεται, ὡς εἵπομεν, ἡ παρακμὴ τοῦ ἔπους. Καὶ μέχρι μὲν τῶν Ὀλυμπιάδων (776) ἔχομεν κυρίως τὰ ὁμηρικὰ καὶ τὰ ἡσιόδεικ ἔπη, μέχρι δὲ τοῦ Πεισιστράτου (560) τὰ τοῦ Ἐπικού Κύκλου καὶ τὰ τῆς βοιωτικῆς σχολῆς, ἀπὸ δὲ τῶν περὶ τὸν Πεισίστρατον χρόνων, ὅτε ὁ ἐλληνικὸς λαὸς εἰσῆρχετο ἤδη εἰς τὴν ἀνδρικήν αὐτοῦ ἡλικίαν καὶ δὲν ἐτέρπετο πλέον ἐκ τῆς ἀκροάσεως τῶν μύθων, τὸ ἔπος ἐξηκολούθησε μὲν ὑπάρχον καὶ παρὰ τὴν ἀναφανεύσαν ἤδη λυρικὴν ποιήσιν, ἀλλ' ὅχι πλέον ὡς ἐθνικὸν καὶ φυσικόν, ὡς κτῆμα τρόπον τινὰ τοῦ ὕλου ἔθνους, ἀλλ' ὡς τεχνιτὸν μᾶλλον προῖον ποιητῶν ἐπιτηδευσόντων κατὰ μίμησιν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως. Ὁ πρῶτος δὲ τῶν ἐπικῶν ποιητῶν τῆς νέας ταύτης τάσεως καὶ τροπῆς εἶναι ὁ Πείσανδρος ὁ ἐκ τῆς Καμειρείου τῆς Ῥόδου, ἀκμάσας μετὰ τὴν 33 Ὀλυμπιάδα (645). Ὁ Πείσανδρος ἐποίησεν Ἡράκλειαν (ἐπικήν πραγματεῖαν περὶ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῶν ἀθλῶν αὐτοῦ) εἰς δύο βιβλία, ἐξ ὧν ὀλίγα μόνον χωρία μνημονεύονται. Ὁ Πείσανδρος παρελήφθη εἰς τὸν λεγόμενον κανόνα τῶν Ἀλεξανδρινῶν⁽¹⁾.

Μετὰ τὸν Πείσανδρον ἀνεφάνη ὁ Πανύσσις (480), ἐξάδελφος τοῦ Ἡροδότου, ποιήσας καὶ αὐτὸς Ἡράκλειαν καὶ Ἰωνικά, μετὰ δὲ τὸν Πανύσσιον ὁ Σάμιος Χοιρίλος (404) μακρὸν χρόνον διατρίψας ἐν Ἀθήναις. Ὁ Χοιρίλος ἐπεχείρησε πρῶτος νὰ νεωτερίσῃ περὶ τὴν ἐπικήν ποιήσιν κατὰ τε τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην λαθὼν ὡς θέμα τοῦ ποιήματος τοῦ ὅχι θεοῦ ἢ ἥρωος, ἀλλ' αὐτὴν σχεδὸν τὴν σύγχρονον ἱστορίαν καὶ δὴ ἐποίησεν ἔπος ἱστορικόν, τὴν Περσίδα (ἢ τὰ Περσικά), ἐν ᾧ ποιῆματι ὕμνει τὴν κατὰ τοῦ Ξέρξου νίκην τῶν Ἀθηναίων.

Ἐπιφανὴς ποιητὴς ἦτο μετὰξὺ πολλῶν ἄλλων μετριοτέρων ὁ καὶ

(1) Ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος μετὰξὺ τῶν ἄλλων αὐτοῦ φιλολογικῶν ἐργασιῶν ἐταξινόμησε καὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστου αὐτῶν, τὰ δὲ ἄριστα ἐκάστου εἶδους ὠνόμασε κανόνα. Ὁ κανὼν τῶν ἐπικῶν περιλαμβάνει τοὺς ἐξῆς ποιητάς: Ὅμηρον, Ἡσιόδον Ἀσκραῖον, Πείσανδρον Καμειρεά, Πανύσσιον Ἀλικαρνασσεά, Ἀντίμαχον Κολοφώνιον.

ἀλλαχοῦ ἤδη μνημονευθεὶς (σελ. 51) σύγχρονος τοῦ Χοιρίλου Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος, ἀκμάσας περὶ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ προσληφθεὶς μετὰ καὶ τοῦ Πανουάσιδος εἰς τὸν κανόνα τῶν ἐπικῶν. Ἐποίησε *Θηβαΐδα*, ἐκτεταμένον ποίημα καὶ πλήρες παντοδαπῆς σοφίας ἀπεχούσης πολὺ ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἐπικῆς ἀφελείας καὶ ἀπλότητος, ἥτις εἴλκυε τὰ πλήθη. Ὅθεν δικαίως θεωρεῖται ὁ Ἀντίμαχος ὡς ὁ πρόδρομος τῆς περιτέχνου καὶ ἐπιτετηθευμένης ἐποποιίας τῶν Ἀλεξανδρινῶν. Καὶ ὁ Ἀντίμαχος καὶ ὁ Χοιρίλος καὶ ἄλλοι τῶν χρόνων τούτων ἐπικοί εἶχον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον σχέσεις, περὶ ὧν ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Λυσάνδρου κεφ. 18.

Μετὰ τοὺς ποιητὰς τούτους ἐνεκρώθη πλέον ἡ ἐπικὴ ποίησις καὶ μόνον ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν κατεβλήθη ὑπὸ λογίων καὶ ὑπερόχων ἀνδρῶν προσπάθεια πρὸς ἀνάστασιν αὐτῆς. Ἀλλὰ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ἦτο προϊόν καὶ ἀκρύγαστον ὠρισμένον χρόνων καὶ ὠρισμένου πολιτισμοῦ, μετ' αὐτῶν δ' ἔπρεπεν εἶς ἀνάγκη νὰ ἀντιπαρέλθῃ καὶ ἀντιπαρῆλθεν.

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ποιηταὶ ἐπικοί τε καὶ ἄλλοι ἦσαν κυρίως φιλόλογοι, διότι καὶ πᾶσα ἡ περίοδος ἐκείνη τῆς ἐλληνικῆς γραμματοειᾶς ἔχει χαρακτηρῆα φιλογολογικόν (ιδ. σελ. 22). Ἠκμασσαν δὲ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους οἱ ἐξῆς ἐπικοί ποιηταί·

Ῥικνὸς ὁ Κρής, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου (230 π. Χ.). Ὁ Ῥικνὸς ταπεινοτάτης ὦν καταγωγῆς κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς ὕψιστον περιωπῆς σημεῖον ἐν τε τῇ φιλογολίᾳ καὶ τῇ ποιήσει. Ἐποίησε δὲ *Ἡρακλήδα*, *Θεσσαλικά*, *Μεσσηνιακά* καὶ ἄλλα παραπλήσια ἔπη. Τὰ ποιήματά του ἐθαύμαζε καὶ ἐφιλοτιμεῖτο νὰ μιμῆται ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ Τιβέριος.

Εὐφορίων ὁ Χαλκιδεύς, ποιητὴς καὶ συγγραφεὺς πολυγραφώτατος, σύγχρονος τοῦ Ῥικνοῦ. Ὁ Εὐφορίων κατὰτάσσεται καὶ εἰς τοὺς ἐλεγειακοὺς ποιητὰς, πρόστη δὲ καὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ βιβλιοθήκης (σελ. 26) καὶ ἐποίησε τὰ ἐξῆς ἐπικά ποιήματα· *Ἡσίοδον*, *Μορπολίαν* (Μορπολία εἶναι παλαιότατον ὄνομα τῆς Ἀττικῆς), *Ἀλέξανδρον* (οὕτως ὀνομασθὲν ἔκ τινος φίλου τοῦ Εὐφορίωνος), *Ἀνιον* (Ἄνιος ἦτο υἱὸς τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος) καὶ ἄλλα.

Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος μαθητεύσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου παρὰ τῷ Κηλλιμάχῳ (σελ. 23) καὶ διδασχθεὶς

τὸν Ἑρατοσθένη ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ βιβλιοθήκῃ, εἶναι ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἐπικῶν τῆς περιόδου ταύτης. Τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄγνωστα καὶ ἠξεύρομεν μόνον ὅτι καὶ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον Καλλίμαχον ἦσαν ἐλάχισται φιλικαί. Ὅθεν ἠναγκάσθη κατακλιπὼν τὴν Ἀλεξάνδρειαν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα Ῥόδον, ἔνθα καὶ διετέλεσεν ἐπὶ τινα χρόνον διδάσκων, βραδύτερον δὲ φαίνεται ὅτι ἠδυνήθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ Ἀπολλώνιος ἐποίησε καὶ *Κτίσεις* (πόλεων), ἀλλὰ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ δόξαν ὀφείλει κυρίως εἰς τὰ Ἀργοναυτικά, περίτεχνον καὶ ἐκ τεσσάρων βιβλίων συγκείμενον ἐπικὸν ποίημα, ὅπερ ἐξ ὧν τῶν ἐπῶν, τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν, μόνον μετὰ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον ἐσώθη μέχρις ἡμῶν. Περὶ τοῖς Ῥωμαίοις εἶχεν ὁ Ἀπολλώνιος πλείονας θαυμαστάς καὶ μιμητάς ἢ περὶ τοῖς Ἑλλήσιν.

Ἡ ἐπικὴ ποίησις μετὰ Χριστόν.

Τὰ καθ' ὅλου προϊόντα τῆς μετὰ Χριστὸν ἐπικῆς ποιήσεως εἶναι ἡ ἐγκώμια τῶν αὐτοκρατόρων (πανηγυρικά ποίηματα) ἢ ποίηματα ὑπόθεσιν ἔχοντα τοὺς μύθους τοῦ Διόνυσου καὶ τὰ ἐξ ὧν καταρθώματα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ὅμως πάντα τὰ μέχρι τοῦ τετάρτου ἢ πέμπτου αἰῶνος ἐπικὰ δοκίμια ἀπωλέσθησαν.

Κατὰ δὲ τὸν πέμπτον περίου αἰῶνα ἀνεφάνη ἐν Αἰγύπτῳ νέα ἐπικὴς ποιήσεως σχολή (ιδ. σελ. 27), τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς νομίζεται Νόννος ὁ Πανοπολίτης (ἐκ Πανοπόλεως τῆς ἐν Αἰγύπτῳ (Θηβαΐδος), ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ἠσπάζσθη τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἐγραψε καὶ ἑμμετρον περὶ τὸν αὐτὸν κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ἦτις ἀνέκει εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐπικὴν ποίησιν. Ἀλλὰ τὸ κύριον αὐτοῦ ἔπος εἶναι τὰ σωζόμενα Διονυσιακά ἢ Βασσαρικά, ὅπερ εἶναι ἀληθὲς κυκεὼν πολυμαθεΐας ἔχον ὡς θέμα τοὺς μύθους τοῦ Διόνυσου, πρὸς οὓς συνέμιξεν ὁ ποιητὴς καὶ πολὺ μέρος τῆς καθ' ὅλου μυθολογίας. Ὁ Νόννος ἐνεωτέρισε καὶ περὶ τὸ μέτρον ἐπανεγκῶν εἰς τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον ὅσας μεταβολὰς καὶ μεταρρυθμίσεις ἀπῆλθον οἱ μεταγενέστεροι τύποι καὶ σχηματισμοὶ τῆς γλώσσης.

Εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Νόννου ἀνήκουσι καὶ οἱ ἐξῆς ποιηταί.

Κόντος ὁ Σμυρναῖος μὲν τὴν πατρίδα, ὀνομαζόμενος δὲ καὶ Καλαβρός, διότι ἐν Καλαβρίᾳ τῆς Ἰταλίας εὗρέθη τὸ πρῶτον χειρόγραφον

τοῦ ποιήματός του. Ὁ Κόϊντος συνέταξεν ἐκ καλῶν παγῶν ἀρυσθεῖς συνέχειν τῆς Ὀμήρου Ἰλιάδος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας καὶ τοῦ ἀπόπλου τῶν Ἀχαιῶν, μιμηθεῖς κατὰ τοῦτο τοὺς παλαιούς κυκλικούς. Τὸ ποίημά του ἐπιγραφόμενον τὰ μεθ' Ὀμηρον ἢ Ὀμήρου παραλειπόμενα σώζεται, εἶναι δὲ διηρημένον εἰς δέκα καὶ τέσσαρα βιβλία. Ὁ Κόϊντος ἐπετοχε περὶ τὴν στιχουργίαν καὶ δεικνύει ἱκανότητα περὶ τὰς περιγραφάς, στερεῖται ὅμως ἀληθοῦς ἐπικῆς ἰδιουσίας.

Κόλουθος ὁ Λυκαπολίτης (ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Θηβαίδος), ζήσας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ Α' (500 μ. Χ.). Ὁ Κόλουθος ἐποίησε καὶ ἄλλα ποιήματα (Καλυδωνιακά, Περσικά, Ἐγκώμια), ἀλλ' εἶναι κυρίως γνωστός ἐκ τοῦ σωζομένου ἐπυλλίου του, ὅπερ ἐπιγράφεται, Ἀρπαγὴ Ἑλένης (ἐκ τριακοσίων ἐνενήκοντα δύο ἐξχμέτρων), εἶναι δὲ ὅλως ἄμοιρον ἀληθοῦς ἐπικῆς ἐμπνεύσεως.

Τριφιόδωρος ὁ Αἰγύπτιος, ὅστις ἦτο γραμμικτὸς ἐξ ἐπαγγέλματος, ἔγραψε δὲ καὶ ἄλλα ἔπη μὴ διασωθέντα (Μαρθωνιακά, τὰ καθ' Ἰπποδάμειαν, Ὀδύσειαν λιπογράμματα) καὶ ἐπύλλιον ἐπιγραφόμενον Ἀλωσιν Ἰλίου, ὅπερ ἔχομεν (ἐκ στίχων ἐξχασίων ἐνενήκοντα καὶ ἑνός).

Μουσαῖος, περὶ οὗ οὐδὲν ἄλλο γινώσκωμεν ἢ ὅτι ἦτο μεταγενέστερος τοῦ Νόννου, ὃν βεβαίως ἀπομιμεῖται. Τὸ διασωθὲν ποίημά του (ἐκ τριακοσίων τεσσαράκοντα στίχων) ἐπιγράφεται Τὰ καθ' Ἡρώ καὶ Λέανδρον, ἔχει δὲ ὑπόθεσιν τὸν γνωστότατον μῦθον τῆς Ἡρώς, ὡραίης ἱερείας τῆς Ἀφροδίτης ἐν Συστώ, καὶ τοῦ Λεάνδρου τοῦ ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀπέναντι παραλίᾳ τοῦ Ἑλλάσποντου κειμένης Ἀβύδου, ὅστις καθ' ἐκάστην διεπέρα καλυμβῶν τὸν Ἑλλάσποντον ὅπως ἴδῃ τὴν ὡραίαν αὐτοῦ ἐρωμένην, ἕως οὗ ἐπνίγη τέλος κατὰ τινὰ νύκτα χειμερινὴν καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐξεβράσθη ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐμπροσθεν τοῦ πύργου τῆς Ἡρώς. Τὸ ποίημα τοῦτο καὶ διὰ τὴν χάριν τῆς λεξικῆς καὶ διὰ τὴν κομψότητα τοῦ μέτρου καὶ διὰ τὴν φυσικὴν ἀπλότητα τοῦ περιγραφομένου πάθους ὑπερέχει πάντων τῶν συγχρόνων ποιημάτων.

Παραλείποντες νῦν ἄλλους τινὰς ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις βιώσαντας ὅλως ἀσήμους ἐπικούς, κατερχόμεθα εἰς τὸν κυρίως ἐσχάτον τοῦ ἀρχαίου ἔπους ἀντιπρόσωπον, τὸν περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐβ' αἰῶνος ἀκμάσαντα Βυζαντινὸν Ἰωάννην Τζέτζην, ὅστις ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πολυμαθεστάτων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ διὰ τὴν θρυμασίαν αὐτοῦ

μνήμην ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἔκτικτον λογιστικῆς θαυμά.
Καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὡς ἐξῆς κομπορημονεῖ·

Οἶδας δὲ πάντως ἀκριθῶς πῶς πᾶσαν οἶδα βίβλον
ἐκ στήθους τε καὶ στόματος οὕτως ἐτοίμως λέγειν·
οὐδὲν γάρ μνημονέστερον τοῦ Τζέτζου θεὸς ἄλλον,
ἄνδρα τῶν πρὶν τε καὶ τῶν νῦν ἐξέφηνεν ἐν βίῳ.

Ὁ Τζέτζης δὲν ἔγραψε μόνον ποιήματα, ἀλλὰ καὶ πολλὰς γραμ-
ματικὰς καὶ μετρικὰς πραγματείας, ἐπικὰ δ' αὐτοῦ ἔργα εἶναι·—α')
Ἐπιτομή τις τοῦ Ἐπικοῦ Κύκλου, ἣν ἐπιγράφει *Ἰλιακά* καὶ διακρί-
νεται εἰς τρία μέρη (Τὰ πρὸ Ὀμήρου, τὰ Ὀμήρου καὶ τὰ μετ' Ὀμήρου).
β') Σειρὰ μυθολογικῶν καὶ ἱστορικῶν διηγήσεων, ἐπιγραφομένη *Βίβλος*
ἱστορική, κοινῶς δὲ λεγομένη *Χιλιάδες*, διότι διηρέθη εἰς δέκα καὶ
τρία μέρη, ἕκαστον τῶν ὁποίων σύγκαιται ἐκ χιλίων δεκαπεντασυλ-
λάβων πολιτικῶν στίχων (ὧν ὑπόδειγμα εἶναι οἱ ἀνωτέρω παραθεθέν-
τες). γ') *Περὶ παίδων ἀγωγῆς* εἰς ἱαμβικούς στίχους καὶ δ') *Ἀλλη-
γορίαι Ἰλιάδος* εἰς ὑπεροκτακισχιλίους στίχους πολιτικούς.

Ἐκ τῶν ἐπὶ τούτων μόνον τὰ *Ἰλιακά* εἶναι πεποιημένα εἰς ἑξα-
μέτρους στίχους καὶ τούτους κακοῦς, τὰ δὲ λοιπὰ εἰς πολιτικούς καὶ
ἱαμβικούς. Ὅχι μόνον δὲ κατὰ τὸ μέτρον ἀποκλίνουναι τὰ ποιήματα
ταῦτα τοῦ Τζέτζου ἀπὸ τοῦ παραδεδομένου τύπου τοῦ ἀρχαίου ἔπους,
ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀξίας αὐτοῦ, δύ-
ναιται (τοῦλάχιστον τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον) νὰ κατὰχθῶσιν εἰς
τὸ διδακτικὸν ἔπος.

Ἰαμβικὴν, οὕτως εἰπεῖν, παραφράδα τοῦ ἔπους ἀποτελοῦσι καὶ ἄλ-
λων βυζαντινῶν ποιητῶν τὰ ποιήματα. Ἐκ τούτων δὲ τῶν ποιητῶν
ἀναφέρομεν τὸν μοναχὸν Θεόδωρον τὸν Περὶ δρόμον ἢ Πτωχοπρόδρομον,
προσκαγορευόμενον καὶ μετὰ τοῦ τίτλου *Κυρός*, ἥτοι Κύριος. Ὁ Πτω-
χοπρόδρομος δὲν ἔγραψε μόνον ποιήματα εἰς ἱαμβικούς στίχους, ἀλλὰ
καὶ ῥητορικὰς πραγματείας, διχολόγους, ὁμιλίαις, ἐπιστολαίς. Τὰ ποιή-
ματα αὐτοῦ εἶναι τὰ ἐξῆς· *Τὰ κατὰ Ῥοδάνθην καὶ Δοσιακλέα*, ἱαμβικὸν
διηγηματικὸν ποίημα.—*Γαλεομυομαχία* κατὰ μίμησιν τῆς Βατραχο-
μυομαχίας.—*Ἀπόδημος φιλία*, διχολόγος, ἐν ᾧ περιγράφει τίνι τρόπῳ

ὁ Κόσμος, κατὰ συμβουλήν τῆς Μωρίας, διεξεύχθη ἀπὸ τῆς Φιλίας καὶ ἐνυμφεύθη τὴν Ἑχθραν⁽¹⁾.

Χριστιανικὸν ἔπος.

Χριστιανικὸν ἔπος καλοῦμεν τὸ ἔχον ὑπόθεσιν χριστιανικὴν. Κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐδεὶς ἀναφάνεται χριστιανὸς ποιητής, μέχρι δὲ τοῦ τετάρτου αἰῶνος οἱ χριστιανοὶ ἡσχοῦντο μὲν περὶ τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ῥητορείαν καὶ τὴν ἱστοριογραφίαν καὶ εἶχον τρόπον τινὰ ἀφιερῶσθαι τὰ εἶδη ταῦτα τοῦ λόγου εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, δὲν εἶχον ἔμῳς ἀκόμῃ ἐκχριστιανίσθαι οὕτως εἰπεῖν καὶ τὴν ποίησιν. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ἰουλιανὸς ἐβουλήθη νὰ ἀπαγορεύσῃ εἰς τοὺς χριστιανούς τὴν εἰς τὰς ἐθνικὰς σχολὰς εἰσόδον, ἵνα οὕτω στερήσῃ αὐτοὺς τῆς δεούσης ἀνωτέρας πνευματικῆς ἀναπτύξεως, ἠναγκάσθησαν καὶ ἐκεῖνοι νὰ πλάσωσιν ἐκ τοῦ ὕλικου, ὅπερ παρείχεν αὐτοῖς ἡ χριστιανικὴ πίστις, ὅργανα διδασκαλίας, γραμματικὰ κατὰ πρότον, ἔπειτα δὲ ἐπικά ποιήματα καὶ δράματα. Ὁ κυρίως εἰσηγητὴς τῆς νέας ταύτης ἐπιχειρήσεως ὑπῆρξεν ὁ Ἀπολλινάριος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς καὶ μετὰ ταῦτα πρεσβύτερος, φίλος δὲ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ Λιβανίου. Ἐφιλοσόνησε μεταφράσιν εἰς ῥημικοὺς ἑξαμέτρους πολλῶν μερῶν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τὸ ἐπικόν του τοῦτο δοκίμιον διήρσε κατὰ μίμησιν τῶν ῥημικῶν ἑπῶν εἰς εἰκοσιτέσσαρα βιβλία. Καὶ περὶ τὴν τραγωδίαν καὶ τὴν κωμωδίαν ἡσχολήθη, δραματούργησας διάφορα τῆς Γραφῆς μέρη καὶ λαβὼν ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τὸν Εὐριπίδην καὶ τὸν Μένανδρον· καὶ πινδαρικός δ' ἀκόμῃ ῥῶς ἐπεχείρησε νὰ συντάξῃ. Ὁ ὁμῶν υἱὸς αὐτοῦ υἱός, ὁ Αἰσιδόκιος ἐπίσκοπος, ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τοῦ

(1) Ὁ Κοραῖς ἐξέδωκεν ἐν τῷ α'. τόμῳ τῶν Ἀτάκτων τοὺς στίχους πρὸς Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν (1143—1180) τοῦ Πτωχοπροδρόμου μετὰ προλεγομένων καὶ μακρῶν σημειώσεων. Τὸ ποίημα ὄρχεται οὕτω·

Μόλις τολμήσας, Βασιλεῦ Δέσποτα στεφηνόρθε,
Σκηπτουχε Κομνηνόβλαστε, κράτιστε κοσμοκράτωρ,
ὑπὸ τὴν σκέπην σῶν χρυσῶν προσέρχομαι πτερύγων,
Καθικετεύων, ἔξαιτῶν, παρακαλῶν ὁ τάλας,
Τὰς ἀκοὰς προσθεῖναι μοι σῆς Ἀνακρατορίας,
Ὅπως λεπτομερέστερον τὰ κατ' ἐμὲ λαλήσω.

πατρὸς παρρησίας ἐν διαλόγοις πλατωνικοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Οὐδὲν δισσώθη ἐκ τῶν ἔργων τῶν δύο Ἀπολλιναρίων, πλὴν τοῦ περιεργότερου ἐκείνου δράματος τοῦ ἐπιγραφομένου *Χριστὸς πάσχω*, ὑπερ ἀποδίδεται εἰς τὸν ἕτερον ἐξ αὐτῶν (σελ. 34).

Εἰς τὸ χριστιανικὸν ἔπος ἀνήκει καὶ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Νόννου τοῦ Πανοπολίτου ἡ ἐν ἐξαμέτροις στίχοις *Μεταβολὴ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου*. Εἰς τοὺς ποιητὰς τοῦ χριστιανικοῦ ἔπους πρέπει νὰ καταταχθῇ ἀκόμη καὶ ἡ περιώνυμος αὐτοκράτειρα Εὐδοκίη ἡ πρότερον ὀνομαζομένη Ἀθηναίς, θυγάτηρ μὲν τοῦ Ἀθηναίου σοφιστοῦ Λεοντίου, γυνὴ δὲ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ. Ἡ Εὐδοκίη πλὴν ἄλλων ἔγραψεν ἐν μέτρῳ ἡρωικῷ *Μετάφρασιν τῆς Ὀκταεύχου καὶ τῶν Προφητικῶν Λόγων*, εἰς αὐτὴν δὲ ἀποδίδονται καὶ τὰ σωζόμενα Ὀμηροκέκτορα, τὰ ὅποια δι' ὀμηρικῶν στίχων ἢ ἡμιστιχίων διαλαμβάνουσι τὴν ἱερὰν Ἱστορίαν καὶ μάλιστα τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, εἰς πεντήκοντα πέντε κεφάλαια.

Τὸ διδακτικὸν ἔπος μετὰ τὸν Ἡσίοδον.

Μετὰ τὸν Ἡσίοδον, τὸ διδακτικὸν ἔπος ἐκπροσωποῦσι κυρίως οἱ φιλόσοφοι, οἵτινες ἐμμέτρως ἐπραγματεύθησαν τὰ φιλοσοφικὰ αὐτῶν θέματα, πρὸ τῶν φιλοσόφων ὅμως ὑπἄρχεν εἰδὸς τι θεησκευτικῶν ποιημάτων, δι' ὧν μετεδύθησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ σχῆμα μύθου δοῦναι περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐν ᾗδου καταστάσεως τῶν ψυχῶν διάφοροι ἢ κατ' Ὀμηρον. Τῶν ἀνδρῶν τούτων, οἵτινες ὑπἔρξαν οἶονεῖ οἱ πρόδρομοι τῆς φιλοσοφίας, εἶναι ὁ Κρῆς Ἐπιμενίδης, ὁ θαυματουργός, ὁ κληθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων Ἰνα ἐξαγνίσῃ τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ Κυλωνίου ἄγρου, μίαν δὲ γενεὰν μετὰ τὸν Ἐπιμενίδην ὁ Ἀθῆναιος ὁ ποιήσας *Καθαρισμούς*, *Ἐξίλασμοὺς* καὶ ἄλλα ἱερὰ ποιήματα. Ὁμοίως τοῦ Ἀθήριδος εἶναι Ἀριστέας ὁ Προκοννήσιος, τοῦ ὁποῦ τοῦ *Ἀριμάσπια ἔπη*, ἐν οἷς περιέγραψε τὴν ἐκ Προκοννήσου εἰς τοὺς ὑπερβορείους πορεῖαν του, ἀνέγνωσε καὶ ὁ Ἡρόδοτος (4, 13).

Μετὰ τῶν ἱερῶν καὶ θεολήπτων τούτων ἀνδρῶν καταριθμεῖται καὶ ὁ Φερεκύδης ὁ Σύριος, εἰς τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἰωνικῆς τῶν φιλοσόφων αἰρέσεως, διότι ἐξήνεγκε τὰς δοξὰς αὐτοῦ περὶ φύσεως καὶ ἀρχῆς τῶν ὄντων ὅχι ἀπλῶς καὶ σαφῶς, ἀλλ' ἐν σχήματι μύθων. Τῆς *Θεογονίας* τοῦ Φερεκύδου περιεσώθησάν τινα λείψανα μέχρις ἡμῶν. Εἰς τὴν

κατηγορίαν ταύτην κατὰτάσσονται καὶ τὰ πολυειδῆ Ὀρφικά ποιήματα, ἔργα δικαίρων ποιητῶν, ὧν ὁ ἐπιφανέστατος εἶναι ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παισιστράτου Ὀνομάκριτος.

Καὶ τῶν φιλοσόφων δὲ τινες κατὰτάσσονται, ὡς εἵπομεν, εἰς τοὺς διδασκατικοὺς ποιητὰς, ἀλλ' εἶναι σημειώσεως ἄξιον ὅτι ἡ φιλοσοφία μετεχειρίσθη μὲν τὸν ποιητικὸν λόγον, ὅχι ὅμως εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐμφανίσεως, ἀλλὰ βραδύτερον, σκοπεύουσα διὰ τῆς χάριτος τῆς ποιήσεως νὰ συγκινήσῃ σφοδρότερον τὰς ψυχάς.

Ὁ πρῶτος δὲ τῶν τοιούτων φυσιολόγων ποιητῶν εἶναι Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ὁ μετασχὼν τῆς ὑπὸ τῶν Φωκίων γενομένης ἀποικίσεως τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλέας (ὅθεν οἱ Ἑλεάται φιλόσοφοι). Ὁ Ξενοφάνης ἦτο καὶ ἡλεγειοποιός, ἔγραψε δὲ διδασκατικὸν ποίημα *Περὶ Φύσεως*. Ὁ Διογένης ὁ Ἀκέρτιος λέγει περὶ τοῦ Ξενοφάνους ὅτι «αὐτὸς ἐραψώδει τὰ ἐκυτοῦ» ἐν ἑορταῖς καὶ πνευγύρεσι δημοσίαις. Ὁμοίως *Περὶ Φύσεως* ἐπέγραψαν τὰ φιλοσοφικὰ αὐτῶν ποιήματα ὁ Παρμενίδης ὁ Ἑλεάτης (520) καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκρχαντῖνος (444). Αἱ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων τοῦ Ἐμπεδοκλέους ρῆμαι εἶναι ὅμοιαι τῶν περὶ Ἐπιμενίδου καὶ Ἀθάριδος, διότι καὶ περὶ τοῦ Ἐμπεδοκλέους, πολλὰ θρυμαστὰ καὶ τεράστια διηγοῦνται οἱ παλαιοί.

Ἀλλὰ παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς κυρίως ἔλαμψε τὸ διδασκατικὸν ἔπος διότι παρ' ἐκείνοις καὶ ἡ ποίησις εἶχε προσλάβῃ τεχνικωτάτην διαμόρφωσιν καὶ αἱ ἐπιστῆμαι εἶχον ἱκανῶς ἀναπτυχθῆ, καὶ σύμφωνον πρὸς τὰς τάσεις τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἦτο νὰ περιβάλληται ἡ ἐπιστήμη ποιητικὸν ἔνδυμα (σελ. 26).

Ὁ πρῶτος διδασκατικὸς ποιητὴς τῆς περιόδου ταύτης εἶναι Ἀρχτος ὁ Σολεὺς (270-213), φίλος τοῦ βουκολικοῦ ποιητοῦ Θεοκρίτου, πρὸς ὃν εἶχε σχετισθῆ ἐν τῇ νήσῳ Κῶ, ἔνθα ἀμφότεροι ἐσπούδαζον τὴν ἱατρικὴν. Ὁ βρασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονος ὁ Γονατῆς, ὅστις εἶχε συναθροίσῃ εἰς τὴν αὐλήν του πολλοὺς λογίους καὶ ποιητὰς τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐκάλεσε πρὸς ἐκυτὸν καὶ τὸν Ἀρχτον, ὅστις ἦτο λογιώτατος ἀνὴρ λίαν εὐδοκιμῶν περὶ τὴν ἀστρονομίαν, τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν ἱατρικὴν, ἦτο δὲ πρὸς τούτοις γραμματικὸς καὶ φιλόσοφος καὶ ἠγάπα πολὺ τὴν ποιητικὴν δοξάν. Ὁ Ἀρχτος πλὴν ἄλλων μικροτέρων ποιημάτων ἔγραψε καὶ μεγάλῃ διδασκατικῇ ἔπη, ἐξ ὧν ἔχομεν τὰ *Φαινόμενα*, ἀστρονομικὸν ποίημα. Τὰ *Φαινόμενα* τοῦ Ἀρχτοῦ ἦσαν ἐν πολλῇ

τιμῇ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις· ὁ Οὐάρεων, ὁ Κικέρων κατὰ τὴν νεότητά του, ὁ Γερμανικός καὶ ὁ Ἀρσίνος τὰ μετέφρασαν εἰς λατινικοὺς στίχους, ὁ δὲ Ὀβίδιος προέλεγεν εἰς τὸ ποίημα διάκειναι ἔσθην πρὸς τὴν τῶν ἀστέρων, περὶ οὓς διέτριβε.

Πρὸς τὸ ποίημα τοῦ Ἀράτου διενεόθη νὰ ἀμιλληθῇ ὁ Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος (γεν. 275 π.Χ.) ὁ ἐπονομαζόμενος Φιλόλογος διὰ τῶν δύο αὐτοῦ περὶ ἀστρονομίας καὶ ἀστρογνομίας διδασκτικῶν ποιημάτων, τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἡριγόνης. Τὰ δύο ταῦτα ποιήματα τοῦ Ἐρατοσθένους, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν σφωτάτων ἀνδρῶν τῶν ἑαυτοῦ χρόνων καὶ ἔγραψε πολλὰ καὶ ποικίλης ὕλης βιβλία, ἦσαν βεβαίως σφώτερὰ τῶν *Φαινομένων* τοῦ Ἀράτου, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι παρὰ τοῖς πολλοῖς δὲν κηδομένησαν ὅσον ἐκεῖνα. Περὶ τὰ τέλη τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου ἔχομεν Νίκανδρον τὸν Κολοφώνιον (περὶ τὸ 150 π.Χ.), ὅστις ἦτο ἱατρός καὶ αὐτὸς καὶ ἐστιχυόργησε θέματα ἱατρικά. Μεταξὺ ἄλλων ἐποίησε *Θηριακά*, ἐν οἷς πραγματεύεται περὶ φαρμακερῶν ζώων καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἰάσεως ἀπὸ τοῦ δῆγματος αὐτῶν, καὶ *Ἀλεξιφάρμακα*, ἐν οἷς ὑποδεικνύει τὸν τρόπον τῆς θεραπείας τῶν φαργόντων ἢ πίνοντων φαρμακερὰς οὐσίας.

Κατὰ τὸν δεύτερον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα ἔχομεν διδασκτικὸν ποιητὴν τὸν Διονύσιον τὸν Περιγητήν, ὅστις ἔγραψεν *Οἰκουμένης Περιήγησιν*, ἣν ὑπερμημάτισεν ὁ καὶ τὸν Ὀμηρον ὑπομηματίσας Εὐστάθιος. Ὁ Διονύσιος ἐλέγετο ὅτι συνέγραψε καὶ ἄλλα βιβλία, *Λιθιακά* (δηλ. περὶ πολυτίμων λίθων), *Ὀρνιθιακά* καὶ *Βασσαρικά* (=Διονυσικά). Καὶ τὰ μὲν *Λιθιακά* ἀνήκουσιν εἰς τοῦτον τὸν Διονύσιον, τὰ δὲ *Βασσαρικά* (τὰ ὅποια φαίνεται ὅτι θὰ ἐπωφελήθη ὁ Νόννος) καὶ τὰ *Ὀρνιθιακά* φαίνεται ὅτι εἶναι ἔργα ἄλλων ποιητῶν ὁμωνύμων πρὸς τὸν Περιγητήν. Τῶν αὐτῶν περίπου χρόνων εἶναι καὶ ὁ Ὀππιανὸς ὁ Ἀπκαμεύς, εἰς ὃν ἀποδίδονται δύο σωζόμενα ποιήματα, *Ἀλιευτικά* καὶ *Κυνηγετικά*.

Καὶ τὰ διδασκτικὰ ποιήματα, τὰ ὅποια ἀνεφέρομεν, καὶ τὰ μεταγενέστερα, τὰ ἡρωικά ἔπη, ἔχουσι καὶ τὸ μέτρον ἐπικὸν καὶ τὴν γλῶσσαν ἐπικήν, ἀλλ' εὐχερῶς δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἐφ' ὅσον καταβαίνει τις κατὰ τοὺς χρόνους, κατὰ τοσοῦτον ἐν πολλοῖς ἢ γλῶσσαι ἢ ἐπικῇ ἀπέχει τῆς τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου, ἢν καὶ κατὰ τὸ φαίνόμενον εἶναι ὁμοία. Διότι ἐκείνη μὲν εἶναι γλῶσσαι ζῶσαι, ἐθνικὴ καὶ

εις πάντας κατακληπτή, αὕτη δὲ ἀπὸ μακροῦ χρόνου νεκρὰ οὖσα καὶ κατὰ μίμησιν ὑπὸ τῶν λογίων ποιητῶν ἐπιτηδευσμένη, μόνον εἰς τοὺς λογίους ἦτο κατακληπτή, ἀπέβη δὲ ἄκμυτος καὶ ψυχρὰ. Ἀνάλογοι διαφοραὶ ὑπάρχουσι καὶ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ μέτρου.

Καὶ εἰς ἱαμβικὸν δὲ εἶδος ἔγραψάν τινες διδακτικὰ ποιήματα οἷον ὁ κατὰ τὴν ἐβδόμην ἐκατονταετηρίδα ἀκμάσας διάκονος καὶ σκευοφύλαξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Γεώργιος Πισίδης, ὅστις ἔγραψε πολλὰ καὶ πολυειδῆ μεταχειρισθεὶς ἰδίως τὸν ἱαμβικὸν ἐξάμετρον.

Ἐχομεν δὲ τέλος καὶ χριστιανικὸν διδακτικὸν ἔπος, τὸ ὅποιον μάλιστα ἐκπροσωπεῖ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς (ἐκ τῆς Ναζιανζοῦ τῆς Καππαδοκίας) γεννηθεὶς περὶ τὸ 329, ὁ μέγας χριστιανὸς ῥήτωρ ὁ καὶ Θεολόγος ἐπονομαζόμενος.

Μυθογραφία.

Εἰς τὸ ἐπικὸν εἶδος καταλέγομεν καὶ τὴν μυθογραφίαν. Ὁ αἶνος, μῦθος ἢ ἀπόλογος εἶναι ἀρχαιότατος παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Πρῶτον παρὰ δειγματὶ μῦθου εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Ἡσίοδῳ⁽¹⁾, ἔπειτα δὲ ἔκαμον χρῆσιν μῦθον ὁ Ἀρχιλόγος καὶ ὁ Στράβων (περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν κατωτέρω). Τὸ δὲ εἶδος τοῦτο τοῦ λόγου παρέλαβον οἱ Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, εἰς οὓς καὶ ἰδιάζει. Ὁ γνωστότατος καὶ δημοτικώτατος τῆς μυθογραφίας ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Αἰσώπος ὁ πιθανώτατος Φρύξ, ἀκμάσας περὶ τὸ 570 π. Χ. Τὰ περὶ τοῦ βίου τοῦ Αἰσώπου φερόμενα στεροῦνται τὸ πλεῖστον ἱστορικῆς ἀληθείας, οἱ δὲ πάλαιοι οὔτε ὡς ποιητὴν οὔτε ὡς συγγραφεὰ ἐξελάμβανον τὸν Αἰσώπον, ἀλλ' ὡς τινὰ μόνον εὐφυολόγον ἄνδρα ἀνευρίσκοντα μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ ζώων πολλὰ τὰ ἀνάλογα, ὧν ἔκαμνε χρῆσιν διὰ νὰ παραστήσῃ εἰκονικώτερον τῆς ἐννοίας αὐτοῦ. Εἰς τοὺς κοινῇ δὲ διαδεδομένους καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα φερομένους μῦθους πιθανὸν εἶναι ὅτι ἤδη ἐκπάλαι διενεώθησαν λόγοι τινες ἄνδρες νὰ δώσωσι γραμματικὸν τύπον καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο ἐξέλεξαν τὸ ἱαμβικὸν μέτρον. Ἀλλ' ὁ Καλλίμαχος καὶ ὁ Βάβριος ἢ Βαβρίας (κατὰ τὸν γ' μ. Χ. αἰῶνα) μετεχειρίσθησαν ἐν τῇ μυθογραφίᾳ τὸν *χωλίαμβον* ἢ *σκάζοντα*. Οἱ μῦθοι τοῦ Βαβρίου ἦσαν τὸ πάλαι λίαν διαδεδομένοι καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ παρὰ τοῖς Ῥω-

(1) Ἔργα καὶ Ἡμέραι 5, 202.

μαίσις καὶ ἀναφέρονται καὶ παρφοράσεις αὐτῶν εἰς τὸ πεζὸν ὑπὸ Βυζαντινῶν λογίων φιλοπονηθεῖσαι καὶ λατινικῇ μεταφράσει. Ἐπειτα ὅμως ἐσχάθη τὸ πρωτότυπον καὶ μόνον ἀποσπασματὰ τινὰ ἐφέροντο μέχρι τοῦ 1844, ὅτε ὁ ἡμέτερος Μηνῆς Μινωίδης ἀνεῦρεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μιᾷ ἐκ τῶν Ἀθωνικῶν μονῶν χειρόγραφον ἐπὶ περγαμηνῇ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, ἐξ οὗ ἐγνώσθησαν πάλιν οἱ μῦθοι τοῦ Βαβρίου ἐκδοθέντες τὸ πρῶτον ὑπὸ Boissonade κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐν Παρισίοις. Τοὺς δὲ κοινῶς εἰς τὸν Αἴσωπον ἀποδιδομένους μῦθους πρῶτος, ὡς λέγεται, συνήγαγε καὶ ἐξέδωκεν εἰς πεζὸν πιθανώτατα λόγον Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς περὶ τὸ 325 π. Χ.

6^α· Περὶ λυρικῆς ποιήσεως.

Ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα τῆς λυρικῆς ποιήσεως περιλαμβάνομεν ἑνταῦθα τρία κυρίως διεσπαρμένα μὲν ἀπ' ἀλλήλων τῆς ποιήσεως γένη, τὴν ἐλεγείαν, τοὺς ἱμῶνους καὶ τὸ μέλος ἢ τὴν μελικὴν ποίησιν, ἅτινα ὅμως προῆλθον καὶ ἀνεπτύχθησαν ἕκαστον ἐκ τοῦ ἀμέσως προηγηθέντος κατὰ τινὰ φυσικὴν καὶ κανονικὴν πρὸσδον καὶ οἶνεϊ ἐπέετασιν καὶ τῶν ἑννοιῶν, ἀλλὰ μάλιστα καὶ κυρίως τῆς προσφωδιστικῆς μορφῆς. Διότι τὸ μέτρον, ὅπερ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποιήσει ἦτο τὸ κυριώτατον, διαδοχικῶς μεταβαλλόμενον καὶ πλατυνόμενον ἐφθάσε βαθυμυθὸν ἀπὸ ἀπλουστάτου ἐλεγειακοῦ τύπου εἰς τὰ τεχνικώτατα καὶ ποικιλιώτατα τῆς χορικῆς ποιήσεως συστήματα, οὕτως, ὥστε ἀπὸ τοῦ Καλλίνου μέχρι τοῦ Πινδάρου ἐν κυρίως καὶ τὸ αὐτὸ ποιητικὸν εἶδος ἔχοντες, ὅπερ φυσικῶς ἀναπτύσσεται καὶ τελειοῦται ὥς τι ὥραϊον καὶ ἀκμαῖον ὁργανικὸν σῶμα⁽¹⁾.

(1) Ὁ κανὼν τῆς ἐλεγείας περιελάμβανε τοὺς ἐξῆς ποιητάς· Καλλίνον τὸν Ἐφέσιον, Μίμνερμον τὸν Κολοφώνιον, Φιλητᾶν τὸν Κῶν, Καλλίμαχον τὸν Κυρηναῖον. Τῆς δὲ ἱαμβογραφίας τοὺς ἐξῆς· Ἀρχίλοχον τὸν Πάριον, Σιμωνίδην τὸν Ἀμοργῖνον, Ἰππώνακτα τὸν Ἐφέσιον. Τῆς δὲ μελικῆς ἢ χορικῆς ποιήσεως τοὺς ἐξῆς· Ἀλκαῖαν τὸν Λυδόν, Ἀλκαῖον τὸν Μυτιληναῖον, Στήσιχρον τὸν Ἱμεραῖον, Σαπφὴν τὴν Μυτιληναῖαν, Ἴβυκον τὸν Ῥηγῖνον, Ἀνακρέοντα τὸν Τήριον, Σιμωνίδην τὸν Κεῖον, Πίνδαρον τὸν Θηβαῖον, Βαχχυλίδην τὸν Ἴουλιέα.

1. Ἡ ἐλεγεία.

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐλεγεία συνδέεται πρὸς τὸ ἔπος καὶ εἶναι καὶ ἐκείνη προϊόν τοῦ δραστηρίου καὶ ζωηροῦ πνεύματος τῶν Ἰώνων. "Ὅτε κατὰ τὴν μεγάλην δωρικὴν ἐπιδρομήν, ἣτις ἐξηφάνισε τὸν Ἀχαιῶν ἢ τὸν Μυκηναῖον πολιτισμόν, ὅπως ἐπεκράτησε νὰ λεγῇται, οἱ Ἴωνες ἐστράφησαν εἰς ἀποικίαις τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἔχοντες ὁδηγούς τοὺς ἀπογόνους τῶν παλαιῶν βασιλικῶν οἰκῶν, εἶχον ἀναγκασθῆναι νὰ συνασπισθῶσι καὶ νὰ συνενωθῶσι πάντες πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν παντοειδῶν πολεμίων, οἵτινες πανταχόθεν τοὺς περιέβαλλον, ἐντεῦθεν δὲ βαθμηδὸν ἐσχηματίσθη ἡ συμμάχια ἐκείνη τῶν δώδεκα Ἰωνικῶν πόλεων, ἃς εἶχον ἰδρύσῃ, τὸ Πανιώνιον. Τὸ Πανιώνιον ἦτο καθίδρυμα δημοκρατικόν, ὅπερ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπεσκίασεν, ἔπειτα δὲ καὶ ὅλως ἐξηφάνισε καὶ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἐσποικίαν τὴν ἐξυμνήσασκεν τοὺς βασιλεῖς. "Ἐως τότε οὐδεὶς εἶχεν κίσθηνθῃ τὴν ἀνάγκην νὰ χωρίσῃ ἐκυτὸν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος, εἰς ὃ πάντοτε ἡγάπα νὰ ἐπανάγῃται ἡ φαντασία κατὰ κληρονομήν ὑπὸ τῶν ἐπικῶν ἀφηγήσεων τῶν ῥαψωδῶν. Ἀλλὰ τότε ὅμως τὰ συμφέροντα τοῦ παρόντος καὶ τὰ πάθη τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, τὰ ὅποια ἐκίней ζωηρῶς ἡ πολιτικὴ, ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὸ νὰ λησμονηθῶσιν οἱ παλαιοὶ μῦθοι καὶ τὰ μεγάλα τῶν ἐπικῶν ἡρώων ὀνόματα. Ἐπειτα ἡ θλασσοπλοία, αἱ ἀποικίσεις, ἡ ἐμπορία, ἡ ὅλη τέλος κίνησις τοῦ νεωτέρου βίου παρώξυναν τὰ πνεύματα, ἐπλούτισαν τὴν βιοτικὴν πεῖραν, ἐξετείναν εἰς πολὺ πλάτος τὸν ὀρίζοντα τῶν ἐννοιῶν. Πλὴν δὲ τούτων ἡ εὐζωία ὁσημέραι κινεῖτο διὰ τῶν πολυειδῶν ἐμπορικῶν σχέσεων, ὃ δὲ πλουτοῦς ὑποβοηθούμενος ὑπὸ κλίματος ἐξόχως λαμπροῦ ἀνέπτυσε τὴν φυσικὴν ἐκείνην πρὸς ἐπικοινωνίαν τάσιν, ἣτις ἦτο εἷς ἐκ τῶν κυριωτάτων χαρακτηρῶν τῆς Ἰωνικῆς φυλῆς. Νέοι λοιπὸν προέκυψαν πόθοι καὶ συναισθηματικὰ τέως ἄγνωστα προήλθον εἰς τὸ μέσον ἐν τῷ νέῳ ἐκείνῳ κόσμῳ, ἔνθα τόσον ποικίλα στοιχεῖα ἤρχιζον ἐναρμονίως νὰ συνδυάζωνται. Ἴσως ὁ βίος ἐκεῖνος ὁ μαλακὸς καὶ ἐφρόδονος ἤθελεν ἀποκοιμίσῃ λαὸν ἄλλον ὀλιγώτερον εὐφυῶς ἔχοντα πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην, ἀλλ' οἱ Ἴωνες ἀπ' ἐναντίας ἐπωφεληθήσαν ἐκ τῶν δώρων, τὰ ὅποια ἀφειδῶς παρέσχον εἰς αὐτοὺς ἡ φύσις καὶ αἱ περιστάσεις, καὶ ἔλαβον αὐτὰ ὡς θέμα, περὶ ὃ ἐστράφη ἡ καλλίστη αὐτῶν ἰδιοφυΐα. Λησμονήσαντες τοὺς παλαιούς ἐπικούς ἥρωας

κατέστησαν ἐκυτοὺς νέους ἥρωας νέων ἡσυχάτων καὶ ἠθέλησαν εἰς τὸ ἐξῆς διὰ τῆς ποιήσεως νὰ ἀπαθανατίσωσι τὴν χαρὰν αὐτῶν ἢ τὴν λύπην, τὰ συμβάντα τοῦ καθημερινοῦ των βίου ἢ τὰς περιπετείας τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἱστορίας, οὕτω δὲ περήγαγον τὴν ἐλεγείαν ⁽¹⁾.

Καὶ ἡ μὲν ἱερατικὴ καὶ ἐπικὴ ποίησις ἦθος ἔχουσα σεμνὸν καὶ ὁμαλὸν μετεχειρίσθη καὶ ῥυθμικὴν μορφήν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐννοίαν καὶ τὸ ἦθος αὐτῆς ἦτοι τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον, καὶ τοῦτο κατὰ στίχον ἄνευ μεταβολῆς τινος ἢ διακοπῆς. Ἡ λυρική ὅμως ποίησις ὑποκειμενικὴ οὖσα καὶ ἐρμηνεύουσα τὰς ἀντιθέσεις τῶν ψυχικῶν διαθέσεων φυσικῶν ἦτο νὰ μὴ ἀρκεσθῇ εἰς τοῦτο τὸ μέτρον, διότι εἶχε χρεῖαν μεζῶνος ῥυθμικῆς ποικιλίας. Ὅθεν αὐτὸ τὸ ἔκπαιλαι διὰ τῆς χρήσεως καθιερωμένον μέτρον συνῆψε μετ' ἄλλων στοιχείων εἰς ἓν σύστημα πρὸς ἀκριβεστέρην ἐρμηνείαν τῆς μεζῶνης ἐκείνης ψυχικῆς κινήσεως, οὕτω δὲ ἐγεννήθη καὶ τὸ ἐλεγειακὸν μέτρον ἢ ἐλεγεῖον (καὶ ἡσυχολεγεῖον), ὅπερ εἶναι στρεφὴ συγκειμένη ἐκ δύο δακτυλικῶν στίχων, ὧν ὁ μὲν εἶναι ἀκατάληκτος, ἦτοι αὐτὸ τὸ ἐξάμετρον, ὁ δὲ ἀποτελεῖται ἐκ δύο καταληκτικῶν ἡμιστίχων, ὥστε ὁ ῥυθμὸς τοῦ δευτέρου εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν τοῦ πρώτου. Ἐν τῷ ἐλεγειακῷ δὲ τούτῳ συστήματι ἔν καὶ ὁ ῥυθμὸς εἶναι ὁ αὐτὸς ἐν ἀμφοτέροις αὐτοῦ ταῖς στίχοις, ἐν τῷ δευτέρῳ ὅμως διὰ τῆς διπλῆς καταλήξεως διακόπτεται τρόπον τινὰ ἡ συνέχεια καὶ ταράσσεται ἡ ἡσυχία τοῦ ῥυθμοῦ πορεία, οὕτω δὲ τὸ ἐλεγεῖον παρίστανται πάθος καὶ ταρχήν. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν χαρακτήρα τοῦ ῥυθμοῦ σύμφωνα εἶναι καὶ ἡ ἐκτέλεσις, διότι ἐν ᾧ τὰ λυρικά ποιήματα τὰ ἐκ δακτυλικῶν ἐξαμέτρων μόνον συγκείμενα ἤδοντο πρότερον πρὸς τὴν κιθάραν, τὰ ἐλεγεῖα ἤδοντο πρὸς τὸν γοερόν καὶ θρηνώδη αὐλόν, πρὸς ταῦτα δὲ πάλιν σύμφωνα εἶναι καὶ ἡ ἐννοία τῆς ποιήσεως τῆς μεταχειριζομένης τὸ ἐλεγεῖον, ἦτοι τῆς ἐλεγείας. Διότι καὶ ὁ Καλλίνος τὴν τῆς ἐλευθερίας ἀπώλειαν προσέλεπον δι' ἐλεγείων ἐξεγείρει τοὺς Ἑρε-

(1) Ἀμφίβολον εἶναι τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως ἐλεγεία, ἣτις σύστοιχον μὲν ἔχει τὸ ἐλεγεῖον, πρωτότυπον δὲ τὸ ἔλεος. Καὶ ἄλλοι μὲν ἔτυμολογοῦσιν αὐτὴν παρὰ τὸ εὐ λέγειν ἦτοι θρηνεῖν τοὺς τετελευτηκότας, ἄλλοι παρὰ τὸ εὐ λέγειν ἦτοι ὀδυρεσθαι καὶ ἄλλοι ἄλλως Πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ λέξις εἶναι φρυγική, διότι ἔλεγκν ὠνομάζετο, ὡς λέγουσιν, ὑπὸ τῶν Φρυγῶν ὁ κάλαμος καὶ κατὰ συνεκδοχὴν ὁ αὐλός. γνωστὸν δὲ ὅτι τὰ ἐλεγεῖα ἤδοντο πρὸς αὐλόν. Παρὰ Παισανίαν (10, 7, 3) ἔλεος σημαίνει αὐλωδία.

σίους ἐκ τῆς νοηρότητος πρὸς τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας καὶ ὕστερον ὁ Τυρταῖος ἐπὶ τῶν Μεσσηνιακῶν πολέμων διὰ τῆς αὐτῆς ποιήσεως προ-
τρέπει τοὺς Σπαρτιάτας νὰ σώσωσι μὲν τὸν παλαιὸν τῆς πολιτείας
κόσμον, νὰ ἀγωνισθῶσι δ' εὐτόλμως πρὸς τοὺς πολεμίους. Καὶ ὁ Ἀρχί-
λοχος δὲ ἐλεγείκ ᾄδει παλαιῶν πρὸς τὰ δυστυχήματα τοῦ πολυτα-
ράχου βίου. Μᾶλλον δὲ ἐξ ὑποκειμένου εἶναι ὁ μελαγχολικὸς τόνος ἐν
ταῖς ἐλεγείαις τοῦ Μιμνέρμου, ἐν αἷς ᾄδει τὰ παθήματα τοῦ ἔρωτος
καὶ ματαίως ποθεῖ τὰ ἀγὰρ τῆς νεότητος.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης θεωρίας τῆς ἐλεγείας ἐξάγεται ὅτι ποι-
κίλα εἶναι τὰ θέματα περὶ ἃ ἐστράφη αὕτη τὸ πάλαι, καὶ ὄχι μόνον
λυπηρὰ καὶ θρηνώδη, ὥπως κοινῶς νομίζεται, κατὰ δὲ τὰ διάφορα εἶδη
τῶν θεμάτων τούτων θὰ ᾔτο δυνατόν νὰ διακριθῇ καὶ ἡ περὶ ἐλεγείας
πραγματεία. Ἀλλ' ἡμεῖς προτιμῶμεν κατὰ χρόνους νὰ διακρίσωμεν
τὴν πραγματείαν εἰς δύο μέρη, εἰς μὲν τὸ πρῶτον περιλαμβάνοντες
τοὺς ἀρχαιότερους ἐλεγεῖοποιούς, εἰς δὲ τὸ δεύτερον τοὺς Ἀλεξαν-
δρινούς.

α'. Οἱ ἀρχαιότεροι ἐλεγεῖοποιοί.

Ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἐλεγεῖοποιῶν εἶναι ὁ περὶ τὰ 700 π. Χ. ἀκμά-
σας *Καλλίνος* ὁ Ἐφέσιος, οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν. Μετ' αὐ-
τὸν δὲ τάσσεται ὁ ὀλίγον νεώτερος *Τυρταῖος* ὁ κοινῶς μὲν ἐξ Ἀριδνῶν
τῆς Ἀττικῆς νομιζόμενος, ἀλλὰ πιθανώτατα Λάκων τὴν πατρίδα.
Εἶναι γνωστὴ ἡ περὶ αὐτοῦ παλαιὰ παράδοσις ἐκ τῆς πολιτικῆς ἱστο-
ρίας, πῶς δηλαδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι ζητήσαντες στρατηγὸν παρὰ τῶν
Ἀθηναίων διὰ τὸν πρὸς τοὺς Μεσσηνίους πόλεμον ἔλαβον παρ' αὐτῶν
ἀντὶ στρατηγοῦ τὸν χωλὸν ποιητὴν, παρ' οὗ μεγάλῃν εὐρον βοήθειαν
ὥπως καὶ ἄλλοτε ἐν ἡμέραις ἐμφυλίων ταρχῶν ἢ δεινῶν πολέμων εἶ-
χον εὐρὴ βοήθειαν παρὰ ποιητῶν ἢ μουσικῶν. Ποιήματα τοῦ Τυρταίου
ἦσαν αἱ Ὑποθήκαι ἢ παρκινέσεις πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἡ Εὐ-
νομία, ἐν ᾗ ἐξετίθετο ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου, καὶ τὰ Ἐμβατήρια
μέλη. Τὰ μὲν δύο πρῶτα ἦσαν κυρίως ἐλεγεῖα καὶ εἰς διάλεκτον
ἰωνικὴν, τὰ δὲ Ἐμβατήρια εἰς δωρικὴν. Ἐκ τῶν ὑποθηκῶν τοῦ Τυρ-
ταίου πασίγνωστον εἶναι τὸ ποίημα τὸ ἀρχόμενον οὕτω· *Τεθνάμεναι*
γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα, ἐκ δὲ τῶν ἐμβατηρίων τὸ Ἄρει
ὦ Σπάρτας εὐάνδρουν.

Διὰ τοῦ δευτέρου ἐλεγειοποιῶν, τοῦ Τυρταίου, μετηνέχθημεν ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Σπάρτην, διὰ δὲ τοῦ τρίτου, τοῦ Μίμνε-
 ρου, μεταφερόμεθα πάλιν εἰς τὴν ἀποικιακὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μίμνε-
 ρος ἀκμάσας περὶ τὸ 630 π. Χ. ἦτο μὲν Κολοσφώνιος, ἀλλὰ διέτριβεν
 ἐν Σμύρῃ. Μετεχειρίσθη τὴν ἐλεγείαν ὁ Μίμνερμος καὶ διὰ τὴν ἐμ-
 βάλην θάρος εἰς τοὺς χαυνωθέντας καὶ εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Λυδίας ὑπο-
 ταχθέντας συμπολίτας τοῦ Ἴωνος, ἀλλὰ πολὺ πλέον ἵνα ψάλλῃ τὰ ἴδια
 πάθη καὶ τὸν πρὸς τὴν ἀγαπητὴν αὐτοῦ Ναννώ τὴν αὐλήτριαν ἔρωτά
 του. Διὰ τοῦ Μίμνερμου ἡ ἐλεγεία, ἥτις τέως ἦτο πολεμικὴ, ἠθικὴ
 καὶ πολιτικὴ, ἐνεχρυσά τι ἀκόμῃ ἐπικῆς ἀντικειμενικότητος, εἰσέρχε-
 ται εἰς τὴν τελευταίαν καὶ ὀριστικὴν αὐτῆς ρᾶσιν γινομένη ὑποκειμε-
 νικὴ καὶ προσωπικὴ, εἰδικώτερον δὲ ὡς πρὸς τὸν Μίμνερμον ἐρωτικὴ.
 Ἡ ἀνατολικὴ πολυτέλεια, ἡ γειτνίασις καὶ ἡ ἐπιδόρασις τῶν ἐκτεθη-
 λυμένων λαῶν τῆς Ἀσίας ἀρχίζει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ γίνηται
 ἐπισημητὴ εἰς τοὺς Ἴωνας. Τὸν Μίμνερμον ἐμιμήθησαν βραδύτερον ἐν
 τῇ ἐρωτικῇ ἐλεγείᾳ ὁ ἐπικὺς Ἀντίμαχος (σελ. 66) καὶ ὁ Ἑρμῆσι-
 ἀναξ Κολοσφώνιος (270 π. Χ.). Μετὰ τὸν Μίμνερμον ἐπανερχόμεθα διὰ
 τοῦ Ἀθηναίου Σόλωνος εἰς τὴν ἐν Εὐρώπῃ Ἑλλάδα. Ὁ Σόλων, σύγ-
 χρονος σχεδὸν τοῦ Μίμνερμου, κατελέγετο μεταξὺ τῶν ἐπὶ σοφῶν¹,
 εἶναι δὲ γνωστὸς ὅχι μόνον ὡς ποιητὴς, ἀλλὰ καὶ ὡς νομοθέτης ἔξοχος
 τῶν Ἀθηναίων, τοῦ ὁποῦ καὶ βιοτικὰ περιπέτεται εἶναι ἐκ τῆς πολιτι-
 κῆς ἱστορίας γνωστὰ. Ἐκ τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ ἀξιολογοτάτη ἦτο ἡ
 ἐπιγραφομένη *Σαλαμίς*, ποιηθεῖσα ἵνα ἐξεγείρῃ τοὺς συμπολίτας αὐ-
 τοῦ εἰς ἀνάκτησιν τῆς ἡμετέρας νήσου. Ἐκ τῶν ἐκατὸν στίχων τῆς ἐλε-
 γείας ταύτης ἔχομεν μόνον ὀκτώ. Καὶ ἐκ τῶν Ὑποθηκῶν εἰς Ἀθη-
 ναίους καὶ τῶν Ὑποθηκῶν εἰς ἑαυτὸν ἔχομεν ἱκανὰ μέρη, ἔτι δὲ καὶ
 ἐξ ἄλλων τοῦ ποιημάτων ἀποσπασμάτια. Ὁ Σόλων ἐν τοῖς ποιήμα-
 σιν αὐτοῦ δὲν μετεχειρίσθη ἀποκλειστικῶς τὸ ἐλεγειακὸν μέτρον, ἀλλὰ
 καὶ τὸν ἐξάμετρον καὶ τὸν ἱαμβικὸν στίχον (εἰς τρίμετρα καὶ τετράμε-
 τρα) καὶ λυρικός στροφάς².

¹ Κατὰ τὸν Πλάτωνα (Πρωταγόρ. 343) οἱ ἐπὶ σοφοὶ εἶναι Ὁαλῆς ὁ Μι-
 λήσιος, Πιττακὸς ὁ Μυτιληναῖος, Βίαις ὁ Πριηνεὺς, Σόλων ὁ Ἀθηναῖος, Κλεό-
 βουλος ὁ Αἰνιδίος, Μύσων ὁ Χηνεὺς (ἐκ Χηνῶς πόλεως λακωνικῆς) καὶ Χεῖλων
 ὁ Λακεδαιμόνιος.

² Ποίησις ἱαμβῶν μάλιστα ὁμοῦ καὶ ἐλεγείων εὐρίσκεται συχνὰ παρὰ τῶ
 αὐτῷ προσώπῳ. Καὶ ὅσκις μὲν ὁ ποιητὴς κινήθῃ σφοδρῶς ὑπὸ χαρᾶς ἢ λύ-

Ἐρχεται ἔπειτα *Θέογνις* ὁ Μεγαρεύς (540) ἐκ γένους ἐπιφανοῦς. Καὶ αὐτὸς ὡς καὶ πολλοὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν Μεγαρέων ἀπώλεσε τὴν περιουσίαν ὅτε μετὰ τὴν κατὰ λυσιν τοῦ τυράννου Θεαγένους εἶχε γίνῃ ἐν Μεγάρῳ γῆς ἀναδασμός. Ὁθεν καταλιπὼν τὴν πατρίδα κατέφυγεν εἰς τὰ ὁμίονα πρὸς αὐτὴν Μέγαρχα τῆς Σικελίας, ὁπότεν φαίνεται ὅτι κατῆλθε πάλιν εἰς τὰ ἴδια μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους. Αἱ ἐλεγείαι τοῦ, παραινετικά πρὸς νέον τινὰ Κύρνον κατὰ τὸ πλεῖστον, εἶναι ἀριστοκρατικώταται καὶ πλήρεις πάθους κατὰ τῶν δειλῶν καὶ κακῶν, ὡς ἀποκαλεῖ τοὺς δημοκρατικοὺς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς εὐσθλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἀριστοκρατικοὺς Δωριεῖς. Ὁ Θεόγνις ἦν καὶ Δωριεὺς ἔγραψεν εἰς τὴν ἰωνικὴν διάλεκτον, διότι αὕτη ἦτο ἡ παραδεδογμένη διάλεκτος τῆς ἐλεγείας, ἐτιμᾶτο δὲ σφόδρα διὰ τὰς γνώμας αὐτοῦ πρὸς τοὺς παλαιοὺς, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς συχνῆς παρρησίας γνῶμικῶν¹ αὐτοῦ στίχων εἰς διάφορα συγγράμματα (οἷον παρὰ Ξενοφῶντι κλ.) Ἐκ τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ ἐσώθησαν 1400 στίχοι, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὰ νῦν σωζόμενα λείψανα εἶναι ὑπὸ μεταγενεστέρων γενομένη συλλογῇ καὶ συναρμολογῇ τῶν διασωθέντων γνησίων ἀποσπασμάτων.

Ἐπίσημος μεταξὺ τῶν ἐλεγειοποιῶν ἦτο καὶ ὁ σύγχρονος τοῦ Θεόγνιδος *Φωκυλίδης* ὁ Μιλήσιος, τοῦ ὁποῦ πᾶσαι αἱ ἐλεγείαι ἀπωλέσθησαν καὶ μόνον βραχύτατα ἀποσπάσματα διεσώθησαν ἀρχόμενα συνήθως ὅπως οἱ χρησμοὶ διὰ τῶν λέξεων «καὶ τότε Φωκυλίδεω». Παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὰ τοῦ Φωκυλίδου ἐρραψφδοῦντο ὅπως καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, ἐτι δὲ τὰ τοῦ Ἀρχιλόχου καὶ τοῦ Μιμνέρμου. Οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὸν ποιητὴν τὰ ἐκ διακοσίων τριῶντα ἐξαμέτρων συγκείμενα ἠθικὰ ψευδοφωκυλίδεια ἔπη, ἅτινα εἶναι στιχορρογήματα διδασκτικῶν μερῶν τῆς Πηλειαῖς Διαθήκης ποιηθέντα ὑπὸ τινος Ἰουδαίου κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Πτολεμαῖον τὸν Φιλομήτορα (180 π. Χ.) χρόνους.

Ὅπως δὲ Σόλων, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ἐπὶ τὰ σοφῶν (ὁ Πιττακός, ὁ

πῃς ποιεῖ ἐλεγείας, ὅσας δὲ θέλει νὰ ἐπικρίνῃ ἢ νὰ σκώψῃ τὰς μαυρίας καὶ ἀτοπίας τῶν ἀνθρώπων, ἀρπάζει τοῦ ἱάμβου τὰ ὅπλα (Μύλλερος).

¹ Γνωμικὴ συνήθως καλεῖται ἡ ἐλεγεία τοῦ Σόλωνος, τοῦ Θεόγνιδος καὶ τοῦ Ξενοφάνους.

Βίαις, ὁ Χεῖλων) κατελέγοντο εἰς τοὺς ἐλεγειογράφους, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ὁ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος (σελ. 72), ἔγραψε δὲ ποιήματα ὁ Ξενοφάνης ἐπικά, ἱαμβικά, ἐλεγεϊκά.

"Ἄλλοι ἐλεγειοποιοὶ ἀναφέρονται οἱ ἐξῆς: Ἴων ὁ Χῖος, Εὐῆνος ὁ Πάριος, μάλιστα δὲ ὁ Κριτίας ὁ ἐκ τῶν τριάκοντα τυράννων.

Πρὶν ἢ δὲ μεταβῶμεν εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινούς καὶ τοὺς μεταγενεστέρους ἐλεγειοποιοὺς λέγομέν τινα ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἐπιγράμματος, τὸ ὅποιον συνέχεται πρὸς τὴν ἐλεγείαν.

Τὸ ἐπίγραμμα ἦτο κατ' ἀρχὰς ἐπιγραφὴ κεχαραγμένη ἢ ἐπὶ τάφου ἢ ἐπὶ ἀναθήματος ἢ ἐπὶ ἄλλου οἰουμένηποτε πράγματος, δεομένου τινὸς ἐρμηνείας, ὕστερον δὲ ὠνομάσθησαν κατ' ἀναλογίαν ἐπιγράμματα καὶ ἐποιήθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον, τὸ ἐλεγεϊακόν, καὶ ἐκείνοι οἱ στοχασμοί, οἵτινες ἐξ αὐτομάτου κατέβαινον εἰς τὸν νοῦν τοῦ ποιητοῦ, καθ' ἣν ὥραν ἐθεώρει οἰουμένηποτε ἀντικείμενον, καὶ τοὺς ὁποίους ἡδύνατο καὶ νῦν ἐπιγράψῃ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου. Ὅθεν ποικιλώταται ἦσαν αἱ ὑποθέσεις καὶ τοῦ μικροῦ τούτου τῆς ποιήσεως εἶδους. Εὐθὺς δὲ ὡς ἐφάνη ἡ ἐλεγεία ἐποιήθησαν καὶ ἐπιγράμματα, διότι ἡ Ἀνθολογία περιλαμβάνει καὶ τινα παλκιὰ ἐπιγράμματα ἐπισημοτάτων ποιητῶν (Ἀρχιλόχου, Σαπφούς, Ἀνακρέοντος).

Ὁ κυριώτατος ἐπιγραμματοποιὸς εἶναι ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος, ὁλίγον προγενέστερος τοῦ Πινδαροῦ καὶ τοῦ Αἰσχύλου. Ὁ Σιμωνίδης ἦτο καὶ μελοποιὸς περίφημος καὶ ἐν τῇ ἐλεγείᾳ δὲ ἐνίκησεν ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις τὸν Αἰσχύλον, ὅτε παρήγγειλαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς ἐπισημοτάτους ποιητὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὴν ποιήσιν ἐλεγείας ὑπὲρ τῶν ἐν Μαραθῶν πεσόντων. Οἱ δὲ τότε καιροὶ θαυμασιῶς ἐδοθήσαν τὸν Σιμωνίδην καὶ εἰς τῶν ἐπιγραμμάτων τὴν ποιήσιν. Διότι ἐξόχως τιμώμενος ὡς ποιητὴς καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, παρηγγέλθη ὑπὸ τῶν πόλεων, αἵτινες συνεπολέμησαν τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον νῦν κοσμήσῃ δι' ἐπιγραμμάτων τοὺς τάφους τῶν πεσόντων. Ἐκ πάντων τῶν λαμπρῶν ἐπιγραμμάτων, ἥτις ἐποίησε κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην, τὸ περιφημότερον καὶ τελειότερον εἶναι τὸ πρὸς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων Σπαρτιατῶν.

Ἵ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῇδε
κεῖμεθα, τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου
(ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛ.)

καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους ἀναφέρονται ἐπιγράμματα, ἀποδίδονται δὲ τινὰ καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη. Πάντων ὅμως ἀμφιβάλλεται ἡ γνησιότης. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ Βυζαντινοὶ πολὺ ησχολήθησαν περὶ τὸ γράφειν ἐπιγράμματα (ιδ. σελ. 35).

β'. οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἐλεγειοποιοί.

Ἡ ἐλεγεία τῶν Ἀλεξανδρινῶν κατὰ τύπους μόνον ὁμοιάζει πρὸς τὴν παλαιὰν ἐλεγείαν τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Θεόγνιδος. Διότι δὲν ἦτο πλέον, ὅπως ἄλλοτε, αὐτὴ ἡ φωνὴ τῆς πόλεως, δὲν ἀπερρεεῖν ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἦτο ἀπλῶς καὶ μόνον μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ ἐκλείψιν καὶ ἐξαφάνισιν τοῦ δημοσίου βίου ἀπήχησις τῶν συναίσθημάτων τοῦ ποιητοῦ καὶ μάλιστα ποιητοῦ λογίου ἀποκεχωρισμένου ἀπὸ τοῦ ἔθνους καὶ μὴ ἀποτεινομένου πρὸς τὸ ἔθνος ἀλλὰ πρὸς ὀλίγους. Ἡ δὲ πολλὴ χρῆσις μυθολογικῶν εἰκόνων, γεωγραφικῶν εἰδήσεων, ἀστρονομικῶν καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν γνώσεων ἀντικαθίστα πολλὰς τὴν ἀληθῆ ποιητικὴν ἔμπνευσιν καὶ παρείχετο εὐκόλως οἷον εἰκονικὸν πέπλον, ὅφ' ὃν ἐνίοτε ἡρέσκειτο νὰ καλύπτῃ τὰς ἐννοίας τοῦ ὁ ποιητῆς.

Τῶν ἐλεγειογράφων τούτων δὲν ἔχομεν τὰ πρωτότυπα, γινώσκομεν ὅμως τὰ ποιήματα αὐτῶν ἐκ τῶν βωμκίκων ἀπομνημονεύματων. τοῦ Κκ-τούλλου μάλιστα καὶ τοῦ Προπερτίου.

Ὁ πρῶτος πάντων τῶν Ἀλεξανδρινῶν ἐλεγειακῶν ποιητῶν ἦτο ὁ ἤδη μνημονευθεὶς *Καλλίμαχος* ὁ Κυρηναῖος. Ἐκ τῶν ἐλεγειῶν αὐτοῦ ἀσήμεντα μόνον ἀποσπασματα ἔχομεν. Ὁ Προπερτίος καὶ ὁ Ὀβιδίος ἀπεμνημόνευσαν τὸν *Καλλίμαχον*, ὁ δὲ Κκτούλλος μετέφρασε λατινιστὶ τὸ περίφημον αὐτοῦ *Εἰς τὴν κόμην τῆς Βερεινίκης πόλιν*, τοῦ ὁποῦ ἀπωλέσθη τὸ ἐλληνικὸν πρωτότυπον. Ἐποίησε δὲ καὶ Ὑμνοὺς τοῦ ἐπικού εἶδους ὁ *Καλλίμαχος*, ἐξ ὧν σώζονται ἔξ. Ἐγράψε δὲ καὶ διδακτικὸν ποίημα *Αἴτια* εἰς τέσσαρα βιβλία μὴ σωζόμενον, καὶ ἐπικὸν *Ἐκάλην* καὶ λαιδορτικὸν εἰς Ἀπολλώνιον ἐπιγραφόμενον *Ἴβιν*, ὅπερ ἀπεμνημόνευσε ὁ Ὀβιδίος. Ἀποδίδονται δὲ εἰς αὐτὸν καὶ περὶ τὰ ἐξήκοντα σωζόμενα ἐπιγράμματα.

Μετὰ τοῦ *Καλλίμαχου* ἔζη ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ *Φιλητῆς* ὁ Κῆρος (διδάσκαλος τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, τοῦ Θεοκρίτου καὶ τοῦ Ζηνοδότου) περίφημος ποιητῆς ἐλεγειῶν καὶ ἐπιγράμ-

μάτων. Ἄλλοι ἐλεγειογράφοι εἶναι ὁ Ἑρμιοιάναξ ὁ Κολοφώνιος, ὁ Φανοκλῆς (τοῦ ὁποίου διέσωσε καλὸν ἐλεγειακὸν ἀπόσπασμα ὁ Στοβαῖος) καὶ ὁ Παρθένιος ὁ Φωκαεὺς, δι' οὗ μετεβιβάσθη εἰς τὴν Ῥώμην ἡ ἐλεγεία, διότι συλληφθεὶς οὗτος αἰχμαλώτης κατὰ τὸν Μιθριδικὸν πόλεμον καὶ ἀχθεὶς εἰς τὴν Ῥώμην ἐδίδασκεν ἐκεῖ καὶ ἔγινε φίλος τοῦ ποιητοῦ Κορνηλίου Γάλλου, δι' ὃν καὶ συνέταξε τὸ *Περὶ ἐρωτικῶν παθημάτων* πονημάτων, ὥς δ' ὑπῆρξε καὶ διδάσκαλος τοῦ Βιργιλίου. Πολὺ ἐφημίζοντο αἱ ἐλεγεῖαι καὶ τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Παρθενίου.

2. Περὶ ἱαμβικῆς ποιήσεως.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἐλεγείαν ἐγεννήθησαν καὶ οἱ ἱαμβοί, ἐπίσης δὲ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ. Ἰδιάζει δὲ μάλιστα εἰς τοὺς Ἴωνας ἡ ἱαμβικὴ ποίησις, διότι ἐν ᾧ τὸ ἔπος καὶ τὴν ἐλεγείαν, ἅτινα εἶναι ἰωνικῆς καὶ αὐτὰ ἀρχῆς ποιητικῆς εἶδη, παρέλαβον καὶ τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ φύλα καὶ πῶς μετερρύθμισαν κατὰ τὴν ἰδιοφυίαν αὐτοῦ ἕκαστον, οἱ ἱαμβοὶ παρέμειναν ὡς κυρίως ἰωνικὸν εἶδος, διότι ἡ ποίησις αὕτη φύσει πικρὰ οὖσα καὶ στωπτικὴ δὲν ἠδύνετο ἀλλαχοῦ νὰ γεωργηθῇ καὶ νὰ ἀναπτυχθῇ ἢ μετὰ τῶν ἐλευθεριζόντων καὶ δημοκρατικῶν Ἰόνων. Ἴνα δὲ ἐκχύνωσι τὴν χολὴν των ἢ ἐξῆκοντίζωσι τὸ σκῶμμα των οἱ Ἴωνες ἐχρειάσθησαν καὶ μέτρον ἴδιον, τὸ δὲ μέτρον τοῦτο ἦτο τὸ ἱαμβικὸν τρίμετρον ἥτοι τὸ ἱαμβεῖον (ἐκ τοῦ ἰάπτειν). Κατὰ τὸν Πλούταρχον ὁ Ἀρχίλοχος προσεξέυρε τὴν τῶν τριμέτρων ὁυθμοποιάν, ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Ἀρχίλοχος εἰσήγαγε πρῶτος εἰς τὴν τεχνικὴν ποίησιν τὸ τρίμετρον παραλαβὼν αὐτὸ ἐκ τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἐν ᾗ ἦτο ἐν χρήσει ὅπως καὶ τὸ τετράμετρον, μάλιστα ἐν ταῖς ἐορταῖς τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Διονύσου. Φαίνεται δ' ὅτι τὸ τρίμετρον ἐμελωδεῖτο κατ' ἀρχαίαν, πρῶτος δὲ ὁ Ἀρχίλοχος εἰσήγαγε τὴν παρακαταλογὴν τῶν ἱαμβείων, ἥτοι τὴν ἐκλωδικὴν αὐτῶν ἀπαγγελίαν¹.

Ὁ πρῶτος τῶν ἱαμβογράφων εἶναι Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος, σύγχρονος τοῦ Καλλίνου καὶ τοῦ Τυρταίου, ὃν οἱ παλαιοὶ ἐτίμων ὡς δευτέρου μετὰ τὸν Ὀμηρον ποιητὴν. Εἶχε δὲ μετὰσχρη ἀποικίας ἐκπεμφθείσης ἐκ

¹ Εἰς ἀπαγγελίαν τῶν ἱαμβῶν εἶχον οἱ παλαιοὶ ἰδιαιτέρον μουσικὸν ὄργανον, ἑγχόρδον καὶ τρίγωνον τὸ σχῆμα, τὴν ἱαμβύκην.

Πέρου εἰς Θάσον, ἄλλ' ἐπικλήθη μετ' οὐ πολὺ εἰς τὰ ἰδία. Διήλθε δὲ βίον ταραχώδη ἄλλοτε ἄλλουχοῦ δικατρίβου καὶ θεραπεύων καὶ τὸν Ἄρην καὶ τὰς Μούσας. Λέγεται ὅτι ἐφρονεύθη ἐν τινι πρὸς τοὺς Ναξίους μάχη ὑπὸ Ναξίου ἀνδρός. Περὶ ἐκτουτοῦ λέγει ὁ Ἀρχίλοχος ὅτι κατὰ τινὰ πρὸς τοὺς Σαΐους τῆς Θάσου πολέμου κατέλιπε τὴν ἀσπίδα οὐκ ἐθέλων, παρηγορεῖται δὲ λέγων ὅτι θὰ ἀποκτήσῃ ἄλλην οὐ κακίαν. Καὶ ὁ μὲν Ῥωμαῖος ποιητὴς Ὀράτιος κατὰ τοῦτο τὸν ἀπεριμήθη, ἢ τοῦλάχιστον λέγει ὅτι τὸν ἀπεριμήθη, ἄλλ' οἱ Σπαρτιάται ὅμως, κατὰ τινὰ παλαιὰν παράδοσιν, τὸν εἶχον διὰ τὴν προῆξιν τοῦ ταύτην ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς πόλεως. Ἀναφέρεται ἀκόμη καὶ τὸ ἐξῆς εἰς τὸν Ἀρχίλοχον. «Ὅτι δηλαδὴ ἐμμανῶς ἡγάπα τὴν ὠραίαν Νεοβούλην θυγατέρα τοῦ Λυκάμβου, ἐπειδὴ δ' ὁ πατήρ ἡθέτησε τὴν ὑπόσχασίν του καὶ δὲν ἔδιδεν εἰς αὐτὸν τὴν θυγατέρα εἰς γάμον, ἔστρεψε κατὰ τοῦ Λυκάμβου τοὺς λυσσῶντας ἰάμβους τοῦ καὶ εἰς τοιαύτην ἀπόγνωσιν ἔκαμε τὸν Λυκάμβην νὰ περιέλθῃ, ὥστε ἀπηγγονίσθῃ μετὰ τῶν θυγατέρων του ἵνα οὕτως ἀποφύγῃ τοὺς ὀνειδισμοὺς καὶ τὸ αἶσχος. Ἦτο δὲ καθ' ὅλου ἐκδικητικὸς καὶ λοιδορητικὸς ὁ Ἀρχίλοχος, ἡ δὲ ἐλευθεροστομία αὐτοῦ ἐφθάνεν εἰς τὸ ἔπακρον. Μετεχειρίσθη τὴν ἰωνικὴν διάλεκτον εἰς τὰ ποιήματά του, ἅτινα πάντα, ἐλεγειακὰ, ἱαμβικὰ (τρίμετρα καὶ τετράμετρα), ἐπῳδαί, ὕμνοι ἀπωλέσθησαν πλὴν ὀλίγων ἀποσπασμάτων ἐξ ἐκάστου εἶδους. Καὶ ἄλλα δὲ μέτρα ἀκόμη μετεχειρίσθη ὁ Ἀρχίλοχος ἐν ποιήμασιν, ὧν δὲν διεσώθησαν ἀποσπάσματα, καὶ μάλιστα τὰς λεγομένας *δοχιλοχείους* *δακτυλικὰς* *στροφάς*, αἵτινες ὑπ' αὐτοῦ ἐξευρεθεῖσαι εἰς οὐδὲν ἐλληνικὸν ποίημα διεσώθησαν, ἄλλ' εἰς ἀπομιμήσεις Ῥωμαίων ποιητῶν καὶ μάλιστα τοῦ Ὀρατίου.

«Τὰ μέτρα ταῦτα, λέγει ὁ Ὀδορφείδης Μύλλερως, εἶναι τῆς ἐλληνικῆς εὐτεχνίας βυθμικὰ δημιουργήματα τόσον καλὰ καὶ τέλει εἰς τὸ εἶδος τῶν, ὅσον εἶναι ὁ Περθενῶν ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν τῇ γλυπτικῇ.»

Μετὰ τὸν Ἀρχίλοχον ἀναφέρεται Ἰππῶνας ὁ Ἐφέσιος κατὰ ἓνα περίπτῳ αἰῶνα μεταγενέστερος τοῦ Σιμωνίδου, ἀνὴρ ἀσχημὸς καὶ μικρόσωμος, εἰς ἄκρον δὲ *πικρός*. Ὁ Ἰππῶνας εἶχεν ἐκδιωχθῆ ἐκ τῆς πατρίδος καὶ καταφύγῃ εἰς τὰς Κλαζομενάς. Καὶ περὶ αὐτοῦ λέγεται ὅμοιον τι πρὸς τὸ τοῦ Ἀρχιλόχου ὅτι δύο Χίους ἀγχαλματοποιούς, τὸν

Βούπαλον καὶ τὸν Ἀθηνιν, οἵτινες εἶχον γλύψῃ γελοῖαν αὐτοῦ εἰκόνα ἠνάγκασε διὰ τῶν πικρῶν τοῦ ποιημάτων νὰ ἀπαγγωνισθῶσι. Μετεχειρίσθη δὲ καὶ ἄλλα μὲν μέτρα, ἀλλὰ μάλιστα καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν χωλίσμβον ἢ σκάζοντα οἶονεἰ εἰκόνα ἐκυτοῦ. Τὸ χωλικμβικὸν μέτρον εἶναι αὐτὸ τὸ ἱαμβικὸν τρίμετρον ἔχον τὸν ἕκτον πόδα μεταβεβλημένον εἰς τροχαῖον.

Τρίτον μεταξὺ τῶν ἱαμβογράφων καταλέγομεν τὸν Σιμωνίδην τὸν Ἀμοργῖνον (ἄλλον παρὰ τὸν Κεῖον), ὅστις ἦτο σύγχρονος περίπου τοῦ Ἀρχιλόχου. Σώζονται ἐκ τῶν ποιημάτων του ἐκατὸν δέκα ὁκτώ στίχοι ἐκ τῶν ἱαμβῶν αὐτοῦ κατὰ τῶν γυναικῶν.

3. Περὶ μελικῆς ποιήσεως.

Τὸ ἔπος, ἡ ἐλεγεία καὶ οἱ ἱαμβοί, τὰ ἰωνικὰ εἶδη, εἶχον μὲν φθάσει εἰς πᾶσαν ἐφικτὴν τελειότητα, ἀλλ' ὅμως ἡ ποίησις δὲν εἶχεν ἀκόμῃ κατορθώσῃ νὰ ἀποδίδῃ πλήρη καὶ τέλεια πάντα τοῦ ἀνθρώπου τὰ συναισθημάτα. Ἡ ψυχὴ δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ρυθμοῦ τινος καὶ ἁρμονίας, ταύτην δὲ τὴν ἀνάγκην ἀδυνατεῖ νὰ πληρώσῃ μόνῃ ἡ ποίησις ἄνευ ἐντέχνου μουσικῆς. Ἐπειτα ἔπρεπε νὰ μεταποιηθῇ εἰς τέχνην καὶ ἡ ἀόριστος ἐκείνη αἴσθησις, ἡ ὁποία παρ' ἡμῖν ἀσυνειδήτως συνδέει τὰς κινήσεις τοῦ σώματος πρὸς τὰς κινήσεις τῆς ψυχῆς καὶ ἀκουσίως ἐξωτερικεύει τὰ ψυχικὰ συναισθημάτα διὰ τῶν σωματικῶν κινήματων. Ἐμμελλε δηλονότι ἡ Ἑλλὰς νὰ δημιουργήσῃ ἀκόμῃ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ὄρχησιν. ταῦτα δὲ νὰ συνάψῃ ἔπειτα πρὸς τὸν ποιητικὸν στίχον ἵνα ἀποτελεσθῇ ἐν ἑναρμόνιον ὅλον. Ἡ τοιαύτη δὲ εὐτυχὴς σύνθεσις κατορθώθη ἐν τῇ χορικῇ ποιήσει, ἥτις εἶναι ἡ τελειοτάτη φάσις τῆς μελικῆς ἥτοι τῆς κυρίως λυρικῆς, τὸ δὲ κατόρθωμα εἶναι τῶν Δωριέων.

Δικαιεῖται δὲ ἡ τοιαύτη λυρική, καθ' ἣν παρὰ τοῖς διαφόροις ἑλληνικοῖς φύλοις ἔλαβεν ἀνάπτυξιν, εἰς τρεῖς διαφόρα εἶδη, περὶ ἐκάστου τῶν ὁποίων θὰ προχμαυτωθῶμεν χωριστά. Τὰ τρεῖς δὲ ταῦτα εἶδη εἶναι· α' ἡ δωρικὴ λυρική, β' ἡ αἰολικὴ λυρική καὶ γ' ἡ καθολικὴ λυρική¹.

¹ Τὰ κύρια καὶ διακριτικὰ εἶδη τῆς μελικῆς εἶναι· μάλιστα δύο (ιδ. σελ. 13), διότι ἡ καθολικὴ λυρική ἀνάγεται κυρίως εἰς τὰ δύο πρῶτα.

α' Ἡ δωρικὴ (ἢ χορικὴ) λυρικὴ.

Τὸ πρῶτον ὁπωσὺν βέβαιον ὄνομα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς εἶναι τὸ τοῦ *Τερπάνδρου* τοῦ *Λεσβίου*. Ὁ *Τερπάνδρος* σύγχρονος ὢν τοῦ *Ἀρχιλόχου* ἀπεδείχθη ὁ δημιουργὸς τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς, διότι συναγαγὼν τὰς διεσπαρμένους μελωδίας, ἔσαι ἐποίησαν εἰς διαφόρους χώρας τῆς Ἀσίας καὶ Ἑλλάδος αὐτομάτως καὶ ἐκ φυσικῆς ὁρμῆς, ἐρρυθμίσεν αὐτάς κατὰ τεχνικούς κανόνας καὶ ἐδημιούργησε σύστημα ἐναρμόνιον, ὅπερ ἡ ἐλληνικὴ μουσικὴ διεφύλαξεν εἰς τὸ ἑξῆς πάντοτε, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἀνεπτύχθη εἰς βαθμὸν ὑπερέντεχνον. Τὸ γένος δὲ εἰς ὃ ἀνήκειν ὁ *Τερπάνδρος*, ἤσκει τὴν μουσικὴν τέχνην κατὰ διαδοχὴν, κατὰ τὴν ἐλληνικὴν συνήθειαν, καὶ ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς παλαιούς *Πίερας* τῆς *Βοιωτίας*.

Ὁ *Τερπάνδρος* ἔγινε μάλιστα περίφημος, ὥτε κατὰ πρῶτον ἐφάνη εἰς τὴν *Πελοπόννησον*, ἥτις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὑπερῆγε πάσης τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ἀναφέρεται δὲ ὡς νικητὴς εἰς διαφόρους ἀγῶνας καὶ πανηγύρεις. Κατὰ τὸ ἔτος 645 π. Χ. εἰσήγαγεν εἰς τὴν *Δακεδαίμονα* τοὺς κιθαριδικούς αὐτοῦ νόμους καὶ ἐφημίσθη ὡς νομοθέτης ἐν τῇ μουσικῇ, ἀντὶ δὲ τοῦ *τετραχόρδου*, ὅπερ ἦτο τότε ἐν χρήσει ἐφεῦρεν αὐτὸς τὴν *ἐπιτάχορδον κιθάραν* καὶ ὁ ἴδιος μακρυνεῖ τὴν μεταρρυθμίσιν ταύτην διὰ τῶν ἑξῆς:

Ἡμεῖς τοι *τετράγηρον* ἀποστέρξαντες αἰοιδῶν
ἐπιτόνῳ φόρμιγγι νέους κελαδῆσομεν ὕμνους.

Ὁ δεῦτερος δὲ τῆς μουσικῆς ὁργανωτὴς εἶναι *Θαλήτας* ὁ *Κρής*, ὅστις ἐξευρὼν τὸ ὑπόρχημα προσῆψεν εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν μουσικὴν καὶ νέον στοιχεῖον, τὴν *δορ χορὸν* (ιδ. σελ. 40). Ὅπως ὁ *Τερπάνδρος* πλὴν τῶν νόμων ἐποίησε καὶ σκόλια, οὕτω καὶ ὁ *Θαλήτας* πλὴν τῶν ὑπορχημάτων ἐποίησε *παιῖνας*¹.

Καὶ με ὅλας δὲ τὰς μουσικὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ *Τερπάνδρου* καὶ τοῦ *Θαλήτα*, *λυρικὴ ποίησις* δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη, τὰ δὲ ποιήματα τὰ

¹ Τὰ διαφωρετὰς λυρικῆς ποιήσεως εἶδη εἶναι οἱ *παιῖνες*, οἱ *νόμοι*, τὰ *υπορχήματα*, οἱ *ὕμνοι* καὶ τὰ *προσόδια*, τὰ *δαφνηφορικά* καὶ τὰ *παρθένια*, οἱ *κῶμοι*, τὰ *ἐγκώμια* (*ἐπινίκια*, *παροίνια*), τὰ *ἐπιθαλάμια* ἢ *ὕμναι* οἱ *θρήνοι* καὶ τὰ *ἐπικήδεια*.

ἡδόμενα καὶ μετ' ὀρχήσεως ἀκόμῃ, ἦσαν πεποιημένα κατὰ οἶχον, ὅχι κατὰ σύστημα, κατὰ στροφὴν. Τῆς στροφῆς λοιπὸν εὐρέτης λέγεται ὁ ἐκ Σχόδεων τῆς Λυδίας Ἀλκμάν (δωρικὸς τύπος τοῦ ὀνομαστος Ἀλκμάων ἢ Ἀλκμέων), ὁ πρῶτος τοῦ κανόνος τῶν λυρικῶν (660 π. Χ.).

Ἐξῆσεν ὁ Ἀλκμάν ἐν Σπάρτῃ, πιθανῶς δούλος ὢν τῷ κατ' ἀρχάς καὶ ὕστερον ἐλευθερωθεῖς. Ἐποίησεν ὕμνους, παιᾶνας, παρθένια καὶ ἐρωτικά ποιήματα μὲ πολλὴν περὶ τὴν στιχουργίαν ποικιλίαν. Εἰς τὴν τραχεῖαν δωρικὴν διάλεκτον ἐγκατέμιξεν ὁ Ἀλκμάν μαλακωτέρους τύπους ἰωνικοῦ καὶ αἰολικοῦ. Ὅπως ὁ Τυρταῖος ὑπῆρξεν ὁ ψάλτης τοῦ ἐν Σπάρτῃ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ βίου, οὕτως ὁ Ἀλκμάν ὑπῆρξεν ὁ ψάλτης τοῦ βίου τοῦ ἰδιωτικοῦ.

Εἰς τὴν στροφὴν καὶ ἀντιστροφὴν προσέθηκε τὴν ἐπωδὸν ὁ ἐκ τῆς ἐν Σικελίᾳ Ἰμέρας Στῆσίχορος, ὅστις ἐσπούδασε νὰ περιβάλῃ διὰ μορφῆς λυρικῆς ἐπικὰς ὑποθέσεις. Ὀνομάζετο πρότερον Τισίας, μετωνομάσθη δ' ἔπειτα Στῆσίχορος διότι ἐξευρών, ὡς εἶπομεν, τὴν ἐπωδὸν «πρῶτος χορὸν ἔστησεν». Οὕτως ἀπετελέσθησαν πλήρη τὰ μέρη τοῦ λυρικοῦ ποιήματος τὰ ἀναγκαιοῦντα εἰς τὴν χορικὴν ποίησιν.

β' Ἡ αἰολικὴ λυρική.

Ἐν ᾧ ἡ λυρική ποίησις ἀνεπτύσσεται μετὰ τῶν Δωριέων ὅπως ἀνωτέρω ἐδείξαμεν, καὶ ἐλάμβανε τὸν χορικὸν ἐκείνον τύπον, ὅστις ἀποτελεῖ τὸν κύριον αὐτῆς χαρακτῆρα, ἡ αἰολικὴ φυλὴ ἠκολούθησεν ἰδίαν ὁδὸν καὶ κατήντησεν εἰς τὸ νὰ δημιουργήσῃ ἑτεροειδῆ λυρικὸν τύπον, ὅστις ὀχυρασίως ἐξέφραζε τὴν ζωὴν, ἐμπαθῆ καὶ φιλήδονον φύσιν τῶν Αἰολέων. Ὁ Αἰολεὺς ποιητὴς ἐλάμβανε τὴν γλῶσσαν, ἥτις κοινῶς ὠμιλεῖτο, ὅπως βλέπομεν αὐτὴν καὶ τῶρα εἰς τὰς αἰολικὰς ἐπιγραφάς, αἵτινες διασώζουσι γνήσιον τὸ ἐγγώριον ἰδίωμα. Ὁ Δωριεὺς τοῦναντίον δημιουργεῖ λογίαν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν κατὰ τὸ πλεῖστον παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἔπους, ἀλλὰ δίδει ζωὴν εἰς τὴν γλῶσσαν ἐκείνην καὶ τὴν ἀνυψοῖ μέλιστα διὰ μετρίως ἐγκαταμίξεως δωρικῶν τύπων. Καὶ ἡ μὲν δωρικὴ λυρική ὡς μέλλουσα νὰ ᾄδῃται ὑπὸ χοροῦ καὶ ἔχουσα στροφὴν, ἀντιστροφὴν καὶ ἐπωδὸν, εἶναι μεγαλοπρεπῆς καὶ ποικίλη κατὰ τοὺς ῥυθμούς, ὥστε ἀποτελεῖ ἐν ὀργανικὸν σῶμα ἁρμονικὸν καὶ πολυποικίλον. Τοῦ δὲ χοροῦ τὰ κινήματα εἶναι ἀναγκαστικὰ διὰ νὰ παραστήσωσι καὶ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τὸν ποιητικόν

ἐκαῖνον λαβύρινθον, ὅπουθεν μόνον τὸ οὖς θὰ ἐκινδύνευε νὰ μὴ εὕρισκῃ διέξοδον. Ἡ δὲ αἰολικὴ ποίησις περιορίσθη εἰς στενωτέρον κύκλον. Ἡ στροφή αὐτῆς εἶναι μετριωτέρη, ἐξ ὀλίγων μόνον στίχων συγκειμένη καὶ κανονικῶς ὁμοίων, μεθ' οὗς ἔρχεται στίχος βραχυτέρος χρησιμεύων ὡς κατακλείς, καὶ ὁ στροφικὸς οὗτος τύπος ἐπαναλαμβάνεται ἀμετάβλητος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ποιήματος. Αἱ διαφοραὶ δὲ αὐτῆς τῆς γλώσσης καὶ τοῦ στροφικοῦ τύπου ὑποδηλοῦσι διαφορὰν καὶ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν θεμάτων. Καὶ ἡ μὲν δωρικὴ λυρική, χορική οὖσα, δὲν ἠδύνετο φυσικῶς τῷ λόγῳ νὰ χρησιμεύσῃ παρὰ εἰς ἑκφυγὰς συναισθημάτων ὅχι ἐνὸς προσώπου, ἀλλὰ κοινότητος ὅλης. Ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις, μεγάλα συμβάντα ἐπιφανῶν τῆς Ἑλλάδος οἰκῶν, οἷον νίκη εἰς τοὺς ἀγῶνας ἢ γάμου τελετή, ἦσαν αἱ κυριώταται περιστάσεις, καθ' ἃς εὕρισκε τύπον εἰς τὸ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτῆς. Ἡ αἰολικὴ ὅμως ποίησις ὅτι διὰ τῆς φωνῆς τοῦ ποιητοῦ ἐξέφραζε, δὲν ἦτο τῆς πόλεως φωνή, ἀλλὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, συναισθημάτων ὅλως προσωπικῶν. Ὁ Αἰολεὺς ποιητὴς ἀποτελεῖ αὐτὸς οἰονεὶ τὸ κέντρον τῆς ποιήσεώς του, καὶ εἴτε ὡς ἄνθρωπος εἴτε ὡς πολίτης, ψάλλει μόνον τοὺς ἔρωτας ἢ τὰς ἑχθρας του. Αἱ χορδαὶ τῆς λύρας του εἶναι αὐταὶ τῆς καρδίας του αἱ ἴνες.

Ἡ αἰολικὴ λυρική ἐν Λέσβῳ. Ἡ νῆσος Λέσβος ἦτο ἀπὸ μικροῦ χρόνου τὸ κέντρον λαμπροῦ πολιτισμοῦ. Ἐκεῖ ἐλατρεύετο ἀνεκαθεν ὁ Ἀπόλλων, ὕστερον δὲ εἰσῆλθῃ εἰς τὴν Μήθυμναν καὶ τοῦ Διογύσου ἡ λατρεία, ἥτις παρέσχεον εἰς τὸν Ἀρίωνα τὰ στοιχεῖα τοῦ διθυράμβου. Οἱ Λέσβιοι, ἐκ τῶν Αἰολέων τῆς Βοιωτίας ἔλκοντες τὸ ἐκυτῶν γένος, ἠγάπων τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν καὶ πρὸς τὰ γράμματα καθ' ὅλου εἶχον πολλὴν εὐφυΐαν. Λέσβιοι ἦσαν ὁ Τέρπικλδρος, ὁ Ἀλκαῖος, ἡ Σαπφώ, ὁ Ἀρίων, ὁ Λέσχης, ὁ Θεόφραστος, ὁ Ἑλλάνικος.

Τὴν λυρικὴν ποίησιν τῆς Λέσβου ἐκπροσωποῦσι μάλιστα ὁ Ἀλκαῖος καὶ ἡ Σαπφώ. Καὶ ὁ μὲν Ἀλκαῖος (610 π. Χ.) ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐν τῇ πατρίδι του ἀριστοκρατικούς καὶ ἠγωνίσθη ἐπὶ πολὺ κατὰ τοῦ Πιπτακοῦ, εἰς οὗ τὰς χεῖρας καὶ περιῆλθεν ἐπὶ τέλους. Ἀλλ' ὁ Πιπτακὸς ἀγαθὸς ὢν καὶ φιλόανθρωπος ἀφῆκε τὸν ποιητὴν. Τὰ τοῦ βίου του καὶ μάλιστα τὰ περὶ τὴν τελευτὴν του εἶναι ἀβέβαια. Ἐποίησε σαισιωμικά (πολιτικά), συμποτικά καὶ ἐρωτικά ᾄσματα, ἔτι δὲ σκόλια καὶ ὕμνους. Ὁ Ἀλκαῖος ἐξεῖρε τὴν ἀλκαϊκὴν στροφήν, τὴν γνω-

στοτέραν εἰς ἡμᾶς ἐκ τῶν ᾠδῶν τοῦ Ὁρατίου. Ἡ δὲ Σαπφώ (κίολιστί Ψάπφω), ὀλίγον νεώτερά τοῦ Ἀλκαίου, ὑπῆρξεν ἡ ἀξιολογώτατη ποιήτρια τῆς ἀρχαιότητος, θαυμαστὸν χοῦμα, δεκάτη μοῦσα καὶ Λεσβία ἀηδῶν ὀνομαζομένη ὑπὸ τῶν παλαιῶν. Ἦτο τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν, ὅτε φυγοῦσα ἐκ τῆς πατρίδος τῆς Λέσβου ἐπορεύθη εἰς τὴν Σικελίαν, ἐνθα καὶ διέτριψεν ἐπὶ τινι χρόνῳ λαβοῦσα ἐκατὶ ἄνδρα πλούσιον τινι Ἀνδρίῳ, ἐξ οὗ ἔτεκε τὴν ὥραϊαν καὶ πολυαγάπητον ἐκείνην Κλαΐδα, περὶ ἧς λέγει ὅτι εἶχε πρὸς χρυσᾷ ἄνθῃ περμερῆ τὴν μορφὴν, καὶ ἀντὶ τῆς ὁποίας δὲν θὰ προετίμα «οὐδὲ Λυδίαν πάσαν».

Μετά τινι χρόνῳ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μυτιλήνην, ἐνθα ἐδίδασκε τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν εἰς σύλλογον παρθένων. Ὅπως πλαστή φαίνεται ἡ εἰδησις, καθ' ἣν πρεσβυτίς οὖσα μάτην ἠράσθη τοῦ ὥραϊου Φάωνος καὶ διὰ τοῦτο δῆθεν ἐπήδησεν ἀπὸ τοῦ Λευκάττα ἀκρωτηρίου εἰς τὴν ἠθάλασσαν. Ἐκ τῶν ποιημάτων τῆς ἔχομεν δύο μὲν ἐρωτικὰ πλήρη ἐν σαυφικῷ μέτρῳ, καὶ ἄλλων ἀποσπασμάτων. Ἐγραψε δὲ διαφόρων εἰδῶν λυρικὰ ποιήματα.

Φίλη καὶ σύγχρονος τῆς Σαπφῆς ἦτο ἡ Ἡρίννα, πιθανῶς Λεσβία, ἥτις ἔγραψεν ἔπος ἀπολεσθὲν ἐπιγραφόμενον Ἡλακίτῃ ἐκ τριακοσίων στίχων ἀπέθανε δὲ δεκαεννέα ἐτῶν¹.

Ἡ αἰολικὴ λυρικὴ ἐν Σάμῳ. Ἡ Σπάρτη, ἡ Σικελία καὶ ἡ Λέσβος, εἶναι, ὡς εἶδομεν, αἱ τρεῖς ἐστίαι τῆς λυρικῆς ποιήσεως. Εἰς ταύτας δὲν εἶναι ἀναξίαν νὰ συγκριταριθμηθῇ καὶ ἡ Σάμος, ἣν μάστιστα ἐλάμπρυνεν ὁ Πολυκράτης ὁ γνωστός αὐτῆς μεγαλοπρεπῆς καὶ πολυτελὲς τύραννος, ὅστις μεταξὺ ἄλλων καὶ τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς λογιῶτας τῆς ἐποχῆς του, ὅπως καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἡγεμόνες, ἡγάπα νὰ συνθροίζῃ εἰς τὴν αἰλὴν του. «Συνῆσαν δὲ τοῖς βασιλεῦσι ποιηταί, λέγει ὁ Παυσανίας, καὶ πρότερον ἔτι Πολυκράτει Σάμου τυραννοῦντι Ἀνακρέων περὶν, καὶ ἐς Συρκοῦσας πρὸς Ἰέρωνι Αἰσχύλος καὶ Σι-

¹ Ἐννέα διαφόρων τόπων καὶ χρόνων ἐλληνίδας ποιητρίδας ἰσαριθμούς πρὸς τὰς Μούσας ἀναγράφει ἐν καλῶν Ἀντιπάτρου τοῦ Θεσσαλονικέως ἐπίγραμμα (Ἀνθολ. 9, 26). Πρῆξιλλαν, Μαιρῶ, Ἀνύτην, Σαπφώ, Ἡρίνναν, Τελέσιλλαν, Κόρινναν, Νοσσίδα, Μύρτιν Ἀλλο δὲ ἀδέσποτον ἐπίγραμμα (Ἀνθολ. 9, 571) ἀναγράφει πάλιν τοὺς ἰσαριθμούς πρὸς τὰς Μούσας λυρικούς· Πίνδαρον, Σιμωνίδην, Στησίχορον, Ἴβικον, Ἀλκιμᾶνα, Βαχυλίδην, Ἀνακρέοντα, Ἀλκαῖον, Σαπφώ.

μωνίδης ἐστάλησαν, Διονυσίῳ δέ, ὃς ὕστερον ἐτυράννησεν ἐν Σικελίᾳ, Φιλοξένος πᾶρην, καὶ Ἀντιγόνῳ Μακεδόνων ἄρχοντι Ἀνταγόρῃς Ῥόδιος καὶ Σόλεως Ἀρατος.» Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἶχε πλησίον τοῦ ὁ Πολυκράτης δυο ποιητὰς γνωστοτάτους, τὸν Ἰβυκὸν καὶ τὸν Ἀνακρέοντα, οἵτινες εἶναι οὕτως εἰπεῖν οἱ κορυφαῖοι ποιηταὶ τῆς αὐτῆς τοῦ τυράννου.

Καὶ ὁ μὲν Ἰβυκος (530) ἦτο Ῥηγῖνος τὴν πατρίδα, μεσσηνιακῆς ἰσως καταγωγῆς. Γνωστὸν εἶναι τὸ φερόμενον διήγημα περὶ τοῦ θανάτου του, ὅπερ κατὰ τὸν Σουίδαν ἔχει ὡς ἑξῆς· «Συλληφθεὶς ὁ Ἰβυκος ὑπὸ ληστῶν ἐπ' ἐρημίας, ἔφη κἂν τὰς γεράνους, ἃς ἔτυχεν ὑπερίπτασθαι, ἐκδίκους γενέσθαι· καὶ αὐτὸς μὲν ἀνῆρέθη. Μετὰ δὲ ταῦτα τῶν ληστῶν εἰς ἐν τῇ πόλει θεασάμενος γεράνους ἔφη· Ἴδε, αἱ Ἰβύκου ἐκδικαί· ἀκούσας δὲ τινος καὶ ἐπεξεληθόντος τῷ εἰρημένῳ, τὸ τε γεγόνος ὁμολογήθη καὶ δίκας ἔδωκαν οἱ λησταί». Ὁ Ἰβυκος ἐρρύθμισε τὴν τέχνην αὐτοῦ κατὰ τὸν Στρησίχρον καὶ παρ' αὐτοῦ παρέλαβε τὰς πρώτας πρὸς τὴν ποίησιν ἀφορμὰς. Ἐποίησε πλὴν τῶν ἄλλων αὐτοῦ λυρικῶν ποιημάτων καὶ ἐρωτικὰ ἔσμηα, ἐπὶ δὲ ὅλα βιβλία ἀπετέλουν τὸ πᾶν τὰ ποιήματά του, ἅτινα φαίνεται ὅτι εἰς παλαιὰν ἤδη ἐποχὴν ἀπωλέσθησαν, καὶ νῦν σώζονται μόνον ὀλίγα συντρίμματα ἀνάξια λόγου.

Ὁ δὲ Ἀνακρέων ἦτο Τηϊὸς μὲν τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἔζη ἐν τῇ μεγάλῳπρεπεί αὐτῇ τοῦ Πολυκράτους, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ ὁποίου μετεκλήθη ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις λαμπρὰν ἐπίσης αὐτὴν των (π.Χ. 514). Ἐξ Ἀθηνῶν δὲ ἐπορεύθη ἔπειτα πρὸς τοὺς Ἀλευάδας τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἔθνα καὶ ἐν βασιεὶ γήρῳ ἐτελεύτησε μικρὸν πρὸ τῆς ἀποστασίας τῶν Ἰώνων (494). Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀνακρέοντος πλησιάζει πρὸς τὸν πεζὸν λόγον, τὰ μέτρα αὐτοῦ εἶναι ποικίλα καὶ ὁ ῥυθμὸς μελαγχρὺς καὶ ἄτονος, καθ' ἑλίου δὲ εἰπεῖν ἢ ποίησις αὐτοῦ ἀπεικονίζει τὴν τρυφήν καὶ τὴν μαλθακότητα. Ὁ Ἀνακρέων ἔσχεν ἀπείρους μέχοι τῶν ἐσχάτων χρόνων ἀπομιμητὰς (ιδ. σελ. 35), ὅθεν καὶ τὰ γνήσια ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων του εἶναι ὀλίγα καὶ ἀμφίβολα.

γ'. Ἡ καθολικὴ λυρική.

Ἡ λυρική ποίησις διὰ τῆς ἀναπτύξεως, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω εἵπομεν

ὅτι προσέλαβεν, εἶχε πλέον φθάσῃ εἰς τὸ ἀκρότατον τῆς τελειότητος σημεῖον. Καὶ τὰ θεματὰ, ἅτινα ἐπραγματεύετο, καὶ ὁ κύκλος οὕτως εἰπεῖν τῆς ἐνεργείας τῆς εἶχον θαυμασίως εὐρυνηθῇ, καθ' ὁμοίαν δ' ἀναλογίαν εἶχεν ὑπερτιμηθῇ καὶ ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ θέσις τοῦ ποιητοῦ. Ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἡ τέως περιορισμένη ἐντὸς τῶν τειχῶν μιᾶς πόλεως ἢ τῆς αὐτῆς ἐνὸς τυράννου, ἀποβάλλει εἰς τὸ ἐξῆς ὄργανον ὅλου τοῦ ἔθνους. Καὶ αὕτη δὲ ἡ γλῶσσα, ἣτις ἔως τὴν πρὶν περιεκλείετο ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῶν φυλετικῶν διαλέκτων, θὰ γίνῃ γενικὴ καὶ καθολικὴ, διότι ὁ ποιητὴς εἰ καὶ τῆρῶν πάντοτε ὡς βᾶσιν τὴν ὁμηρικὴν γλῶσσαν, δι' ἁρμοδίας ὅμως ἐκλογῆς θὰ προσλαμβάνῃ ἰωνισμούς, αἰολισμούς ἢ δωρισμούς κατὰ τὰς ποικίλας τῆς τέχνης του χρεῖας καὶ κατὰ τὰς διαφόρους τῆς φαντασίας του ἐμπνεύσεις. Οὕτω δὲ θὰ ἀποτελεσθῇ ἰδίᾳ τις λογία γλῶσσα ὑπεράνω τῶν κατὰ τόπους ἰδιωματῶν, ἱκανὴ νὰ ἐκφράζῃ πάσας τὰς ἐννοίας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅπερ εἶχε σχεδὸν φθάσῃ εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Οἱ δὲ δύο ποιηταί, οἵτινες μάλιστα ἐκπροσωποῦσι τὴν ταχύτην τῆς λυρικῆς ποιήσεως τᾶσιν εἶναι ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Πίνδαρος.

Καὶ ὁ μὲν Σιμωνίδης ἦτο Κεῖος ἐκ τῆς Ἰουλίδος, ἐγεννήθη τῷ 560 π.Χ. καὶ ἀπέθανε τῷ 470, ἐνενηκοντα ἐτῶν, εἶδομεν δ' αὐτὸν καὶ ἠνωτέρω ὡς ἐπιγραμματοποιόν. Ὁ Σιμωνίδης ἐξῆσεν ἐν Ἀθῆναις παρὰ τῷ Ἰππάρχῳ, ἔπειτα δὲ ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν πρὸς τοὺς Ἀλευάδας καὶ Σκοπάδας, οὓς ἐνεκωμιάζεν ἐπὶ μισθῷ, φιλοχρηματῆς ὢν. Μετέβη δὲ ἔπειτα εἰς Συρακούσας πρὸς τὸν Ἰέρωνα τὸν τύραννον καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Θήρωνα εἰς τὸν Ἀκράγαντα, ἐνθα καὶ ἀπέθανεν. Ὑπῆρξε δὲ καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Περικλείους φίλος. Ἐγραψεν ὁ Σιμωνίδης πολλὰ καὶ ποικίλα μελικὰ ποιήματα, ἐν οἷς πρᾶκτερεῖ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς (Ἀρχαίων κρίσις) «τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων (=λέξεων) καὶ τῆς συνθεσεως τὴν ἀκρίβειαν». Ἐχομεν ἀποσπάσματα αὐτοῦ τῶν ἐξῆς εἰδῶν ἐπινίκων, ὑπορχημάτων, θρήνων, ἐλεγείων (πλὴν τῶν σωζομένων ἱκανῶν ἐπιγραμμάτων καὶ ἄλλων ἀδήλων.

Ἀνεψιὸς τοῦ Σιμωνίδου ἦτο ὁ ποιητὴς Βακχυλίδης, ἀμφοτέρω δὲ δὲν διέκειντο φιλικῶς πρὸς τὸν Πίνδαρον, ὅστις μάλιστα συχνάκις φαίνεται ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ προσβάλλων δι' ὑπαινιγμῶν τὸν Σιμωνίδην. Αἰτίαι δὲ τούτου μάλιστα εἶναι ὁ διάφορος τῶν δύο ποιητῶν χη-

ρχατῆρ· διότι ὁ Σιμωνίδης ἦτο πολὺ ἐλαστικός, μετακλινόμενος καὶ συνεισμιγμένος εἰς τὰς αὐτὰς τῶν ἡγεμόνων, ἐστειροῦτο δὲ καὶ εὐθύτητος καὶ ἀνεξαρτησίας, ἥπερ ἦσαν κατ' ἐξοχὴν τοῦ Πινδάρου προτερήματα. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ ἔχθρα αὕτη ἢ περιβόητος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀποδοτέα καὶ εἰς ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν. Ὁ Σιμωνίδης δηλαδὴ ἦτο ὁ μέγιστος τῶν λυρικῶν τῆς ἐποχῆς του, ἐν ᾧ δὲ εὗρίσκετο εἰς τὸ ἀκρότατον τῆς δόξης του σημεῖον ἀνεφάνη κίβδης ὁ Πίνδαρος, ὅστις ἐπέπρωτο τὴν δόξαν ἐκείνην καὶ ἐπισκιάσθη καὶ καὶ ἀμαυρώσθαι. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Ἀἷσον τὸν Ἑρμιονέα, ὃν ἐγνώριτεν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Ἰππάρχου, ἐχθρικῶς διέκειτο ὁ Σιμωνίδης καὶ πρὸς τὸν *μηδίζοντα* ἀθλητὴν ἄμα καὶ ποιητὴν καὶ πολυφάγον Τιμοκρέοντα τὸν Ῥόδιον, δι' ὃν καὶ συνέταξε τὸ ἐξῆς σκωπτικὸν ἐπιτύμβιον.

Πολλὰ πιδὼν καὶ πολλὰ φαγὼν καὶ πολλὰ κάκ' εἰπὼν
ἀνθρώπους, κεῖμαι Τιμοκρέων Ῥόδιος.

Ἀπ' ἐναντίας δὲ συνεδέετο διὰ λίαν φιλικῶν σχέσεων πρὸς τὸν Ἀνακρέοντα.

Ὁ δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Σιμωνίδου Βακχυλίδης, συνέζη μετὰ τοῦ θεοῦ του ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Ἱέρωνος, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ τυράννου κατόκησεν ἐν Πελοποννήσῳ. Περὶ πάντα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς χορικῆς ποιήσεως πλὴν τῶν θρήνων ἡσχολήθη ὁ Βακχυλίδης, οἰοῦναι ἀμιλλώμενος πρὸς τὴν θυμικωτέραν καὶ ποικίλην ποιητικὴν πολυφορίαν τοῦ θεοῦ του. Καὶ μέχρι μὲν πρὸ δέκα ἐτῶν ἀσήμεντα μόνον εἶχομεν τοῦ Βακχυλίδου ἀποσπάσματα, τῶρα δὲ κατ' εὐτυχίαν συγκυρίαν ἀνεκαλύφθησαν ἐξ Αἰγυπτιακῶν παπύρων, ὥπως πρότερον τοῦ Ὑπερείδου οἱ λόγοι, ἔπειτα δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ Ἀθηναίων Πολιτεία, τοῦ Ἡρόνδου οἱ μιμίκμβοι καὶ ἄλλα, οὕτω καὶ τοῦ Βακχυλίδου ποιήματα (ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Blass ἐν τῇ στερεοτύπῳ ἐκδόσει τοῦ Teubner).

Ὁ δὲ Πίνδαρος ἦτο Θηβαῖος, υἱὸς Δαϊφάντου καὶ Κλεοδικῆς, ἀνῆκε δὲ εἰς ἐν τῶν δικαιοκρατῶν τῆς ἀρχαιότητος γενῶν, τὸ τῶν Αἰγαιδῶν, ἐξ οὗ κατήγετο καὶ Θήρων ὁ Ἀκράγαντινος καὶ οἱ τῆς Κυρήνης βασιλεῖς. Ἐγεννήθη τῷ 522 π.Χ., μετὰ μεγίστης δὲ πιθανότητος δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι προσέβη εἰς γῆρας βαθύ· ἦτο λοιπὸν τεσσαράκοντα καὶ δύο ἐτῶν ὅτε ἐγένετο ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία. Ὁ Πίνδαρος ἦτο ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ῥέας, εὐκρίνεται δὲ ὅτι καὶ ὁ πατὴρ του ἦτο ἱερεὺς καὶ ἡσχολεῖτο περὶ τὴν αὐλητικὴν τέχνην.

Ὅθεν ἐκ παίδων ἀφιερώθη εἰς τὴν ποιητικὴν καὶ τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ παλαιοὶ μῦθοι, καθ' οὓς ἐν ᾧ ποτε νεώτατος ὢν ἐθήρευσεν καὶ ὑπὸ κάπου κατὰληφθεὶς ἐκοιμήθη, μέλισσα καθήσασα ἐπὶ τοῦ στόματός του ἐπέθηκε κηρία καὶ μέλι. Ὡς ἐξ εὐγενῶν δὲ καταγόμενος ἔλαθε καὶ τελειοτάτην ἀγωγὴν καὶ παιδείαν, καὶ τοιαύτην, ὅποια ἤρμοζεν εἰς νέον μέλλοντα νὰ ἀφιερῶσιν τὸν βίον εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν ἱεροσύνην, ἣν δὲ τελειοποιήθη εἰς τὰς σπουδὰς του μετέβη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὡς διδάσκαλοί του μνημονεύονται ὁ ποιητὴς Λάσος ὁ Ἑρμιονεύς, ὁ μουσικὸς Ἀγαθοκλῆς καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος ποιητὴς διθυράμβων, ἔτι δὲ καὶ ἡ Κόριννα ἡ Ἰωνοκράτεια ποιήτρια, πρὸς ἣν καὶ διηγωνίσθη ὁ Πίνδαρος καὶ πεντάκις μάλιστα ὑπ' αὐτῆς ἠττήθη. Ἀνεπτύχθη δὲ τὸν νοῦν θαυμασιῶς ὁ ποιητὴς μὴ περιορισθεὶς μόνον εἰς τὰς ἀναγκαίας μουσικὰς καὶ ποιητικὰς γνώσεις, ἀλλὰ σχηματίσας τρόπον τινὰ καὶ ὁλόκληρον σύστημα τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων τελειότατον· ὅθεν καὶ ὑπὸ πάντων δικαίως ὑπελήφθη ὡς σοφὸς ἀνὴρ, διὰ δὲ τὸ βαθύ του σέβας πρὸς τὸ θεῖον ὠνομάσθη ἱερὸς ἀοιδός. Ἄν καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ ἀφιερῶσιν τὸν βίον αὐτοῦ εἰς τὴν ἐνεργόν, ὡς λέγομεν, πολιτικὴν ὁ Πίνδαρος, ἀπῆλθεν οὐδὲν ἤττον μεγίστης ὑπολήψεως παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἐθνικὸς ποιητὴς, πολλὰ γὰρ διὰ τοῦτο ἐτιμήθη παρὰ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, καὶ ἡ ὑπόληψις αὕτη παρῆλθεν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις κυριεύσας καὶ καταστρέψας τὰς Θήβας ἐκέλευσε νὰ ἀφῆσωσιν ἄθικτον τὴν ἔως τότε σωζομένην στέγην τοῦ μουσοποιοῦ.

Ὁ Πίνδαρος ἐκάλειεργησε τὰ πλεῖστα εἶδη τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ὅσα δὲ ἔγραψε δύνανται, κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου, νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὰ ἑξῆς· ὕμνοι, παιᾶνες, διθυράμβοι (δύο βιβλία), προσόδια (δύο βιβλία), παρθένια (τρία βιβλία), ὑπορχήματα (δύο βιβλία), ἐγκώμια, θρήνοι, ἐπίνικοι ἢ ἐπινίκια (τέσσαρα βιβλία). Ἐθεωρεῖτο δὲ ὁ Πίνδαρος ὡς ὁ πρῶτος καὶ ἀριστος τῶν λυρικῶν, ἡ δὲ μετρικὴ του ἢ τελειοτάτη πάντων τῶν ποιητῶν. Καθὼς δὲ λέγοντες οἱ ἀρχαῖοι ὁ ποιητὴς ἐνόουν τὸν Ὀμηρον καὶ ὁ κωμικὸς τὸν Ἀριστοφάνην, οὕτω καὶ ὁ λυρικὸς τὸν Πίνδαρον. Ὅθεν καὶ οὐδεὶς ἄλλος ποιητὴς μετὰ τὸν Ὀμηρον ἔτυχεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦδε τοσαύτης σπουδῆς. Οἱ αὐτοὶ γραμμικτοὶ ἐκ τῶν Ἀλεξανδρινῶν, οἵτινες ἡσχολήθησαν περὶ τὸν Ὀμηρον, ἡσχολήθησαν καὶ περὶ τὸν Πίνδαρον. Ἐπίσης

δὲ καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐμελέτων αὐτὸν ἐπιμελῶς. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξήγειται ὅχι μόνον τὸ πλῆθος τῶν χειρογράφων καὶ τῶν σχολίων τοῦ Πινδάρου, ἔτινα περιῆλθον μέχρις ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ κυριώτατον, ὅτι ἐν ᾧ ἐξ ὅλου τοῦ λοιποῦ λυρικοῦ τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος λαμπρὸν οἰκοδομήματος δὲν ἔχομεν εἰ μὴ συντρίμματα, διεσώθησαν ἀπὸ τῆς γενικῆς καταστροφῆς τὰ τεσσαράκοντα τέσσαρα Ἐπινίκια τοῦ Πινδάρου. Τὰ λαμπρὰ καὶ πολυδαίδαλα τεῦτα ποιήματα ἐποίησεν ὁ Πίνδαρος ἵνα ἐγκωμιάσῃ νικητὰς τῶν μεγάλων ἐθνικῶν ἀγώνων (ἔθεν διακρίονται εἰς Ὀλυμπιονίκας, Πυθιονίκας, Νεμεονίκας καὶ Ἰσθμιονίκας), διότι μετὰ τὸ τέλος τῶν ἀγώνων εἴτε ἐν τῷ τόπῳ τῆς νίκης εἴτε ἐν τῇ πατρίδι τοῦ νικητοῦ ἐπανεληθόντος εἰς τὴν πατρίδα, ἐτελεύτο θυσίαι, μεθ' ἣν παρετίθετο δεῖπνον ἀπολῆγον εἰς κῶμον. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν πανηγυριν πρὸ τοῦ δεῖπνου ἢ μετὰ τὸ δεῖπνον περιερχόμενος ὁ χορὸς ἐψάλλε τὴν ἐπινίκιον ᾠδὴν.

Ἐν τῇ συνθέσει τῶν Ἐπινικίων ὁ Πίνδαρος ἐγκωμιάζει τὰς ἀρετὰς τῆς πατρίδος καὶ τοὺς πατέρας θεοὺς καὶ ἥρωας, ἀριθμεῖ προγενεστέρας νίκας ἢ εὐσεβές τι ἔργον τῶν προγόνων τοῦ νικητοῦ καὶ παρεμβάλλει μύθους ὑποδεικνύοντας ἢ ἐξηγοῦντας τοῦ ἐγκωμιαζομένου τὸν βίον, καὶ ἐν γένει ἀναζητεῖ ἀφορμὴν τινα πρὸς ἔπαινον. Τὰς παραινέσεις αὐτοῦ μεταποιεῖ εἰς γνώμας διδακτικωτάτας, ἀποφεύγει δὲ τὰς κατηγορίας καὶ συνήθως ἐπαινεῖ. Ἡ ζωηρὰ φαντασία, ἥτις συνεχῶς ἐκδηλοῦται εἰς τὰς εἰκόνας καὶ τὰς τολμηροτάτας συγκρίσεις, οἱ μῦθοι, ἡ γνωμικὴ καὶ πανηγυρικὴ γλῶσσα καὶ αἱ ἀπότομοι καὶ ἀπροσδόκητοι ἀποστροφαί, καθιστῶσι τὰ ποιήματα τοῦ Πινδάρου σκοτεινὰ, ὥστε καὶ κατ' αὐτὴν ἤδη τὴν ἀρχαιότητα ἤρχισαν νὰ τὰ σχολιάζωσιν.

Σκόλια καὶ διθύραμβοι.

Ἐκτὸς τῶν προειρημένων τῆς ἐντέχνου λυρικῆς ποιήσεως, ὑπῆρχον παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ πλεῖστα ποιήματα ἢ μᾶλλον ᾄσματα δημῶδη. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν λαοὶ κατ' ἐξοχὴν ποιητικοὶ καὶ συνθέστατον ἦτο παρ' αὐτοῖς νὰ συνοδεύῃ τὸ ᾄσμα τὰς πλείστας ἐργασίας ἢ ἀσχολίας τοῦ οἰκικοῦ ἢ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου, οἱ δὲ παλαιοὶ γραμμικτικοὶ διέσωσαν μάλιστα περὶ τὰς πεντήκοντα ὀνομασίας τοιούτων δημῶδων ᾄσμάτων. Ἐκ τούτων δὲ τὸ κυριώτατον εἶδος ἦσαν τὰ σκόλια, συμποσιακὰ ᾄσματα ἀνήκοντα μάλιστα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐγκωμίων, τὰ

ὁποῖα ἐψάλλοντο εἰς τὰ συμπόσια ἢ ὑπὸ πάντων ὁμοῦ τῶν συνδαιτυμόνων ἢ ὑπὸ ἐνὸς ἐκάστου κατὰ σειρὰν, εἰς ὃν ἐκ περιτροπῆς προσεφέρετο ἡ λύρα καὶ κλαῖδος μῦρτου ἢ συχνότερον ὑπὸ μόνων τῶν ἐμπειροτέρων. Ἦσαν δ' ὀλιγόστιχα ποιημάτων μὲ μικρὰς καὶ ὁμοιομόρφους στροφὰς καὶ ὠνομάσθησαν πιθανώτατα οὕτως οἰοῦναι σκολιά, διότι ἦτο ἄτακτος καὶ σκολιὸς ὁ τρόπος τῆς μελοποιίας αὐτῶν, ἢ διότι συχνότερον, ὡς εἵπομεν, ἔψαλλον αὐτὰ ἐκ τῶν ἀνακειμένων οἱ ἐμπειρότεροι χωρὶς νὰ τηρηθῇ ἡ κατὰ σειρὰν κανονικὴ καὶ ἐκ περιτροπῆς τάξις. Ἐκ δὲ τῆς δημώδους Μούσης παρέλαβε τὰ σκολία καὶ ἡ ἔντεχνος λυρική ποίησις καὶ οἱ πάλαιοι μάλιστα ἀπέδιδον καὶ τούτων τὴν πρώτην τεχνικὴν διαμόρφωσιν εἰς τὸν Τέρπανδρον. Καὶ οἱ ἄριστοι δὲ τῶν ποιητῶν δὲν ἀπηξίωσαν νὰ φιλοτεχνήσωσι σκολία, εἶον ὁ Ἀλκαῖος, ὁ Ἀνακρέων καὶ ὁ Σιμωνίδης. Ὁ Πίνδαρος δὲ καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Βακχυλίδης ἔδωκαν καὶ χορικὴν μορφήν εἰς τὰ σκολία. Τὰ ποιημάτων ταῦτα ἦσαν ἐν πολλῇ τιμῇ ἐν Ἀθήναις, ἐκεῖ δὲ καὶ μετέλαβον παραινετικοῦ ἢ γνωμικοῦ χαρακτῆρος, μεταπεσόντα τρόπον τινὰ εἰς ἔσματα διδασκτικὰ βιοτικῆς ἐμπειρίας. Γνωστότατον εἶναι τὸ σκόλιον τοῦ Καλλιστράτου τοῦ Ἀθηναίου τὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρμονίου καὶ Ἀριστογείτονος διὰ τὸν νόνον τοῦ Ἰππάρχου· « Ἐν μῦρτου κλαδί τὸ ξίφος φορήσω » κτλ.

Οἱ δὲ διθύραμβοι¹⁾, τῆς ὁποίας λέξεως συγγενοῦς πρὸς τὸν θορίαμβον, δὲν εἶναι ἀσφαλῶς γνωστὴ ἡ ἐτυμολογία, ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἔσματα ῥυθμιζόμενα κατὰ τὰς Διονυσιακὰς ἐορτὰς σφοδρὰ καὶ ἐνθουσιαστικὰ, ὁποῖα ἦτο καὶ ἡ λατρεῖα τοῦ Διονύσου, ὅστις ἐκαλεῖτο καὶ αὐτὸς Διθύραμβος. Ἦτο δηλαδὴ ἴδιον γένος λυρικῆς, ὅπως οἱ ὕμνοι, οἱ παιᾶνες, τὰ παρθένια κτλ. Βραδυτέρον ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς ἄλλους θεοὺς καὶ ἦρως οἱ διθύραμβοι, ἐψάλλοντο δὲ πρὸς τὸν ἦχον μουσικῶν ὀργάνων καὶ μάλιστα τοῦ αὐλοῦ, καὶ μετὰ μιμικῶν κινήσεων. Προήλθον δέ, καθὼς φαίνεται, ἐκ Φρυγίας οἱ διθύραμβοι καὶ ἐπεκράτησαν εἰς ὅσας ἐλληνικὰς χώρας ἤκαζεν ἡ οἰνοποιία καὶ ἡ λατρεῖα τοῦ Διονύσου. Ἦσαν δὲ πρότερον ἀτεχνότεροι καὶ ἐψάλλοντο ἀκόμῃς ὑπὸ ἐκλεεσχευμένων ἐορταστῶν, ἕως οὗ ὁ Ἀρίων* (σελ. 88) περὶ τὸ 600 π. Χ. ἔδωκεν ἐν Κορίνθῳ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τεχνικὴν μορφήν λυρικῆς ἢ με-

¹ Οἱ πάλαιοι ἔλεγον κατὰ πληθυντικόν, εἰς δήλωσιν τοῦ ποιητικοῦ εἶδους οἱ διθύραμβοι, οἱ ἱαμβοί, οἱ ἀνάπαιστοι.

λοδοραματικῆς παραστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσήγαγε καὶ κύκλιον χορὸν ἐκ πεντήκοντα χορευτῶν. Ἔως τότε μόνον τοῦ Ἀπόλλωνος ἡ λατρεία εἶχε χορούς. Εἰσαγγών δὲ ὁ Ἀρίων πλὴν τοῦ αὐλοῦ καὶ τὴν κιθάραν εἰς τὴν μουσικὴν τῶν διθυράμβων, κατήντησεν εἰς τὴν εἰς ὄνο κατηγερίκας διαίρεσιν αὐτῶν, εἰς διθυράμβους θρηνώδεις καὶ εἰς διθυράμβους φαιδρούς, ἐξ ὧν, ὅπως θὰ ἴδωμεν προήλθον τὰ δύο εἶδη τοῦ δράματος, ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμῳδία. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ δράματος ἐξηκολούθησαν νὰ ὑφίστανται ὡς αὐτοτελεῖς εἶδος καὶ διθυραμβικαὶ αὐταὶ παραστάσεις. Διέπρεψε δὲ ὡς ποιητῆς διθυράμβων ὁ Λᾶσος ὁ Ἑρμιονεύς, ὅστις ἐξῆ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἰππάρχου (Ἡρόδ. 7, 6.). Ἐθεωρεῖτο δὲ καὶ αὐτός μετὰ τοῦ Ἀρίωνος ὡς εὐρετής τοῦ διθυράμβου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, διότι αὐτὸς εἰσήγαγεν ἐκ τῆς Κορίνθου εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως. Ἐκτοτε ἰδρύθησαν μουσικοὶ ἀγῶνες ἐν Ἀθήναις καὶ ἔσχεν ἐκάστη φυλὴ τὸν διθυραμβοποιὸν αὐτῆς, ὡς βραβεῖον δὲ εἰς μὲν τὸν νικῶντα ποιητὴν ἐδίδετο τρίπους, εἰς δὲ τὸν χορὸν τῆς νικησάσης φυλῆς τράγος. Ὁ Λᾶσος ἀνέπτυξεν ἔτι μᾶλλον τὸν μιμητικὸν χαρακτῆρα τῶν διθυράμβων καὶ ἐξέτεινεν αὐτοὺς καὶ εἰς ἄλλους μύθους πλὴν τοῦ Διονυσιακοῦ.

Ἐκ τῶν διθυραμβοποιῶν ἄξιός μνηεῖς εἶναι καὶ ὁ ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι τοῦ Ξενοφῶντος ἀναφερόμενος, ἀκμάσας δὲ εὐθὺς μετὰ τὸν Λᾶσον, Μελκνιππίδης ὁ πρεσβύτερος ὁ ἐκ τῆς νήσου Μήλου (ὑπάρχει καὶ νεώτερος Μελκνιππίδης). Ἐρωτᾷ ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν ὁ Σωκράτης Ἀριστοδήμῳ τινα νὰ εἴπῃ πρὸς αὐτὸν τίνας ἀνθρώπους ἔχει θυμιάσῃ ἐπὶ σοφίᾳ, ἐκεῖνος δὲ ἀποκρίνεται· «Ἐπὶ μὲν ἐπῶν ποιήσει Ὅμηρον ἔγωγε μάλιστα θεοαύμακα, ἐπὶ δὲ διθυράμβων Μελκνιππίδην, ἐπὶ δὲ τραγωδίᾳ Σοφοκλέα, ἐπὶ δὲ ἀνδριαντοποιίᾳ Πολύκλειτον, ἐπὶ δὲ ζωγραφίᾳ Ζεῦξιν.»

Ἦδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοφάνους ἤρχισαν νὰ ὑφίστανται τρίτην καὶ τελευταίαν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀλλοίωσιν, οἱ διθυράμβοι καὶ ὡς πρὸς τὴν μελοποιίαν καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον. Προσέλθον ὄγκον καὶ κόμπον ἀλλότριον πρὸς τὸ παλαιὸν μουσικὸν αἶσθημα, ἀποβαλόντες δὲ τὸν θρησκευτικὸν καὶ μελοδραματικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, προσηρμώσθησαν εἰς διαφόρους μύθους, οὕτως ὥστε ἐπικρατησάσης καὶ τῆς κιθάρας ἀντὶ τοῦ αὐλοῦ, ὑπετάχῃ σχεδὸν ἡ ποίησις εἰς τὴν μου-

σικήν, οἱ δὲ διθυράμβαι σχεδὸν ἐταυτίσθησαν πρὸς τοὺς λεγομένους νόμους ἤτοι μελωδικοὺς τρόπους. Ἐρρημίζοντο δὲ μάλιστα ὡς μελοποιοὶ τῶν νεωτέρων διθυράμβων ὁ Φιλόξενος ὁ Κυθήριος (περὶ τὸ 400 π. Χ.) καὶ ὁ σχεδὸν σύγχρονος αὐτοῦ ἀντίπαλος Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος. Καὶ τοῦ μὲν Φιλόξενου ἔχομεν ἱκανὰ ἀποσπασματὰ, τοῦ δὲ Τιμοθέου, ὅστις ἦδεν ἐν χορῷ καὶ κιθάρα, εἶχε δὲ γράψῃ δι' ἐπῶν νόμους μουσικοὺς, προσοίμια, ἐγκώμια, διθυράμβους, ὕμνους, παιᾶνας καὶ ἄλλα, εἶχομεν ἕως τῶρα ὀλίγα μόνον λειψάνα. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1902 εὗρέθη ἐν Ἀβουζιο τῆς Αἰγύπτου (ὅπως τῶρα λέγεται ἢ παλαιὰ πόλις Βούσιρις) παλαιότατος πάπυρος τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος, ὅστις εἶναι, ἐκτὸς ὀλίγων μικρῶν λειψάνων, τὸ παλαιότατον ἑλληνικὸν χειρόγραφον τὸ ὅποιον ἔχομεν. Ὁ πάπυρος οὗτος, ὁ σύγχρονός τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, περιέχει μέρος τοῦ περιφήμου κιθαρωδικοῦ νόμου τοῦ Τιμοθέου, ὅστις ἐπιγράφεται *Πέροσαι*. Τὸ δικασθῆναι μέρος τοῦ νόμου (οὗτινος κατὰ φυσικὸν λόγον ἀγνοοῦμεν ἐντελῶς τὴν μουσικήν, ὥστε νὰ ἔχωμεν τελείαν τὴν ἐξ αὐτοῦ αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν) περιλαμβάνει ἀρχήν τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίᾳ μετὰ διαφόρων παραστατικῶν ἐπεισοδίων, καταλήγει δὲ εἰς μίαν προσωπικὴν παρέκκλισιν τοῦ ποιητοῦ, δι' ἧς δηλοῖ τοὺς νεωτερισμοὺς τοὺς ὁποίους εἰσήγαγεν εἰς τὴν τέχνην, καὶ εὐχεται ὑπὲρ τῆς πόλεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ψάλλει. Ἐξέδωκε τὸν νόμον πρῶτος ὁ Βιλαμύβιτις ἐν Βερολίνῳ. Ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν κατ' ἐξοχὴν ἐμμενόντων εἰς τὰ πάτρια, εἰσέγετο διὰ τοὺς νεωτερισμοὺς αὐτοῦ ὁ Τιμόθεος, καὶ ἐθεωρεῖτο ἕνεκα τούτου ὡς δικαθαρὲς τῆς μουσικῆς καλλιθεσίης τῶν νέων.

Ἡ λυρικὴ ποίησις παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις.

Ἡ γνησία ἀρχαία λυρικὴ ποίησις περατοῦται κυρίως διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ διθυράμβου. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον καὶ οἱ Ἀλεξάνδρινοι ἡσχολήθησαν περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως καὶ φαίνεται ὅτι ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ὑπῆρχε *Πλειὰς* λυρικῶν ὅπως ὑπῆρχε καὶ *Πλειὰς* τραγικῶν¹. Ἀναφέρονται δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ δύο ποιήτριαι

¹ Πλειάδα ὀνόμαζον τοὺς ἐπὶ ἐξοχωτάτους εἰς τι εἶδος ποιητῆς κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ ἐξ ἐπὶ ἀστέρων συγκαίμενου (πούλεας).

λυρικῇ τούτων τῶν χρόνων, *Μυρὸν ἢ Βυζαντίαν καὶ Ἀντίτη ἢ ἐκ Τεγέας*. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τέλους ἐγεωργεῖτο βεβαίως τὸ μέλος καὶ μάλιστα κατὰ τὴν λατρείαν, ἀλλ' οὐδὲν ὄνομα ὑπερέσχε τόσον, ὥστε νὰ διασωθῇ. Ἐχομεν δὲ καὶ τρεῖς ὕμνους εἰς *Μοῦσαν* (Καλλιόπην), εἰς *Ἀπόλλωνα* καὶ εἰς *Νέμεσιν*, ὧν μάλιστα διασώθησαν καὶ τὰ μουσικὰ σημεῖα, οἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τούτους χρόνους. Καὶ τοὺς μὲν δύο πρώτους ἐποίησε *Διονύσιος* τις Ἀλεξανδρεὺς, τὸν δὲ τρίτον *Μεσομήδης* ὁ Κρήσις.

Περὶ τῶν ὕμνων τοῦ *Καλλιμάχου* ἔχομεν ἤδη εἶπερ ἄνωτέρω.

Ἡ χριστιανικὴ λυρική.

Ἰδιαιτέρον γένος ὕμνων ἀποτελοῦσιν οἱ χριστιανικοὶ ὕμνοι διαφόρων ὕμνογράφων, ὧν παλαιότατος εἶναι *Κλήμης* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (σελ. 30) γράψας ὕμνον ἐν τέλει τοῦ *Παιδαγωγοῦ* του, ἄνευ ποιητικῆς τέχνης. Ἐπειτα ἀναφέρεται ὁ καὶ ἀλλοχρὸς μνημονευθεὶς *Γρηγόριος* ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ *Συνέσιος* ὁ Κυρηναῖος (σελ. 34) καὶ ἄλλοι. Οἱ χριστιανικοὶ οὗτοι ὕμνοι εἶναι ποικίλοι κατὰ τὰ μέτρα.

Τὰ δὲ κυρίως ἐκκλησιαστικὰ μέλη εἶναι ποικίλα. Κατ' ἀρχὰς οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ μετεχειρίζοντο ἐν τῇ λατρείᾳ τὰ καὶ ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ συναγωγῇ ἐν χρήσει ἔσχατα μετὰ τῆς μουσικῆς αὐτῶν, ἥτινα ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, πρὸς ταῦτα δὲ μεθέρμοζον καὶ ἄλλα ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐπειτα ὅμως ἤρχισαν νὰ ποιῶσι καὶ νέους ὕμνους (*Δοξολογίαι*, *Ἑσπερινὸς ὕμνος*, *Ἐπιλόγιος εὐχαριστία*, κτλ.), οἵτινες βαθμηδὸν ἐξετάθησαν καὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν ὑπὸ διαφορὰ ὀνόματα καὶ κατὰ διαφόρους βυθμικὰς μορφὰς (*τροπάριον*, ἀντίφωνον, κοντάκιον). Ἀπὸ δὲ τῆς ὀγδόης ἐκατονταετηρίδος εἰσῆχθησαν οἱ κανόνες, συστήματα ἐννέα ᾠδῶν ἐκ τριῶν ἢ πλειόνων στροφῶν ἄνευ μέτρου καὶ κατὰ τὸν βυθμὸν μόνον τῶν τόνων. Τῶν κανόνων τούτων οἱ πρῶτοι ποιηταὶ εἶναι οἱ ἅγιοι μελωδοὶ *Ἀνδρέας* ὁ Κρήτης (ἀποθ. τῷ 713) ὁ συγγραφεὺς τοῦ *μεγάλου κανόνος*, *Κοσμάς* ὁ ἐπίσκοπος Μαΐουμζ, καὶ ὁ ἐπὶ τῶν εἰκονομάχων βασιλέων ἀρχάσας *Ἰωάννης* ὁ *Δαμασκηνὸς* ὁ περιφανέστατος τῆς Ἐκκλησίας πατήρ ὁ μελοποιήσας τὸν *Ὀκτώηχον*.

Μνημονεύομεν ἔτι ἐκ τῶν ὕμνογράφων τὸν ἐπὶ Ἡρακλείου (610—

640) πατριάρχην Σέργιον ποιητὴν τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου (Τῆ ὑπερ-
μάχῳ στρατηγῷ), τὸν ὁποῖον συνέταξε διὰ τὴν ἀπὸ τῶν Περσῶν σω-
τηρίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (630), Ἰωσήφ τὸν Ὑμνογράφον
(περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐνάτου αἰῶνος) τὸν εἰς τὸν Ἀκαθίστον ὕμνον προσ-
θέσαντα τοὺς εἰκοσι τέσσαρας οἴκους ἢ, ὡς κοινότερον λέγονται,
χαιρετισμούς, καὶ τὴν ἐξ εὐπατριδῶν μοναχῆν *Κασσιανὴν* ἢ *Εἰκασίαν*,
ἣτις ζήσασα ἐπὶ Θεοφίλου (829—842) ἐποίησε καὶ ἄλλα καὶ τὸ
γνωστὸν *ιδιόμελον* τοῦ ὁρθρου τῆς μεγάλῃς Τετάρτης· *Κύριε, ἡ ἐν*
πολλάῃς ἁμαρτίαις κτλ.¹

Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ᾠσματα δὲν γράφονται μὲν κατὰ στίχους, ἀλλ’
εἶναι ποιήματα ἔχοντα καὶ ῥυθμὸν καὶ μέλος. Εἰς δύο δὲ τάξεις ὡς
πρὸς τὴν βᾶσιν τῆς ῥυθμικῆς αὐτῶν μορφῆς ἀνέχονται, εἰς κυρίως με-
τρικὰ ἢτοι ποιήματα κατὰ τὴν συλλαβικὴν ποσότητα, ὅπως ἐν τῇ ἀρ-
χιεῖ ποιήσει, καὶ εἰς τονικά ἢτοι κατὰ τὸν τόνον τῆς λέξεως, ὅπως
ἐν τῇ νεωτέρᾳ ποιήσει.

Κατὰ τὸν ἑνάτου αἰῶνα πᾶσα σχεδὸν ἡ ἐλληνικὴ ὕμνογραφία εἶχεν
ὀριστικῶς ἀποτελεσθῆ.

γ’ Περὶ δρχματος.

Τὸ δρχμα (ἀπὸ τοῦ *δραῖν*) εἶναι τὸ τρίτον καὶ τελειότατον τῆς
ποιήσεως εἶδος· ὅθεν καὶ τελευταῖον ἐγεννήθη, ὅτε καὶ ὁ ἐλληνικὸς
πολιτισμὸς εἶχε φθάσῃ εἰς τὴν ἀκμὴν του, ἡ δὲ πόλις τῶν Ἀθηνῶν
εἰς τὸ ἄκρον τῆς πολιτικῆς δυνάμεως καὶ τῆς γραμματικῆς ἀνα-
πτύξεως (σελ. 14). Εἶναι δὲ διττὰ τοῦ δρχματος τὰ στοιχεῖα,
ἐπικά μὲν ἐν τῷ διαλόγῳ, λυρικά δὲ ἐν τοῖς χορικαῖς μέρεσι, καὶ τέ-
μνεται εἰς δύο κύρια εἶδη τὸ δρχμα, εἰς *τραγωδίαν*, ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ
τὸ *οπουδαῖον*, καὶ εἰς *κωμωδίαν*, ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ τὸ *γελοῖον*.

Διαφέρει δὲ καὶ τοῦ ἔπους καὶ τοῦ μέλους τὸ δρχμα, καθ’ ὅσον ἐν
μὲν τῷ ἀπαγγελλομένῳ ἔπει λαμβάνεται πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἀντικείμε-
νον, ἐν δὲ τῷ μελωδουμένῳ μέλει τὸ ὑποκείμενον, ἐν δὲ τῷ δρχματι
ἀντικεῖται ὅλως ἡ μετὰ τὸ ὑποκείμενον καὶ ἀντικειμένου ἀντίθε-

¹ Ὅσοι ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν ἐποίησαν τὸ ποίημα καὶ συνάμα
ἐμελοποιοῦν αὐτὸ λέγονται μελωδοί, ὅσοι δὲ μόνον τὸ ποίημα ἐποίησαν ὕμνο-
γράφοι.

θεσίς, ἡ δὲ πρᾶξις οὔτε ἀπαγγέλλεται οὔτε ἄδεται, ἀλλὰ παριστάνεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν θεατῶν, οὔτινες τῇ ἐνεργείᾳ τῆς φαντασίας μεταφέρονται νοερώς ἀπὸ τοῦ παρόντος εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ πρᾶξις ἐτελέσθη ἢ νομίζεται ὅτι ἐτελέσθη. Ὅθεν εἶναι τὸ δρᾶμα τὸ ἐλληνηκὸν ὅχι μόνον πρωτότυπον δημιουργημα, ἀλλὰ καὶ ἰδεῶδες καὶ πλασικὸν ἥτοι παρυστατικὸν πράξεως ἀκριβῶς ὁρισμένης, εὐπερίωστου, ἄνευ ποικίλων ἀποχωρήσεων καὶ πολλῶν ἀντιθέσεων. Ἐκ τούτου δὲ μάλιστα προέρχεται καὶ ἡ ἐνότης τῆς πράξεως καὶ ἡ ἀπλὴ σχηματικοποίησις. Διὰ δὲ τὴν πρωτοτυπίαν αὐτοῦ τὸ δρᾶμα δὲν ἐπρὶν γυμνασθεῖτο ξέναις ὑποθέσεσι, ἀλλ' ἐλληνικαῖς καὶ δὴ κυρίως μυθικαῖς, εἰς ἃς καὶ μᾶλλον ἐγγχωρεῖ τὸ ἰδεῶδες (σελ. 61).

Τὸ δρᾶμα ἐγεννήθη κατὰ φυσικὴν ἀνάπτυσιν καὶ ἐξέλιξιν ἐκ τοῦ περὶ τὰς βακχικὰς τελετὰς σφοδροῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῶν ἐν αὐταῖς χορικῶν ἡσυχάτων, οἷα ταῦτα διεμορφώθησαν ἐν τοῖς διθυράμβοις, ὅπως ἀνωτέρω εἰπομεν. Ἐξεδηλοῦτο δὲ ἐν ταῖς βακχικαῖς τελεταῖς ἡ ὑπερβολικὴ εὐθυμία μετὰ σκωμμάτων, κώμων κτλ. (ἔθεν ἡ κωμῳδία) ἢ μεγίστη λύπη (ἔθεν ἡ τραγωδία), ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν διονυσιακῶν ἡσυχάτων ἦτο ἡ εὐθυμον καὶ χαιδρὸν ἢ σεμνὸν καὶ πένθιμον (πάθος τοῦ Διονύσου) κατὰ τὰς ὁρὰς τοῦ ἔτους, καθ' ἃς ἐτελοῦντο τὰ Διονύσια, κατὰ τὸ ἔαρ δηλαδὴ καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα. Ἐνεκεν δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ προελεύσεως τοῦ δράματός, μέχρι τέλους ἐθεωρήθησαν αἱ θεατρικαὶ παρυστάσεις ὡς ἱεραὶ τοῦ Διονύσου καὶ τὸ ἔθετον ὡς εἰς αὐτὸν ἀφιερωμένον, καὶ οἱ ὑποκριταὶ ὡς τεχνῖται διονυσιακοί, ὅπως καὶ ὀνομάζοντο. Καὶ διεμορφώθη μὲν κυρίως ἡ διθυραμβικὴ τραγωδία, ὡς εἰπομεν, παρὰ τοῖς Δωριεῦσιν, ἀλλὰ τὸ δρᾶμα κατὰ τὴν κυρίαν καὶ ἀληθῆ αὐτοῦ ἔννοιαν διεπονήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἐν Ἀθήναις.

Ὅρισμός τῆς τραγωδίας, μέρη αὐτῆς καὶ διαίρεσις.

Ἡ τραγωδία (ἐκ τοῦ τράγος καὶ ὥδή) ὀνομάσθη οὕτως ἢ διότι εἰς τοὺς νικῶντας ἐν τοῖς κυκλείοις χοροῖς ἐδίδετο τράγος ὡς βραβεῖον, ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς τελομένης θυσίας τράγου, τοῦ κατὰστροφῆς τῆς ἀμπέλους, ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διονύσου, ἐν ᾧ περὶ τὸν καίόμενον τράγον ἦδεν ὁ χορὸς· ὅθεν τραγωδία δηλοῖ κυρίως τραγοθυσίας φῶδή.

Εἶναι δὲ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἡ τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας, ἥτις ἐκτελεῖται διὰ παραστάσεως καὶ ὅχι δι'

ἀπαγγελίας, καὶ μεταχειρίζεται τὸν ἔλεον (ἤτοι τὴν εὐσπλαγγνίαν) καὶ τὸν φόβον διὰ τὴν ἐπιφέρει τὴν κήρασιν, τοῦτέστι διὰ τὴν γεννήσῃ μίαν εὐχάριστον καὶ ἱκανοποίησιν τοῦ ἡθικοῦ αἰσθημάτων τῶν θεατῶν.

Ὅπως λοιπὸν ὁ ἐπικός ποιητὴς διὰ τοῦ θυμικατοῦ παρὰσκευάζει κυρίως τὴν διὰ τῆς μιμήσεως ἡδονὴν οὕτω καὶ ὁ δραματικὸς διὰ τοῦ ἔλεου καὶ τοῦ φόβου. Ὅσα δὲ εἶπομεν ἐν τῷ περὶ ἔπους (σελ. 44 ἐξ.) περὶ μύθου, περὶ ἐνότητος, περὶ πιθανοῦ καὶ περὶ ἐνδιαφέροντος, ἔχουσιν ἰσχὺν καὶ εἰς τὸ δράμ. Ἀλλ' ἡ ἐνότης ἐν τῷ δράματι εἶναι κυρίως τροπῇ, ἐνότης πράξεως, ἐνότης χρόνου καὶ ἐνότης τόπου¹. Καὶ αἱ τρεῖς δ' αὗται ἐνότητες ἐπικρατοῦσιν ἐν τῷ δράματι, ἀλλ' αἱ δύο τελευταῖαι εἶναι μᾶλλον ἀναγκαστικὰ ἀκολουθίαι τοῦ ἀπλοῦ καὶ πλαστικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἐλληνικοῦ δράματος, παρὰ νόμος ἀπόλυτος, δι' ὃ καὶ παραβιάζεται ἐνίοτε ἡ ἐνότης τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου, πάντως δὲ εἶναι αἱ ἐνότητες αὗται μᾶλλον χαλαραὶ ἐν τῇ κωμῳδίᾳ.

Οἱ μῦθοι, τοῦτέστιν αἱ ὑποθέσεις, εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (Ποιητικῆς κεφ. 10), δύο εἰδῶν, ἄλλοι μὲν ἀπλοῖ, ἄλλοι δὲ πεπλεγμένοι, διότι καὶ αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις, τὰς ὁποίας οἱ δραματικοὶ μῦθοι μιμοῦνται, εἶναι ἐκ φύσεως τοιαῦται. Καὶ ἀπλῇ μὲν πράξις εἶναι ἐκείνη, ἥτις ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐνότητι ἀναπτύσσεται, ἄνευ περιπετειᾶς ἢ ἀναγνώρισεως, πεπλεγμένη δὲ ἐκείνη, ἥτις προχωρεῖ μετὰ περιπετειᾶς ἢ ἀναγνώρισεως, ἢ μετ' ἀμφοτέρων. Καὶ περιπέτεια μὲν λέγεται ἡ εἰς τὸ ἐναντίον τῶν πραγματοποιημένων μεταβολή, ὅπως λόγου χάριν συμβαίνει ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράνῳ τοῦ Σοφοκλέους, ἐνθα ὁ γέρον ὑπηρετὴς, ἐν ᾧ νομίζει ὅτι δι' ὅσων λέγει θὰ εὐχχαριστήσῃ τὸν Οἰδίποδα καὶ θὰ καθησυχάσῃ αὐτὸν καὶ τὴν Ἰοκάστην, φέρει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀναγνώρισις δὲ, ὅπως καὶ ἡ λέξις δηλοῖ, εἶναι ἡ ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν μεταβολή, ἐξ ἧς παράγεται ἡ φιλία ἢ ἡ ἔχθρα μεταξὺ τῶν προσώπων τῶν ὀρισμένων πρὸς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν. Καλλιότης δὲ ἀναγνώρισις εἶναι ἐκείνη, ἥτις συμπλέκεται πρὸς περιπέτειαν, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράνῳ. Πλὴν τῆς περιπετειᾶς καὶ τῆς ἀναγνώρισεως, ὑπάρχει καὶ τὸ πάθος, τὸ ὅποιον εἶναι πράξις τρομερὰ ἢ οὐδυνηρά, ὅπως λόγου χάριν οἱ ἐπὶ

¹ Μία πράξις περαινομένη ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας καὶ ἐπὶ μιᾶς σκηνῆς.

τῆς σκηνῆς θάναντο, οἱ ὑπερβολικοὶ πόνοι, τὰ τραγῳδικὰ καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Πρέπει δὲ ἡ τραγωδία νὰ ἔχῃ δέσιν καὶ λύσιν. Καὶ δέσις μὲν, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (κεφ. 18), εἶναι τὰ πρὸ τῆς πράξεως συμβάντα καὶ μέρος τῶν κατὰ τὴν πράξιν, μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ συμβαίνει ἡ κρίσις, τουτέστι γίνεται ἡ μετάβασις εἰς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν, τὰ δὲ λοιπὰ μέχρι τέλους ἀποτελοῦσι τὴν λύσιν.

Ὁ Ἀριστοτέλης διέγραψε καὶ τὰ μέρη καθ' ὅλου τῆς καλαιᾶς τραγωδίας καὶ ὡς πρὸς τὸ ποσὸν καὶ ὡς πρὸς τὸ ποιόν.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ ποσὸν τὰ μέρη τῆς τραγωδίας ἦσαν τέσσαρα, πρόλογος, ἐπεισόδιον, ἔξοδος, χορικόν, τοῦ δὲ χορικοῦ ἦσαν δύο εἶδη· πάροδος καὶ στάσιμον. Τὰ τέσσαρα ταῦτα μέρη ἦσαν κοινὰ εἰς πάντα τὰ εἶδη τοῦ δράματος (εἴτε τραγικοῦ, εἴτε κωμικοῦ, εἴτε σατυρικοῦ), ἐπ' αὐτῶν δὲ ἐστηρίζετο ἡ ὅλη αὐτοῦ οἰκονομία. Ἐν ᾧ δὲ ἐκαστὸν δράμα περιείχετο ἓν μόνον πρόλογον καὶ μίαν ἔξοδον, τὰ χορικά καὶ τὰ ἐπεισόδια ἦσαν πλείονα. Ἐκ τῶν χορῶν ἓν μὲν ἐκκαλεῖτο πάροδος, τὰ δὲ λοιπὰ στάσιμα. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ δὲ τῶν χορικῶν ἐκρέματο καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπεισοδίων, ἅτινα ἦσαν τὰ μεταξὺ δύο χορικῶν περιεχόμενα μέρη τοῦ δράματος. Καὶ τὰ ἐπεισόδια λοιπὸν ἦσαν ἐν ἐκάστῳ δράματι πλείονα τοῦ ἑνὸς καὶ τόσα, ὅσα καὶ τὰ χορικά πληθύνει. Ἦτο δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν χορικῶν οὐχὶ πάντοτε ὠρισμένος καὶ σταθερὸς. Καὶ αἱ μὲν τραγωδίαί τοῦ Αἰσχύλου σύγκεινται κανονικῶς ἐξ ἑνῶν μερῶν, τεσσάρων μὲν χορικῶν, πέντε δὲ διαλογικῶν ἢ ἐπεισοδίων, κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν· πρόλογος, πάροδος, α' ἐπεισόδιον, α' στάσιμον, β' ἐπεισόδιον, β' στάσιμον, γ' ἐπεισόδιον, γ' στάσιμον, ἔξοδος. Παρὰ δὲ τῷ Σοφοκλεῖ καὶ τῷ Εὐριπίδῃ εἰς μὲν τὰ πλείστα τῶν δραμάτων εὐρίσκειν ὡσαύτως τέσσαρα χορικά, ὥστε ἑνὲς ἐν συνόλῳ μέρη, εἰς τινα δὲ καὶ πλείονα ἢ ὀλιγώτερα χορικά, ὥστε καὶ τὰ πάντα τοῦ δράματος μέρη πλείονα ἢ ὀλιγώτερα τῶν ἑνῶν.

Οἱ εἰρημένοι τεχνικοὶ ἄνθρωποι ἐγεννήθησαν κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς τραγωδίας, ὅτε τὸ κυριώτατον μέρος αὐτῆς ἦσαν τὰ μέλη τοῦ χοροῦ, δευτερεύον δὲ ἦτο ὁ διάλογος, ἐκτελούμενος ὑπὸ τοῦ κορυφαίου τοῦ χοροῦ, καὶ ἑνὸς μόνου ὑποκριτοῦ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τότε δὲν ὑπῆρχεν εἰσέτι πρόλογος, ἀλλὰ τὸ δράμα ἤρχιζεν ἀμέσως ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν τῷ θεάτρῳ ἐμφανίσεως τοῦ χοροῦ (ὅπως εἰς τὰ ἀρχαιότατα τοῦ Αἰ-

σχόλου δράματι, τοὺς Πέρσας καὶ τὰς Ἰκέτιδας), ἐκ τούτου τὸ πρῶτον τοῦ δράματος μέρος ἐκλήθη *πάροδος* ἐκ τοῦ *παρόρχομαι*, τούτεστιν εἴσοδος τοῦ χοροῦ. Μετὰ τὸ πρῶτον δὲ τοῦτο χορικὸν ἔσμα ἐπεισερχόμενος ὁ ὑποκριτής, εἰς μόνος ἔτι τότε ὢν, διελέγετο πρὸς τὸν κορυφαῖον τοῦ χοροῦ. Ἐκ δὲ τῆς μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ χοροῦ ἐπεισόδου ταύτης τοῦ ὑποκριτοῦ καὶ τὸ μέρος τοῦ δράματος τὸ μετὰ τὴν πάροδον ἐκλήθη *ἐπεισόδιον*, δηλονότι μέρος¹⁾. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ ἐπεισодίου ὁ ὑποκριτής ἀπῆρχετο, ὃ δὲ χορὸς ἔψαλλε δεύτερον ἔσμα, ὕπερ ἐκλήθη *στάσιμον*, ὅχι διότι ἔψαλλεν αὐτὸ ὁ χορὸς εἰσῶς, ἀλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πάροδον, διότι δηλαδή εἶχεν ἤδη καταλάβῃ τὴν σιάσιν ἥτοι τὴν θέσιν αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ μέρους τούτου ἠκολούθει δευτέρη ἐπεισόδος τοῦ ὑποκριτοῦ (β' ἐπεισόδιον) καὶ μετὰ ταύτην δεύτερον τοῦ χοροῦ στάσιμον κτλ. Μετὰ τὸ τελευταῖον δὲ τοῦ χοροῦ ἔσμα ἤρχετο τὸ τελικὸν τοῦ δράματος μέρος, ὕπερ κατέληγεν εἰς τὴν *ἐξοδον* τοῦ χοροῦ ἐκ τοῦ *θεάτρον*, ὅθεν καὶ *ἐξοδος* ἐκλήθη, ὡς τὰ προηγούμενα μέρη τὰ μὲν ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ χοροῦ καὶ τῆς ἐπεισόδου τοῦ ὑποκριτοῦ *πάροδος* καὶ *ἐπεισόδια*, τὰ δὲ ἀπὸ τῆς σιάσεως τοῦ χοροῦ *στάσιμα*. Ἀφ' οὗ δὲ ὕστερον τὰ μέρη τῆς πράξεως τοῦ δράματος τὰ ὑπὸ χορικῶν χωριζόμενα ἐγένοντο κύρια τοῦ δράματος μέρη, τὰ δὲ χορικὰ ἔσματα δευτερεύοντα ἢ καὶ παντάπασιν ἐξέλιπον, τὰ μέρη ταῦτα (ὁ πρόλογος, τὰ ἐπεισόδια καὶ ἡ ἐξοδος) ἐκαλοῦντο ὅχι μόνον ἀπλῶς *μέρη τοῦ δράματος*, ἀλλὰ καὶ *πράγματα* (λατινιστὶ *actus*), δηλαδή *πράξεις*.

Πλὴν δὲ τῶν εἰρημένων τεσσάρων μερῶν, ἅτινα ἦσαν κοινὰ καὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ δράματος, ὑπῆρχον ἐν τῇ τραγωδίᾳ καὶ μέρη τινὰ ἴδια αὐτῆς, ὁ *κομμός* καὶ τὰ ἀπὸ *σκηνῆς*. Καὶ ὁ μὲν *κομμός* ἦτο θρηνηνὸς κοινὸς χοροῦ καὶ ἀπὸ σκηνῆς, ἥτοι ἀμοιβαίως ῥιθόμενος ὑπὸ τοῦ κορυφαίου τοῦ χοροῦ καὶ ἐνὸς ἢ δύο ὑποκριτῶν. Ὡνομάσθη δὲ *κομμός* (=κομπετός) ἀπὸ τοῦ *κόπιεσθαι*, διότι οἱ θρηνοῦντες ἔτυπτον συγχρόνως τὰ στήθη των. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαστικὸς ἐν πάσῃ τραγωδίᾳ, διότι δὲν συμβαίνει πάντοτε θάνατος, ὥστε νὰ γίνηται καὶ θρήνος. Τὰ δὲ ἀπὸ σκηνῆς ἢ σκηνικὰ ἦσαν μονωδικὰ ἔσματα ὑπὸ μόνων τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑποκριτῶν ῥιθόμενα ἄνευ τῆς συμμε-

1. Τί λέγεται *ἐπεισόδιον* ἐν τῷ ἔπει, ἴδε ἐν σελ. 45.

τοχῆς τοῦ χοροῦ. Ἐκ τῶν εἰρημένων εἰς μερῶν ὁ μὲν πρόλογος, τὰ ἐπεισόδια καὶ ἡ ἔξοδος ἦσαν διαλογικά, ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν ἄνευ μέλους, μετὰ ῥυθμοῦ δὲ μόνον ἐξαγγελλόμενα. τὰ δὲ χορικά (πάροδος καὶ στάσιμα), οἱ κορμοὶ καὶ τὰ ἀπὸ σκηνῆς ἦσαν μελικά, τὰ μὲν χορικά, ὡς προείπομεν, ᾄδόμενα ὑπὸ τοῦ χοροῦ μετὰ ὁρχηστικῶν κινήσεων καὶ μιμητικῶν σχημάτων, οἱ δὲ κορμοὶ ᾄδόμενοι ἀμοιβαίως ὑπὸ τοῦ χοροῦ καὶ τῶν ὑποκριτῶν, τὰ δὲ ἀπὸ σκηνῆς ᾄδόμενα μόνον ὑπὸ ἐνὸς ἢ ἀμοιβαίως ὑπὸ δύο ὑποκριτῶν ἄνευ μὲν ὁρχηστικῆς κινήσεως, ἀλλὰ μεθ' ὑποκρίσεως, δηλαδὴ μετὰ μιμητικῶν σχημάτων.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ ποιῶν τὰ μέρη τῆς παλαιᾶς τραγωδίας ἦσαν κυρίως πέντε, ὁ μῦθος, τὰ ἤθη, ἡ λέξις, ὁ ῥυθμὸς καὶ τὸ μέλος. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ τραγωδία εἶναι μίμησις πράξεως, πρῶτον μὲν πρέπει νὰ ἔχῃ μῦθον καὶ τοιαύτην σύνθεσιν τῶν πραγμάτων, ἥτοι τῶν μορίων τῆς πράξεως, ὥστε δι' αὐτῶν, διαδοχικῶς ἐκτυλισσόμενων πρὸ τῶν θεατῶν, νὰ γίνηται τελεία ἡ μίμησις αὐτῆς. Ἐπειτα δέ, ἐπειδὴ ἡ μίμησις τῆς πράξεως γίνεται ὑπὸ προσώπων δρώντων καὶ οὐχὶ δι' ἀπαγγελίας, πρέπει οἱ δρώντες νὰ ἔχωσιν ἴδιον ἕκαστος ἦθος, ἥτοι χαρακτηρὰ. ἐκ τούτου δὲ ἐν τῇ τραγωδίᾳ ὑπάρχει καὶ δεύτερον μέρος, ἡ ἡθοποιία, ἡ ἀκριβὴς δηλαδὴ περιγραφή τοῦ χαρακτηρὸς ἐνὸς ἕκαστου δραματικοῦ προσώπου. Γίνεται δὲ τοῦτο ὅταν εἰς τὰ πρόσωπα ἀποδίδωνται νοήματα καὶ λεκτικὸν ἁρμόδιον εἰς τὴν ἡλικίαν, τὸ γένος, τὴν παιδείαν, τὸ ἐπιτήδευμα, τὸν βίον καὶ τὰ ἄλλα, δι' ὧν διακρίνουσι μεταξὺ τῶν τὰ πρόσωπα. Ἡ δὲ ἐπιστημονικὴ τῆς ἡθοποιίας πραγματεία ἀνήκει εἰς τὴν ἡθικὴν λεγομένην ἐπιστήμην. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἐπειδὴ ἡ μίμησις τῆς πράξεως γίνεται διὰ λόγου ὅστις κοσμεῖται καὶ διὰ τοῦ ῥυθμοῦ, εἰς δὲ τὰ μελικά μέρη καὶ διὰ τοῦ μέλους, ἐντεῦθεν γεννῶνται τρία ἄλλα προσέτι μέρη τῆς τραγωδίας, ἡ λέξις, τρυτέστιν ἡ διὰ τοῦ λεκτικοῦ ἔκφρασις τῶν νοημάτων τῶν διαλεγόμενων καὶ τῶν ᾄδόντων προσώπων, ὁ ῥυθμὸς καὶ τὸ μέλος. Καὶ τῆς μὲν λέξεως ἡ ἐπιστημονικὴ θεωρία ἀνήκει εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ ῥητορικὴν, τοῦ δὲ ῥυθμοῦ εἰς τὴν ῥυθμικὴν καὶ μετρικὴν, τοῦ δὲ μέλους εἰς τὴν ἀρμονικὴν.

Εἴπομεν δὲ ὅτι τὰ πέντε ταῦτα μέρη εἶναι τὰ κυριώτατα τῶν μερῶν τῆς παλαιᾶς τραγωδίας ὡς πρὸς τὸ ποιῶν, διότι πλὴν αὐτῶν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα, ὡς ἡ ὄψις, δηλαδὴ ἡ σκηνογραφία καὶ ἡ σκευή

τῶν ὑποκριτῶν καὶ χορευτῶν, ἢ ὑπόκρισις καὶ ἡ ὄρχησις, ταῦτα ὅμως, ἂν καὶ ψυχγωγικὰ, ἦσαν ἐπουσιώδη καὶ ἀλλότρια τῆς κυρίως ποιητικῆς τέχνης.

Πεζὰ δράματα οἱ παλαιοὶ δὲν εἶχον. Τῶν δὲ σφωζομένων τραγω-
διῶν, ἥτινα εἶναι ἀνυπερέβλητα κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς δραματικῆς τέ-
χνης παραδείγματα, περιορισμένην δυστυχῶς ἔχομεν ἡμεῖς σήμερον
τὴν ἀπόλαυσιν, διότι, πλὴν ἄλλων, καὶ τὰ μέλη, τουτέστι τὸ μουσι-
κὸν μέρος αὐτῶν, ἀπωλέσθησαν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ῥυθμοὶ αὐτῶν ὡς πρὸς
ἡμᾶς ἔχουσι θεωρητικὴν μᾶλλον ἢ πρακτικὴν ἀξίαν, διότι δὲν δυνά-
μεθα ἐξ αὐτῶν νὰ ἔχωμεν τὴν αὐτὴν ἀπόλαυσιν, ἣν εἶχον οἱ παλαιοί.
Ἀπομένουσι λοιπὸν ἐκ τῶν πέντε ποιητικῶν μερῶν τῆς παλαιᾶς τρα-
γωδίης ὡς μόνον στοιχεῖα, δι' ὧν ἡμεῖς δυνάμεθα γινώσκοντες νὰ ἀπο-
λαύσωμεν αὐτῆς, τὰ ἐξῆς τρία, ἥτινα εἶναι καὶ τὰ κυριώτατα, ὁ μῦ-
θος μετὰ τῆς συστάσεως τῶν πραγμάτων, ἡ ἡθοποία, καὶ ἡ λέξις,
δηλονότι ἡ γλῶσση.

Περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς μετρικῆς μορφῆς τοῦ δράματος.

Ἡ διάλεκτος, ἣν οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ μετεχειρίσθησαν ἐν τῷ δια-
λόγῳ, εἶναι κυρίως ἡ ἀρχαία ἄττικὴ διάλεκτος. Ἐννοεῖται ὅτι μεταξὺ
τῶν κατὰ διαφόρους χρόνους πεποιημένων δραμάτων ὑπάρχει φυσικῶς
διαφορὰ γλώσσης. Εἰς δὲ τὰ χορικά ἢ ἄττικα διάλεκτος προσέλαβε,
καὶ τυπικῶς ἐπειτα διετήρησε, δωρικὸν χρωματισμόν. Τὰ χορικά εἶναι
πολλάκις σκοτεινὰ καὶ δύσκολα εἰς κατὰληψιν, ἐθεωρήθησαν δὲ καὶ ὑπὸ
τῶν παλαιῶν ἀκρόασις ὡς ἔχοντα ἀνάγκην ἐρμηνείας.

Τὸ δὲ ἐν τῷ διαλόγῳ ἐπικρατήσαν μέτρον εἶναι τὸ ἱαμβικὸν τριμέ-
τρον, ὅπερ ἐκ τῆς σκαπτικῆς ποιήσεως (τῶν ἰαμβῶν) παρέλαβε πρῶ-
τον ἡ κωμῳδία καὶ ἐπειτα ἡ τραγωδία. Τὸ μέτρον τοῦτο εἶναι κατὰ
τὸν Ἀριστοτέλην τὸ λεκτικώτατον τῶν μέτρων, ἀποδείξεις δὲ ὅτι καὶ
ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ὀμιλίᾳ πολλάκις, λέγει, ἀσυνειδήτως μεταχειρι-
ζόμεθα ἰαμβεῖα, ἐνῶ σπανίως μεταχειρίζομεθα ἐξάμετρον.

Περὶ δὲ τῶν μέτρων τῶν μὴ διαλογικῶν μερῶν τοῦ δράματος δὲν θὰ
πολυπραγμονήσωμεν ἐνταῦθα, διότι ἔχουσι καὶ ἐκεῖνα τὰς καθ' ὅλου
ποιικίλας τῆς λυρικῆς καὶ δὴ τῆς χορικῆς ποιήσεως.

Περὶ Θεάτρου.

Θέατρον εἶναι ὁ τόπος, ἐκ τοῦ ὁποίου θεῶνται οἱ ἄνθρωποι ὅτι δέποτε τελούμενον ἐνώπιον αὐτῶν. Ὁ τόπος οὗτος ἐξ ἀνάγκης δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐπίπεδος διὰ νὰ μὴ ἐμποδίζωσιν οἱ ἐμπροσθεν ἰστάμενοι τοὺς ὀπίσθεν αὐτῶν ἰστάμενους. Πρὸς τοῦτο δὲ μετεχειρίσθησαν οἱ παλαιοὶ ὡς θέατρον τὰ πλάγια τῶν λόφων. Ἀνέσκαπτον δηλαδὴ κλιμακωιδῶς ἕνα οἰονδήποτε λόφον κείμενον πλησίον τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διονύσου, πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ ὁποίου συνεδέοντο αἱ δραματικαὶ παραστάσεις, ἐκεῖθεν δὲ ἠδύναντο οἱ ἄνθρωποι ἀνέτως νὰ βλέπωσι.

Πρὸ τοῦ κύτοςχεδίου τούτου θεάτρου ἐξετείνεται ὁ χώρος, ἡ πλατεῖα, ἐφ' ἧς ἐτελεῖτο ἡ παραστάσις, ἥτις κατ' ἀρχάς, ὅπως εἴπομεν (σελ. 95), ἦσαν οἱ διθύραχοι τοῦ Διονύσου καὶ οἱ πρὸς αὐτοὺς σχετικοὶ κύκλιοι χοροί, ἐν οἷς οἱ χορευταὶ ὑπεκρίνοντο τοὺς τραγικοὺς Σατύρους. Ὄθεν καὶ ἡ πλατεῖα αὕτη ἡ πρὸ τοῦ θεάτρου, ἐφ' ἧς ἐκινεῖτο καὶ ὠρχεῖτο ὁ χορός (ιδ. καὶ σελ. 40), ὠνομάσθη *ὀρχήστρα*. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς ὀρχήστρας ἦτο ἐστημένη ἡ *θυμέλη* (ἐκ τοῦ θύω), δηλαδὴ ὁ βωμός (τὸ θυσιαστήριον), περὶ τὸ ὅποιον ὠρχοῦντο οἱ χορευταί. Τοιοῦτον ἦτο τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις Διονυσιακὸν θέατρον, ἀπλοῦν καὶ ἀπεριττον. Διάκοσμον εἶχεν αὐτὴν τὴν φύσιν, διότι καὶ παραστάσεις ἐγίνοντο ἐν καιρῷ ἡμέρας καὶ εἰς τὸ ὑπαιθρον.

Ἐκ τοῦ χοροῦ, ὅστις ἀπὸ κυκλικοῦ ἔγινεν ἐπειτα τετράγωνος, ἀπεσπάσθη κατ' ἀρχάς εἰς ἐκ τῶν χορευτῶν (βραδύτερον ὠρίσθη πρὸς τοῦτο ἴδιος ὑποκριτής), ὅστις διελέγετο πρὸς τὸν χορόν, καὶ τότε κατέπνευε προσκαίρων τὸ ἄσμα. Ἐκ τοῦ πρώτου τούτου πυρῆνος ἀνεπτύχθη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὸ *δράμα*, καὶ ἐφθασεν εἰς τὴν ἀνυπέβλητον αὐτοῦ ἀκμὴν καὶ τελειότητα.

Ὀλόκληρος λοιπὸν ἡ δράσις χοροῦ καὶ ὑποκριτοῦ (βραδύτερον δὲ καὶ περισσοτέρων ὑποκριτῶν) ἐτελεῖτο ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας. Ὀλίγοι θρόνοι τεθειμένοι περὶ τὴν ὀρχήστραν διὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἀρχοντας ἦσαν τὰ πρῶτα καὶ κατ' ἀρχάς τὰ μόνα ἐπιπλά τοῦ θεάτρου.

Πρὸς διεξαγωγὴν ὅμως τῆς παραστάσεως ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἐκεῖ που πλησίον καὶ ἐν οἰονδήποτε κατὰλυμα, ἐν τῷ ὁποίῳ νὰ παρασκευάζωνται οἱ πολυάριθμοι χορευταὶ καὶ οἱ ὀλίγοι ὑποκριταί, νὰ ἐνδύωνται

λόγου χάριν και να εκδύωνται κτλ. Ἐστάθη λοιπὸν πρὸς τοῦτο ἐν παράπηγμῳ, ἀπλοῦν, ξύλινον, τὸ ὅποσον οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ σκηνή, δηλαδὴ καλύθη, δι' ὃ και οὕτως ὠνομάσθη, σκηνή.

Ἐχομεν λοιπὸν τὸ θέατρον (τὸν τόπον τῶν θεατῶν), τὴν δοχίσιον (τὸν χώρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου παρίστανον και οἱ χορευταὶ και οἱ ὑποκριταὶ) και τὴν σκηνήν (τὸ παράπηγμῳ ἐν ᾧ προητοιμαζόντο οἱ χορευταὶ και οἱ ὑποκριταὶ). Ταῦτα ἦσαν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, και αὕτη εἶναι ἡ πρώτη σημασία τῶν λέξεων θέατρον, δοχίσιον, σκηνή, ἥτις σημασία ἡλλοιώθη ἔπειτα ἐκ παρενόησεως τῶν πραγμάτων· διότι σήμερον ἡμεῖς λέγοντες σκηνήν ἐννοοῦμεν τὸν τόπον ἐφ' οὗ διαδραματίζεται ἡ πρᾶξις, ἐν ᾧ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν θέατρον ἡ πρᾶξις διεδραματίζετο ὁλόκληρος ἐπ' αὐτῆς τῆς δοχίσιου. Ἡ μεταγενεστέρη δηλαδὴ ἀνάπτυξις τῶν θεατρικῶν πραγμάτων ἡλλοίωσε και κατέστησεν ἀδιανόητον τὴν πρώτην σημασίαν τῶν λέξεων. Τόσον ἀπλοῦν ἦτο και ἐπὶ Αἰσχύλου ἀκόμη τὸ θέατρον. Ὅτι δὲ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἀπεδείχθη κυρίως ἐφ' ὅτου ἀνεκαλύφθη τὸ ἀρχαῖον θέατρον τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἐπιδάουρου, τὸ ὅποσον διετήρησε σχεδὸν ἀνεπαφῶν τὴν παλαιὰν και γνησίαν αὐτοῦ μορφήν. Τὴν δὲ νέαν ταύτην θεωρίαν τὴν στηριχθεῖσαν ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδάουρου, ἐκύρωσαν και ἄλλων κατόπιν παλαιῶν θεάτρων ἀποκαλύψεις ἐν Ἑλλάδι, ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ και ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἀλλ' ἐν ὅσῳ ἐτελειοποιεῖτο ἡ δραματικὴ τέχνη, ἔπρεπε μετ' αὐτῆς να τελειοποιῇται και ὁ χώρος ἐφ' οὗ ἐγίνετο ἡ πράξις τῶν δραμάτων, τὸ ὑπὸ γενικωτέρῳ δηλαδὴ ἐννοίῳ καλούμενον θέατρον. Ἦτο πλέον χρεῖα, ἐφ' οὗ ἐγένοντο πολυπλοκώτερα τὰ δράματα, να κτισθῇ τοιοῦται ὅπως δὴ ποτε πλείοτερον διὰ τῆς τέχνης και τῆς διακοσμήσεως ὁ τύπος τῆς παρεστάσεως, διὰ να ἐπέρχῃται πληρεστέρα ἡ φαντασίωσις. Ἄν ὁ λόγος ἦτο περὶ ἀνακτόρου, να ὑπάρχῃ ἡ υποτύπωσις ἐνὸς ἀνακτόρου ἢ τοῦλάχιστον τῆς προσώψεως αὐτοῦ, ὁμοίως δὲ και ἂν ἔπρεπε να φαντασθῇ ὁ θεατὴς ὅτι ἡ πρᾶξις ἐτελεῖτο ἐντὸς δάσους, ἢ ἂν ἦτο χρεῖα να ἐμφανίζωνται θεοί, να ἀκούωνται βρονταὶ κτλ.

Πάντα ταῦτα τὰ προβλήματα ἤρχισαν βαθμικῶς και κατ' ὀλίγον να λύωνται ὑπὸ τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, και φαίνεται μάλιστα ὅτι αὐτὸς ὁ Αἰσχύλος ὑπῆρξεν ὁ εἰσαγαγὼν τὰς πρώτας ἀξίας λόγου με-

ταρρυθμίσεις· εἰς τὸ θέατρον ὅπως ἐξοικονομηθῶσιν καὶ νέαι δραματικαὶ ἀνάγκαι.

Ἐστῆθη μία ξύλινη πρόσωπις ἀναιτόρου (σχεδὸν ὡς μία ἐφαπτομένη εἰς τὸν κύκλον τῆς ὀρχήστρας), ἐτοποθετήθη δὲ ὑπισθεν αὐτῆς ἡ ἀπωτέρω πρότερον κειμένη σκηνή. Ἡ πρόσωπις αὕτη ἐπειδὴ οὕτως ἔκειτο πρὸ τῆς σκηνῆς, ἐκλήθη *προσκήνιον*. Οἱ ὑποκριταὶ κατὰ τὰς ἀνάγκας λαμπρὸν τοῦ δράματος ἐξήρχοντο ἐκ τῆς σκηνῆς· (τοῦ πάλαιου παρὰ πῆγματος) ἢ εἰσῆρχοντο εἰς αὐτήν. Οὕτω δὲ ἡ σκηνὴ ἐξετέλει πλῆρον, πλὴν τοῦ πάλαιου αὐτῆς σκοποῦ, τοῦ προπαρσκειαστικοῦ, καὶ ἄλλον σκοπὸν ἀμέσως συνδεόμενον πρὸς τὴν παρὰστασιν. Τὸ προσκήνιον σὺν τῷ χρόνῳ ἤρχιτε κατὰ παικίλους ἐκάστοτε τρόπους νὰ διακοσμηῖται, βοηθοῦσι καὶ τῆς ζωγραφικῆς, κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς παρὰστασεως. Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰσῆχθησαν καὶ μηχαναὶ πρὸς τελειότεραν τῶν πραγμάτων παρὰστασιν (περίκται, ἐκκύκλημα, βροντεῖον κτλ.).

Καὶ ἡ παλαιὰ σκηνὴ καὶ τὸ νεώτερον προσκήνιον ἦσαν κατ' ἀρχὰς ξύλινα, βραδύτερον δὲ ἔνα αἰὼνα περίπου μετὰ τὸν Δισχύλον μεταβλήθησαν, ὅπως θὰ ἴδωμεν, εἰς λίθινα, προσέλαβε δὲ ἀρχιτεκτονικὸν κόσμον τὸ προσκήνιον. Οἱ ὑποκριταὶ ὅμως καὶ ὁ χορὸς, καθ' ὅλους τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἤκαμζεν ἡ ἀρχαία δραματικὴ ποίησις, διεξῆγον τὴν παρὰστασιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν, δηλαδὴ ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ.

Ἡ πρότερον ἐπικρατούσα παλαιὰ θεωρία, καθ' ἣν οἱ μὲν ὑποκριταὶ παρίστανον ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ ἀπὸ τοῦ λογείου, ὁ δὲ χορὸς ἐκινεῖτο ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ, καθὼς καὶ πᾶσα ἡ διχτάξις τῶν τριῶν πυλῶν τοῦ ἀναιτόρου, τῶν παρόδων κτλ., βᾶσιν εἶχε τὸ ἐν Ἀθήναις θέατρον τοῦ Διονύσου κατὰ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ μορφήν καὶ κατὰστασιν. Ἀλλὰ τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου ὑπέστη διὰ τῶν αἰώνων πολλὰς καὶ μεγάλας μεταβολὰς καὶ τροποποιήσεις· ὥς οὗ ἐφθασεν εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν, ἣτις δὲν εἶναι ἡ γνησίᾳ ἐλληνικὴ, ἀλλὰ ῥωμαϊκὴ, τὰ δὲ ῥωμαϊκὰ θεάτρα διέφερον οὐκ ὀλίγον τῶν ἐλληνικῶν.

Τὸ Διονυσιακὸν θέατρον (κεῖμενον παρὰ τὸ ἐν Ἀθήναις ἱερὸν τοῦ Διονύσου), τὸ κυριώτατον καὶ σημαντικώτατον πάντων τῶν ἐλληνικῶν θεάτρων διὰ τὴν ἐν αὐτῷ γενομένην ἀνάπτυξιν τοῦ δράματος, δυνάμενον δὲ νὰ περιλάβῃ περὶ τὰς 30 χιλιάδας θεατῶν, ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀπλοῦστάτον, ὅπως ἀνωτέρω περιεγράψαμεν. Περὶ τὸ ἔτος 500 π.Χ.

ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς βιαίτης καταπτώσεως τῶν ξυλίων τοῦ θεάτρου κατασκευασμάτων, ἤρχισε νὰ ἐπισκευάζηται κατὰ τρόπον μονιμώτερον, ἐτελέσθησαν δὲ τὰ ἐγκαινία τῆς νέας αὐτοῦ ἐγκαταστάσεως κατὰ τὸ 472. Κυρίως ὅμως λίθινον ἐκτίσθη τὸ Διονυσιακὸν θέατρον (καὶ ἡ σκηνὴ καὶ τὰ ἐδωλικά τῶν θεατῶν, διηρημένα εἰς ζώνας καὶ κεκρίδαι) καὶ διεκοσμήθη καὶ διὰ τῶν ἀγαλμάτων τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν (Αἰσχύλου, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου), κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς διεχειρίζετο τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως ὁ ῥήτωρ Λυκούργος (338—326). Καταστραφέν ἔπειτα ἐπὶ Σύλλῃ (86 π. Χ.), ἐπισκευάσθη ἐπὶ Ἀδριανοῦ (117—138 μ. Χ.), καὶ πάλιν δὲ ἀνεκτίσθη ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (284—305 μ. Χ.) ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ παλαιότερου κτιρίου ὑπὸ τινος φιλομούσου ἀνδρός, ὅστις ἐκκληεῖτο Φαίδρος Ζωΐλου. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην μορφήν ἔχουσαν σήμερον τὸ θέατρον. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ διαδοχικαὶ μετασκευαὶ ἐξ ὧν ἡλλοιοῦτο βαθμηδὸν ὁ ἀρχαῖος χαρακτήρ τοῦ θεάτρου, προσέρχονται ἀκριβῶς ἐκ τῶν μεταβολῶν, ἃς ὑφίστατο σὺν τῷ χρόνῳ αὐτῇ ἡ τεχνικὴ οἰκονομία τῶν δραμάτων.

Καὶ τὸ ἐν Ἀθηναῖς θέατρον τοῦ Διονύσου, ὅπως καὶ πάντα τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ θέατρα ἦτο ἄστεγον καὶ ὑπὸ κίτριον, οὐδεμίαν δὲ ἐξετείνετο σκηνὴ ὑπεράνω τῶν θεατῶν, ὅπως προσφύλαττε αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἢ ἀπὸ τῆς βροχῆς, ὅπως συνέβαινεν εἰς τὰ θέατρα καὶ τὰ ἀμφιθέατρα τὰ ῥωμαϊκὰ.

Οἱ θεαταὶ ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς τὸ θέατρον ἡγόραζον παρὰ τοῦ θεατρονίου (λεγομένου καὶ θεατροπώλου καὶ ἀρχιτέκτορος) τὰ σύμβολα (δηλαδὴ τὰ εἰσιτήρια). Τὰ εἰς θεωρίαν καταβαλλόμενα χρήματα ἐλέγοντο θεωρικά, ἐκ τούτων δὲ συνετηρεῖτο τὸ θέατρον.

Οἱ ἄποροι πολῖται ἀπὸ Περικλέους καὶ ἐξῆς ἐλάμβανον τὰ θεωρικὰ παρὰ τοῦ δημοσίου. Ἐν τῷ θεάτρῳ ἐκτὸς τῶν πολιτῶν εἰσέρχοντο καὶ οἱ μέτοικοι, ἐνίοτε δὲ καὶ οἱ δοῦλοι. Εἰς τὰς γυναῖκας ἐπετρέπετο νὰ παρίστανται εἰς τὸ θέατρον μόνον κατὰ τὴν παρόστασιν τῶν τραγωδιῶν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὅπως τὸ θέατρον καταστάθη ὁ τύπος ἐν ᾧ ἐτελοῦντο οἱ δραματικοὶ ἀγῶνες, οὕτω καὶ τῶν μουσικῶν καὶ διθυραμβικῶν ἀγῶνων, οἵτινες παρέμειναν καὶ ἄρ' οὐ ἐξ αὐτῶν ἀνεπτύχθη τὸ δράμα, ὠρίσθησαν ἔπειτα χωροὶ ἴδιοι, τὰ ᾠδεῖα. Τούτων δὲ ἀρχαιότατον ἐν Ἀθηναῖς καὶ περιφημώτατον ἦτο τὸ ὑπὸ Περικλέους κτισθέν, κυκλοτερές καὶ ἐστεγασμένον, νῦν δὲ σώζεται μόνον τὸ ᾠδεῖον

τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Τὰ θεάματα, καὶ μάλιστα τὸ ἐν Ἀθήναις Διονυσιακόν, ἐχρησίμευσαν συνήθως καὶ ὡς τόπος, εἰς οὗς συνήρχετο ἐν ἐκκλησίᾳ ὁ δῆμος.

Διδασκαλία τῶν δραμάτων. Χορός. Ὑποκριταί.

Οἱ παλαιοὶ ἔλεγον ὅτι ὁ ποιητὴς διδάσκει δράμα, διότι τῷ ὄντι ἐγύμναζεν ὁ ἴδιος τοὺς ὑποκριτάς (ὅθεν λέγεται καὶ διδάσκαλος ὁ ποιητὴς καὶ διδασκαλία ἡ πρᾶξις). Ἀλλ' ἡ διδασκαλία τῶν δραμάτων δὲν ἐγένετο, ὡς εἴπομεν, καθ' ἐλάχιστην ἀδικρόως, ἀλλὰ κατὰ τὰς διονυσιακὰς ἐορτάς. διότι ἀπετέλουν μέρος τῆς διονυσιακῆς λατρείας, ἥτοι πρῶτον κατὰ τὰ μικρὰ ἢ κατ' ἀγροὺς Διονύσια τὰ τελούμενα τὸν μῆνα Ποσειδεῶνα (Δεκέμβριον-Ἰανουάριον), ἐν οἷς ἐδιδάσκοντο μόνον παλαιὰ δράματα, προηγουντο δὲ αἱ κωμωδίαι· δεύτερον κατὰ τὰ Ἀθήναια, τὸν μῆνα Γαμηλιῶνα (Ἰανουάριον-Φεβρουάριον), ἐν οἷς ἐδιδάσκοντο καὶ παλαιὰ καὶ καινὰ δράματα, προηγουντο δὲ αἱ τραγωδίαι· τρίτον κατὰ τὰ μεγάλα ἢ ἐν ἅστει Διονύσια, τὸν Ἑλκρηβολιῶνα (Μάρτιον-Ἀπρίλιον), ἐν οἷς ἐδιδάσκοντο μόνον καινὰ τραγωδία καὶ κωμωδία. Ἐν ταῖς Ἀθηναίαις ἐδιδάσκοντο καὶ τραγικοὶ διθύραμβοι. Ἐν δὲ ταῖς Ἀνθεστηρίαις, κατὰ τὸν ὁμώνυμον μῆνα (Φεβρουάριον-Μάρτιον), πηχρόν εἶναι ὅτι πλὴν ἄλλων πολυειδῶν ἀγώνων, οἷους καὶ κατὰ τὰς ἄλλας διονυσιακὰς ἐορτάς ἡγωνίζοντο, ἐδιδάσκοντο καὶ κωμωδία ἢ ἐγένοντο προδοκιμασίαι.

Ἐγένοντο δὲ αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις ἐν κενρῷ ἡμέρας, ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, καὶ εἶχον ἀγωνισικὸν χαρακτήρα, ἦσαν δηλαδὴ αὐτὸ τοῦτο ἀγῶνες εἰς τιμὴν τοῦ Διονύσου (ὅθεν καὶ ἡ φράσις ἀγωνίζομαι δράμα ἢ δράμα καθίημι δηλ. εἰς ἀγῶνα), τελούμενοι μεταξὺ διακρόων (τριῶν μάλιστα) ποιητῶν ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες ἡμέρας καὶ σχεδὸν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν. Ἐκαστος δὲ ποιητὴς ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς τραγωδίας δὲν ἡγωνίζετο δι' ἐνὸς μόνου δράματος, ἀλλὰ διὰ τεσσάρων (τριῶν τραγωδιῶν καὶ ἐνὸς σατυρικοῦ δράματος, ἥτοι τετραλογίας. Καὶ παρ' Αἰσχύλῳ μὲν αἱ τρεῖς τραγωδία εἶχον ἐσωτερικὴν συνάρειαν καὶ σχέσιν ὡς εἰς τὸν αὐτὸν μῦθον ἀναφερόμεναι (τριλογία), ἀπὸ Σοφοκλέους ὅμως ἤρχισαν νὰ ἀγωνίζωνται δράμα πρὸς δράμα, οὕτω δὲ ἐγένετο καὶ ἐν ταῖς κωμωδίαις. Ὁ ποιητὴς θέλων νὰ ἀγωνισθῇ ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ ἀρμοδίου ἄρχοντος (τοῦ

ἐπωνόμου ἢ τοῦ βασιλέως, κατὰ τὰς ἐορτάς), τοῦτο δὲ ἐλέγετο χορὸν αἰτεῖν, ὅφ' οὗ δὲ ἤθελε δοθῇ ἡ ἄδεια, διευμεριζόντο τὰ μέλλοντα νὰ ἀγωνισθῶσι δράκματα διὰ κλήρου μεταξὺ τῶν χορηγῶν, οἵτινες ὤφειλον νὰ καταβάλωσι τὰς ἀνγκυαίας δαπάνας διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ χοροῦ. Τότε δὲ ἐγύμναζε τὸν χορὸν καὶ τοὺς ὑποκριτάς ἢ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐν τῷ χορηγεῖῳ ἢ διὰ διδασκάλου. Ἄνδρες δὲ ὑπεκρίνοντο καὶ τὰ γυναικεῖα πρόσωπα, γυναικες δὲ δὲν κατήρχοντο εἰς τὸ θέατρον. Πέντε δὲ κριταὶ ἢ ἀγωνοθέται κληρούμενοι ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος ἀπένεμον τὰ πρωτεῖα, τὰ δευτερεῖα, καὶ τὰ τριτεῖα μεταξὺ τῶν ἀγωνιζομένων. Καὶ εἰς μὲν τὸν ποιητὴν τοῦ πρωτεύσαντος δράκματος παρείχετο μισθός, εἰς δὲ τὸν χορηγὸν ἐδίδετο χρυσοῦς στέφανος καὶ τριῖπους χορηγικός, ὅστις ἐστήνετο ἐπὶ καταλλήλου μνημείου ἐν τῇ λεγομένῃ Ὀδῷ τῶν τριπόδων, μὲ ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος, τοῦ χορηγοῦ, τοῦ ποιητοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ τοῦ πρώτου ὑποκριτοῦ ἦτοι πρωταγωνιστοῦ¹.

Ἡ δὲ χορηγία ἦτο μίξ ἐκ τῶν ἐγκυκλίων ἦτοι κατ' ἔτος ἐπαναλαμβάνομένων λειτουργιῶν, αἵτινες πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ δημοσίου ταμείου ἐπεβάλλοντο εἰς πλουσίους πολίτας.

Ὁ χορός, ἐξ οὗ καὶ προήλθε κυρίως τὸ δράμα (ιδ. σελ. 96), συνέκειτο πρὸ τῆς ὀριστικῆς τοῦ δράματος μορφώσεως ἢ ἐκ πικίδων ἢ ἐξ ἀνδρῶν καὶ ἦτο ἄλλοτε ἄλλος κατὰ πλῆθος, ἐν δὲ τοῖς διθυράμβοις συνεκροτεῖτο ἐκ πεντήκοντα χορευτῶν. Ἄλλ' ὁ δραματικός ἰδίῃ χορὸς μέχρι μὲν τοῦ Σοφοκλέους ἀπετελεῖτο ἐκ δώδεκα χορευτῶν εἰς ἕκαστον δράμα τῆς τετραλογίας, ἦτοι τὸ ὅλον ἐκ τεσσαράκοντα καὶ ὀκτώ, μειωθέντος κατὰ δύο τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χορευτῶν τῶν κυκλίων χορῶν, ὁ δὲ Σοφοκλῆς ἠῤῥῆσε τὸν ἀριθμὸν τῶν χορευτῶν ἐνὸς ἑκάστου δράματος εἰς δέκα καὶ πέντε. Τοῦ χοροῦ τῆς κωμωδίας οἱ χορευταὶ ἦσαν εἴκοσι καὶ τέσσαρες, ὁ δὲ ἡγούμενος τοῦ χοροῦ ἐλέγετο κορυφαῖος. Καὶ ἡ μὲν ὄρχησις τοῦ τραγικοῦ χοροῦ ἐκαλεῖτο ἐμμέλεια, ἡ δὲ τοῦ

¹ Αἱ ἀναθηματικαὶ αὗται νικητήρισι ἐπιγραφαὶ λέγονται διδασκαλῖαι. Τοιαῦται δὲ διδασκαλῖαι, ὡς οἱ παλαιοὶ εἶχον ἤδη ἀπὸ Ἀριστοτέλους ἀρχίσῃ νὰ συλλέγωσιν, ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ ἐκ βιβλίων (μάλιστα ἐν τοῖς σχολίοις ἢ ταῖς ὑποθέσεσι τῶν δραμάτων) καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν. Καὶ χορηγικά δὲ μνημεῖα ἐσώθησάν τινα μέχρις ἡμῶν. Τὸ ἄριστον εἶναι τὸ τοῦ Λυσικράτους (κοινῶς φανέρι τοῦ Διογένης).

κωμικοῦ κόρυθας, ἡ δὲ τῶν σκτύρων ἦται τοῦ σκυρικοῦ δραχμᾶτος (περὶ τοῦ ὁποίου θὰ εἴπωμεν κατωτέρω) σίκινις.

Οἱ δὲ ὑποκριταὶ (ἐκ τοῦ ὑποκρίνεσθαι ἦται ἀποκρίνεσθαι εἰς τὸ ἔσκη τοῦ χοροῦ) ἦσαν δύο ἀπὸ Αἰσχύλου καὶ ἐρεξῆς, διότι πρότερον εἰς καὶ μόνος, ὅστις ἐνίοτε ἦτο καὶ τὸς ὁ ποιητής, διελέγετο πρὸς τὸν χορόν. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ δραγματικοῦ τοῦ σταδίου εἰσῆγαγε καὶ τρίτον ὑποκριτὴν ὁ Αἰσχύλος, ἕκαστε δὲ τρεῖς ἔμειναν οἱ ὑποκριταὶ καὶ σπανιώτατα εἰσῆγοντο πλείονες τῶν τριῶν Ἀνελόγως δὲ τῆς ἱκανότητος καὶ τῶν ἐλάμβανον καὶ τὸ προσῆκον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ μέρος καὶ ἐκκλυόντο πρωταγωνιστής, δευτεραγωνιστής καὶ τριταγωνιστής. Πῶς δὲ περίπου οἱ τρεῖς οὗτοι διεμοιρῶντο πρὸς ἀλλήλους τὴν ὑπόκρισιν τῶν διαφόρων δραγματικῶν προσώπων δεικνύουσι τὰ ἐξῆς δύο παλαιὰ εἰρήματα ἐκ δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους.

	Ἀντιγόνη	Οἰδίπους
Πρωταγ.	Ἀντιγόνη, Τειρεσίας, [Εὐρυδίκη.	Οἰδίπους.
Δευτεραγ.	Ἰσμήνη, Φύλαξ, Αἴμων, [Ἄγγελος.	Ἱερεὺς, Ἰοκάστη, Θεράπων, [Ἐξάγγελος.
Τριταγ	Κρέων	Κρέων, Τειρεσίας, Ἐξά- [γγελος.

Ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν μεγάλων δραματοποιῶν δὲν ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι κατ' ἐπάγγελμα ὑποκριταί, πολλάκις μάλιστα παρίστανον τὰ ἔργα τῶν αὐτῶν οἱ ποιηταί, βραδυτέρως ὅμως ὑπῆρχαν καὶ ἐν Ἑλλάδι, κατ' ἐπάγγελμα ὑποκριταὶ καὶ πολλῶν μάλιστα διακριθέντων εἰς τοῦτο τὸ ἔργον γινώσκοντες τὰ ὀνόματα εἴτε ἐκ παλαιῶν βιβλίων εἴτε καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν.

Ἡ στολή δέ, ἣν ἐφόρουσαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς οἱ ὑποκριταί, ἦτο πομπώδης καὶ φανταστική, διὰ τὸν βακχικὸν μάλιστα χαρακτήρα τῶν θεατρικῶν παρὰστάσεων, ὅστις ἀπῆται τὴν φανταστικὴν τῶν χρωμάτων ποικίλιν. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν μεγάλα τὰ θέατρα καὶ ἡ παράστασις ἐγίνετο ἐν ὑπαιθρῷ ἔπρεπεν οἱ ὑποκριταὶ καὶ μεγαλοσωμότεροι καὶ μεγαλοφωνότεροι νὰ γίνωνται. Καὶ ἐκεῖνο μὲν κατώρθωσαν διὰ τῶν βαρέων καὶ ὑψηλῶν κοθορνῶν (ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ἐφόρουσαν ἐμβάδας), διὰ τοῦ ὄγκου τῆς κεφαλῆς, τῶν προστερονιδίων καὶ προγαστριδίων καὶ τῆς ποδῆρους ἐσθῆτος, τὴν δὲ φωνὴν τῶν ἐγύμναζον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐν-

ταςιν καὶ ὡς πρὸς τὸ ὀρθὸν τῆς ἀπαγγελίας διδασκόμενοι ὑπὸ τοῦ φω-
 νασκοῦ. Ἐφόρου δὲ καὶ προσωπεῖα οἱ ὑποκριταί, λείψανον καὶ τοῦτο
 τῶν βακχικῶν τελετῶν, ἥτινα ὡσούτως συνετέλουν εἰς μεγαλοποιήσιν
 αὐτῶν, καὶ ἀπέδωκιν εἰς τὰ διάφορα δραματικὰ πρόσωπα καὶ τὰ τρα-
 γικὰ καὶ τὰ κωμικὰ τυπικὴν τινὰ ἰδανικότητα, ἣν πάντοτε διετή-
 ρησαν.

Περὶ τοῦ σατυρικοῦ δράματος.

Τὸ σατυρικὸν δράμα ἦτο κυρίως, ὡς οἱ παλαιοὶ ὀρίζουσιν αὐτό, παί-
 ζουσα τραγωδία. Οἱ χοροὶ τῶν σατυρικῶν δραμάτων συνέκειντο ἐκ σα-
 τύρων, σάτυροι δὲ εἶναι οἱ φιλήδονοι καὶ ἀκόλαστοι ἐκεῖνοι ἡμίθεοι οἱ
 ἀποτελοῦντες τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Διονύσου. Τὸ δὲ περιεχόμενον τῶν
 ταιούτων δραμάτων ἦσαν φαιδροτέραις φύσεως ἱστορίαι θεῶν καὶ ἡρώων
 οἷον ἔρωτες θεῶν, ἔρωες Ἡρακλέους πρὸς Ὀμφάλην, Διονύσου ἔργα κτλ.
 Ἀπέβλεπον δὲ οἱ σάτυροι μόνον εἰς τὴν τέρψιν, καὶ ἄλλοτε μὲν ἐπλη-
 σιάζον πρὸς τὴν τραγωδίαν, ἄλλοτε δὲ πρὸς τὴν κωμωδίαν. Ἐν δὲ
 καὶ μόνον σατυρικὸν δράμα ἔχομεν, τὸν *Κύκλωπα* τοῦ Εὐριπίδου.

Ἄλλα δὲ εἶδη πικραστάσεων, περὶ ὧν οὐδὲν ἀκριβὲς γινώσκομεν,
 εἶναι ἡ ἱλαροτραγωδία καὶ οἱ μῦμοι.

Ἱστορία τῆς τραγωδίας μέχρι τοῦ Αἰσχύλου.

Ὁ πρῶτος ἀναφερόμενος τραγικὸς ποιητὴς εἶναι ὁ Ἀθηναῖος *Θέσπις*
 (560 π. Χ.) ἐκ τοῦ δήμου τῆς Ἰκαρίας (εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν *Διό-
 νυσος*, ὑπεράνω τῆς Κηφισίδας), ὅστις ἐλέγετο ὅτι πρῶτος μετεχειρί-
 σθη *ἓνα τῶν χορευτῶν* ὡς ὑποκριτὴν. Τὸ ἔργον τοῦ Θεσπίδου προήγα-
 γεν ὁ *Χοιρίλος* ὁ Ἀθηναῖος διδάξας ἑκατὸν πεντήκοντα δράματα καὶ
 τρεῖς καὶ δεκάκις τυχὼν τῶν πρωτείων, εἰς ὃν ἀπεδίδετο ὁ καθορισμὸς
 τῶν προσωπείων καὶ τῆς ὑποκριτικῆς σκευῆς. Ὁ Χοιρίλος διέπρεπεν
 εἰς τὸ σατυρικὸν δράμα, εὐρετὴς ὅμως τοῦ σατυρικοῦ δράματος λέγε-
 ται *Πρατίνας* ὁ Φλιάσιος, πατὴρ τοῦ ἐπίσης ποιητοῦ *Ἀριστίου*. Τοῦ
 Πρατίνου ἔχομεν καὶ τινὰ ἀποσπάσματα.

Ἄλλ' ὁ ἐπιφανέστατος τῶν πρὸ τοῦ Αἰσχύλου τραγικῶν καὶ οἰονεὶ
 ὁ πρόδρομος τοῦ Αἰσχύλου εἶναι *Φρόνιχος* ὁ Πολυφράδμονος Ἀθηναῖος
 (ἄλλος εἶναι ὁ κωμικὸς ποιητὴς Φρόνιχος, καὶ ἄλλος πάλιν ὁ στρα-
 τηγὸς ὁ ἐχθρὸς τοῦ Ἀλκιβιάδου). Ὁ Φρόνιχος ἐδίδαξε τὰς *Φοινίσσας*

(ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛ.)

του τῷ 477 π. X. χρηματούτος τοῦ Θεμιστοκλέους, εἶναι δὲ γνωστὰ καὶ ἄλλων τοῦ δραχμῶν τὰ ὀνόματα. Διὰ τοῦ Φρυνίχου εἶχεν ἀρχίσῃ τὸ δρᾶμα νὰ ἀποβάλλῃ ἀεὶ μᾶλλον τὸν λυρικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε καὶ τὸ ὅτι αὐτὸς εἰσήγαγεν ὑποκριτὴν ἴδιον (ὄχι τὸν χορευτὴν τοῦ Θεσπίδος). Λόγου ἕξιν εἶναι καὶ ἡ ἐξῆς καινοτομία τοῦ Φρυνίχου. Ἐλέγομεν ὅτι ἡ ὕλη ἐξ ἧς ἐλάμβανον οἱ Ἑλληνες τὰς ὑποθέσεις τῆς τραγωδίας ἦτο μυθική (σελ. 100). Οἱ μῦθοι δὲ οὗτοι, οὔτινες διὰ πλείστους λόγους προετιμῆθησαν τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας πρὸς δραματοποίησιν, μάλιστα δὲ διότι ἦσαν ἐκ φύσεως τραγικαὶ καὶ ἀνεφέροντο εἰς ἥρωας ἢ κκοποιούντας ἢ πάσχοντας κατὰ τινὰ τῆς εἰμαρμένης πίεσιν, κατεστάθησαν τυπικοὶ σχεδὸν καὶ ἀπαραίτητοι. Ἀλλ' ὁ Φρυνίχος δραματοποιῶν ἠθέλησε κατὰ τοῦτο νὰ ἀποκλίνῃ τῆς συνήθειας, ἥτις ἤρχιζε νὰ γίνηται σταθερὰ καὶ παγία. Καὶ ὄχι μόνον αἱ Φοίνισσαι εἶχον ἱστορικὴν τὴν ὑπόθεσιν, διότι ἀνεφέροντο εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν τοῦ Ξέρξου, ἀλλὰ καὶ ἕτερον αὐτοῦ δρᾶμα, ἡ Μιλήτου ἄλωσις¹.

Μετὰ τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, ὅτε πλέον εἶχον πολλὰ πλῃσιουσθῆ τὰ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος θέατρα, ἀνεδιδάσκοντο συχνότερον ἢ ἄλλοτε τὰ παλαιὰ δρᾶματα τῶν μεγάλων τραγικῶν, ἐνίοτε μάλιστα καὶ διασκευάζοντο ὑπὸ μεταγενεστέρων ποιητῶν ἵνα προσαρμοσθῶσι πρὸς τὰς συγχρόνους ἀπαιτήσεις. Μεγλυτέρᾳ δὲ ἀπεδίδετο σημασία καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν παραστάσεων, ὅθεν ἤρχισαν ἕκτοτε νὰ γίνωνται καὶ ἀγῶνες ὑποκριτῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ διδασκαλία τῶν δραμῶν ἤρχισε νὰ ἀποβάλλῃ πολλὰ καὶ τὸν ἐπίσημον καὶ θρησκευτικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ νὰ γίνηται ἰδιωτικὴ ἐπιχειρήσις ἐνὸς οἰουδήποτε θεατρικοῦ ἢ θεατρῶνου.

Ἰπῆρε δὲ κατ' ἐξοχὴν μεγάλη ἡ δραματικὴ παραγωγή τῶν Ἑλλήνων διότι μόνον μέχρι τοῦ ἔτους 250 π. X. ἀριθμοῦνται ἑκατὸν πεντήκοντα δραματικαὶ ποιηταὶ ποιήσαντες τραγωδίας μὲν καὶ σατυρικὰ δρᾶματα χιλιάς τετρακοσίας ἐξήκοντα ὀκτώ, κωμωδίας δὲ χιλιάς ὀκτακοσίας ὀγδοήκοντα δύο, ἥτοι ἐν συνόλῳ τριεχίλια τριακόσια πεντήκοντα δρᾶματα ἐν διαστήματι τριῶν αἰώνων (560—250 π. X.). Ἐκ πάντων δὲ τούτων τῶν ποιητῶν, τραγικῶν μὲν τριῶν μόνον, ἀλλὰ τῶν

¹ Ἡρόδοτος 6, 21.

μεγίστων, τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου, ἔχομεν πλήρεις τραγωδίας, τοῦ μὲν Αἰσχύλου ἑπτὰ, τοῦ Σοφοκλέους ἑπτὰ, καὶ τοῦ Εὐριπίδου δέκα καὶ ἑννέα, κωμικοῦ δὲ ἑνός, τοῦ κορυφαίου πάντων, τοῦ Ἀριστοφάνους, ἑνδεκα κωμωδίας¹.

Περὶ Αἰσχύλου.

Αἰσχύλος Εὐφορίωνος Ἐλευσίνιος, κατὰ γένος ἐξ ἀρχαίου καὶ εὐγενοῦς ἀττικοῦ γένους ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῷ 525 π. Χ. καὶ ἀπέθανεν ἐν Γέλῃ τῆς Σικελίας τῷ 456· ὅθεν ἐζήσεν ἐξήκοντα ἑννέα ἔτη. Ἐκπροσωπεῖ δὲ μάλιστα τὸ ὄψος ἐν τῇ τραγωδίᾳ ὁ Αἰσχύλος, ὅπως ὁ Σοφοκλῆς τὸ κάλλος καὶ ὁ Εὐριπίδης τὸ πάθος.

Ἦτο εἰκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ὁ ποιητής, ὅτε τὸ πρῶτον μετέσχε τῶν τραγικῶν ἀγῶνων διαγωνισθεὶς πρὸς τὸν Χοιρίλον καὶ τὸν Πρατίνον, ἀλλὰ δὲν ἐνίκησε. Μόνον δὲ μετὰ δεκαεπτὰ ἔτη (τῷ 484 π. Χ., ἐξ ἑτῆ μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην) ἐνίκησεν. Ἐνεκὰ δὲ τῆς μεγάλης αὐτοῦ φαντασίας καὶ τοῦ ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ ἐλέγετο ὅτι ἐποίει μεθύων. Ὡς μεγίστην αὐτοῦ δοῖαν ἐθεώρει ὁ ποιητής τὴν συμμετοχὴν ἐν τῇ μάχῃ τῇ ἐν Μαραθῶνι, ἔνθα πολλὰ τραθεῖς ἀπηνέχθη φορέδην. Ἐν τῇ μάχῃ δὲ τούτῃ ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ἀδελφός του Κυνκίγειρος. Τούτην δὲ καὶ μόνην τὴν νίκην καὶ οὐδεμίαν ἐκ τῶν ποιητικῶν αὐτοῦ ἀνέφερεν ὁ ποιητής ἐν τῇ ἐπιταφίᾳ αὐτοῦ ἐπιγραφῇ.

Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεῖθαι

μνῆμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας·

ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλσος ἄν εἴποι

καὶ βαθυχαιτῆεις Μῆδος ἐπιστάμενος.

Καὶ εἰς τὰς ἄλλας δὲ μεγάλας μάχας τῶν μηδικῶν πολέμων φέρεται ὅτι παρέστη ὁ ποιητής. Ὁ Αἰσχύλος μετέβη καὶ εἰς Συρακούσας εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἱέρωνος, ἔπειτ' ἐν βεβίῳ, ἴσως δὲ καὶ πλεον-

¹ Ὁ κανὼν τῆς τραγωδίας: Αἰσχύλος ὁ Ἀθηναῖος, Ἴων ὁ Χῖος, Ἀλκιβίας ὁ Ἐρετριεύς, Σοφοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, Εὐριπίδης ὁ Ἀθηναῖος. — Τῆς ἀρχαίας κωμωδίας: Ἐπίχραμος ὁ Συρακούσιος, Κρατῖνος ὁ Ἀθηναῖος, Πλάτων (ὁ κωμικός) ὁ Ἀθηναῖος, Ἀριστοφάνης ὁ Ἀθηναῖος, Εὐπολῖς ὁ Ἀθηναῖος, Φερεκράτης ὁ Ἀθηναῖος. — Τῆς μέσης: Ἀντιφάνης ὁ Κερύραιος, Ἀλκιβίας ὁ Θουριάτης. — Τῆς νέας: Φιλίππιδης ὁ Ἀθηναῖος, Μένανδρος ὁ Ἀθηναῖος, Φιλίμων ὁ Σολεός, Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, Δίφιλος ὁ Σινωπεύς.

νάκις. Μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρεσείας (458) ἀπῆλθεν ἴσως ἐν δυσχερεσκέαις ὀριστικῶς ἐκ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σικελίαν, ἐνθα καὶ ἀπέθανεν.

Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι ὁ Αἰσχύλος ἤγαγε τὸ πλῆθος τῶν ὑποκριτῶν ἀπὸ ἐνὸς εἰς δύο, καὶ ἡλάττωσε τὰ χορικά μέρη τοῦ δράματος, καὶ ἔδωκε τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὸν διάλογον. Τῷ ὄντι δὲ ὁ Αἰσχύλος περιέστειλε τὸ λυρικὸν στοιχεῖον, ὅπερ ἦτο καὶ ὁ ἀρχαῖος πυρὴν τῆς τραγωδίας, καὶ ἔδωκε περισσοτέραν σημασίαν εἰς τὸ κυρίως δραματικόν, ὅπερ ὅμως εἶναι πάντοτε ἱκανῶς παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ ἀπλοῦς. Ἐνεκα τῶν σπουδαίων τούτων μεταρρυθμίσεων, ἃς εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην εἰσήγαγεν, ὠνομάσθη ὁ Αἰσχύλος πατὴρ τῆς τραγωδίας. Ὁ Αἰσχύλος, καθὼς εἴπομεν, διὰ μιᾶς τριλογίας ἐχούσης ἐσωτερικὴν συνάφειαν καὶ σχέσιν ἐκάστωτε ἡγωνίζετο καὶ ἐνὸς σατυρικοῦ δράματος (ἥτοι ἐν συνόλῳ διὰ μιᾶς τετραλογίας). Ἡ δραματικὴ τριλογία ἀπετέλει οἰονεὶ ἐν ὅλῳ εἰς τρία μέρη διηρημένον (ὅπως βλέπομεν ἐν τῇ Ὁρεσείᾳ, ἥτις εἶναι ἡ μόνη σωζομένη πλήρης τραγικὴ τριλογία τοῦ Αἰσχύλου), τὴν συνήθειαν δὲ ταύτην καθήργησεν ὁ Σοφοκλῆς. Ἐκτοσε οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ ἡγωνίζοντο μὲν πάντοτε διὰ μιᾶς τετραλογίας πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ αἱ τρεῖς τραγωδίαὶ καὶ τὸ σατυρικόν (ὅπερ ἤρχετο ἐν τέλει οἰονεὶ πρὸς ψυχραγωγίαν, ὅπως σήμερον ἡ φάρσα μετὰ τὴν παράστασιν τοῦ δράματος) δὲν εἶχον πρὸς ἀλλήλικας ἐσωτερικὴν σύνδεσιν, ὁ δὲ ἄγων κυρίως ἐγίνετο δράματος πρὸς δράμα.

Ἐκ τῶν πολλῶν δραμάτων, ἥτις ἐποίησεν ὁ Αἰσχύλος (περὶ τὰ ὀγδοήκοντα), ἔχομεν μόνον τὰς ἐξῆς ἑπτὰ τραγωδίας:

1. *Ἰκέδες* (τὰ δύο ἄλλα ἀπολεσθέντα δράματα τῆς τριλογίας εἶναι *Θαλαμοποιοὶ* ἢ *Αἰγύπτιοι* καὶ *Δαναΐδες*, *Σατυρικόν* ἢ *Ἀμυμώνη*). ὠνομάσθησαν οὕτω ἀπὸ τοῦ χοροῦ τῶν θυγατέρων τοῦ Δαναοῦ, αἵτινες καταδικάζονται ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Αἰγύπτου ἱκετεύουσι καὶ εὐρίσκουσιν ἄσυλον ἐν Ἀργεῖ. Αἱ *Ἰκέδες* ὁμοιάζουσι μάλλον πρὸς ἐκκλησιαστικὸν χορικὸν ἄσμα ἢ πρὸς δράμα, διότι ὑπερτερεῖ κατὰ πολὺ ἐν αὐταῖς τὸ λυρικὸν στοιχεῖον, ὡς ἐκ τούτου δέ, καθὼς καὶ τῆς καθ' ὅλου ἀπλῆς καὶ ἀρχαϊκῆς αὐτῶν τεχνотροπίας, φαίνεται ὅτι εἶναι ἐκ τῶν πηλαιοτάτων δραμάτων τοῦ Αἰσχύλου. Πάντως ὅμως ἐποινήθησαν μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους.

2. *Πέρσαι* (τὰ ἀπολεσθέντα δράματα τῆς τριλογίας εἶναι *Φινεύς*

καὶ Γλαῦκος Πόντιος, Σατυρικὸν Προμηθεὺς Πυρκαεὺς). Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο δράμα ἐποίησεν ὁ Αἰσχύλος ἀφ' οὗ μετέσχεν αὐτοπροσώπως τῆς μάχης ἐν Σαλαμῖνι, ἧς ἡ περιγραφὴ ἐν τῇ τραγωδίᾳ φαίνεται ὅτι ἐγράφη ὑπὸ αὐτόπτου μάρτυρος. Ἐδιδάχθησαν κατὰ τὸ ἔτος 472 π. Χ. ἐπὶ ταῖς ἐγκαινίαις τοῦ νέου θεάτρου τοῦ Διονύσου, χρηγοῦντος τοῦ Περικλέους.

3. *Ἐπὶ ἐπὶ Θήβας* (τὰ ἀπολεσθέντα δράματα τῆς τριλογίας εἶναι Λαίης καὶ Οἰδίπους, Σατυρικὸν ἢ Σφίγγς). Ἡ ὑπόθεσις γίνεται δῆλη ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς. Ἐδιδάχθησαν κατὰ τὸ 467. Τὸ δράμα τοῦτο ὀνομάζει *Ἀρεως μεσὸν* ὁ Ἀριστοφάνης.

4. *Προμηθεὺς δεσμώτης* (τὰ ἀπολεσθέντα δράματα τῆς τριλογίας εἶναι Προμηθεὺς πυρφόρος καὶ Προμηθεὺς λυόμενος, Σατυρικὸν ἄγνωστον). Δραματοποιεῖται ὁ γνωστὸς μεγάλωπρος μῦθος τοῦ Προμηθεὺς κλέψαντος ἐξ οὐρανοῦ τὸ πῦρ καὶ μεταδώσαντος αὐτὸ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐδιδάχθη κατὰ τὸ 465.

5—7. *Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι, Εὐμενίδες* (τὰ ἀπολεσθέν σατυρικὸν ἦτο ὁ Πρωτεύς). Αἱ τρεῖς τραγωδίαι ἀποτελοῦσι τὴν *Ὀρέσειαν*, τριλογίαν πλήρη. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι ὁ γνωστὸς φόνος τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπὸ τῆς Κλυταιμνήστρας. Ἐδιδάχθη ἡ Ὀρέσεια κατὰ τὸ 458.

Πάντα τὰ περισωθέντα δράματα τοῦ Αἰσχύλου εἶναι νεώτερα τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας, οὐδὲν δὲ τῶν προτέρων ἔργων αὐτοῦ ἦλθε κατὰ δυστυχίαν εἰς ἡμᾶς. Ἐλαβε δὲ ἐκ τῶν δραματικῶν ἀγώνων δέκα καὶ τρεῖς νίκας ὁ ποιητὴς νικήσας καὶ αὐτὸν τὸν Σοφοκλέα, ὅφ' οὗ καὶ ἠττήθη κατὰ τὸ 469.

Ὁ Αἰσχύλος εἶναι ἡ τελειοτάτη ἔκφρασις τῶν γενναίων καὶ εὐσεβῶν Ἀθηναίων τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, τῶν Μαρτυρομαχῶν. Ὁ πατήρ του εἶχεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ τῆς λατρείας τῆς Δήμητρος καὶ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων, ἃ καὶ αὐτὸς πιθανώτατα ἐμνήθη. Τῶν ἱεραικῶν τούτων ἰδεῶν καὶ τῆς μελέτης τῶν παλαιῶν ἐπικῶν καὶ λυρικῶν ποιητῶν ἐμπεφορημένος, φίλος ὢν καὶ ὁμόφρων τοῦ Πινδάρου, ἐπεχείρησε νὰ λύσῃ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ἀνθρωπίνης μοίρας ὅχι διὰ τοῦ ἐλευθέρου φιλοσοφικοῦ πνεύματος ὡς ὁ Εὐριπίδης, ἀλλὰ διὰ τῶν παρὰδόσεων τῆς θρησκείας τῶν πατέρων του. Διὰ τοῦτο ἀνατρέπει ἕως εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους τοὺς ἀπωτάτους, οὓς εἰκονίζου-

σιν αἱ Θεογονίαι, ὅτε αἱ τῶν δαιμόνων δυνάμεις ἡγωνίζοντο ἀγῶνα δεινὸν καὶ ἐξοντώσεως πρὸς τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐνεργείας. "Ὅθεν εἶναι ὑψηλὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς τὸ δραμά του, τὰ δὲ ὑπ' αὐτοῦ πλασθέντα πρόσωπα εἶναι γίγαντες καὶ τιτᾶνες κατὰ τὸ ἀνάστημα, γιγάντεια δὲ καὶ τὰ πάθη των καὶ αἱ συμφοραί των. Ἡ σκηνὴ ἐφ' ἧς δρῶσιν εἶναι ὁ Ὀλύμπος ἢ ὁ Ἄδης ἢ βράχιοι ἀπόκρημνοι καὶ ἔρημοι ἢ αἱ ἄκραι τοῦ κόσμου. Φέρεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ ὑπερφυσικὸν καὶ ὑπερανθρώπινον· πᾶν ὅ,τι εἶναι μέγα, φοβερόν ἢ ἀλλόκοτον ἔχει θέσιν ἐν τῷ φανταστικῷ κόσμῳ τοῦ αἰσχυλοῦ δραμματος, ἔνθα καὶ αὐτοὶ οἱ συνήθεις κανόνες τῆς αἰσθητικῆς παρεξάγονται καὶ ἀποπλκῶνται. Ὁ Αἰσχύλος ὠνόμαζε τὰ ποιήματά του «τεμάχη τῶν Ὀμήρου μεγάλων δαίπνων» ἀπεδέλων κυρίως εἰς τὰς ὑποθέσεις, ἃς ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἔλαβεν. Ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσά του ὅμως πλησιάζει ἀκόμη πολὺ πρὸς τὴν ἐπικὴν γλῶσσαν. Ἐνεκὰ τοῦ ὕψους τῶν ἐννοιῶν, εἰς τὸ ὅποιον αἵρεται ὁ Αἰσχύλος, εἶναι ἐξ ἀνάγκης καὶ μεγαλοροήμων, πυργῶν δῆματα σεμνά, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοφάνης. Ἐχει δὲ τὸ λεκτικὸν ἐξόχως κεκοσμημένον, εἶναι δὲ καὶ τολμηρὸς πολλὰκις εἰς ἄκρον. Πολλὰκις ἀναγκάζεται δημιουργεῖς ἰδίων ὀνομάτων καὶ συνθέτων λέξεων. Ἐνεκὰ δὲ τῶν ἐσωτερικῶν τούτων λόγων καθὼς καὶ διότι τὰ χειρόγραφα τῶν δραμάτων του περιτλήθον εἰς ἡμᾶς λίαν διεσπαρμένα, εἶναι ἡ ἀνάγκη τῶν τραγωιδιῶν τοῦ Αἰσχύλου ἱκανῶς δυσχερής.

Περὶ Σοφοκλέους.

Σοφοκλῆς Σοφίλλου Ἀθηναῖος ἐγεννήθη τῷ 496 π. Χ. (νεώτερος ὢν κατὰ τριάκοντα ἔτη τοῦ Αἰσχύλου), ἦτο δὲ δημότης Κολωνοῦ, τὸν ὅποιον καὶ ὕμνησεν ἐν τῷ Οἰδίποδι ἐπὶ Κολωνῷ (στίχ. 670 ἐξ.). Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σοφίλλος ἦτο πλούσιος βιομήχανος, αὐτὸς δὲ ἀνετρέφη καὶ ἐπαιδεύθη ἐν εὐπορίᾳ. Παῖς ὢν ἐγυμνάσθη καὶ εἰς τὴν πάλαιστρον καὶ εἰς τὴν μουσικὴν. Μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νουμαχίαν, ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι ἔθυσον ἐπινίκια, μετὰ λύρας γυμνὸς ἀθλημιμένος τοῖς παιανίζουσι περὶ τὸ τροπαῖον ἐξῆρχεν ἦτο δὲ τότε δεκαπενταετῆς τὴν ἡλικίαν. «Πολλὰ, λέγει ὁ βιογράφος αὐτοῦ, ἐκκινούργησεν ἐν τοῖς ἀγῶσι, πρῶτος μὲν κατεκλίσας τὴν ὑπόκρισιν τοῦ ποιητοῦ διὰ τὴν ἰδίαν μικροφωνίαν (πάλαι γὰρ ὁ ποιητὴς ὑπεκρίνετο), πρῶτος δὲ χορευτὴς ποιήσας ἀντὶ δώδεκα δέκα πέντε καὶ τὸν τρίτον ὑποκριτὴν

ἐξευρών. Νίκας δ' ἔλαβεν εἰκόσιν, ὥς φησι Κικρύστιος, πολλάκις δὲ καὶ δευτερεῖα ἔλαβε, τριτεῖα δ' οὐδέποτε. Καὶ Ἀθηναῖοι δ' αὐτὸν ἐξήκοντα ἐτῶν ὄντα στρατηγὸν εἶλοντο πρὸ τῶν Πελοποννησιακῶν ἔτεσιν ἐπτά ἐν τῷ πρὸς Σκιόους πολέμῳ (440—439 π. Χ.). Οὕτω δὲ φιλαθηναϊκότης ἦν, ὥστε πολλῶν βασιλέων μεταπεμπόντων αὐτὸν οὐκ ἠθέλησε τὴν πατρίδα καταλιπεῖν. . . »

Ἀπέθανε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 406 εἰς ἡλικίαν ἐτῶν ἐνενήκοντα ἑνός. Ἀνέφερον δὲ οἱ παλαιοὶ καὶ δύο μυθάρια εἰς τὸν θάνατόν του, καὶ ἄλλοι μὲν ἔλεγον ὅτι ἕνεκα τῆς μεγάλης του ἡλικίας ἀπεπνίγη κατὰπνῶν ῥῆγμα σταφυλῆς, ἄλλοι δὲ ὅτι ἐξέπνευσε διότι ἀναγινώσκων τὴν Ἀντιγόνην εἶχεν ἐμπέση εἰς μίαν μακρὰν περίοδον, ἣτις δὲν εἶχε πρὸς ἀνάπυσιν τῆς φωνῆς οὔτε στιγμὴν οὔτε ὑποστιγμὴν. Ἐτάφη δὲ εἰς τοὺς πατρῷους τάφους, οἵτινες ἔκειντο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς φερουσῆς εἰς τὴν Δεκέλειαν, εἰς ἀπόστασιν ἑνδεκα σταδίων πρὸ τοῦ τείχους. Ὑπάρχει δὲ παλαιὰ παράδοσις, ὅτι, ἐπειδὴ τότε κατεῖχον τὴν Δεκέλειαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπεφάνη κατ' ὄναρ ὁ Διόνυσος ὁ προστάτης τοῦ θεάτρου εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων κελεύων αὐτὸν ὥπως ἐπιτρέψῃ νὰ κηδευθῇ ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὅτι, ἂν οὗ ἐγνώσθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τίς ἦτο ὁ μέγας νεκρὸς, ἐπαυράπη νὰ γίνῃ ἡ ἐπίταφος ἐκφορὰ. Ἡ παράδοσις ὅμως αὕτη δὲν φαίνεται ὀρθή, διότι ἡ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων περικύκλωσις τῆς πόλεως ἤρχισε μόνον κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτος.

Ὁ Σοφοκλῆς ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν παλαιῶν κατ' ἐξοχὴν ὁ τραγικός, διότι τῷ ὄντι ἐκπροσωπεῖ τὸν τελειότατον τραγικὸν χαρακτήρα. Ἀπέχει ἐξ ἴσου καὶ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Εὐριπίδου ἀκολουθῶν τὴν μεσότηα καὶ τὴν σωφροσύνην ἐν τῇ τέχνῃ. Διὰ τῶν δύο τούτων ἀρετῶν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς τελείαν ἰσορροπίαν τὴν φαντασίαν (ἣτις ἐπικρατεῖ παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ) πρὸς τὸν νοῦν (ὅστις ἐπικρατεῖ παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ). Ἡἔφαιεν ὁ Σοφοκλῆς διὰ τῆς ὀρθῆς αὐτοῦ αἰσθήσεως νὰ ἐπιτυχάνῃ τὸ προσῆκον μέτρον καὶ τὸν πρέποντα χρωματισμὸν τῆς ἐκθέσεως. Εἶχε δὲ ἀκόμη γλυκύτητα καὶ ποικιλίαν, καὶ εἶχε τὴν τέχνην δι' ἑνὸς μόνου ἡμιστιγίου ἢ καὶ διὰ μιᾶς λέξεως ἐνίοτε, νὰ ἀποδίδῃ τὸν χαρακτήρα τοῦ δραματικοῦ προσώπου. Ὁ παλαιὸς Πολέμων ὁ πλάτωνικός ἔλεγεν ὅτι ὁ μὲν Ὅμηρος εἶναι ἐπικός Σοφοκλῆς, ὁ δὲ Σοφοκλῆς τραγικός Ὅμηρος, θέλων διὰ τούτου νὰ δηλώσῃ τὴν

φυσικὴν συγγένειαν, ἣν εἶχεν ἡ ποιητικὴ διάνοια τῶν δύο ἀριστοτεχνῶν, μετέβλην τὴν διαφοράν τοῦ ποιητικοῦ εἶδους, περὶ τὸ ὅποιον ἐκάτερος ἡσχολήθη. Τὴν αὐτὴν, καθὼς φαίνεται, ἔνοιον ἐξέφραξε καὶ ὁ Ἴων ὁ ποιητὴς λέγων ὅτι ὁ Σοφοκλῆς ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν μαθητὴς τοῦ Ὁμήρου.

Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι ὁ Σοφοκλῆς ἤξευρεν ἐπιτηδεύειν νὰ μεταχειρίζεται τὴν ἐκάστοτε προσήκουσαν λέξιν, ὣν καθ' ὅλου μὲν ποιητικὸς, κατορθῶνων δὲ νὰ ἐξευγενίσῃ καὶ αὐτὰ τὰ κοινὰ καὶ τετριμμένα. Ἐχει πρὸς τούτοις δημιουργήσῃ νέας λέξεις, ἄλλας δὲ μεταχειρίζεται ἐπὶ σημασίας διαφόρου τῆς συνήθους. Ἀξιολογοὶ δὲ εἶναι καὶ αἱ μεταφοραὶ τοῦ Σοφοκλέους, ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐπιθέτων, αἱ ἀντιθέσεις, καὶ καθ' ὅλου τὰ σχήματα τοῦ λόγου, καθὼς καὶ ἡ σύνταξις. Ἐπίσης δὲ τελεία εἶναι καὶ ἡ στιχοποιία αὐτοῦ.

Ἐποίησε δὲ ὁ Σοφοκλῆς κατὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν, ἐκτὸς τινῶν ἐλεγείων καὶ παιάνων, ἐκατὸν εἴκοσι καὶ τρία δράματα, ἐξ ὧν περιεσώθησαν ἑπτὰ τραγωδίαί, αἵτινες εἶναι ὥσως καὶ αἱ ἀρισταὶ, κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν.

1. Αἶας μαισιγοφῶρος. Προσηγορεύθη οὕτως ἡ τραγωδίᾳ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀπολεσθέντα Αἴαντα τὸν Λοκρὸν. Ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἰλιάδος (σελ. 61), εἶχε δὲ πραγματουθῇ αὐτὴν καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐν ταῖς Θυρήσαις, ἐκίνει δὲ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀθηναίων διότι ὁ Σαλαμίνιος Αἶας ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἀρχηγέτας ἥρωας. Ἐκ τῆς μετρικῆς κατασκευῆς καθὼς καὶ ἐκ τῆς τεχνικῆς οἰκονομίας τοῦ δράματος φαίνεται ὅτι ὁ Αἶας εἶναι ἐκ τῶν πρώτων ἔργων τοῦ Σοφοκλέους. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀχιλλέως, ὁ Αἶας καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἠξίουσαν νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα του. Ὑπὸ τῶν Ἀτρεϊδῶν ὅμως ἐκρίθη ὅτι ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ ὁ Ὀδυσσεύς. Προσβληθεὶς διὰ τοῦτο κακίως ὁ Αἶας παραρρνεῖ καὶ ἐπιπίπτει κατὰ τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ποιμνίων, νομίζων ὅτι φονεῖει Ἕλληνας. Συνελθὼν ἔπειτα εἰς ἑαυτὸν καὶ καταληφθεὶς ὑπὸ αἰσχύνῃς αὐτοκτονεῖ.

2. Ἀντιγόνη. Εἶναι ὥσως ἡ καλλίστη ἐλληνικὴ τραγωδίᾳ. Ἐδιδάχθη κατὰ τὸ 442, ἡ δὲ δραματικὴ αὕτη νίκη ἐφόρτισεν εἰς τὸν Σοφοκλέα τὴν ἐν τῷ κατὰ τῶν Σαμίων πολέμῳ στρατηγίαν. Εἶναι ἔξοχος ἐν τῷ Αἴαντι ἡ περιγραφὴ τῶν χαρακτήρων, ὥπως εἶναι ἔξοχος ἐν τῷ Οἰδίποδι Τυράννῳ ἡ δραματικὴ πλοκή. Ἡ ὑπόθεσις, κατὰ

τὸ πλεῖστον τοῦλάχιστον, ἐλήφθη ἐκ τῆς ἐπικῆς Θηβαΐδος (σελ. 61), ἐπλεξε δὲ αὐτὴν ὁ Σοφοκλῆς περὶ τὴν ἀντίθεσιν, ἥτις ἀναφέρεται μετὰ τῶν θεῶν νόμων τῆς πολιτείας καὶ τῶν θεῶν καὶ ἀγοράφων νόμων, οἵτινες ἐπιβάλλουσι τὰ πρὸς τοὺς συγγενεῖς καθήκοντα. Ὁ Κρέων δηλαδὴ καταδικάζει καὶ κλείει ζῶσαν ἐντὸς τύμβου τὴν Ἀντιγόνην διότι παρὰ τὸ φοβερὸν πρόσταγμα τοῦ τυράννου καὶ παρὰ τὴν συμβουλήν τῆς ἀδελφῆς Ἰσμήνης ἔθαψε τὸν ἀδελφὸν Πολυνείκην, ὅστις μετὰ τῶν Ἀργείων καὶ τοῦ ἐτέρου ἀδελφοῦ Ἐτεοκλέους εἶχεν ἐπιδράμῃ κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, τῶν Θηβῶν. Ἐνεκα τούτου ἀποθνήσκει μὲν αὐτόχειρ ὁ μνηστὴρ τῆς Ἀντιγόνης Αἴμων ὁ υἱὸς τοῦ Κρέοντος, εἰς ἀπελπισμὸν δὲ περιελθοῦσα ἡ μήτηρ Εὐρυδίκη αὐτοκτονεῖ καὶ ἐκείνη.

3. **Ἡλέκτρα.** Ἐδιδάχθη μεταξὺ τοῦ 442 καὶ 412. ἔχει τὴν ὑπόθεσιν ὁμοίαν πρὸς τὰς Χοηφόρους τοῦ Αἰσχύλου καὶ τὴν ὁμώνυμον Ἡλέκτρην τοῦ Εὐριπίδου. Τὸν Ὁρέστην μικρὸν ὄντα εἶχεν ἐκκλέψῃ ἡ ἀδελφὴ Ἡλέκτρα, ὅτε ὁ πατὴρ αὐτῶν ἐσφάζετο ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου καὶ τῆς Κλυταιμνήστρας, καὶ τὸν ἔδωκεν εἰς τροφεία, ἵνα μὴ φονεύσωσι καὶ αὐτόν. Ὁ τροφεὺς ὑπεξέθεσεν αὐτόν εἰς τὴν Φωκίδα πρὸς τὸν Στρώφιον. Μετὰ εἴκοσι ἔτη ἐκπνέρχεται ὁ Ὁρέστης μετὰ τοῦ Στροφίου εἰς τὸ Ἄργος, δὲν γίνεται ὅμως ἀμέσως γνωστός, ἀλλ' ἐμφανίζεται ἐν θυρωμασίᾳ σκηνῇ ὡς Φωκεὺς κομίζων ὕδριάν, ἐν ᾗ περιέχεται δῆθεν ἡ τέφρα τῶν λειψάνων τοῦ κατὰ τοὺς Πυθικοὺς ἀγῶνας φονευθέντος Ὁρέστου. Οὕτω δὲ εὐχερῶς τελεῖται ὁ φόνος τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ τοῦ Αἰγίσθου. Ἐν τῷ δράματι τούτῳ ἡ Ἡλέκτρα ἔχει πρὸς τὴν Χρυσόθεμιν, ὅπως ἐν τῇ *Ἀντιγόῃ* ἡ Ἀντιγόνη πρὸς τὴν Ἰσμήνην. Ἡ Χρυσόθεμις εἶναι ἡ ἀταλμοτέρα ἀδελφὴ, ὅπως ἡ Ἰσμήνη.

4. **Οἰδίπους τύραννος** (δηλαδὴ βασιλεὺς, πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ ἐπὶ Κολωνῷ). Εἶναι ἡ καταπληκτικὴ τραγωδία τῆς Εἰμαρμένης. Ἐποιήθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ λοιμοῦ (429), ἢ ὀλίγον μετὰ τὸν λοιμόν, πάντως δὲ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὑπόθεσις εἶναι ὁ παλαιὸς Θηβαϊκὸς μῦθος τοῦ Οἰδίποδος, ὅστις ἐν ἀγνοίᾳ ἐφόνευσεν τὸν πατέρα καὶ ἐνυμφεύθη τὴν μητέρα, ὅτε δὲ μετὰ πολλὰ ἔτη ἔμαθε τὴν πλάνην του, ἐξώρυξεν ἐξ ἀπελπισίας τοὺς ὀφθαλμούς του. Ὁ μῦθος, ἐπιτηδεύτατος πρὸς τραγικὴν παρὰστασιν, ἐδραματοργήθη καὶ ὑπὸ τῶν τριῶν τραγικῶν (ὁ Αἰσχύλος ἔγραψε Λά-

τον καὶ Οἰδίποδα, οὔτινες μετὰ τῶν ἐπὶ τῇ Θήβῃ ἀπετέλουν τριλογίαν Οἰδιπόδειαν, ὁ Εὐριπίδης Οἰδίποδα μὲ διαφόρους παραλλαγὰς ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τοῦ μύθου. Ἀλλ' ἡ τέχνη τοῦ Σοφοκλέους ἐν τούτῳ ὑπῆρξε τῷ ὄντι ἀνέφικτος, ὁ δὲ Οἰδίπους αὐτοῦ εἶναι τέλειον ἔργον ὡς πρὸς τὴν πλοκὴν, τὰς περιπετείας καὶ τοὺς ἀναγνωρισμούς (σελ. 101).

5. *Τραχίνια*. Ὡνομάσθη οὕτω ἡ τραγωδία ἀπὸ τοῦ χοροῦ, ὅστις ἀποτελεῖται ἐκ παρθένων τῆς Τραχίνος (πόλεως κειμένης μεταξὺ τῆς Οἴτης καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου). Ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἔπους τοῦ ἐπιγραφομένου *Οἰχαλίας ἁλώσις* (σελ. 61). Ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἡρακλέα, ὅστις ἐκπορθήσας τὴν πόλιν ἡχμαλώτισε τὴν καλὴν Ἰόλην, ἐξ οὗ ζήλοτυπήσασα ἡ σύζυγος αὐτοῦ Δηάνειρα καὶ θέλουσα νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὴν τὸν ἄνδρα, πέμπει ὡς φίλτρον πέπλον, ὅστις εἶχεν ἐμβυκτισθῇ εἰς τὸ φαρμακερὴν αἶμα τοῦ Κενταύρου Νέσσοι, μαθεύσας δὲ παρὰ τοῦ Ὑλλου τὴν ἐπελθοῦσαν καταστραφὴν αὐτοκτονεῖ. Ὁ δεινὸς πάσχων ἥρωις ἐξανγκνίζει τὸν υἱὸν Ὑλλον νὰ καύσῃ αὐτὸν ἐπὶ τῆς Οἴτης ἵνα ἀπαλλαγῇ τῶν βασάνων. Ἐξ ὧν τῶν δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους αἱ *Τραχίνια* ὁμοιάζουσι μᾶλλον πρὸς τὴν τεχνολογίαν τοῦ Εὐριπίδου. Πότε ἐδιδάχθη τὸ δράμα ἀκριβῶς δὲν γινώσκομεν. Ἴσως περὶ τὸ 420· ἄλλοι ὅμως θεωροῦσιν αὐτὸ ἐκ τῶν παλαιολόγων τοῦ Σοφοκλέους.

6. *Φιλοκτήτης*. Ἐδιδάχθη κατὰ τὸ 409. Φιλοκτῆτην εἶχε γράψῃ καὶ ὁ Αἰσχύλος, καθὼς καὶ ὁ Σοφοκλῆς. Ἐν Αἴμνῳ ἔκειτο ἔρημος καὶ πάσχων ὁ Φιλοκτῆτης, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐνεκὰ τῆς ἀποφορᾶς τῆς πληγῆς του, προσελθούσης ἐκ δῆγματος ὕφως. Ἀλλ' εἶχε τὰ πολύτιμα τόξα τοῦ Ἡρακλέους, δι' ὧν κινηγῶν ἐτρέφετο. Ὑπῆρχεν ὅμως χρησμός, καθ' ὃν ἄνευ τοῦ Φιλοκτῆτου καὶ τῶν τόξων του ἡ Τροίη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κυριευθῇ. Ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Νεοπτόλεμος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως ἀνελκμβάνουσι νὰ ἀνακομίσωσιν εἰς τὴν Τροίαν τὸν ἥρωα. Διαφωνοῦσιν οἱ δύο ὡς πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν τοῦτο θὰ κατωρθώτο καὶ ὁ Νεοπτόλεμος ἀπακροῦει τὸν δόλον, ὃν ἤθελεν ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ μεταχειρισθῇ. Ὁ Φιλοκτῆτης πείθεται εἰς τὸν Νεοπτόλεμον, πρὸς ὃν παραδίδει τὰ τόξα, καὶ παρακαλεῖ νὰ συμπαράλθῃ καὶ αὐτὸν οἴκῃδε, ὅπου ὁ Νεοπτόλεμος ἔλεγεν ὅτι ἐμελλε νὰ πλεύσῃ. Ἀλλ' ὁ Νεοπτόλεμος ὁμολογεῖ ὅτι καὶ τοῦτο δὲν ἦτο

ἀληθές. Ἐν ᾧ δὲ ἔμελλε πάλιν νὰ δώσῃ τὰ τόξα εἰς τὸν Φιλοκτήτην, ἐπέρχεται ὁ Ὀδυσσεύς καὶ περιπλέκονται πάλιν τὰ πράγματα. Τότε φανερώνεται ἐκ μηχανῆς θεός, κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Εὐριπίδου, ὁ Ἡρακλῆς, λέγων ὅτι διὰ τῶν τόξων τοῦ θὰ κυριευθῇ ἡ Τροία καὶ ὅτι ὁ Ἀσκληπιὺς θὰ θεραπεύσῃ τὸν Φιλοκτήτην, ὅστις ἐπὶ τέλους πείθεται καὶ ἐκουσίως πλέει πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς.

7. Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ. Τὴν τραγωδίαν ταύτην ἐδίδαξε κατὰ τὸ 401 «τετελευτηκότι τῷ πάπῳ Σοφοκλῆς ὁ υἱόσδε, υἱὸς ὦν Ἀρίστωνος», κατὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν. Ἰσως ὅμως ἡ διδασκαλία αὕτη δὲν εἶναι ἡ πρώτη γενομένη, ἀλλ' ἐπανέληψις μόνον. Σημνὴ τοῦ δράματος εἶναι αὕτη ἡ πατρὶς τοῦ Σοφοκλέους, ὁ Κολωνός. Ὁ Οἰδίπους μετὰ τὰς συμφορὰς, ἃς εἶχεν ὑποστῆ, ἐρχεται τυφλὸς καὶ πένης ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης χειραγωγούμενος εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐνθα κατὰ τὸν χρησμόν ἔπρεπε νὰ ταφῇ, καὶ φθάνει εἰς τὸν Κολωνόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκέλευσεν ἐπὶ πέτραις εἰς τὸ ἄβατον ἄλλος τῶν δεινῶν Εὐμενίδων ἀναγκάζεται ὑπὸ τοῦ χοροῦ νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν. Ἐπέρχεται τότε ἡ ἄλλη θυγάτηρ, ἡ Ἰσμήνη, ἥτις γνωστοποιεῖ εἰς τὸν γέροντα ὅτι ἐξεδίωξεν ὁ Ἑσπεύς ἐκ Θηβῶν τὸν Πολυνείκην, ὅστις εἰς τὸ Ἄργος καταφυγὼν ὀδεύει κατὰ τῆς ἰδίης πατρίδος. Ἡ νίκη ἐξαγτάται ἐκ τοῦ Οἰδίποδος, διότι ἐκεῖνη ἡ γῆ ἔμελλε νὰ εἶναι νικηφόρος, ἥτις ᾗθελε καλύπτῃ τὰ ὀστέα του. Ἐκεῖνος ἐπιμένει ἐν Ἀθήναις νὰ ἀποθάνῃ, θέτει δὲ ἑαυτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ μεταπεμφθέντος Θησεῦς βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Κρέων ἐλθὼν προσπαθεῖ διὰ τῆς βίβης νὰ ἀποσπᾷ τὸν γέροντα, ἀλλ' ἀποκρούει αὐτὸν ὁ Θησεύς καὶ μετὰ τινὰς περιπετείας, γενομένης βοῆς, ἐξαφανίζεται ὁ Οἰδίπους. Τὸ δράμα ἔχει οὐκ ὀλίγους εἰς τὰ σύγχρονα πολιτικὰ γεγονότα ὑπαινιγμοὺς, φημίζεται δὲ ἐν αὐτῷ κατ' ἐξοχὴν τοῦ Κολωνοῦ τὸ ἐγκώμιον (στῖχ. 668—719), ὅπερ ὁ Σοφοκλῆς μετ' ἰδικιτέραις ἀγάπης ἐφιλοτέχνησεν.

Περὶ Εὐριπίδου.

Ὁ Εὐριπίδης υἱὸς Μνησάρχιδου καπήλου καὶ Κλειτοῦς λαχωνοπόλειδος ἦτο μὲν Ἀθηναῖος, ἀλλ' ἐγεννήθη ἐν Σαλαμῖνι ἐπὶ Καλλίου ἀρχόντος κατὰ τὴν ἐβδομηκοστὴν πέμπτην Ὀλυμπιάδα, καὶ ἀκριβέστερον, ὡς λέγουσι, κατὰ τὴν ἡμέραν τὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν 5 Ὀκτωβρίου 480, καθ' ἣν ἐνίκων τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος οἱ

Ἕλληνες. Ὡστε ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν ὁ μὲν Εὐριπίδης ἐγεννήτο τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὁ δὲ Σοφοκλῆς μετὰ λύρας γυμνὸς ἀγλημμένος τοῖς παιανίζουσι περὶ τὸ τροπαῖον ἐξῆρχεν, ὁ δὲ Αἰσχύλος μετεῖχε τῆς μάχης.

Ἐπαιδεύθη δὲ προσηκόντως, εὐποροῦντος, ὡς φαίνεται, τοῦ πατρὸς, καὶ λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ βιβλιοθήκην εἶχε, πρᾶγμα πολυδάπανον κατὰ τοὺς τότε καιροὺς. Ἔσχε δὲ διδασκάλους Προδίκον τὸν Κεῖον καὶ Πρωταγόραν τὸν Ἀδελφίτην καὶ τὸν φιλόσοφον Ἀναξαγόραν, λέγεται δὲ καὶ τοῦ Σωκράτους ἐταῖρος. Ἔσχε δὲ δύο γυναῖκες πρώτην Μελιτώ καὶ δευτέραν Χοιρίνην, υἱὸς δὲ κατέλιπε τρεῖς, Μνησαρχίδην πρῶτον, ἔμπορον, δευτέρον δὲ Μνησίλοχον, ὑποκριτὴν, νεώτατον δὲ Εὐριπίδην, ὅστις καὶ ἐδίδασκεν ἑνὶ δράματι τοῦ πατρὸς. Κατὰ δὲ τὸν χαρακτῆρα ἦτο τοῦναντίον τοῦ Σοφοκλέους, σκυθρωπὸς καὶ σύννους καὶ αὐστηρὸς, προσέτι δὲ μισόγελως. Ὀνομάσθη δὲ καὶ μισογύνης διότι διὰ τῶν ποιημάτων του, ἕνεκα ἴσως οἰκογενειακῶν λόγων, ἔσκωπτε τὰς γυναῖκας. Οὐδέποτε σχεδὸν ἀπεδήμησε τῶν Ἀθηνῶν, περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ βίου ἐπορεύθη πρὸς Ἀρχέλαον τὸν Πελοπίου βασιλέα τῆς Μακεδονίας, τοῦ ὁποῦοι τὴν φιλοκαλίαν καὶ ὁ Θουκυδίδης (2,100) ὁμολογεῖ. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀρχελάου εἶχον συναχθῆ, ὅπως καὶ εἰς τοῦ Ἰέρωνος καὶ εἰς ἄλλων ἡγεμόνων τὰς αὐλάς, ποιηταὶ καὶ τεχνῖται καὶ σοφοὶ πολλοί, ὁ τραγικὸς Ἀγάθων καὶ Χοιρίλος ὁ ἐπικός καὶ Τιμόθεος ὁ μελοποιὸς καὶ ὁ ζωγράφος Ζεῦξις, ἐκλήθη δὲ νὰ μεταβῇ αὐτόσε καὶ ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν. Ἐκεῖ λοιπὸν ὁ Εὐριπίδης διῆγε τῆς ἄκρας ἀπολαύων τιμῆς. Εἶχε δὲ συμπληρώσῃ τὸ ἐβδομηκостὸν τέταρτον τῆς ἡλικίας του ἔτος, ὅτε (406 π. Χ.) διεσπαρχῆθη καταβρωθεὶς ὑπὸ κυνῶν καὶ ἐτάφη ἐν Μακεδονίᾳ. «Κενοτάριον δ' αὐτοῦ, λέγει ὁ βιογράφος του, Ἀθηναῖσιν ἐγένετο καὶ ἐπιγράμμα ἐπεγέγραπτο Θουκυδίδου τοῦ ἱστοριογράφου ποιήσαντος ἢ Τιμοθέου τοῦ μελοποιοῦ».

Μνήμα μὲν Ἑλλάς ἅπασ' Εὐριπίδου· ὅστέα δ' ἴσχει
γῆ Μακεδῶν, ἥπερ δέξατο τέρμα βίου·

πάτρην δ' Ἑλλάδος Ἑλλάς, Ἀθῆναι. Πολλὰ δὲ Μούσαις
τέρψας ἐκ πολλῶν τὸν ἔπαινον ἔχει.

Φασὶ δὲ καὶ κερκυνοῦσθαι ἀμρότερα τὰ μνημεῖα. Λέγουσι δὲ καὶ Σοφοκλῆς ἀκούσκειν ὅτι ἐτελεύτησεν, αὐτὸν μὲν ἱματίῳ φοιτῶ προ-

ελθεῖν, τὸν δὲ χορὸν καὶ τοὺς ὑποκριτὰς ἀστεφενώτους εἰσκαγαγεῖν ἐν τῷ προαγῶνι (=τῇ προδοκιμασίᾳ· ἰδ. σελ. 110) καὶ δακρῦσαι τὸν δῆμον».

Περὶ τοῦ Εὐριπίδου λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι «εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται». Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δὲ ὁ Σοφοκλῆς ἔλεγεν «αὐτὸς μὲν οἴους δεῖ ποιεῖν (τοὺς ἀνθρώπους), Εὐριπίδην δὲ οἴοι εἶσιν.»

Ἀλλὰ δὲ γνωρίσματα τῆς τοῦ Εὐριπίδου ποιήσεως εἶναι, κατὰ τὸν βιογράφον, ὅτι «τοῖς μέλεσιν ἔστιν ἀμίμητος παραγκωνιζόμενος τοὺς μελοποιούς σχεδὸν ἅπαντας· ἐν δὲ τοῖς ἀμυθίοις (=ἐν τῷ διαλόγῳ) περισσὸς καὶ φορτικός, καὶ ἐν τοῖς προλογοῖς δὲ ὀχληρὸς, ζήτηρικώτατος δὲ τῇ κατασκευῇ καὶ ποικίλος τῇ φράσει καὶ ἱκανὸς ἀνασκευάσαι τὰ εἰρημένα (=σοφιστικῶς)». Ὁ δὲ συγγραφεὺς τοῦ περὶ ὕψους λέγει. «Ἔστι μὲν οὖν φιλοπονώτατος ὁ Εὐριπίδης δύο ταυτὶ πάθη μανίας τε καὶ ἔρωτος ἐκτραγωδῆσαι, καὶ τούτοις, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τισιν ἐτέροις, ἐπιτυχεστάτος». Προσθέτει δὲ ὅτι· «Πολλοὶ τῶν συγγραφέων καὶ ποιητῶν οὐκ ὄντες ὑψηλοὶ φύσει, ὅμως, κοινοῖς καὶ δημώδεσι τοῖς ὁνόμασιν ὡς τὰ πολλὰ συγχρόμενοι, διὰ μόνου τοῦ συνθεῖναι καὶ ἀρμόσαι ταῦτα ὅμως ὄγκον καὶ διάστημα καὶ τὸ μὴ ταπεινοὶ δοκεῖν εἶναι, περιεσχλόντα, καθάπερ ἄλλοι τε πολλοὶ καὶ Φίλιστος (ὁ ἱστορικός), Ἀριστοφάνης ἐν τισιν, ἐν τοῖς πλείστοις Εὐριπίδης». Ἔχει δὲ καὶ γνώμης φιλοσοφικὰς πολλὰς ἐν τοῖς ποιήμασιν ὁ Εὐριπίδης· ὅθεν καὶ ἀκηρικὸς φιλόσοφος ὠνομάσθη.

Ἦσαν δὲ λίαν ἀγαπητὰ καὶ οὕτως εἶπεν δημοτικὰ αἱ τραγωδίαι αὐτοῦ καὶ παρὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ Ἑλλήσι καὶ Ῥωμαίοις. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σωκράτης «σπάνιον μὲν ἐπεφοίτα τοῖς θεατροῖς, εἴποτε δὲ Εὐριπίδης ἡγωνίζετο καινοῖς τραγωδαῖς, τότε γε ἀφικνεῖτο. Καὶ Πειριχίδης δὲ ἡγωνιζομένου τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἐκεῖ κατῆει· ἔχαιρε γὰρ τῷ ἀνδρὶ, δηλονότι διὰ τε τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐν τοῖς μέτροις ἀρετήν».

Πλείστα δ' ἔχομεν μαρτύρια τῆς τοιαύτης πρὸς τὸν Εὐριπίδην ἀγάπης τῶν παλαιῶν, ἐν οἷς λόγου ἄξιον ὕπερ ὁ Πλούταρχος ἱστορεῖ (ἐν βίῳ Νικίου κεφ. 29). Ὅτι δηλαδὴ μετὰ τὴν ὀλεθρίαν ἔκθεσιν τῆς εἰς Σικελίαν στρατείας, ὅτε πλείστοι Ἀθηναῖοι εἶχον ληφθῇ αἰχμάλωτοι, αἰνιοὶ καὶ δι' Εὐριπίδην ἐσώθησαν. Μάλιστα γὰρ, ὡς ἔ-

οικε, τῶν ἐκτός Ἑλλήνων ἐπόθησαν αὐτοῦ τὴν Μούσῃν οἱ περὶ Σικελίαν καὶ μικρὰ τῶν ἀφικνουμένων ἐκάστοτε δείγματα καὶ γεύματα κομιζόντων ἐκμυθάνοντες, ἀγκαπητῶς μετεδίδωσαν ἀλλήλοις. Τότε γοῦν φασὶ τῶν σωθέντων οἷα καὶ συχνούς ἀσπάζεσθαι τὸν Εὐριπίδην φιλοφρόνως καὶ διηγείσθαι τοὺς μὲν ὅτι δουλεύοντες ἀφείθησαν, ἐκδιδάξαντες ὅσα τῶν ἐκείνου ποιημάτων ἐμνήμνητο, τοὺς δ' ὅτι πλανώμενοι μετὰ τὴν μάχην, τροφῆς καὶ ὕδατος μετέλαβον τῶν μελῶν ἔσσαντες». Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ καὶ Ἀθηναῖοι σχεδὸν εἰπεῖν ἐσώθησαν ἀπὸ τῆς ἀργῆς τῶν συμμάχων κινήσεως εἰς ἔλεον τοῦ Λυσάνδρου διὰ τῶν στίχων τοῦ Εὐριπίδου (Πλούταρχ. ἐν β. Λυσάνδρου 15).

Καὶ οἱ κωμικοὶ δὲ Μένανδρος καὶ Φιλήμων κατὰ τὸν Εὐριπίδην εἶχον μορφὴν ἐκντούς, καὶ καθ' ὅλου μεγάλῃ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἑλληνικὴν ποίησιν.

Ἄλλ' ἔσχεν ὁ Εὐριπίδης καὶ ἐπὶ τῶν ἐκντοῦ ἤδη χρόνων ἰδίως ἕνεκα τῆς ἀπομακρυνσεως του ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἰδεῶν καὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου τεχνικοῦ τρόπου πολλοὺς ἀντιπάλους καὶ μάλιστα τοὺς κωμικοὺς ποιητάς, ἐξ ὧν κυριώτατα ὁ Ἀριστοφάνης (μάλιστα ἐν τοῖς Βατραχίοις) πολλαχῶς ἔσκωψεν αὐτόν.

Δράματα ἐδίδαξεν ὁ Εὐριπίδης, κατὰ τὰς ἀκριβεστέραις εἰδήσεις, ἃς διέσωσαν ἡμῖν οἱ τε βιογράφοι καὶ ἄλλοι τῶν παλαιῶν, ἐνενήκοντα δύο, νίκας δ' ἔσχε πέντε. Γινώσκουμεν δὲ νῦν ὀγδοήκοντα περίπου ἐν συνόλῳ ὀνομασίας δραμάτων, ἔχουμεν δὲ πλήρεις μὲν τραγωδίας δέκα καὶ ὀκτώ καὶ τὸν σατυρικὸν Κύκλωπα, πλὴν τῶν ἀποσπασμάτων. Εἶναι δὲ τὰ σωζόμενα δράματα τὰ ἑξῆς·

1. **Ἀλκίσις.** Τὸ ἀρχαιότατον τῶν σωζομένων δραμάτων, διδασχθέν τῷ 438 π. Χ. ἤτοι ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη πρὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ μῦθος ἀναφέρεται εἰς Ἀλκίστιν τὴν γυναῖκα τοῦ Ἀδμήτου, ἣτις ἀπέδωκεν ἐκντὴν ἵνα ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ ἀνδρός, ἐπειδὴ οὐδέτερος ἐκ τῶν γονέων αὐτοῦ ἤθελεν ὑπὲρ τοῦ παιδὸς νὰ ἀποθάνῃ. Τὸ δράμα ἔχει κωμικωτέρην τὴν κατσκευὴν καὶ κατεῖχε θέσιν σατυρικοῦ δράματος ἐν τῇ τετραλογία.

2. **Μήδεια.** Παθητικώτατον καὶ ἐκ τῶν καλλίστων τοῦ Εὐριπίδου δραμάτων, ἀναφερόμενον εἰς τὴν γνωστὴν παιδοκτόνον καὶ φαρμακευτρὴν Μήδειαν τὴν ἐκ τῆς Κολχίδος. Ὁ ἀγὼν ἐν ᾧ ἀγωνίσθη ἡ τὴν Μήδειαν περιλαμβάνουσα τετραλογία πρέπει νὰ ᾖτο ἐξόχως λαμ-

πρός, ἀφ' οὗ τόσον μεγαλοπρεπὸς ὄντας τούτου τοῦ δρχήματος οὐδὲν ἤττον ὁ Εὐριπίδης ἤλθε τρίτος τὴν τάξιν. Πρῶτος ἦτο ὁ Εὐφορίων (υἱὸς τοῦ Αἰσχύλου), δεύτερος ὁ Σοφοκλῆς. Τὸ δρχμα ἐδιδάχθη τῷ 431.

3. *Ἰππόλυτος Στεφανηφόρος*. Ἡρώς τοῦ δρχήματος εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θησέως Ἰππόλυτος, ἡ δὲ τούτου πρὸς τοὺς ἔρωτας τῆς μητρικῆς Φαίδρας ἀγνότης τὸ κύριον τῆς τραγωδίας θέμα. Ἐδιδάχθη τῷ 428 καὶ εἶναι ἐκ τῶν πρώτων τοῦ Εὐριπίδου.

4. *Ἐκάβη*. Ἐκ τῶν καλῶν καὶ τούτο δρχμάτων. Ἀναφέρεται εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ Πριάμου καὶ βασίλισσαν τῆς Τρωάδος, ἣν παριστάνει εἰς τὴν ἐσχάτην αὐτῆς ταπεινώσιν. Ἐδιδάχθη πιθανῶς τῷ 424.

5. *Ἡρακλεῖδαι*. Πολιτικώτερον καὶ ἱστορικώτερον μᾶλλον ἢ ποιητικώτερον δρχμα, παριστῶν τοὺς Ἡρακλείδας πτωχοὺς, ἀλήτας, καταπιεζομένους ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀθηναίων καταφεύγοντας. Τὸ ποίημα εἶναι καθόλου ἀσθενές. Ἐξίκεται μόνον ἡ σκηνὴ τῆς ἡρωικῆς ἀπορρήσεως τῆς Μυκκρίας (θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλέους), ἣτις ἐκούσκι προσφέρει ἐκυτὴν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀδελφῶν. Ἐδιδάχθη ἴσως τὸ δρχμα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

6. *Ἰκέτιδες*. Τὸ δρχμα τούτο εἶναι συγγενὲς πρὸς τοὺς Ἡρακλείδας κατὰ τὴν ιδέαν καὶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἐδιδάχθη. Τὸ θέμα στρέφεται περὶ τὴν ταρῆν τῶν ἐν Θήβαις πεσόντων Ἀργείων, ἣν περ κωλυομένην ὑπὸ τῶν Θηβαίων διέπραξεν ὁ Θησεύς. Αἱ Ἰκέτιδες εἶναι αἱ μητέρες τῶν ἐπὶ τῇ ἡρώων μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν. Τὸ δρχμα εἶναι ἐγκώμιον τῶν Ἀθηνῶν.

7. *Ἰων*. Δρχμα ἔχον καὶ πολλὰς ἀρετὰς καὶ πολλὰς κακίας. Ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀρχηγέτην τῶν Ἰώνων. Ἀδελφον ποτὲ ἐδιδάχθη.

8. *Ἡρακλῆς μαινόμενος*, ἐνεκα τῆς ὑπὸ τῆς Ἡρας πεμφθείσης αὐτῷ Δύσεως. Τὸ δρχμα ἔχει παλὸν τὸ ἀπροσδόκητον διὰ τὴν συγχώρευσιν μάλιστα δύο πράξεων. Τὸ καλὸν συνίσταται μάλιστα ἐν τούτῳ τῷ δρχματι εἰς τὸ τραγικόν τῆς σκηνῆς τοῦ μυνέντος καὶ παιδοφονοῦντος Ἡρακλέους. Ἰσως τὸ δρχμα ἐδιδάχθη κατὰ τὸ 424.

9. *Ἀνδρομάχη*. Τὸ δρχμα παριστάνει τὴν πάλαι ποτὲ ἐρασμίαν καὶ εὐτυχῇ τοῦ Ἑκτορος γυναῖκα, ἔπειτα δὲ δούλην τοῦ Νεοπτολέμου Ἀνδρομάχην. Ἐχει καὶ τούτο τὸ δρχμα πολλοὺς ὑπαινιγμοὺς

εις σύγχρονα πολιτικά γεγονότα. Ἐδιδάχθη ἡ Ἀνδρομάχη μετὰ τοῦ 420 καὶ 417, εἶναι δὲ τὸ μόνον δῶμα ἐξ ὅλης τῆς τραγικῆς ποιήσεως περιέχον ἐλαφεικὸν μέτρον (στίχ. 103 ἐξ).

10. Τρωάδες (δηλ. γυναῖκες). Τὸ ἀτακτότερον τῶν δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου, ἐκτραγωδοῦν τὰς ἐπισωρευθείσας δυστυχίας τῆς ἀλωθείσης Ἰλίου μετὰ καὶ πολιτικῶν ὑπαινιγμῶν. Ἐδιδάχθη μετὰ τοῦ 416 καὶ 413, διὰ δὲ τῆς τετραλογίας, ἣτις περιελάμβανε πλὴν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον (Πάριον), Παλαμήδην καὶ Σίσυφον σκυρικόν, ἦλθε δεύτερος ὁ Εὐριπίδης λαβόντος τὰ πρωταῖα τοῦ Ξενοκλέους (Οἰδίποδι, Αὐκάνονι, Βάκχαις, Ἀθήμαντι σκυρικῷ). Ἀπορεῖ δ' ἐπὶ τούτῳ ὁ Αἰλιακὸς λέγων· «Γέλστον δέ, οὐ γάρ; Ξενοκλὲς μὲν νικᾷ, Εὐριπίδης δὲ ἤττασθαι κτλ».

14. Ἡλέκτρα. Εἶναι ἐκ τῶν ἀσθενῶν δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἐτι μᾶλλον ἐπισκοτίζεται ὑπὸ τῆς λάμπειας τῆς ὁμωνύμου τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, πρὸς τὴν κοινὴν ἔχει περίπου τὸν μῦθον, ὃν ὅμως ἐν ταῖς λεπτομερείαις μετερρύνει ὁ ποιητής. Ἐν οὐδενὶ δ' ἄλλῳ δράματι τόσον ἐξηυτέλισεν ὁ Εὐριπίδης τὰς ἥρωικὰς πράξεις ὅσον ἐν τῇ Ἡλέκτρᾳ. Εἰς ταύτην ὅμως ἀνήκει ἡ τιμὴ τῆς διασώσεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἀνέκδοτον τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀναφερόμενον, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἵπομεν. Ἐδιδάχθη τῷ 415, ὅτε ἐπλεον εἰς Σικελίαν οἱ Ἀθηναῖοι.

12. Ἑλένη. Ἐν τῷ δράματι τούτῳ ὁ Εὐριπίδης παρεισάγει τὸν περὶ Ἑλένης τῆς Τυνδαρίδος μῦθον ὅχι κατὰ τὴν κοινὴν ἐκδοχὴν, ἀλλὰ παρηλλαγμένον. Τὴν παριστάνει δηλαδὴ ὡς πιστὴν σύζυγον καὶ ἡθικωτάτην γυναῖκα, οἷον ἐκ πλινθιδῶν ὅπως λέγεται ὅτι ἐπράξε καὶ ὁ Στρήχορος ὁ λυρικός. Ἐδιδάχθη μετὰ τὴν ἐν Σικελίᾳ πικνωλεθρίαν, πιθανώτατα κατὰ τὸ 412.

13. Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις (ὡς ἀντιδιαστέλλεται τῇ ἐν Αὐλίδι). Παριστάνει τὴν Ἰφιγένειαν κρατούμενην ἐν Ταυρίδι ὑπὸ τοῦ Θόαντος. Ἡ Ἰφιγένεια ἦτο ἐκεῖ ἰέρεια τῆς Ἀρτέμιδος. Ὁ Ὀρέστης ἐκεῖσε πορευθεὶς μετὰ τὴν μητροκτονίαν συνεκφύγει μετὰ τῆς ἀδελφῆς. Τὸ δῶμα ἔχει πλείους ἀρετάς, ἐδιδάχθη δὲ μετὰ τοῦ 412 καὶ 409.

14. Ὀρέστης. Τὸ δῶμα τοῦτο διδάχθη τῷ 409 παρμύθησε τὴν πόλιν διὰ τὴν ζημίαν, ἣν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπέστη διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀκαδημικῶν ἀνακητέσεως τῆς Πύλου ἕως τότε ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων

κατεχομένης. Ἐχει δὲ τοὺς πλείστους χαρακτηῖρας φαύλους, ἐκτὸς ἐνὸς χρηστοῦ, καὶ εἶναι μὲν τῶν ἐπὶ σκηνῆς εὐδοκιμοῦντων, ἀλλὰ χείριστον τοῖς ἡθεσι, κατὰ τινὰ παλαιόν, πλὴν γὰρ *Πυλάδου* πάντες φαῦλοι ἦσαν. Ὁ Ὀρέστης μέλλων νὰ θανατωθῇ ὑπὸ τῶν Ἀργείων διὰ τὴν μητροκτονίαν θέλει νὰ φονεύσῃ τὴν αἰτίαν παντὸς τοῦ κακοῦ Ἑλένην, ταύτης δ' εἰς τὸν ἀέρα σωθείσης ἀπειλεῖ τὴν Ἑρμιόνην, ἀλλ' ὁ Ἀπόλλων ἐπιφανεῖς διορθώνει τὰ πάντα. Ἀτεχνότερος δὲ περὶ τὴν δραματικὴν λύσιν ὢν ὁ Εὐριπίδης, συχνάκις λύει τὰς δυσκολίας διὰ τοῦ ἐκ μηχανῆς ἐπιφανομένου θεοῦ¹ ὥπως καὶ οἱ συχνοὶ τοῦ πρόβολου κάμνουσιν ἀπλουστεράν τὴν δέσιν.

15. *Φοίνισσαι*. Εἶναι ἐκ τῶν πρεσβυτικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν καλῶν τοῦ Εὐριπίδου δραμάτων. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἡ τῶν ἐπτά ἐπὶ Θήβας στρατείας. Ἐδιδάχθησαν μικρὸν μετὰ τὸν Ὀρέστην.

16—17. *Βάκχαι* καὶ *Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αἰδίῳ*. Τὰ δύο ταῦτα δράματα (μετὰ τοῦ μὴ σωζομένου *Ἀλκμέωνος* τοῦ διὰ *Κορίνθου*) ἐδιδάχθησαν ὡς καινὰ τραγωδία ὑπὸ τοῦ νεωτέρου Εὐριπίδου, τοῦ πινακτώτατος υἱοθετημένου ἀνεψιῦ (διότι ἄλλοι μὲν λέγουσιν αὐτὸν υἱὸν καὶ ἄλλοι ἀνεψιὸν) τοῦ μεγάλου τραγικοῦ. Καὶ τὰς μὲν *Βάκχας*, δράμα διονυσιακῆς ὑποθέσεως, εἶχε περατώσῃ ὁ Εὐριπίδης διὰ τὸ ἐν Μακεδονίᾳ θέατρον, ὅπου ὁ Ἀρχέλαος εἶχεν ἰδρύσῃ συστήσας καὶ σκηνικοὺς ἀγῶνας. Ἀναφέρεται δὲ εἰς τὸν Πανθέα, ὃν θέλοντα νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς Θήβας διάδοσιν τῆς διονυσιακῆς λατρείας διεσπάραξεν Ἀγκυή ἡ μήτηρ καὶ αἱ λοιπαὶ Βάκχαι, λαγῶ δίκην κατὰ τὸν Αἰσχύλον. Εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων τοῦ Εὐριπίδου δραμάτων, ἐν ᾧ μέλιστα καὶ δεικνύεται εὐσεβέστερος ὁ γέρον ποιητής, ὅστις ἐν τῇ νεότητί του ἔκλινε μάλλον ἐπὶ τὸ ἀθρησκότερον. Ἡ δὲ *Ἰφιγένεια*, ἀνταξία τῆς *Μηδείας* καὶ τῆς *Ἑκάβης*, δὲν ἔφθασε μέχρις ἡμῶν πλήρως ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ μεγάλου Εὐριπίδου. Ὁ μῦθος στρέφεται περὶ τὴν ἥρωικὴν τῆς παρθένου ἀπόφασιν τοῦ νὰ θυσιάσῃ ἑαυτὴν ὡς λυτῆριον πάντων τῶν κακῶν, οἷας καὶ ἄλλας, ἀλλ' ὅχι τὸσον λαμπρῶς ἐκτεθειμένως αὐτοθυσίας ἔχει ἐν τοῖς δράμασί του ὁ Εὐριπίδης. Τοὺς εἰς τὴν Ἰφιγένειαν ἀναφερομένους μύθους ἔλαβον ὡς ὑποθέσεις δραμάτων καὶ νεώτεροι μεγάλοι δραματικοὶ ποιηταί. Βάσις τῆς ὑποθέ-

¹ Ὁ ἐκ μηχανῆς θεὸς εἰσάγεται εἰς ἑννέα τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου.

σεως εἶναι τὰ Κύπρια ἔπη (σελ. 61), ἣν πρὸ τοῦ Εὐριπίδου ἐπραγμα-
τεύθησαν ἤδη ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σοφοκλῆς.

18. *Κύκλωψ*. Τὸ μόνον διασωθὲν σκυρικὸν δράμα. Ἀναφέρεται
εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεως τύφλωσιν τοῦ Κύκλωπος Πολυφήμου κατὰ
τὰ ἐν τῷ Ἰώτα τῆς Ὀδυσσεΐας. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Εὐριπίδης δὲν
ἠδδοκίμει περὶ τὴν ποιήσιν τῶν σκυρικῶν δραμάτων. Ἀδελὸν πότε
ἐδιδάχθη ὁ Κύκλωψ.

19. *Ῥήσος*. Ἐγράψε μὲν ὁ Εὐριπίδης *Ῥήσος*, ἀλλὰ τὸ ὑπὸ τούτου
τὸ ὄνομα διασωθὲν δράμα, ὑπερπροδήλως εἶναι ἀπομίμησις ἐκ τοῦ
Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους, δὲν φαίνεται ὅτι αὐτὸ τὸ ὑπὸ Εὐριπί-
δου ποιηθέν, ἀλλὰ πιθανῶς ἀνήκει μᾶλλον εἰς τινα νεώτερον Ἀθη-
ναῖον τραγικὸν ἐκ τῶν περὶ τὸν Φιλοκλέα. Ἡ ὑπόθεσις ἀναφέρεται εἰς
τὸ περιώνυμον ἐπεισόδιον τοῦ Ῥήσου τὸ ἐν τῷ Κάππα τῆς Ἰλιάδος.

Περὶ τῶν ἄλλων τραγωδοποιῶν.

Ὅπως καὶ ἐν ἄλλοις εἶδεσι τοῦ λόγου οὕτω καὶ ἐν τῇ τραγικῇ ποιή-
σει ἔχομεν πρῶτον πολλοὺς ποιητάς, οἵτινες συγγενεῖς κατὰ τὸ πλεῖ-
στον ἢ ἀπόγονοι ὄντες τοῦ Αἰσχύλου ἐπεδόθησαν εἰς τοῦ μεγάλου προ-
γόνου τὴν τέχνην καὶ ταύτην μάλιστα ἀκολουθοῦντες ἐποίουν. Τοιοῦ-
τοι εἶναι οἱ υἱοὶ αὐτοῦ *Εὐφορίων* καὶ *Βίων* καὶ ὁ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιὸς αὐ-
τοῦ *Φιλοκλῆς*. Ἐπειτα ὁ τοῦ Φιλοκλέους υἱὸς *Μόρσιμος* καὶ ὁ τοῦ
Μορσίμου *Ἀσιυδάμας*, ὅστις πάλιν δύο ἔσχεν υἱοὺς τραγικοὺς ποιητάς,
τὸν ὁμώνυμον τῷ προπάππῳ *Φιλοκλέα* καὶ τὸν ὁμώνυμον τῷ πατρὶ
Ἀσιυδάμαντα.

Πλὴν δὲ τούτων τῶν τραγικῶν ἔχομεν τὸν ἀλλοχτοῦ ἤδη μνημο-
νευθέντα *Ἰωνα* τὸν Χῖον ποιήσαντα, ὡς λέγουσιν, ἕως τεσσαράκοντα
δράματτα καὶ *Ἀχαιοὶ* τὸν Ἐρετριεὺς γράψαντα περὶ τὰ ἐξήκοντα. Ἀμ-
φοτέροι ἀνήκουσιν εἰς τὸν ὑψηλὸν *χαρακτῆρα* (τὸν τοῦ Αἰσχύλου), πε-
ριελήφθησαν δὲ εἰς τὸν κανόνα.

Εἰς τὴν μέσον δὲ *χαρακτῆρα* (τὸν τοῦ Σοφοκλέους) ἀνήκουσιν ὁ *Ιο-
φῶν* ὁ Σοφοκλέους καὶ ὁ Σοφοκλῆς ὁ νεώτερος (ἑγγονος τοῦ πρεσβυ-
τέρου), ἔπειτα ὁ *Καρκίνος* καὶ οἱ υἱοὶ του. Οὗτοι συνεκρότουν σχολὴν
ιδίαν τραγωδοποιῶν, γνωστὴν μάλιστα ἐκ τῶν σκωμμάτων τοῦ Ἀρι-
στοφάνους. Καὶ τραγωδίας μὲν ἐποίησε μόνον ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς *Ξενο-
κλῆς* ὁ νικῆσας τὸν Εὐριπίδην, οἱ δὲ λοιποὶ ἐλάμβανον μέρος ὡς χο-

ρευτική εἰς τὰ δραχμάκια τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ. Πλὴν δὲ τούτου τοῦ Κερκίνου εἶναι καὶ νεώτερός τις τραγωδοποιός, *Κερκίνος* ἐξ Ἀκράγαντος. Τέλος εἰς τὸν *μαλακώτερον χαρακτῆρα* (τὸν τοῦ Εὐριπίδου) ἀνήκουσι, πλὴν τοῦ μνημονευθέντος νεωτέρου *Εὐριπίδου*, Ἀρίσταρχος ὁ ἐκ Τεγέας, ὁ ἐκ τῶν τριάκοντα τυράννων *Κοιρίας*, ὁ *Θέογνις* ὁ διαβόητος διὰ τὴν ψυχρότητα του, ὁ ὅχι μόνον τὸν Θέογνιν, ἀλλὰ καὶ τὸν Εὐριπίδην νικήσας *Νικόμαχος* ὁ Ἀθηναῖος, καὶ ὁ ὑπὸ τε τοῦ Ἀριστοφάνους (ἐν ταῖς Θεσμοφοριαζούσαις) καὶ τοῦ Πλάτωνος (ἐν τῷ Συμπόσιῳ) ζωηρῶς περιγραφεῖς λεπτός καὶ τρυφερός ἐκ φύσεως κατὰ τε τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα Ἀγάθων (ἀποθανὼν περὶ τὸ 400 π. Χ. παρὰ τῷ Ἀρχελάῳ). Περίεργον πρέπει νὰ ἦτο τὸ δυστυχῶς ἀπολεσθὲν δράμα του, ὅπερ ἐπέγραψεν *Ἀνθος*.

Παρκλείποντες ἄλλους ποιητὰς ἀνήκοντες εἰς τοὺς τρεῖς τούτους τῆς δραματικῆς ποιήσεως *χαρακτῆρας*, μνημονεύομεν μόνον τοῦ τυράννου *Διονυσίου* καὶ τοῦ *Χαιρήμονος*, ὅστις, πλὴν ἄλλων δραμάτων, ἔγραψε καὶ *Κένταυρον*, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει «μικτὴν βάρβιδιν». Ὁ *Κένταυρος* εἶχεν ἀνάμικτα πάντα τὰ εἶδη τῶν βυθμῶν, διότι ὁ ποιήσας αὐτὸν ἀποβλέπων μόνον εἰς τὴν κολακείαν τῶν ὥτων εἶχε καταγάγῃ καὶ τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν εἰς τὸ ἔσχατον τῆς μαλακότητος καὶ τῆς ἀτονίας σημεῖον. Καὶ μέχρι δὲ τοῦ Δημοσθένους δὲν εἶχον παύσῃ ἀναρχινόμενοι τραγικοὶ ποιηταὶ χωρὶς ὅμως καὶ οὐδείς ἐξ αὐτῶν νὰ ἀναδεικνύηται πῶς ὑπέρτερος καὶ λόγου ἰδίου ἄξιος — «μειρακὺλλικ, κατὰ τὸν Ἀριστοφάνη, τραγωδίας ποιοῦντα πλεῖν ἢ μῦριον!».

Ἡ τραγωδία παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς καὶ τοῖς μεταγενεστέροις.

Κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους ἐποίουν τραγωδίας πρὸς ἀνάγνωσιν μᾶλλον ἢ πρὸς διδασκαλίαν, ἂν καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος εἶχε συστήσῃ σκηνικούς ἀγῶνας οἷσι ἦσαν οἱ τῶν Ἀθηναίων, πρῶτον μὲν οἱ τῆς *Πλειάδος* (ιδ. σελ. 97) ποιηταί, οἵτινες κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην εἶναι οἱ ἐξῆς: *Σωσιφάνης* ὁ Συρακούσιος, *Σωσίθεος* ὁ Ἀθηναῖος(ς), *Ὅμηρος* ὁ υἱὸς τῆς ποιητρίας Μοιροῦς (σελ. 89), Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλός, *Λυκόφρων* ὁ Χαλκιδεύς (οὗτινος ἐκ πάντων τῶν πολυειδῶν ποιημάτων καὶ συγγραμμάτων, ἃ ἔγραψεν, ἔχομεν μόνον

τὴν Ἀλεξάνδρῳ, ἰδ. σελ. 23, ἥτις μάλιστα δὲν εἶναι καὶ βέβαιον ὅτι εἶναι γνήσιον αὐτοῦ ἔργον), Φίλισκος ὁ Κερκυραῖος, Αἰαντίδης, καὶ Διονυσιάδης ὁ Ταρσεύς. Πάντες οὗτοι ἦσαν ποιηταὶ καὶ φιλόλογοι, δύο ὅμως ἐξ αὐτῶν, τοῦ Σωσιφάνους καὶ τοῦ Φιλίσκου, τραγωδίαί μόνον ἀναφέρονται καὶ ὅχι ἄλλα ἔργα φιλολογικά. Ἐξ αὐτῶν δὲ ὁ μὲν Ἀλεξάνδρος ὁ Αἰτωλὸς κατέταξε τοὺς ἀρχαιότερους τραγικούς ποιητάς, ὁ δὲ Λυκόφρων τοὺς κωμικούς, κατ' ἐντολὴν Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου.

Καὶ οἱ σχεδὸν ἐξελληνισθέντες βασιλεῖς τῆς Ἀρμενίας¹ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες λίαν ἠρέσκοντο εἰς τὸ ἑλληνικὸν δράμα, τινὲς δὲ καὶ ἐποίουν τραγωδίας.

Ἐχομεν δὲ μετὰ τὴν πλειάδα τραγικούς ποιητάς ὑπὸ τοῦ Σουλᾶ ἀναγερομένους, τὸν Σοφοκλέα, υἱὸν τοῦ νεωτέρου Σοφοκλέους, καὶ τὸν Φιλόστρατον τὸν πρεσβύτερον (ἐπὶ Σεπτ. Σευήρου).

Χριστιανικὸν καὶ ἰουδαϊκὸν δράμα.

Περὶ τοῦ Χριστιανικοῦ δράματος τοῦ ἐπιγραφομένου Χριστὸς πάσχωι ἰδ. σελ. 34. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ μόνον κυρίως Χριστιανικὸν δράμα, ἔχον δηλαδὴ Χριστιανικὴν ὑπόθεσιν. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἰουδαϊκὸν δράμα ἐλληνιστὶ συντεταγμένον, ὑπερ ἐπεγράφετο Ἐξαγωγή (ἤτοι ἡ Ἐξοδος τῶν Ἑβραίων ἐκ τῆς Αἰγύπτου). Ποιητὴς αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἰουδαῖος Ἐξεκλήλος. Τῆς Ἐξαγωγῆς διεσώθησαν 269 ἰαμβικαὶ στίχοι.

Περὶ κωμωδίας.

Ἡ κωμωδία (ἐκ τοῦ κῶμος καὶ φῶδῃ) παρήχθη ἐκ τῶν φαιδρῶν διθυράμβων (σελ. 96). Αἱ διονυσιακαὶ πομπαί, οἱ κῶμοι (σελ. 39), ἄλλοτε μὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου, ἄλλοτε δὲ ἐξετρέποντο εἰς παντοειδῆ σκώμματα καὶ προσελάμβανον ὀργιαστικὸν χαρακτῆρα.

Ἡ κωμωδία, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, εἶναι μίμησις φαυλοτέρων πραγμάτων, ὅχι ὅμως καὶ οἰκσδήποτε κακίας, ἀλλὰ μόνον ἐκείνων τῶν ἀσχημιῶν, αἵτινες συνίστανται εἰς γελοῖα ἐλαττώματα ἢ δυσμορφίας, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι καὶ ὀδυνηραί. Ἐπιτρέπεται δηλαδὴ εἰς τὴν κωμωδίαν νὰ σκώψη ἀσχημον ἄνθρωπον, ὅχι ὅμως καὶ πάσχοντα. Πῶς

¹ Πλουτάρχ. 6. Κράσ. 33.

δὲ κατὰ πρῶτον ἐμμερρώθη τὸ δραγματικὸν εἶδος τῆς κωμωδίας καὶ πῶς ἀνεπτύχθη καὶ διὰ τίνων ἀνδρῶν, δὲν ἠξέυρομεν, διότι, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ τοιαῦτα ὡς πρὸς τὴν κωμωδίαν, δὲν εἴλικυσαν ἐξ ἀρχῆς τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἴλικυσαν αὐτὴν αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς τραγωδίας. Ἐκτὸς δὲ τούτου πολὺ βραδύτερον προσέλαβεν ἡ κωμωδία τὸν ἐπίσημον χαρακτῆρα, ὃν εἶχεν ἡ τραγωδία, διότι ὁ ἄρχων ἔδωκε κωμικὸν χορὸν (σελ. 110) βραδύτερον.

Πρῶτοι δὲ ἀναφέρονται ὡς δραγματουργήσαντες κωμικοὺς μύθους ὁ Φόρμις καὶ ὁ Ἐπίχραμος, ὥστε ἐν Σικελίᾳ ἔλαβεν ἡ κωμωδία τὴν πρώτην αὐτῆς διαμόρφωσιν ἢ καὶ ἀναφέρεται ὅτι καὶ ἐν Μεγάρῳς ὑπῆρχεν ἤδη μίαν ἄτεχνον δωρικὴν κωμωδίαν ἢ μᾶλλον ἄτεχνοι κωμικοὶ χοροί, περὶ ὧν ὁμοῦς οὐδὲν ἀκριβές γινώσκομεν. Ἀλλ' ἐν Σικελίᾳ ἡ κωμωδία εἶχε χαρακτῆρα μᾶλλον περιορισμένον, γενικώτερον δὲ χαρακτῆρα προσέλαβεν ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ἡ κεφαλαιώδης διαφορὰ, ἥτις κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (Ποιητ. κεφ. 5) ὑπάρχει μετὰ τὴν τραγωδίαν καὶ κωμωδίαν, εἶναι ὅτι ἡ μὲν τραγωδία παριστάνει τοὺς ἀνθρώπους καλλυτέρους, ἡ δὲ κωμωδία χειροτέρους τοῦ φυσικοῦ.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐξωτερικὴν τεχνικὴν οἰκονομίαν ὁμοιάζει μὲν καθ' ὅλου ἡ κωμωδία πρὸς τὴν τραγωδίαν, ἔχει δὲ καὶ τινὰς διαφορὰς. Τὰ χορικὰ τῆς κωμωδίας λόγῳ χάριν διαφέρουσι τῶν χορικῶν τῆς τραγωδίας, εἶναι δὲ τέσσαρα. Ἐκ τούτων δὲ μόνον ἡ πάροδος (ιδ. σελ. 102) ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος, τὰ δὲ ἄλλα τρία εἶναι ἄσχετα πρὸς αὐτήν, εἶναι δηλαδὴ ἔσχυρα ἐμβόλημα, χρησιμεύοντα ἢ πρὸς ἔπαινον θεοῦ τινος, ἢ ὅπως σκώπτωνται καὶ διασύρονται κατὰ πρῶτον τινες ἐκ τῶν θεατῶν. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων τὸ πρῶτον ὀνομάζεται *παράβασις*, ἔχει δὲ ἰδίαν ῥυθμικὴν μορφήν καὶ σύγκειται ἐξ ἑπτὰ μερῶν. *Παράβασις* ἡδύνατο νὰ εἶναι καὶ νὰ λέγῃται καὶ τὸ τρίτον ἢ τὸ τέταρτον τῶν χορικῶν τῆς κωμωδίας, ἀλλ' ἡ δευτέρᾳ αὕτη παράβασις εἶναι διάφορος τῆς πρώτης, διότι εἶναι ἀτελεστέρα ὡς πρὸς τὴν ῥυθμικὴν αὐτῆς μορφήν καὶ τὴν εἰς μέρη διαίρεσιν. Μόνον λοιπὸν τὸ ἕτερον τῶν δύο τελευταίων χορικῶν, ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ὅποιον δὲν ἦτο παράβασις, ἐκκληετο *στάσιμον* ὅπως ἐν τῇ τραγωδίᾳ.

Σικελικὴ κωμωδία. Μῦθοι.

Ἡ κωμωδία λοιπὸν, καθὼς εἵπομεν, ἔλαβε τὴν πρώτην ἐκ τῶν διο-

νυσιακῶν αὐτοσχεδιασμάτων ἔντεχνον διαμόρφωσιν ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ τῇ κατὰ Ἰταλίαν, πατὴρ δὲ αὐτῆς θεωρεῖται Ἐπίχαρμος ὁ Κῶος, ὅστις ὅμως διέτριβεν ἐν Συρακούσαις (ἔζη κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ ἔκτου αἰῶνος π. Χ.). Λέγουσιν ὅτι ἔγραψε 35 περίπου κωμικὰ δράματα μυθολογικῆς καὶ κοινωνικῆς ὑποθέσεως εἰς τὸ σικελιωτικὸν ἰδίωμα τῆς δωρικῆς διαλέκτου (σελ. 8). Ἡ Σικελικὴ κωμωδία κωλυμένη ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῶν Συρακουσῶν καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος νὰ διακωμωδῇ τὴν σύγχρονον πολιτικὴν, ὅπως ἔπραττεν ἡ Ἀττικὴ, ἐτρέφη ἐπὶ τὴν διακωμωδήσιν τῶν θεῶν καὶ τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς καταστάσεως.

Οἰοῖται παρὰλλαγὴ τῆς Σικελιωτικῆς κωμωδίας εἶναι οἱ μῖμοι, οἵτινες οὔτε ὀρχηστικὸν οὔτε μουσικὸν χαρακτῆρα εἶχον, ἀλλ' ἦσαν ἐν ρυθμικῷ (ὄχι ἐμμέτρῳ) λόγῳ συνθέμενα ὅμοια πρὸς μονοπράκτους κωμωδίας χαρακτήρων, ὅπως νῦν λέγομεν, μετὰ πολλῆς μὲν ἡθοποιίας, ἀνευ δὲ δραματικῆς δράσεως. Τὸ εἶδος τοῦτο ἔσχε κατόπιν ποικίλην καὶ περιέργον ἀνάπτυξιν καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. Ἀναφέρεται δὲ ὡς πρῶτος μιμογράφος ὁ σύγχρονος τοῦ Εὐριπίδου Σώφρων, οὗτος τοὺς μίμους εὐαρέστως ἀνεγίνωσκεν ὁ Πλάτων, ἴσως δὲ καὶ ἐμιμήθη αὐτοὺς ὡς πρὸς τὴν ἡθοποιάν τῶν Δικλόγων του. Ἐμιμήθη δὲ αὐτοὺς καὶ ὁ βουκολικὸς Θεόκριτος, τοῦ ὁποῦ μοῦ μάλιστα τὸ ἸΕ' Εἰδύλλιον τὸ ἐπιγραφόμενον *Συρακόσαιο ἢ Ἀδωνιάζουσαι* εἶναι ἔξαχον παράδειγμα μίμου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1890 τύχη ἀγαθὴ ἀνεκκλύφθησαν ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πηγῆς, ἐξ ἧς καὶ τὴν Ἀθηναίων Πολιτείαν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπεκτήσαμεν, καὶ τοῦ Βακχυλίδου τὰ ποιήματα, καὶ τῆς Σαπφούς καὶ τοῦ Μενάνδρου ἀποσπάσματα καὶ τόσα ἄλλα τῶν παλαιῶν γραμμάτων κειμήλια, οἱ μῖμοι τοῦ Ἡρώδου, ἀξιολογώτατου ποιητοῦ τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος. Ὁ Ἡρόδης, Δωριεὺς τὸ γένος, ἔγραψε τοὺς μίμους τοῦ ὄχι ἐν λόγῳ ρυθμικῷ ὅπως ὁ Σώφρων, οὐδὲ εἰς ἐξαμέτρους δακτυλικοὺς στίχους ὅπως ὁ Θεόκριτος, ἀλλ' εἰς χωλιάμβους κατὰ μίμησιν τοῦ Ἰππώνακτος, ἐξ οὗ παρέλαβε καὶ τὸν ἰωνικὸν χρωματισμὸν τῆς διαλέκτου (σελ. 84). Ἐκδ. στερεότ. ὑπὸ Ο. Crusius.

Ἀττικὴ κωμωδία.

Ἡ Ἀττικὴ κωμωδία, διαιρεῖται εἰς *δοχαίαν*, *μέσην* καὶ *νέαν*.

α' Ἀρχαία Ἀττικὴ κωμωδία.

Δύο εἶναι αἱ πηγαί, ἐξ ἧς προήλθεν ἡ Ἀττικὴ κωμωδία, ἀμφότεραι δωρικαί, ἡ Σικελικὴ κωμωδία τοῦ Ἐπιχάρμου καὶ οἱ Μεγαρικοὶ κωμικοὶ χοροί, οἵτινες φαίνεται ὅτι οὐδέποτε ἔλαβον ἑντεχνον διαμόρφωσιν. Καὶ τὴν μὲν Σικελικὴν κωμωδίαν εἰσάχθεισαν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνέπτυξε δοὺς εἰς αὐτὴν γενικώτερον χαρακτῆρα ὁ Κράτης, ἃν μετεδόθη εἰς ἡμᾶς ὁρῶς ἡ παράδοσις τοῦ Ἀριστοτέλους, τοὺς δὲ κωμικούς χοροὺς τῶν Μεγάρων εἰσήγαγε περὶ τὸ ἔτος 570 ὁ ἐκ Τριποδίσκου (κώμης τῆς Μεγαρίδος ἐπὶ τοῦ ὄρους Γερανείας) Σουσαρίων εἰς τὴν Ἰκαρίαν τῆς Ἀττικῆς, τὴν πατρίδα τοῦ Θέσπιδος, τοῦ πατρὸς τῆς τραγωδίας. Μετὰ δὲ τὸν Σουσαρίωνα ἀναφέρονται πλὴν ἄλλων, ὁ Χιονίδης (ὀλίγα ἔτη πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων), ὁ Μάγνης καὶ ὁ Ἐκφαντίδης. Ἀλλ' ὁ ἐπισημνότερος τῶν ἀρχαιότερων τούτων κωμικῶν ποιητῶν εἶναι ὁ Κρατῖνος (σύγχρονος τοῦ Αἰσχύλου), ὁ μέγιστος μετὰ τὸν Ἀριστοφάνη κωμικός τοῦ ἀρχαίου ὄρους καὶ μάλιστα ὁ θεμελιωτής αὐτοῦ. Ὁ Κρατῖνος εἶναι οὕτως εἰπεῖν ὁ Αἰσχύλος τῆς κωμωδίας. Τὸ πρῶτόν του ὄραμα ἐπεγράφετο Ἀρχίλοχοι, τὸ δεύτερον Πυτίνη, δι' ἧς ἀγωνισθεὶς ἐνίκησε τὰς Νεφέλας τοῦ Ἀριστοφάνους. Ἐγραψε περὶ τὰς εἰκοσι κωμωδίας καὶ ἔσχεν ἐννέα νίκας. Ὑποκριτὴς τοῦ Κρατῖνου ἦτο ὁ Κράτης, μεθ' ὃν ἀναφέρονται πολλοὶ κωμωδοποιοί, ἐν οἷς ὁ εἰς τὸν κανόνα προσληφθεὶς Φερεκράτης, καὶ ὁ Εὐπόλις, ὁ Εὐριπίδης τῆς κωμωδίας, ὅστις κατ' ἀρχὰς φαίνεται ὅτι συνειργάζετο πρὸς τὸν Ἀριστοφάνη. Ὁ Εὐπόλις ἐγεννήθη τῷ 446, ἀπέθανε δὲ ἢ βίβηθις εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου πλέοντος εἰς Συρακούσας, διότι ὁ ποιητὴς δεινῶς τὸν εἶχε προσβάλῃ εἰς τοὺς Βάπτας του, ἢ, πιθανώτερον, ναυμαχῶν κατὰ τινὰ τῶν τελευταίων ναυμαχιῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐγραψε περὶ τὰς δεκαπέντε κωμωδίας. Ἦτο ὅπως καὶ ὁ Ἀριστοφάνης συντηρητικωτάτων πολιτικῶν φρονημάτων καὶ ἐχθρὸς τῆς ἀχλινώτου δημοκρατίας. Ἡ γλῶσσά του ἦτο ἀττικωτάτη. Ἀναφέρομεν ἔτι τὸν Φρόνιχον (τὸν κωμικόν), ὅστις ἦτο σύγχρονος καὶ ἀντίπαλος τοῦ Ἀριστοφάνους, καὶ τὸν Πλάτωνα (τὸν κωμικόν). Γινώσκονται δὲ καὶ τεσσαράκοντα περίπου ἄλλων ποιητῶν τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ὀνόματι, ἀλλὰ μόνον τοῦ Ἀριστοφάνους (ιδ. καὶ σελ. 16) τοῦ κορυ-

φαίου πάντων, καὶ κατ' ἐξοχὴν Κωμικοῦ ἀναμαζόμενου, ἔχομεν πλήρεις κωμωδίας ἑνδεκα τὸν ἀριθμὸν.

Περὶ Ἀριστοφάνους.

Ὁ Ἀριστοφάνης υἱὸς Φιλίππου, Κυδαθηναίος τὸν δῆμον, ἐγεννήθη τῷ 444 καὶ ἀπέθανε τῷ 380 κατὰ πάσαν πιθανότητα. Εἶχε τρεῖς υἱούς, Φίλιππον, Νικόστρατον καὶ Ἀρχόταν, οἵτινες καὶ οἱ τρεῖς γινώσκονται ὡς κωμικοὶ ποιηταί. Ὁ ποιητὴς ἦτο ὀλιγαρχικός, τολμηρότατος δὲ διὰ τῶν δραμάτων του ἐσκόπτε τοὺς δημοκρατικούς καὶ μάλιστα τὸν περίφημον δημογωγὸν Κλέωνα. Τεσσαράκοντα περίπου κωμωδίας εἶχε ποιήσει, ἐξ ὧν ἐσώθησαν μόνον ἑνδεκα, αἱ μάλιστα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἀναγινωσκόμεναι, καὶ ἀποσπασματικαὶ ἐτέρων τριάντων. Κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ σταδίου τοῦ ἀτολμότερος ὢν ἐδίδασκε δι' ἄλλων τῆς κωμωδίας του, τῆς μὲν ἐχούσης ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα διὰ τοῦ Φιλωνίδου, τῆς δὲ πολιτικῆς διὰ τοῦ Κἀλλιστράτου.

Ὁ χαρακτὴρ τῶν δραμάτων τοῦ Ἀριστοφάνους εἶναι κατὰ φυσικὸν λόγον ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς κωμωδίας, ἥτις εἶναι μεγαλοπρεπὴς διακωμώδησις τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν μάλιστα πραγμάτων μὲ πολὺ τὸ φορτικὸν ἐν τῇ παρκατάσει καὶ τὸ φανταστικὸν ἐν τῇ συνθέσει. Ὅθεν ἐν αὐτῇ εἶναι ἄφωνα τὰ σκώμματα καὶ οἱ γέλωτες καὶ ὑπερβολικὴ ἢ εὐθυμία, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἡ βωμολογία. Ἀλλὰ τὰ πάντα συνέχει καὶ συγκρατεῖ μεγίστη εὐμουσία καὶ χάρις ἀπαράμιλλος, ἥτις εἶναι καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἀριστοφάνους κατὰ τὸ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὡς λέγεται, ποιηθὲν γνωστὸν ἐπιγράμμημα.

Αἱ χάριτες τέμενός τι εὔρεῖν ὅπερ οὐχὶ πεδεῖται
Ζητοῦσθαι, ψυχὴν εὖρον Ἀριστοφάνους.

Ἄλλ' ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ἀκαταστάσις φανερόν εἶναι ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ εἰ μὴ ὅσον καὶ ἡ ἀρχαῖα ὡς δημοκρατία. Ὅθεν ἡ μάλιστα ἐκείνη τῶν συγχρόνων πολιτικῶν, σοφιστῶν, δικαστῶν καὶ ποιητῶν, εἰς οὓς πάντας ἀπέδιδε δικαίως ἢ ἀδίκως τῶν ἀρχαίων ἡθῶν τὴν ἀλλοίωσιν καὶ τῶν νέων τὴν διαφθοράν, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ χαλαρωθῇ καὶ νὰ μεταβληθῇ ἐπὶ τὸ ὑπιώτερον σὺν τῷ χρόνῳ, μάλιστα δὲ σὺν τῇ γενομένῃ μεγάλῃ πολιτικῇ

μεταβολῇ ἐπὶ τῶν τριάκοντα, ὅτε καὶ παρεκτροπαὶ ἐκείναι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι πλέον ἀνεκταί. Τὰ σωζόμενα παλαιὰ σχόλια εἰς τὸν Ἀριστοφάνη εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων, διότι προσέρχονται ἐκ καθαρωτάτων φιλολογικῶν πηγῶν τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Ἄνευ δὲ τῶν σχολίων ἐκείνων πολλὰ τοῦ Ἀριστοφάνους θὰ ἦσαν νῦν εἰς ἡμᾶς ἀκατάληπτα ἕνεκα τῶν πολλῶν ὑπαινιγμῶν, οἵτινες φυσικῶς ἐγχωροῦσιν εἰς τὴν κωμωδίαν, οἱ ὑπαινιγμοὶ δ' ἐκεῖνοι ἔχουσιν ἀπόλυτον ἀνάγκην ἐρμηνείας. Αἱ ἔνδεκα κωμωδίαὶ τοῦ Ἀριστοφάνους εἶναι αἱ ἑξῆς:

1. Ἀχαρνεῖς. Ἡ κωμωδία αὕτη ὀνομασθεῖσα ἀπὸ τοῦ χοροῦ, ὅστις συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν Ἀχαρνέων (Μενιδιατῶν) ἐδιδάχθη τῷ 425. Οἱ Ἀχαρνεῖς ἤθελον ἐκ παντὸς τρόπου τὴν εἰρήνην, ἀνῆκον δὲ εἰς τὸ φιλειρηνικὸν κόμμα, ὑπερ λίσαν ἐτάρακτον τὰ ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου κακὰ.

2. Ἰππεῖς. Καὶ αὕτη ἡ κωμωδία ἀπὸ τοῦ χοροῦ ὀνομάσθη, ὅστις συνέκειτο ἐξ ἱππέων, ἥτις τάξις λίαν ἐχθρικῶς διέκειτο πρὸς τὸν Κλέωνα τὸν καὶ κυρίως ὑπὸ τοῦ δράμματος σκωπτόμενον καὶ διασυρόμενον. Ἐδιδάχθη τῷ 424.

3. Νεφέλαι. «Τὸ δρᾶμα κατὰ Σωκράτους γέγραπται τοῦ φιλοσόφου ἐπίτηδες ὡς κακοδιδασκαλοῦντος τοὺς νέους Ἀθηναίους». Συνίστατο δὲ τοῦ δράμματος ὁ χορὸς ἐκ Νεφελῶν, ἅς ὁ φιλόσοφος, καθ' ἃ διασύρει αὐτὸν ὁ ποιητής, ἐθεώρει δέξθαι ὡς θεάς. Ἐδιδάχθησαν τῷ 423. Ἰδὲ καὶ ὅσα λέγει περὶ τῆς κωμωδίας αὐτῆς ὁ Σωκράτης ἐν Πλάτωνος Ἀπολογίᾳ κεφ. 3.

4. Σφηκες. Διὰ τῆς κωμωδίας ταύτης ἀδιαβάλλει Ἀθηναίους ὡς φιλοδικοῦντας καὶ σωφρονίζει τὸν δῆμον ἀποστήναι τῶν δικῶν καὶ διὰ τοῦτο καὶ τοὺς δικαστὰς σφηξίν ἀπεικάζει κέντρα ἔχουσι καὶ πλῆγ-
τουςιν». Ἐδιδάχθη τῷ 422 καὶ ἔλαβε τὰ δευτερεῖα (πρῶτος ἦτο ὁ Φιλωνίδης καὶ τρίτος ὁ Λεβίων).

5. Εἰρήνη. Ἐδιδάχθη κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 421, ἐξ μῆνης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ Βρασίδου. Ὑποστηρίζει τὴν τότε ἐπικειμένην εἰρήνην, ἥτις μετ' ὀλίγον συνωμολογήθη διὰ τοῦ Νικίου.

6. Ὀρνίθες. Ἐδιδάχθησαν τῷ 414 καὶ ἔλαβον τὰ δευτερεῖα. Ἐν τῷ φανταστικῷ τούτῳ δράματι δύο Ἀθηναῖοι φεύγοντες τὴν ἀθλίαν

τῆς πατρίδος τῶν κοινωνικῶν κατὰστασιν ἀποδημοῦσιν εἰς τὸν ἀέρα πρὸς τοὺς ὄρνιθας, δηλαδὴ πρὸς τὰ πτηνὰ. καὶ ἀποφασίζουσιν ἐκεῖ νὰ κτίσωσι τὴν ἐνέκλειον *Νεφελοκοκκυγίαν*, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ προσέρχονται οἱ καὶ τὰς ἐπιγεῖους Ἀθήνας μαστίζοντες χρησιμολόγοι καὶ ψηφισματοπῶλαι καὶ συκοφάνται καὶ ποιηταί, οἵτινες ὅμως κακῶς ἀποπέμπονται. Διὰ τοῦ δράματος τούτου διακωμωδεῖται ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν Ἀθηναίων καὶ μάλιστα ἡ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία.

7. *Λυσιστράτη*. Διδαχθεῖσα τῷ 411. Καὶ τούτου τοῦ δράματος σκοπὸς εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀπαλλαγὴ.

8. *Θεσμοφορίζουσαι*. Διδαχθεῖσαι πιθανῶς ἐπίσης κατὰ τὸ 411 Ἐν αὐταῖς κατασκώπτεται τὸ ἄγαν αἰσθηματικὸν τῆς νεωτέρας τραγωδίας καὶ μάλιστα τοῦ Εὐριπίδου, ὅστις διὰ τὸ εἰς τὰς γυναῖκας μῦσός του κατηγορεῖται δεινῶς ὑπ' αὐτῶν τελευσῶν τὰ *Θεσμοφόρια*. Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ παρωδοῦνται πολλὰ χωρία τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου.

9. *Βάτραχοι*. Ἡ κωμῳδίᾳ αὕτη, ἥς ὁ χορὸς σύγκειται ἐκ βατράχων, εἶναι μετὰ τῶν Ὀρνίθων ἡ τελευταία κωμῳδίᾳ τοῦ Ἀριστοφάνους. Εἶναι δὲ γραμματειακὴ κωμῳδίᾳ. Ἐδιδάχθησαν οἱ *Βάτραχοι* τῷ 405 καὶ ἔλαβον τὰ πρωτεῖα· δεῦτερος ἦτο ὁ Φρύνιχος καὶ τρίτος ὁ Πλάτων (ὁ κωμικός). Ἡ κωμῳδίᾳ αὕτη ἐδιδάχθη ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν Ἀργινούσαις ἦσαν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Σοφοκλέους. Εἶχον λοιπὸν ἀποθάνῃ καὶ οἱ τρεῖς μεγάλοι τραγικοί, ὁ δὲ Διόνυσος ἀπαρηγόρητος κατέρχεται εἰς τὸν Ἄδην ἵνα ἐκεῖθεν ἀναγκάσῃ εἰς τὸ φῶς τὸν δημοφιλῆ Εὐριπίδην. Ἐκεῖ δὲ γίνεται ἄγων μεταξὺ τῶν ποιητῶν καὶ ὁ Διόνυσος μεταβιβάων γνώμην ἀνάγει τὸν Αἰσχύλον.

10. *Ἐκκλησιάζουσαι* (δηλ. γυναῖκες). Οἱ ἄνδρες παραδίδουσιν εἰς τὰς ἐκκλησιαζούσας τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας ἀνίκαναι αὐταὶ ὄντες πρὸς τοῦτο. Ἐδιδάχθησαν τῷ 392.

11. *Πλούτιος*. Ἐν τῷ δράματι τούτῳ παρρηρεῖται μεταβολὴ τῆς χαρκατῆρος καθόλου ἀπὸ τῶν ἄλλων Ἀριστοφανεῶν δραμάτων, ἐλαχίστη δὲ πρὸς τούτοις εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ χοροῦ, *παράβασις* δὲ δὲν ὑπάρχει, οὐδὲ ἄλλη προσωπικὴ προσβολὴ οὐδεμίᾳ, καὶ ἡ ὅλη δὲ ὑπόθεσις στρέφεται γενικῶς περὶ τὰ κατὰ τὸν τυρλὸν θεὸν τοῦ πλούτου. Ὅθεν δι' αὐτοῦ γίνεται ἡ μετάβασις εἰς τὴν *μέσην κωμῳδίαν*.

6'. Μέση άττική κωμωδία.

Ἡ χρονική διάρκεια τῆς μέσης κωμωδίας εἶναι περίπου ἀπὸ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης (338 π. Χ.).

Ὁ χαρακτήρ τῆς μέσης κωμωδίας εἶναι μέσον τι μεταξὺ τῆς πολιτικῆς κωμωδίας τῆς ἀρχαίας, καὶ τῆς νέας κωμωδίας, ἥτις εἶναι μᾶλλον οἰκογενειακή. Ὅθεν ἀπέχεσθαι τῆς διακωμωδήσεως τοῦ δημοσίου βίου ἢ μέση κωμωδία, δὲν εἰσεχωρεῖ δὲ εἰς τὸν οἰκισκόν, ἀλλὰ περιωρίζετο εἰς τὴν ὁδὸν καὶ τὴν ἀγοράν, εἰς τοὺς ἰχθυοπώλας, τοὺς μαγειροὺς, τὰς ἐταίρας, ἔτι δὲ καὶ εἰς τοὺς φιλοσόφους, τάξεις δηλαδὴ ὅλως κοινωνικῆς καὶ χαρακτῆρας ὅλως γενικοὺς καὶ τυπικοὺς. Οἱ δὲ χοροὶ ἔλειψαν ἀπὸ τῆς μέσης κωμωδίας διότι ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐλαττώσεως τοῦ πλούτου τῶν Ἀθηναίων δὲν εὗρίσκοντο πλέον χορηγοὶ διὰ τὴν δαπανήσασθαι. Λέγονται δὲ οἱ πάντες ποιηταὶ τῆς μέσης κωμωδίας περὶ τοὺς ἐξήκοντα, ποιήσαντες περὶ τὰ ἐπτακῶσια δράματα. Ἐκ τούτων δὲ τῶν ποιητῶν δύο παρελήφθησαν εἰς τὸν κανόνα, ὁ Ἀντιφάνης ὁ Ῥόδιος (ζήσας περὶ τὸ 330 π. Χ. καὶ ποιήσας ὑπὲρ τὰ διακῶσια δράματα) καὶ ὁ Ἀλεξίς ὁ ἐκ Θουρίων τῆς κάτω Ἰταλίας, (ζήσας περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ποιήσας ὑπὲρ τὰ διακῶσια τεσσαράκοντα δράματα).

γ'. Νέα άττική κωμωδία.

Ἡ λεγομένη νέα κωμωδία ἐπεκράτει κυρίως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, διήρκεσε δὲ ὅσον καὶ ἡ δύναμις τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἐν τῇ μέσῃ κωμωδίᾳ ἐπεληούσα μεταβολὴ ἐκορυφώθη ἄμα καὶ ἐτελειώθη ἐν τῇ νέᾳ, ἥτις ὥσκαύτως τὴν ὕλην αὐτῆς δὲν ἐλάμβανεν ἐξ ὀρισμένων προσώπων, οὐδ' ἐκ τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἀλλὰ περιωρίζετο εἰς τὴν ἡθογραφίαν κοινωνικῶν καὶ ἡθικῶν ἐλλείψεων καὶ ἐλαττωμάτων, ἵνα συμπεκνῶνται εἰς χαρακτηριστικὰς τινὰς γενικοὺς καὶ τυπικοὺς, οἷον γονεῖς αὐστηροὺς ἢ συγκαταβατικούς, δούλους πικρογύρους, ἐταίρας φιλαργύρους, παρασίτους, στρατιώτας ἀλαζόνες κτλ. Σκηνὴν δ' αὐτῆς ἔχει μάλιστα ἡ νέα κωμωδία τὸν οἶκον καὶ τὸν οἰκισκόν βίον, ὅστις εἰς ἱκανὴν ἦτο τότε παραλυσίαν. Ἀπεμμεῖτο δὲ τὴν Ἐδριπίδειον τραγωδίαν ἡ νέα κωμωδία καὶ μάλιστα τὴν πρὸς τὰ γνωμικὰ τάσιν αὐτῆς. Τὸ δὲ λεκτικὸν ἐν τῇ νέᾳ κωμωδίᾳ ἦτο κομψόν, ἀλλ' ἀπλοῦν, καὶ ἐπληθαίνατο πρὸς τὸν πεζὸν λό-

γον. Καὶ ἡ μετρικὴ δὲ ἐν αὐτῇ εἶναι λίαν ἀπλῆ. Ἐξήκοντα δὲ καὶ τέσσαρες ποιητῆς τῆς νέας κωμωδίας ἠρίθμουν οἱ παλαιοί, ὧν ἐπιφανεστάτοι ἦσαν ὁ Φιλίππιδης, ὁ Δίφιλος (ὁ σύγχρονος τοῦ Δημοσθένους), ὁ Ποσειδίππος (ὁ ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Κασσάνδρας), μάλιστα δὲ ὁ Φιλήμων καὶ ὁ Μένανδρος. Καὶ ὁ μὲν Φιλήμων ἦτο μὲν Σολεὺς (ἐκ τῶν Σόλων τῆς Κιλικίας), ἀλλὰ μετέσχε τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, φέρεται δὲ συνήθως ὡς Διομεινὸς τὸν δῆμον καὶ ἐν ἄλλῃ τινὶ ἐπιγραφῇ καὶ ἐν τῷ σωζομένῳ ἐνεπιγραφῶ ἐκ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων βάρῳ ὅπερ ἀνεῖχε ποτε τὸ ἄγαλμα τοῦ Φιλήμωνος Δάμωνος Διομεινὸς κωμικὸς ποιητής. Ἦρχισε δὲ οὗτος νὰ διδάσκη δράματα τῷ 328 καὶ ἤκουσεν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου. Γινώσκουμεν δὲ ἐκ διασποθέσεως ἐπιγραφῆς ὅτι τῷ 333 ἐνίκησεν ἐν τοῖς ἀγῶσιν. Ἐγράψε δὲ περὶ τῆς ἑκατὸν κωμωδίας. Καὶ τὸν Φιλήμονα ὅπως καὶ τὸν Δίφιλον καὶ τὸν Μένανδρον καὶ ἄλλους τῆς νέας κωμωδίας ποιητῆς ἀπεμνημόνησεν ἡ μετέφρασαν οἱ Ῥωμαῖοι ποιητὰί Πλαῦτος καὶ Τερέντιος, ἐξ ὧν καὶ μόνον ἔχομεν σήμερον ἔννοιάν τιναν τῆς νέας κωμωδίας, διότι τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν μόνον ἀποσπάσματα ἔχομεν. Τοὺς δὲ πάλιν δύο Ῥωμαίους ἀπεμνημόνη κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ καὶ μετέφρασεν ὁ μέγιστος τῶν νεωτέρων χρόνων κωμικὸς ποιητής, ὁ Γάλλος Μολιέρος.

Ὁ δὲ ἐκ Γαργητοῦ τῆς Ἀττικῆς Μένανδρος ἐγεννήθη τῷ 342 καὶ ἀπέθανε τῷ 290. Ἐγράψε δὲ ὑπὲρ τῆς ἑκατὸν κωμωδίας, ὧν κατ' ὄνομα γινώσκουμεν ἐννεήκοντα ἐπτὰ καὶ ἔχομεν ἐξ αὐτῶν καὶ πολλὰ ἀποσπάσματα. Ὁκτάκις ἐνίκησεν, ἦτο δὲ ἀνταγωνιστὴς τοῦ Φιλήμονος. Ὁ Μένανδρος εἶναι ὁ διασημώτατος πάντων τῶν ποιητῶν τῆς νέας κωμωδίας, κομψότατα δὲ καὶ λεπτότατα ἦσαν τὰ δράματά του. Ἦτο συνδημότης μὲν καὶ οὐρόρων τοῦ Ἐπικύρου, μαθητὴς δὲ τοῦ Θεοφράστου. Αἱ γνώμαί του ὁμοιάζουσι πολὺ πρὸς τὰς τοῦ Εὐριπίδου. Διὰ τὴν πολλὴν τιμὴν, ἥς παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἀπῆλκυεν, οὐκ ὀλίγοι τῶν ἀρχαίων λογίων ἠσχολήθησαν περὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ καθόλου δὲ ἦτο ἀρεστὴ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸν ἄλλον ἀρχαῖον κόσμον ἡ νέα κωμωδία καὶ διὰ τὸ εὐληπτόν αὐτῆς καὶ τὸ λεπτόν καὶ διὰ τὸ γενικώτερον καὶ ἀνθρωπινώτερον τῶν ὑποθέσεων, περὶ ὧς ἐστρέφετο.

Κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἐν Ἀθήναις Διονυσιακοῦ θεάτρου (1862) μεταξὺ ἄλλων βάρων ἀνευρέθη καὶ ἐν μέγῃ καὶ τεχνικῶν ἐξαιργα-

σμένον, ὑπερ ἀνείχε ποτε τὸν ἀνδριάντα τοῦ Μενάνδρου. *Μενάνδρος*· *Κηφισόδοτος Τίμαρχος ἐποίησαν*. Εἶναι δὲ τὰ βῆθρον σύγχρονον τοῦ ποιητοῦ. "Ἐχομεν ἀποσπασμάτα τῶν κωμωδιῶν του, τὰ ὅποια ἐπλουτίσθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους καὶ διὰ νέων εὐρημάτων, μάλιστα διὰ τῶν ἐπὶ Αἰγυπτιακοῦ παπύρου εὐρεθέντων μεγάλων ἀποσπασμάτων τοῦ Γεωργοῦ (περιτρήμου κωμωδίας του). "Ἐχομεν δὲ καὶ μίαν συλλογὴν γνωμῶν ἐξηγμένων ἐκ τῶν κωμωδιῶν του (Μενάνδρου γνωμαὶ μονόστιχοι) ἐκ στίχων 850.

Περὶ βουκολικῆς ποιήσεως.

Ἡ ἐκ τῶν ποιμενικῶν κυρίως ἄσμάτων τῆς Σικελίας εἰς ἔντεχνον εἶδος διαμορφωθείσα βουκολικὴ ποίησις εἶναι κυρίως ἔργον τοῦ Θεοκρίτου (σελ. 24). Τὰ ἄσματα ταῦτα εἶχον μὲν τὸν εἰς τοὺς Δωριεῖς ἰδιόζοντα μιμητικὸν χαρακτήρα, ἀλλ' ἡ ἄξια καὶ ἡ πρωτοτυπία τοῦ Θεοκρίτου συνίστατο ὅχι μόνον εἰς τὸ ὅτι ἐπλούτισε τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν διὰ νέου εἶδους ποιητικοῦ, οὕτινος ἡ μὲν ὅλη ἐλήφθη κυρίως ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ βίου, ἡ δὲ μορφή εἶναι *διαλογικὴ*, μέτρον δὲ τὸ *ἡρωικὸν ἐξάμετρον* καὶ γλῶσσαι ἡ *δωρικὴ*, ἀλλὰ μάλιστα διότι ἀπεχώρισεν οὕτως εἰπεῖν καὶ ἐξωγράψισεν ἰδίᾳ τῇζ ὅλην συναισθημάτων καὶ ἐννοιῶν, αἵτινες τέως ἦσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τὸ σύνολον τῶν μεγαλοτέχνων ποιητικῶν εἰδῶν, εἰς τὸ ἔπος καὶ εἰς τὸ δράμα. Πρὸς φιλοτέχνησιν δὲ τῆς νέας ταύτης ποιητικῆς συνθέσεως κατέβηκεν ὁ Θεόκριτος ὅχι μόνον τὰς ἀναμνήσεις τῆς λίαν ἐπιμελελημένης αὐτοῦ ἀνατροφῆς, ἀλλὰ καὶ φυσικὴν καὶ ἄδελφον ἔμπνευσιν, τὴν ἀγάπην δηλαδή πρὸς τὰς φυσικὰς καλλονάς, ἔτι δὲ καὶ ποιητικὴν εὐφυΐαν ἐξοχον, συνδυάζουσαν τὴν φυσικὴν ἀφέλειαν καὶ χάριν πρὸς τὴν λαμπρότητα τῆς τέχνης. Ἦτο δὲ καὶ ἀναγκασία καὶ εὐκαιρὸς ἡ τοιαύτη τοῦ Θεοκρίτου εὐφυΐα ἐπινόησις τοῦ νὰ ἐπαναγγάγῃ διὰ τῆς ποιήσεως εἰς τὴν ἀπολαυσιν τῆς φυσικῆς ἀπλότητος καὶ εἰς τὰς ἀθῶας τέρψεις τοῦ ἀγροτικοῦ βίου κοινωνίαν περιεληθούσαν εἰς ἀψικορίαν καὶ ἀηδίαν ἕνεκα τοῦ λεπτεπιλέπτου πολιτισμοῦ, εἰς ὃν εἶχε φθάσῃ. Ἡ εὐκαιρία δὲ καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς τοιαύτης ἐπαναγωγῆς πλεονάκεις μετὰ τὸν Θεόκριτον ἀνεφάνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου. Ὅπως δηλαδή ὁ Θεόκριτος ἐπανήγαγε τὸν ἀγροτικὸν βίον ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Ἰέρωνος, οὕτω βραδύτερον καὶ ὁ Βιργίλιος ἐπὶ Αὐγούστου ἐν τῇ γεγρακκυῖᾳ *Ῥώμῃ* καὶ ὁ Τάσσος καὶ ὁ Γουαρίνης ἐν

τοῖς παλατίοις τῶν ἡγεμονίσκων τῆς Ἰταλίας τοῦ 15^{ου} αἰῶνος καὶ οἱ Ἰῶλλοι βουκολικοὶ Ῥακκὴν καὶ Σεργαί ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑπερξηγουμένης κοινωνίας τῆς Γαλλίας τοῦ 15^{ου} αἰῶνος.

Ἦτο δὲ Συρακούσιος ὁ Θεόκριτος, μαθητὴς τοῦ Φιλητᾶ καὶ τοῦ Ἀσκληπιάδου καὶ ἤκμασεν ἐπὶ Ἡτολερμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, σύγχρονος ὢν πρὸς τὸν Ἀρκατόν, τὸν Καλλίμαχον, τὸν Νίκανδρον, τὸν Ἀπολλώνιον καὶ ἄλλους ἐκ τῶν ποιητῶν τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Ἐξ ἡ δὲ ἐν Συρακούσαις καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Τὰ τριάνκοντα εἰδύλλια¹ τοῦ Θεοκρίτου δὲν εἶναι πάντα βουκολικά, διότι τινὰ μὲν ἐξ αὐτῶν ἔχουσιν ὑπόθεσιν εἰλημμένην ἀπὸ τοῦ κοινοῦ βίου (μῆμοι), ἄλλα εἶναι ἄπλως ἐρωτικὰ ἢ ἀναφέρονται εἰς ἄλιεῖς κτλ. Ἐγράψε δὲ καὶ ἐπιγράμματα ὁ Θεόκριτος.

Πλὴν τοῦ Θεοκρίτου βουκολικοὶ ποιηταὶ εἶναι ὁ Βίων ὁ Σμυρναῖος (10 εἰδύλλια) καὶ ὁ Μόσχος ὁ Συρακούσιος (4 εἰδύλλια).

Β'.

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

Ὁ πεζὸς λόγος βραδύτερον, ὥπως ἤδη εἵπομεν, διαμορφώθη εἰς ἑντεχνον γραμματικὸν εἶδος. Εἶναι λοιπὸν ἡ ἑντεχνος πεζογραφία μεταγενεστέρα τῆς ποιήσεως, ἐξ ἧς καὶ ἀπορρέει, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ ἀρχαιότατα ἐλληνικὰ πεζὰ συγγράμματα εἶναι εἰς τὴν ἰωνικὴν διάλεκτον συντεταγμένα καὶ ἔχουσιν ἐν γένει ἐπικὸν χρωματισμὸν καὶ χαρκατῆρα, πλὴν τοῦ μέτρου.

Τὰ τρία δὲ γένη τοῦ πεζοῦ λόγου, τὴν ἱστορίαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ρητορείαν, θὰ πραγματευθῶμεν συντομώτερον, διότι εἰς τὸν πεζὸν λόγον τὸ καλλιτεχνικὸν στοιχεῖον (τὸ εἶδος) δὲν κατέχει οἶκον θέσιν καὶ εἰς τὸν ποιητικόν. Εἰς τὴν ποίησιν δηλαδὴ τὸ εἶδος εἶναι πολὺ ὑπέρτερον τῆς ὕλης, ἐν ᾗ εἰς τὸν πεζὸν λόγον ἐπικρατεῖ ἡ ὕλη, δηλαδὴ τὸ περιεχόμενον, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐξέτασις δὲν ἀνήκει εἰς τὴν γραμματολογίαν. Τοῦτο δὲ μάλιστα συμβαίνει ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ,

¹. Εἰδύλλιον=μικρὸν εἶδος ἤτοι μικρὸν ποίημα.

ὀλιγώτερον δὲ ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ καὶ ἐτι ὀλιγώτερον ἐν τῇ ῥητορείᾳ, ἐνθα σχετικῶς ἔχει περισσώτερον τόπον τὸ καλλιτεχνικὸν στοιχεῖον.

Τὰ πρῶτα δὲ δοκίμια τῆς ἐλληνικῆς πεζογραφίας εἶναι φιλοσοφικά καὶ ἱστορικά, ἀλλ' ἐνταῦθα βαίνοντες κατὰ τὴν διαχωραχθεῖσαν οὐδὲν θὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ ἔπος ἀντιστοιχοῦσης ἱστοριογραφίας.

α' Περὶ ἱστοριογραφίας.

Οἱ Ἕλληνες ἐπὶ μακρὸν χρόνον διέσωζον τὴν μνήμην τῆς παλαιοτέρως αὐτῶν ἱστορίας διὰ τῆς ποιήσεως καὶ ἀργὰ μόνον κατήντησαν εἰς ἀληθινὴν ἱστοριογραφίαν, ἣν καὶ ἔκπαλαι εἶχον λίαν ἀναπτυχθῆ πνευματικῶς. Διότι φαντασίαν ἔχοντες ζωηράν, ἐπὶ πολὺν χρόνον εὐχαριστοῦντο νὰ γνωρίζωσι τὴν παλαιωτέραν αὐτῶν ἱστορίαν ὑπὸ τὸ ὥραϊον κάλυμμα τῆς ἐπικῆς ποιήσεως. Ἐν ὅσῳ δὲ δὲν ἡσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς πεζογραφικῆς ἐκθέσεως τῆς ἱστορίας, οὐδὲ ἱστοριογράφοι ὑπῆρξαν. Ἀφ' οὗτου ὅμως ὁ πολιτικὸς βίος αὐτῶν ἱκανῶς ἀνεπτύχθη καὶ ἐστερεώθη διὰ κοινῶν συμφερόντων καὶ ἐπιχειρήσεων, ἀφ' οὗτου οἱ Περσικοὶ πόλεμοι διήγειραν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ ἀνεζωπύρησαν τὴν συνειδήσιν τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ δυνάμεως, ἀφ' οὗτου τέλος πάντων τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων ἡσθάνθη τὴν ἀνάπτυξιν τῶν νοερῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ τὴν μετάβασίν του ἀπὸ τῆς νεανικῆς εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν, τότε ἤρχισε κυρίως ἡ ἐθνικὴ ἱστοριογραφία. Αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς ἀνεφάνησαν μὲν ἤδη πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων, ἀλλ' αὐταὶ ἦσαν ἀσθενικὰ μόνον δοκίμια καὶ προοίμια, τὰ ὅποια δὲν ἐνεῖχον ἐν ἑαυτοῖς ἱκανὰ ζῶης διαρκοὺς καὶ δραστηκῆς εἰς τὴν ἐλληνικὴν γραμματεῖαν τοιαῦτα δὲ ἦσαν τὰ ἔργα τῶν παλαιῶν λογογράφων καλουμένων.

Περὶ λογογράφων.

Λογογράφοι ἦσαν οἱ τοὺς λόγους ἥτοι τὰς προφορικὰς παραδόσεις πεζογραφικῶς ἐκθέτοντες, κατ' ἀντιδιαστολὴν τῶν ποιητῶν, οἵτινες ἐλευθέρως διαπλάττουσι μύθους¹. Τοιοῦτοι δὲ λογογράφοι ὑπῆρξαν οὐκ

¹ Θουκυδ. 1, 21.—Δὲν πρέπει νὰ συγγέωνται οὗτοι οἱ λογογράφοι πρὸς τοὺς ἐπὶ μισθῷ γράφοντας λόγους ῥητορικοὺς, οἵτινες ὡσαύτως καλοῦνται λογογράφοι.

ὀλίγοι, ἐξ ὧν ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς ἀπαριθμεῖ δώδεκα ὀνομαστί, προσθέτων καὶ ἄλλοι συχνοί. Ἀξιολογώτεροι δὲ τῶν λογογράφων ἦσαν Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, Φερεκύδης ὁ Λέριος, Ξάνθος ὁ Λυδός, Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος. Ὡς εἶδος δὲ τῶν λογογράφων πρέπει νὰ θεωρηθῶσι καὶ οἱ Ὠρογράφοι καλούμενοι, ἦτο οἱ τὰ χρονικά τῶν πόλεων συντάζοντες, ὧν ἐπιστημώτατος ἦτο Χάρων ὁ Λαμψακηνός. Πάντες δὲ οἱ λογογράφοι ἦσαν Ἴωνες καὶ ἔγραφον εἰς ἰωνικὴν διάλεκτον. Ἀνεφάνησαν δὲ τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ἑκτον αἰῶνα π. Χ. καὶ φθάνουσι μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Πηγαὶ δὲ αὐτῶν ὑπῆρξαν αἱ προφορικαὶ παραδόσεις πρὸ πάντων, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ αὐτοψία, καθόσον ἀπέβλεπε τὰ σύγχρονα πράγματα. Ἀλλ' ὅμως καὶ μνημεῖα γραπτὰ ἐπὶ στηλῶν καὶ ἀρχαῖα ναῶν καὶ πόλεων μετεχειρίσθησαν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Ἀφ' ὅπουδ' ἂν καὶ ἦν ἤρουντο τὰς γνώσεις των, ἐξέθετον αὐτὰς πιστῶς πρὸς διδασκὴν καὶ τέρψιν τῶν ἀναγνώστων, χωρὶς ὅμως νὰ διακρίνῃσι μὲ βλέμμα κριτικὸν τὰ θαύματα ἀπὸ τῶν φυσικῶν φαινομένων ἢ τοὺς μύθους ἀπὸ τῆς ἱστορίας ἢ τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ μὲ τὴν ἰδιόζουσαν εὐχαρίστησιν καὶ ἡδονήν, τὴν ὁποῖαν οἱ Ἴωνες ἡσθάνοντο διηγούμενοι, ἐξέθετον τὴν ἄφθονον ὕλην των μὲ πλάτος ἐπικὸν καὶ ἀκριβεῖαν περιηγητικὴν, ἄνευ τεχνικῆς συστηματοποιήσεως καὶ δικαιρέσεως τοῦ ὅλου ἔργου. Καὶ τὸ ὕψος αὐτῶν ἦτο σαφές καὶ ἀνεπιτήδευτον καὶ ἄνευ τεχνικῆς σκευωρίας. Εἶχε δὲ καὶ χάριν ὁ λόγος των, ἄλλων μὲν περιστοτέρην, ἄλλων δὲ ὀλιγοτέρην.

Περὶ Ἡρόδοτου.

Μερίστην δὲ πρὸς τὸν εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν ἔκαμεν ὁ Ἡρόδοτος, γεννηθεὶς ἐν Ἀλικαρνασσὶ τῷ 484 καὶ ἀποθνῶν τῷ 408 ἐν Θουρίοις τῆς κἀτω Ἰταλίας. Ὁ Ἡρόδοτος εἶναι πάντως ἕξιος τῆς τιμητικῆς προσηγορίας τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας, ὅπως πρῶτος ὠνόμασεν αὐτὸν ὁ Κικέρων. Ἐν ᾧ δὲ ἦτο σύγχρονος τῶν νεωτέρων λογογράφων διαφέρει αὐτῶν πολὺ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὴν διάνοιν, διότι δὲν ἐνδιαφέρει αὐτὸν ἡ ὕλη μόνον, ἀλλ' ἐνεφύσησεν εἰς αὐτὴν καὶ πνεῦμα, γενικὰς τινὰς δηλαδὴ ἰδέας, αἱ ὁποῖαι συνδέουσι τὰ καθέκαστα τῆς πολλῆς αὐτοῦ ἱστορικῆς ὕλης. Αἱ δὲ τοιαῦται ἰδέαι εἶναι κυρίως διτταί, τοῦτο μὲν τὸ φιλελεύθερον καὶ σῶφρον καὶ γενναῖον τῶν Ἑλλήνων,

ἀντιπαρβελλόμενον πρὸς τὸ δεσποτικὸν καὶ ἀνάγκαστον καὶ δουλικὸν τῶν Ἀσιανῶν βαρβάρων, τοῦτο δὲ ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ, ἥτις δικτάσει καὶ δικασομεῖ πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀποκλυπτομένη εἰς τὰς τύχας πότε μὲν ἐνός τινος ἀνθρώπου, πότε δὲ καὶ ὅλου ἔθνους, καὶ τιμωροῦσα ἀμειλίχτως πᾶν ἁμάρτημα, ὡς καὶ τὴν ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῆς δυνάμεως ὑπερηφάνειαν ὑπὸ φθόνου (τὸ θεῖον πᾶν ἐστὶ φθονερόν). Πανταχοῦ διαβλέπει τὴν ἡμετέραν ἐπενέργειαν τῆς θείας δυνάμεως, ἐπειδὴ δὲ δὲν δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ πράγματα κατὰ τὰ ἀνθρώπινα κῆτι, οὐδὲ νὰ ἐννοήσῃ αὐτὰ ὑπὸ ψυχολογικὴν ἔσophin καὶ νὰ τὰ συναρμολογήσῃ κατὰ πραγματικὴν μέθοδον, ἀπέχει ἡ ἱστορία του ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἀπὸ τῆς κατ' ὅριμον δικαιοδικῆς κρίσεως γαρομένης πολιτικῆς καὶ πραγματικῆς ἱστορίας καὶ ἀπὸ τῆς κατ' ἔτεχον ἀπλότητος συντακτομένης λογογραφίας. Καὶ διηγεῖται μὲν πρὸς τοὺς φιλομαθεῖς αὐτοῦ συγχρόνους πολλὰς παρὰξένους καὶ θυμωστικὰς ἱστορίας, ἀλλ' ὅμως οὐχ ἥττον καταφάνεται πανταχοῦ ἡ θέλησις αὐτοῦ νὰ διηγηθῇ ὅλην τὴν ἀλήθειαν καὶ μόνην τὴν ἀλήθειαν, ἡ δὲ πολλάκις γενομένη κατ' αὐτοῦ μαρμὴ ὡς εὐπίστου καὶ μυθολόγου ἀπεδείχθη ὑπὸ τῶν νεωτάτων ἐρευνῶν ἄδικος καὶ ἀστήρικτος.

«Τὸ ὄφος τοῦ Ἡρόδοτου πρέπει νὰ θεωρηθῇ, λέγει ὁ Ὁδυσσεΐδης Μύλλερς, ὡς τὸ τέλειον τοῦ χαλκῶς συνδεομένου λεκτικοῦ, τῆς εἰρομένης λέξεως, τὴν ὑποῖαν μόνην καὶ οἱ πρότερον αὐτοῦ λογογράφοι μετεχειρίσθησαν. Ἄν εἰς τοῦτο προσθέσωμεν καὶ τὸν ῥυθμὸν τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου, ἣν ὁ Ἡρόδοτος, ὡς καὶ Δωριεὺς, παρέλαβεν ἐκ τῶν προκατόχων αὐτοῦ εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν, μετὰ τὰς μηχανομένους καταλήξεις, τὰ σωρευόμενα φωνήεντα καὶ τοὺς ἀπαλούς τύπους, βλέπομεν ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Ἡρόδοτου κατεστάθη εἰς τὴν εἰδὴς του τέλειον προϊόν, ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἔργον ἀνθρώπινον».

Ὁ Ἡρόδοτος ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανῆ τῆς δωρικῆς Ἀλικαρνασσοῦ οἰκογένειαν, ἣν φθονήσας ὁ τῆς πατρὶδος του ἄρχων Λυγδάμις ὁ ἐγγονος τῆς ὑπὲρ τῶν Περσῶν ἐν Σελκυμῖνι ἀγωνισθείσης Ἀρτεμισίας, τὸν μὲν ἐκ μητρὸς θεῖον τοῦ ἱστορικοῦ ἐπικὸν ποιητὴν Πανύασιον ἐφόνευσεν, αὐτὸν δὲ ἡνάγκασε νὰ κατεφύγῃ εἰς Σάμον, ὅθεν καὶ ἤντησε τὴν ἰωνικὴν χάριν, ἥτις ἐπικασμεῖ τὸ σύγγραμμά του. Ἐκ τῆς Σάμου κατόπιν ὁρμηθεὶς ἐπεχείρησε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος ἀπὸ τῆς τυραννίδος τοῦ Λυγδάμιδος. Καὶ κατόρθωσε μὲν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ

πάλιν ὑπὸ ἐμφυλίων ταραχῶν ἀναγκασθεὶς, κατέλιπε τὸ δεύτερον τὴν πεντήκοντα. Τὰ τελευταῖα δὲ τοῦ βίου ἔτη, μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις, διήγαγεν ὁ Ἡρόδοτος ἐν Θουρίαις, τῇ μεγάλῃ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀποικίᾳ, ἧς μετέσχον μὲν πολλοὶ ἐπιφανέστατοι ἄνδρες, συναξέπεμψαν δὲ ἀπὸ κοινοῦ πᾶσαι αἱ ἑλληνικαὶ φυλαί.

Τοῦ Ἡροδότου ἡ Ἱστορίῃς ἀπόδεξις, ἣτις εἶναι καρπὸς μακρῶν ἐρευνῶν καὶ περιηγήσεων, δικρίνεται εἰς βιβλίον ἰσαριθμὸν πρὸς τὰς Μούσας καὶ ὀνομάζεται καὶ Μοῦσαι τοῦ Ἡροδότου, ἀλλ' ἡ διαίρεσις ἐγένετο ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν, οὔτινες ἔδωκαν καὶ τὴν ὀνομασίαν¹.

«Ὁ περὶ τὴν φιλολογίαν σπουδάζων, λέγει ὁ μέγας ἱστορικός Νέεβουρος, πρέπει μετὰ τοῦ Ἡροδότου μάλιστα νὰ ζῇ καὶ νὰ συνδιατρίβῃ» ἐκείνον καὶ πάλιν ἐκείνον πρέπει νὰ ἀναγινώσκῃ».

Τεχνικὴ οἰκονομία καὶ περιοχόμενον τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου.

Ἡ συγγραφή τοῦ Ἡροδότου περιλαμβάνει μὲν τὴν ἱστορίαν πάντων τῶν συγχρόνων Ἀνατολικῶν Ἑθνῶν, ἀλλὰ κυρίᾳ αὐτῆς ὑπόθεσις, περὶ τὴν ὁποίαν πλέκονται πάντα τὰ λοιπὰ συμβάντα, εἶναι ἡ μεγάλη καὶ φοβερὰ σύρραξις τῆς Ἀσίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Διέταξε δὲ πρὸς τοῦτο τὰ πράγματα ὁ ἱστορικός κατὰ τὸν ἐπικὸν τρόπον καὶ οὕτως εἰπεῖν κατὰ τὸ σχέδιον τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν. Μετάγει τὸν ἀναγνώστην σχεδὸν κατ' εὐθεῖαν, ὥπως ὁ ποιητὴς τῆς Ὀδυσσεύς, εἰς μέσα τὰ πράγματα, ἥτινα παρεσκύεον τὸν μέγαν ἀγῶνα, μεταπηδῶν δὲ ἐπειτα ἀπὸ ἀναμνήσεως εἰς ἀνάμνησιν καὶ ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, καὶ περὶ λαμβάνων εἰς τὴν πλατεῖαν διήγησιν ὅτι κατὰ τὴν γνώμην του παρεῖχον ἄξιον λόγου ἢ καὶ ἀπλῶς ἄξιονπερίεργον αἱ λαϊκαὶ περὶ τῶν διαφόρων λαῶν, καταντῇ εἰς τὴν ἐνδοξὴν νίκην τῆς Μυκάλης. Ἐπικώτατος εἶναι καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν συνδέει καὶ συνάπτει πρὸς ἀλλήλους ὁ Ἡρόδοτος τὰς ποικίλας καὶ μεταξὺ τῶν ἀσχετοῦς διηγήσεις, χωρὶς νὰ λησμονῇ τὸν κύριον σκοπὸν, πρὸς τὸν ὁποῖον τείνει, καὶ ὅστις εἶναι ἡ ἀντίθεσις τῶν δύο κόσμων, τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀσι-

¹ Εἰς ταύτην τὴν διαίρεσιν καὶ ὀνομασίαν ἀναφέρεται καὶ τὸ ἐπίγραμμα.

Ἡρόδοτος Μούσας ὑπεδέξατο· τῷ δ' ἄρ' ἑκάστη
ἀντὶ φιλοξενίης βίβλον ἔδωκε μίαν.

ατικοῦ, καὶ ἡ ὀριστικὴ ἔπειτα ἐπικράτησις τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τοὺς βαρβάρους. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη εἶναι ἡ κυρία καὶ θεμελιώδης ἰδέα, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐνόητον τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου. Ἡ ἐνόητος ὅμως αὕτη εἶναι ἐπιδεκτικὴ καὶ ἀτελευτήτου ποικιλίας, διότι πᾶν ὅ,τι ὅπωςδὴποτε σχετίζεται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς τὰς Ἑλληνίδας πόλεις καὶ πρὸς τὸ Περσικὸν βασίλειον, ἢ ἱστορίαν, ἢ γεωγραφίαν, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα, αἱ θρησκευτικαὶ δοξασαί, αἱ λαϊκαὶ παραδόσεις, πάντα τὰ γεγονότα καὶ πάντες οἱ μῦθοι, ὑπάγεται κυρίως εἰς τὸ εὐρύτατον σχέδιον, τὸ ὁποῖον συνέλαβεν ὁ νοῦς τοῦ συγγραφέως. Τὸ ἔργον του εἶναι ἔργον τέχνης οὐδὲν ἦττον ἢ ἔργον ἐπιστημονικόν.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀναφέρει δι' ὀλίγων ὁ συγγραφεὺς τὰς παλαιὰς ἑριδας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους (ἄρπαγὴ τῆς Ἰοῦς, τῆς Εὐρώπης, τῆς Μηδείας καὶ τῆς Ἑλένης). Ἐρχεται ἔπειτα εἰς τὸν Κροῖσον, τὸν κληρονόμον τῶν βασιλέων τῆς Λυδίας, οἵτινες πρῶτοι ἐπεχείρησαν σπουδαίως κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους νὰ ὑποτάξωσι τοὺς Ἕλληνας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καὶ διηγεῖται ὅ,τι ἦτο γνωστὸν περὶ τῶν προγόνων αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν δυναστεϊῶν αἵτινες ἐβασίλευσαν τῆς Λυδίας, καὶ καθ' ὅλου ὅ,τι ἄξιον λόγου ἔμαθε καὶ περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Λυδῶν. Ἐκ τῆς ἀφορμῆς ἐνός χρησμοῦ, ὅστις ἔδιδεν εἰς τὸν Κροῖσον τὴν συμβουλὴν νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν φιλίαν τῶν Ἑλλήνων, ἐκθέτει κατόπιν τὴν κατάστασιν εἰς ἣν τότε εὕρισκοντο αἱ Ἀθήναι καὶ ἡ Σπάρτη. Μετὰ τοῦτο ἀφηγεῖται ὁ ἱστορικὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Κύρου προσβολὴν τῶν Σάρδεων καὶ ἐμφανίζει πρὸς ἡμᾶς ἄλλο πάλιν ἔθνος, τοὺς Πέρσας, οἵτινες κυριεύουσι τὴν Λυδίαν, καὶ περιάγονται πλέον ἕνεκα τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων αὐτῶν κατακτητήσεων εἰς ἄμεσον πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπαφὴν. Διηγεῖται λοιπὸν διὰ μακρῶν τί εἶναι οἱ Πέρσαι καὶ πῶς ἐν Ἀσίᾳ διεδέχθησαν τοὺς Μήδους. Πρὸς τὴν ἱστορίαν δὲ τοῦ Κύρου, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Περσικῆς δυνάμεως, συνάπτει καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, καθὼς καὶ τὴν ἀφήγησιν τῆς καταπτώσεως τῆς Ἀσσυριακῆς δυνάμεως.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Καμβύσου, υἱοῦ τοῦ Κύρου, ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, μετᾶγει τὸν ἀναγνώστην παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, ἐκεῖ δὲ περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος τὴν χώραν, καὶ διηγεῖται ὅσα αὐτὸς εἶδε καὶ ὅσα παρ' ἄλλων ἤκουσεν ἐκ τῶν θαυμασίων τῆς Αἰγύπτου. Ἐπα-

νέρεται ἔπειτα εἰς τὸν Καμβύσην, καὶ ἀπ' ἐκείνου εἰς τὸν μάγον Σμέρδην καὶ εἰς τὸν Δαρεῖον τὸν Ὑστάσπου. Περιγράφει κατόπιν τὴν κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατεῖαν τοῦ Δαρείου, τὴν ὑποταγὴν τῆς Λιθύης, οὕτω δὲ τὸ βλέμμα τοῦ ἱστορικοῦ ἐκτείνεται ἕως εἰς τὰς δύο ἐσχάτας τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Ζωγραφεῖ τὰ ἔθνη τῶν βορείων ἀνθρώπων καὶ τὰ ἔθνη τῶν μεσημβρινῶν, περιγράφει χώρας ἀπ' ἀλλήλων διαφωτιστάς, καὶ διηγεῖται τὰς περιπετείας τῶν ἐθνῶν, ἕτινα κατοικοῦσι τὰς χώρας ἐκεῖνας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Μεγαβάρου κατακτησις τῆς Θυράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ ἡ ἐναντίον τῶν Περσῶν ἐπανάστασις τῶν Ἰώνων, φέρουσιν ἐπὶ τέλους εἰς ἄμεινον σύγκρουσιν τοὺς δύο κόσμους. Ἐπανερέχεται λοιπὸν ὁ Ἡρόδοτος εἰς τὴν διακοπεῖσαν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἱστορεῖ δὲ πρὸ πάντων τὴν πρόοδον καὶ ἐπίδοσιν τῆς Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως, καθὼς καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα ὅψ' οὐ κατέχευται ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τῶν Πεισιστρατιδῶν. Ἐξηγεῖ τὰς ἐχθρας αἵτινες διήρουν μετὰ τῶν τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως, τὰς συμμάχους αὐτῶν, τὰς συμπαθεῖς αὐτῶν καὶ ἀντιπαθεῖς, καθ' ἣν ἐποχὴν κατέστειλεν ὁ Δαρεῖος τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων τοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἤλαυνε τὰς στρατῆς αὐτοῦ ἕως εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀχαιδῆ καὶ τοῦ Ἀρταφέρνηος ἀποτυγχάνει, ἡ δὲ μάχη τοῦ Μαραθῶνος σώζει ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀπὸ τοῦ ἐπικρατημένου κινδύνου τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ τὴν προσβολὴν τὴν γενομένην εἰς τὰ Περσικὰ ὄπλα ἐν Μαραθῶνι προσπαθεῖ νὰ ἀποτρέψῃ ὁ υἱὸς τοῦ Δαρείου Ξέρξης. Καὶ γίνονται μὲν ἄνευ ἀποτελέσματος αἱ μάχαι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τοῦ Ἀρτεμισίου, ἀλλ' ἐξολοθρεύεται κατόπιν ἐν Σαλαμῖνι μὲν ὁ Περσικὸς στόλος, ἐν δὲ Πλαταιαῖς ἡ Περσικὴ στρατιὰ. Καὶ περικοῦται ἡ ἐναντία Μούσα τοῦ Ἡροδότου, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Ἑλλὰς ἀπαλλάσσεται τελείως καὶ ἀπελευθεροῦται ἀπὸ τῆς Περσικῆς ἐπιδρομῆς (Ed. Tournier).

Περὶ Θουκυδίδου.

Ὁ πρῶτος δὲ ὅστις ἐπραγματεύθη κριτικῶς τὴν ἱστοριογραφίαν, ὁ θεμελιωτὴς τῆς πολιτικῆς καὶ πραγματικῆς κληρομένης ἱστορίας, εἶναι

Θουκυδίδης ὁ υἱὸς τοῦ Ὀλάρου ἐκ τοῦ δήμου Ἀλιμωσιντος τῆς Ἀττικῆς, γεννηθεὶς τῷ 454 π. Χ.

Τὸ γένος τοῦ Θουκυδίδου ἦτο ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων, διότι ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ συνεδέετο διὰ στενῶν συγγενεῖς δεσμῶν πρὸς ὁμώνυμόν τινα βρασιλέα τῆς Θωράκης, ἐνθα ὁ Θουκυδίδης κτησίαν τε εἶχε τῶν χρουσέων μετὰλλων ἐργασίας καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐδύνατο ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἡπειρωτῶν (Θουκ. 4, 105), ἡ δὲ μήτηρ Ἠγησιπύλη ἦτο ἀπόγονος τοῦ Μιλτιάδου καὶ συγγενῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν. Ὅθεν τελεία ὑπῆρξε καὶ ἐπιμελελημένη τοῦ συγγραφέως ἡ ἀγωγὴ καὶ παιδεία, καὶ λέγεται μάλιστα ὅτι ἔσχε διδασκάλους τὸν φιλόσοφον Ἀναξάγωραν καὶ τὸν ῥήτορα Ἀντιφῶντα, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ὡς καὶ οἱ σύγχρονοι σοφισταὶ Πρωταγόρας, Πρόδικος καὶ Γοργίας μεγάλως ἐπέδρασαν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θουκυδίδου, καὶ τὴν ἐπίδρασιν τούτην δεικνύει καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ξυγγραφῆς του, ἥτις κτῆμα ἐς αἶε μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται (Θουκ. 1, 123).

Κατὰ τὸ ὄγδον ἔτος τοῦ πολέμου (424) ἐν ἡλικίᾳ τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἐτῶν ὁ Θουκυδίδης ἦτο περὶ τὴν Θάσον στρατηγός (Θουκ. 4, 104), ἐπειδὴ δὲ δὲν ἡδυνήθη ἐγκλίως νὰ βοηθήσῃ τὴν Ἀμφίπολιν, ἀπειλουμένην ὑπὸ τοῦ Βρασιλείου, καὶ μόνον τὸ ἐπίνειον αὐτῆς τὴν Ἡϊόναν ἔσωσε, κατηγορήθη ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ ἡ ἐξωρίσθη ἢ ἐκουσίως ἔφυγεν. Ἐμείνει δὲ ἐπὶ εἵκοσιν ἔτη φυγῆς· «καὶ ζυνέβη μοι, λέγει ὁ ἴδιος (5, 26), φεύγειν τὴν ἐμυτοῦ ἔτη εἵκοσι μετὰ τὴν ἐς Ἀμφίπολιν στρατηγίαν καὶ γενομένην πρὸς ἀμφοτέρους τοῖς πράγμασι καὶ οὐχ ἦσαν τοῖς Πελοποννησίων διὰ τὴν φυγὴν, καθ' ἥσυχίαν τι αὐτῶν μᾶλλον χισθῆσθαι».

Ὁ Περικλῆς λέγει (1, 23) ὅτι διὰ ψηφίσματος πρωταθέντος ὑπὸ τινος Οἰνοβίου κατήλθεν ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς ἐξορίας εἰς τὰ ἴδια μετὰ τὴν κατὰ τὴν τριάκοντα. Περὶ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἄλλοι ἄλλως παραδίδουσι. Διότι ὁ μὲν Πλούταρχος λέγει ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἐτελεύτησεν ἐν τῇ Σαλαμῇ ὅτε φονευσθεὶς, ὁ δὲ Περικλῆς ὅτι ἐφρονεῖτο κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἀπόδοσιν αὐτοῦ καὶ ὅτι τὸ μνημεῖον αὐτοῦ ἔκειτο πλησίον τῶν Μελιτιδίων Πυλῶν, ὁ δὲ βιογράφος αὐτοῦ Μαρκελλῖνος καὶ ἄλλος ἀνώνυμος βιογράφος παραπλήσια περὶπου, ἀλλ' ὀλίγον ἐξηλλαχμένον γράφουσι.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἀπέθανε πέντε καὶ ἐβδομήκοντα ἐτῶν τῷ 396.

Ἐκ τῶν ὀκτὼ βιβλίων τῆς συγγραφῆς του, εἰς ὅσα διήρκεσαν αὐτὴν οἱ Ἀλεξανδρινοί, τὸ τελευταῖον οὕτε *δημηγορίας* ἔχει καὶ διαφέρει ὀλίγον τῶν ἄλλων καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν, ὥστε φάνηται ὅτι ἐπελθὼν ὁπωσδήποτε ὁ θάνατος ἔγινεν αἷτιος νὰ μείνῃ μὲν ἀτελεῖς τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον σύγγραμμά νὰ μὴ περσθῇ. Ἀνυπόστατος δὲ εἶναι ἡ ἀρχαία παράδοσις, καθ' ἣν δέθεν τὴν ὀγδόην τῶν ἱστοριῶν ἔγραψεν ἡ θυγάτηρ τοῦ συγγραφέως ἡ ὁ Ξενοφῶν ἡ καὶ ὁ Θεόπομπος. Οὕτε δὲ πάλιν ἡ δοξά, ὅτι ὁ Ξενοφῶν μετὰ τὸν κτενίδιον θάνατον τοῦ Θουκυδίδου ἐπεμελήθη τὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματος ἔχει τινὰ πιθανότητα.

Ὁ Θουκυδίδης ὡς ἱστορικός εἶναι κατὰ πολὺ ἀνώτερος τοῦ Ἡρόδοτου, καὶ πολὺ μᾶλλον τῶν λογογράφων, ὧν ἐγένωσκε τὰ συγγράμματα, καὶ τὰ κακίζει μάλιστα ὡς συντεθέντα ἐπὶ τὸ *προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον* (Θουκ. 1,12). Συγγραφέων δ' αὐτὸς τὸ μέγα ἱστορικὸν δόγμα, ὅπερ διεδοχμάτισαν τὰ δύο ἀντίπαλα ρεύμα, τὸ Ἰωνικὸν καὶ τὸ Δωρικόν, καὶ τοῦ ὁποίου ἐπαθλον ἐμείλε νὰ εἶναι ἡ ἐφ' ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονία, οὕτε τὴν ἀνεξέλεγκτον παράδοσιν οὕτε τὰ χρονικά τῶν πόλεων εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν. «Τὰ δὲ ἔργα τῶν παρχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ, λέγει (1,22), οὐκ ἐκ τοῦ παρτυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα γράφειν, οὐδ' ὡς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ' οἷς αὐτὸς παρῆν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατόν ἀκριβεῖα περὶ ἐκάστου ἐπεξελθόν».

Τὸν δὲ χρόνον διήρκεσεν ὁ Θουκυδίδης κατὰ τὸν ὑπ' αὐτῶν τῶν παρχμάτων ἐπιβαλλόμενον τρόπον, εἰς *θέρη* καὶ *χειμῶνας*. Καὶ τὰ μὲν *θέρη* περιλαμβάνουσι τὰς στρατείας καὶ ἐχθροπραξίας, οἱ δὲ *χειμῶνες* τὰς προπαρχσκειάς καὶ διαπαρχματεύσεις. Ἐν ἐλλείψει δὲ κοινοῦ ἀνεγνωρισμένου ἡμερολογίου παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν, ὀρίζει ὁ Θουκυδίδης τὰ πολεμικά γεγονότα διὰ τῆς καταστάσεως τῶν φυσικῶν προϊόντων καὶ μάλιστα τοῦ αἵτου (περὶ αἵτου ἐκβολήν, πρὶν τὸν αἵτον ἐν ἀκμῇ εἶναι, τοῦ αἵτου ἔτι χλωροῦ ὄντος, ἐν καρπῷ ξυγκομιδῇ, ὀλίγον πρὸ τρυγητοῦ).

Προτάσσει δὲ τοῦ ἔργου του ὁ συγγραφεὺς *προοίμιον* μὲν εἰς στενωτέραν σημασίαν, καὶ *εἰσαγωγὴν* εἰς διεξοδικωτέραν, τὰ ὅποια ἀμφοτέρω ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς συγγραφῆς. Περιέχεται δὲ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ παρὰβολὴ προτέρων ἐλληνικῶν

πολέμων πρὸς τὸν Πελοποννησιακόν, εἰς ἀπόδειξιν ὅτι οὗτος ὑπῆρξε μείζων καὶ ἀξιολογώτερος, ἔλθεσις τῶν αἰτίων τοῦ πολέμου μετὰ ἱστορικῆς ἀπόψεως τῶν μεταξὺ τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ συμβάντων, ἵνα παρυσταθῇ ἡ αὐξήσις τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, καὶ διασχῆσις τῶν ἐξωτερικῶν ἀφορμῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐν ᾗ περιλαμβάνει τὰς διπλωματικὰς διασκέψεις.

Ἡ δὲ κυρίως ἱστορικὴ τοῦ πολέμου ὕλη ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ δευτέρου βιβλίου καὶ διαιρεῖται κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Θουκυδίδου συμμετρικῶς εἰς τρία μεγάλα τμήματα.

Α'. Εἰς τὸν πρῶτον δεκαετῆ πόλεμον, μέχρι δηλαδὴ τῆς εἰρήνης τοῦ Νικίου (431—421).

Β'. Εἰς τὸν μεταξὺ ταραχῶδη τῆς ἀνταγωγῆς χρόνον, ἐν ᾧ συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ εἰς Σικελίαν μεγάλη ἐκστρατεία (421—413).

Γ'. Εἰς τὸν Δεκαετικόν πόλεμον (413—404). Ἀλλὰ τὸ σύγγραμμα ἔμεινεν ἀτελες, διότι φθάνει μόνον μέχρι τοῦ 411. Ὅπως δὴποτε ὅμως ἔχει πρὸς τὰ ρηθέντα τρία μεγάλα τμήματα ἡ κατὰ βιβλία διαίρεσις τῆς συγγραφῆς ὡς ἐξῆς.

Α'—Βιβλ. β', γ', δ' καὶ τὰ πρῶτα εἴκοσι κεφάλαια τοῦ ε'.

Β'—Βιβλ. ε' (ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου κεφ.), σ' καὶ ζ'.

Γ'—Βιβλ. η' (εἰς ὃ ἔμελλον νὰ ἀκολουθήσωσι δύο ἔτι βιβλία).

Αἱ *Δημηγορίαι* τοῦ Θουκυδίδου, αἵτινες ἀποτελοῦσιν οἰονεὶ τὰς αἰτιολογίας τῶν ἱστορικῶν συμβάντων ἢ τὰ ἐλατήρια αὐτῶν, δὲν εἶναι τὸ ἀκριβὲς κείμενον τῶν ὑπὸ τῶν ρητόρων λεγθέντων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως συνθέματα, δι' ὧν εἰσάγονται λέγοντες τὰ ἐκάστοτε εἰς τὴν περίστασιν ἁρμοδιώτατα. Ὅθεν καὶ τὸ λεκτικὸν αὐτῶν εἶναι πάντοτε τὸ αὐτό, ἢ ἐνίοτε δηλαδὴ γλώσσα τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις λέγει (1,22) πῶς συνέταξε τὰς δημηγορίας. «Ὡς ἂν ἐδόκουν ἐμοὶ ἑκαστοὶ περὶ τῶν αἰεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστα» εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὅτι ἐγγύτατα τῆς ξυμπήσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεγθέντων, οὕτως εἴρηται». Ἡ δὲ γλώσσα τῆς *ξυγγραφῆς* εἶναι ἡ *ἀρχαία αἰτική*, ἣν πρῶτος εἰς τὴν πεζογραφίαν εἰσήγαγεν ὁ Θουκυδίδης, ἀρ' οὗ πρῶτον ἐδοκιμασθῇ ἡ πλαστικὴ αὐτῆς δύναμις ἐν τῇ ταραχῇ. Συνεῖρει δὲ ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς τὴν πλήρη πραγματικὴν καὶ ἐννοιαὶν ρητορικὴν τοῦ Περικλέους πρὸς τὸ ἀρχαῖζον καὶ αὐστηρὸν ὅρος τοῦ Ἀντιφῶντος, ὅς-

τις καὶ αὐτὸς τὴν ἀρχαίαν ἀπτικήν μετεχειρίσθη εἰς τοὺς βητορικούς του λόγους (ιδ. καὶ σελ. 17).

Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν γλωσσικῶν χαρακτηριστικῶν καὶ ἰδιωμάτων τοῦ Θουκυδίδου γνωστὰ μάλιστα εἶναι ἡ πλαστικὴ αὐτοῦ περὶ τῆς νέας λέξεως ἐλευθερίας (τὸ ποιητικὸν τῶν ὀνομάτων, κατὰ τὸν Διονύσιον) καὶ τὸ πολυειδές τῶν σχηματῶν, ὧν συνθεστότατα εἶναι τὸ πρὸς τὸ σημαίνονμενον καὶ τὸ ἀπὸ κοινοῦ. Ἐπειτα γνωστὴ εἶναι ὡσκότως ἡ παρ' αὐτῷ χρῆσις τῶν οὐδετέρων τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν μεταχθῶν ἀντὶ ἀφηρημένου οὐσιαστικοῦ (τὸ βραχύ, τὸ τολμηρόν, τὸ ἐπεικές, τὸ δεδιός, τὸ βουλούμενον κτλ.) καὶ ἡ κατ' αἰτιατικὴν πρόταξις τοῦ κυρίου νοήματος τῆς προτάσεως, ὥστε νὰ εἶναι χαλκρά ἡ πρὸς τὰ ἐπόμενα γραμματικὴ σύνδεσις ἢ καὶ ὅλως νὰ παραλείπεται, ἡ δὲ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς προτάσεως σημαντικὴ λέξις νὰ μένῃ ἀπόλυτος¹. Ἐπὶ δὲ παρατηρήσεως ἄξιον εἶναι καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ (ὅπως καὶ παρὰ τῷ Πλάτῳ) τὸ οὐσιαστικὸν τίθεται κατὰ γενικὴν περιληπτικῶς, τὸ δ' ἐπίθετον εἰς ἐνικὸν ἀριθμὸν ἐπιμεριστικῶς (τῆς γῆς ἡ ἀρίστη—τὸν πλεῖστον τοῦ βίου) καὶ ἡ μεταξὺ δύο στενῶς συνδεδεμένων κατ' ἔννοιαν λέξεων ἐπένθεσις ἄλλων, δι' οὗ χωρισμὸς γίνεται ἔτι ζωηρότερη ἡ σύνδεσις. Τοῦ συχνοτάτου δὲ τούτου σχήματος φερόμενον ἐνταῦθα ἐξ ἐνός μόνου κεφαλαίου (1,69) τέσσαρα παραδείγματα. «Ἐς τούδε τε θεὶ ἀποσιεροῦντες οὐ μόνον τοὺς ὑπ' ἐκείνων δεδουλωμένους ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ κτλ.» (ἀντὶ τοῦ ἐλευθερίας ἀποσιεροῦνται οὐ μόνον κτλ.). «Ἐπιστάμεθα οἷα ἔδοξεν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὅτι κατ' ὀλίγον χωροῦσιν ἐπὶ τοὺς πέλας» (ἀντὶ τοῦ ὅτι κατ' ὀλίγον οἱ Ἀθηναῖοι χωροῦσιν κτλ.). «Ἠσυχάζετε μὲν γὰρ μόνον Ἕλληνων, ὃ Ἀκκεδαιμόνιοι, οὐ τῇ δυνάμει ιωά, ἀλλὰ τῇ μελλήσει ἀμυνόμενοι καὶ μόνον οὐκ ἀρχομένην τὴν αὖξιν τῶν ἐχθρῶν, διπλασιουμένην δὲ καταλύοντες» (ἀντὶ τοῦ ἀμυνόμενοι τινι καὶ καταλύοντες τὴν αὖξιν τῶν ἐχθρῶν).

Ἡ ἄξις τῆς πολυτίμου συγγραφῆς τοῦ Θουκυδίδου εἶναι μεγίστη. «Ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ πίστις εἶναι τοσούτη παρὰ Θουκυδίδῃ, λέγει ὁ Ὀδορσείδης Μύλλερς, ὥστε εἶναι ζήτημα, ἂν ὑπάρχει ἄλλη περίοδος

¹ Οἷον 1,32,5· «τὴν μὲν οὖν γενομένην ναυμαχίαν κτλ.» καὶ 1,33,5· «τὸ δὲ πόλεμον, δι' ὃνπερ χρήσιμον κτλ.»

τῆς παγκοσμίου ἱστορίας μετὰ τριακότης σαφηνείας καὶ καθαρότητος γνωστή, ὅσον εἶναι τὰ εἰκοσι καὶ ἑν ἔτη, ἕτινα συνέγραψεν ὁ Θουκυδίδης». Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν μορφήν εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου πᾶσι καλὸν τῷ ὄντι χρῆμα, τὸ ἑδωκὸν μάλιστα αὐτῆς βιβλίον θεωρεῖ ὁ Ἀγγλος ἱστορικός Μακώλαιν ὡς τὸ ἀριστούργημα τῆς ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ ἀνθρωπίνης τέχνης, δευτέρον δὲ τάσσει τὸν *Περὶ τοῦ στεφάνου λόγον τοῦ Δημοσθένους*.

Ἡ δὲ μορφωτικὴ δύναμις τῆς συγγραφῆς τοῦ Θουκυδίδου εἶναι πολλή καὶ μεγάλη. «Ὁ Θουκυδίδης, λέγει ὁ Roscher, διδάσκει νὰ ποιῇται τις περὶ πολλοῦ τὴν εὐδοξίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, περὶ πλείονος τὴν πατρίδα, περὶ πλείστου δὲ τὴν ἀλήθειαν. Ἐκεῖνος δὲ εἰς ὃν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Θουκυδίδου δὲν ἤθελε βαθέως ἐγχαράξῃ τὰς ἐννοίας ταύτας, δυνατὸν εἶναι νὰ ἔμειθεν ἐκεῖθεν πολλοὺς γραμμικτοὺς κινῶν καὶ πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνέγνωσε τὸν Θουκυδίδην». Κατὰ δὲ τὸν Ἑγελον ἡ συγγραφὴ τοῦ Θουκυδίδου εἶναι τὸ μόνον θετικὸν κέρδος, οὗτινος ἀπήλαυσε ἡ ἀνθρωπότης ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Περὶ Ξενοφώντος.

Ὁ Ξενοφὼν υἱὸς τοῦ Γρύλλου ἐγεννήθη πιθανώτατα κατὰ τὸ 431 π. Χ., ὅτε καὶ ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἤρχιζεν. Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, τὸν ὅποιον πολὺ ἐσέβετο διὰ πικρῶς τοῦ βίου. Κατὰ τὸ ἔτος 401 τριακοντούτης ὢν προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φίλου του Προξένου τοῦ Βοιωτοῦ ἦλθεν εἰς Σάρδεῖς καὶ ἠκολούθησεν ὡς ἐθελοντὴς τὸν νεώτερον Κύρον, ὅστις τότε ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου τοῦ Μνήμονος. Μετὰ δὲ τὴν περὶ τὰ Κούναξ μάχην, ἃφ' οὗ ὁ μὲν Κύρος ἐφονεύθη, τὸ δὲ βαρβαρικὸν αὐτοῦ στράτευμα διεσκορπίσθη, οἱ συναναβάντες μύριοι Ἕλληνες ἀνέδειξαν στρατηγὸν τὸν Ξενοφῶντα, ἐπειδὴ ὁ Τιςσαφέρνης εἶχε δολοφονήσῃ τοὺς στρατηγοὺς των. Ὁ Ξενοφὼν ἔδειξε τότε ἐκτακτικὸν στρατηγικὴν ἱκανότητα καὶ διὰ μυρίων περιπετειῶν καὶ κινδύνων ἔσωσε τὸ πλεῖστον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος καὶ ὠδήγησεν αὐτὸ μέχρι τοῦ Βυζαντίου, ὅπουθεν ἤγαγεν αὐτὸ ἔπειτα εἰς Πέργαμον τῷ 399 π. Χ. καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν Θίμβρωνι στρατηγὸν τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες τότε ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Πέρσας. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ διότι εἶχε συμπολεμήσῃ μετὰ τοῦ Κύ-

ρου ἐχθροῦ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Ἀρταξέρην, ὅστις ἦτο φίλος τῶν, ἐξωρίσθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν τοῦ Ἀθηναίων. Ὅθεν ἔμεινεν ὡς στρατηγὸς τῶν *Κυρβαίων* ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν πρῶτον μὲν τοῦ Δερκυλλίδα καὶ ἔπειτα τοῦ Ἀγησίλαου πολεμῶν πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἠκολούθησε δὲ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνακληθέντα τὸν Ἀγησίλαον καὶ συνεπολέμησε μετ' αὐτοῦ ἐν Κορωνείᾳ (394 π. Χ.) πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν Ἀθηναίους τοὺς ἐκ τοῦ συμπολίτας. Διὰ ταῦτα δὲ ἀνταμείψαντες αὐτὸν οἱ Λακεδαιμόνιοι κατέστησαν πρόξενον καὶ ἐδώρηνσαν ἄγρῳ καὶ οἶκον ἐν Σκιλλοῦντι, ὅστις ἦτο πόλις τῆς Ἠλείας παρὰ τὴν Ὀλυμπίαν.¹ Ἐκεῖ δὲ ἐξήσεν ἐν ἡσυχίᾳ ὁ Ξενοφῶν ὑπὲρ τὰ εἰκόσι ἐτη ἀσχολούμενος εἰς τὴν γεωργίαν καὶ κυνηγεσίαν καὶ συγγράφων τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 371 π. Χ. οἱ Ἠλεῖοι πολεμοῦντες πρὸς τοὺς Λακεδαιμόνιους ἐδίωξαν ἐκείθεν τὸν φιλολόκων Ξενοφῶντα, ὅστις μετὰ τῶν οἰκείων κατέφυγεν εἰς Κόρινθον, ἔνθα καὶ ἐξῆσε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του, ἂν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεκάλεσαν αὐτὸν διὰ φιρίσματος. Οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Γρύλλου καὶ Διόδωρος ἐπολέμησαν ἐν τῷ στρατεύματι τῶν Ἀθηναίων ὑπὲρ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν Μαντινείᾳ (362 π. Χ.), ἔνθα καὶ ἔπεσεν ὁ Γρύλλος. Ὁ Ξενοφῶν ἀπέθανεν ἐν Κόρινθῳ ἐνενηκόντι ἐτῶν τὴν ἡλικίαν.

Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐθαυμάζοντο καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς διὰ τὴν καθαρότητα καὶ σαφήνειαν, τὴν ἡδύτητα, τὴν ἀφέλειαν καὶ τὸ ἁπλαστον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὠνομάζετο παρ' αὐτοῖς ὁ Ξενοφῶν *Ἀιτικὴ Μοῦσα* καὶ *Ἀιτικὴ Μέλισσα*. Μάλιστα δὲ τὰ ἱστορικά αὐτοῦ βιβλία ἔχουσι τεχνικὸν χαρακτῆρα ἰδιον, διότι ἐν αὐτοῖς ὁραματικῶς περιέχεται ἡ ἱστορία καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον πλαστικόν, ἥτοι κατὰ τὴν τέχνην ἐκείνην, δι' ἧς τὰ γενόμενα περιγράφονται διὰ λέξεων ὡς ἐν εἰκόني.

Κατὰ τὸν Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσέα ὁ Ξενοφῶν ἐγένετο ζηλωτῆς τοῦ Ἡρόδοτου (ὅπως ὁ Φίλιστος τοῦ Θουκυδίδου) κατ' ἀμφοτέ-

¹. Καὶ ἡ χώρα τοῦ Σκιλλοῦντος καὶ τὸ κτῆμα τοῦ Ξενοφῶντος ἔκειντο εἰκοσι σταδίους ἀπωτέρω τῆς Ὀλυμπίας παρὰ τὸν Ἀλφειὸν ἐν τῇ χώρᾳ ἴσως τοῦ νῦν χωρίου Μακρυσίου, ἐν τῷ κτήματι Εὐθ. Δεληγιάννη, ὅπου καὶ ἀρχαῖα εἰρεῖνια σώζονται. Ἰδ. περιοδ. συγγρ. Ἀθήναιον τόμ. 9 σελ. 161.

ρους τούς χαρακτηῖρας, τὸν τε πραγματικὸν καὶ τὸν λεκτικόν. Ὑψος δὲ πρὸς ἱστορικὴν μεγαλοπρέπειαν δὲν ἔχει, ἂν καὶ ἐξέλεξε τὰς ὑποθέσεις τῶν ἱστοριῶν καλὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ εἰς φιλόσοφον ἄνδρα προσηκούσας.

Εἶναι δὲ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἄλλα μὲν ἱστορικά καὶ πολιτικά ἢ τεχνικά, ἄλλα δὲ φιλοσοφικά.

Ἱστορικά καὶ πολιτικά συγγράμματα τοῦ Ξενοφῶντος.

1. *Κύρου παιδεία*, εἰς ὅττω βιβλία· εἶναι κυρίως μυθιστορία, δι' ἧς παριστάνεται ὁ Κύρος ὁ πρεσβύτερος ὑπὸ μορφὴν τινα ἰδανικὴν ὡς τύπος ἀγαθοῦ καὶ εὐδαίμονος βασιλέως.

2. *Κύρου Ἀνάβασις*, εἰς ἑπτὰ βιβλία. Ἐν τούτῳ τῷ συγγράμματι, ὅπερ εἶναι κατὰ τὴν τεχνικὴν μάλιστα σύνθεσιν τὸ ἄριστον τοῦ Ξενοφῶντος, ἐκθέτει ὁ ἴδιος τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατεῖαν τοῦ Κύρου καὶ τὴν κατὰβασιν τῶν μυρίων, ἐν οἷς εἶχε λάβῃ μέρος τασσόμενον ἐνεργόν. Ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς (3, 1, 2) λέγει ὁ Ξενοφῶν ὅτι ὁ Θεμιστοκλέης ὁ Συρακούσιος εἶχε γράψῃ πῶς ὁ Κύρος συνέλεξε τὸ στράτευμα καὶ μετ' αὐτοῦ ἀνέβη κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ πῶς ἔγινεν ἡ περὶ τὰ Κούναξ μάχη καὶ πῶς ἀπέθανε καὶ πῶς ἔπειτα ἀπεσώθησαν οἱ Ἕλληνες πρὸς τὴν θάλασσαν, δὲν ἀναφέρει δὲ τὴν ἰδικὴν του Ἀνάβασιν. Τούτου πολλὰ ἔζητήθη ἡ ἐξήγησις. Τὸ πιθανώτερον δὲ εἶναι ὅτι ὁ ἄλλως ἄγνωστος αὗτος Θεμιστοκλέης εἶχε καὶ αὐτὸς γράψῃ Ἀνάβασιν, εἰς ἣν καὶ παραπέμπει ὁ Ξενοφῶν, ὥστε ὅτε ἔγραψε τὰ Ἑλληνικά, δὲν εἶχεν ἀκόμη συγγράψῃ τὴν ἰδικὴν του.

3. *Ἑλληνικά*, ἧτοι ἑλληνικὴ ἱστορία περιέχουσα ἑπτὰ βιβλία, ὧν τὰ μὲν δύο πρῶτα εἶναι ἐξεκκοιλούμεναι τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου μέχρι τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (411—404), τὰ δὲ λοιπὰ πέντε περιλαμβάνουσι τὴν μετὰ ταῦτα ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς ἐν Μεντινείᾳ μάχης (362 π. Χ.). Τὸ βιβλίον τοῦτο, ὅπερ εἶναι διὰ τὴν ὕλην αὐτοῦ πολύτιμον, ἔχει πολλὰς τεχνικὰς ἀτελεῖας καὶ ἁλλείψεις, αἵτινες ἐδωκν ἀφορμὴν εἰς ποικίλας περὶ αὐτοῦ ὑποθέσεις. Ὑπεστηρίχθη μάλιστα καὶ ἡ γνώμη ὅτι τὰ σωζόμενα Ἑλληνικά εἶναι ἐπιτομὴ τοῦ γνησίου συγγράμματος τοῦ Ξενοφῶντος, ὅπερ καὶ μακρότερον καὶ τεχνικώτερον ἦτο.

4. *Ἀγησίλαος*, ἧτοι ἐγκώμιον Ἀγησίλαου βασιλέως τῆς Σπάρτης.

5. Λακεδαιμονίων πολιτεία.
6. Ἀθηναίων πολιτεία. Τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο εἶναι ψευδεπίγραφον. Κατὰ τινὰ πιθανωτάτην γνώμην συνετάχθη ὑπὸ ἀγνώστου Ἀθηναίου ὀλιγαρχικοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἀρχιδαμείου πολέμου, μετὰ τὴν κατὰ ληψιν τῆς Πύλου καὶ πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βρασίδου.
7. Πόροι ἢ περὶ προσόδων.
8. Ἱέρων ἢ τυραννικός.
9. Περὶ ἱππικῆς.
10. Ἱππαρχικός.
11. Κυρηγετικός.

Φιλοσοφικά συγγράμματα.

1. Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους, εἰς τέσσαρα βιβλία, ἐνθα πιστότατα εἰκονίζει ὁ Ξενοφῶν τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ διδασκάλου του, ὃν πάντοτε ἠκολούθει.
2. Σωκράτους Ἀπολογία πρὸς τοὺς δικαστάς. Ὁ Cobet νομίζει ὅτι ἡ Ἀπολογία εἶναι τὸ ἔσχατον μέρος τῶν Ἀπομνημονευμάτων.
3. Συμπόσιον Φιλοσόφων.
4. Οἰκονομικός Λόγος.

Ἄλλοι ἱστορικοὶ (ιδ. καὶ σελ. 17 — 18):

Ὅμοιος πρὸς τὸν Ἡρόδοτον κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἣν μεταχειρίσθη, τὴν ἰωνικὴν, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἱστορικῆς ἐκθέσεως εἶναι ὁ ὡς αὐτῷ Δωριεύς Κτησίας ὁ Κνίδιος, ἱατρὸς τοῦ Ἀρταξέρξου, ὃν καὶ ἐθεράπευσεν τραπέντα ἐν Κουνάξοις (Ξεν. Ἀνθ. 1, 8, 26—27). Ἐγραψε Περσικά, Ἰνδικὰ καὶ ἄλλα. Τοῦ δὲ Θουκυδίδου ζηλωτὴς εἶνε Φίλιστος ὁ Συρακούσιος, πολὺ ἀναμιχθεὶς εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς πατρίδος του ἐπὶ τῶν δύο Διονυσίων καὶ στρατηγὸς ὑπάρχας καὶ τέλος θανάτωθεὶς ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν. Ἐγραψε Σικελικά. Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς λέγει ὅτι ἐμιμήθη τὸν Θουκυδίδην ἕξω τοῦ ἡθους, διότι ἐκεῖνος μὲν ἔχει ἐλευθέρον καὶ μεστὸν φρονήματος τὸ ἦθος, ὁ δὲ Φίλιστος ἦτο θεραπευτικός τῆς τῶν τυράννων καὶ ἄλλων πλεονεξίας. Ἐργονταί ἔπειτα οἱ ἐξῆς δύο μαθηταὶ τοῦ Ἰσοκράτους, ὁ Θεόπομπος ὁ Χῖος, ὅστις ἔγραψεν Ἑλληνικά ὡς συνέχειαν τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου μέχρι τῆς ἐν Κνίδῳ μάχης (394 π. Χ.), Φιλιππικά καὶ

ἄλλα, τὸ δὲ λεκτικὸν αὐτοῦ ἦτο περίπου περὶ πλῆσιν πρὸς τὸ Ἰστορικόν, καὶ ὁ Ἐφορος ὁ Κυρκῆος, ὁ πρῶτος πλὴν ἄλλων φιλοσοφικῶν καὶ ῥητορικῶν ἔργων συγγραφεὺς εἰς τριάκοντα βιβλία καθολικὴν ἱστορίαν (τὰ καθόλου, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος 5, 33, 2) ἀπὸ ἀλώσεως Τροίας μέχρι τοῦ 340 π. Χ.

Οὐδενὸς ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἱστορικῶν ἔχομεν δυστυχῶς τὰ ἔργα οὐδὲ ἄλλου οὐδενὸς ἐκ τῶν πολλῶν οἵτινες ἤκμασκον κατὰ τούτους περίπου τοὺς χρόνους καὶ οὗς παρεργόμεθα ἐν σιωπῇ, ἐν παρόδῳ μόνον μνημονεύοντες τῶν ἱστοριογράφων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου (ιδ. σελ. 24), οἵτινες εἰναι Καλλισθένης ὁ Ὀλύνθιος μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἀκόλουθος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τῆς ἐκστρατείας του, γράψας Ἑλληνικά καὶ τὰ κατ' Ἀλέξανδρον εἰς ὕψος ῥητορικόν, — Ἀναξιμένης ὁ Ἀκμφακηνὸς ὁ ἐπίσης ἀκόλουθος τοῦ Ἀλεξάνδρου, γράψας Ἑλληνικά μέχρι τῆς ἐν Μκντινείᾳ μάχης καὶ ἔπειτα Φιλιππικά, ἐν οἷς καὶ περὶ Ἀλεξάνδρου, — Καὶ εἰδικώτερον ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος ὁ Ἀχέου, ὁ Εὐμένης ὁ Καρδιανός, ὁ Ἀριστόβουλος καὶ ἄλλοι.

Ἐνταῦθα ἀναφέρονται καὶ οἱ κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους συλλογεῖς ἱστοριῶν ἢ οἱ γράψαντες περὶ ἡθῶν καὶ ἐθίμων, πολιτειῶν, νόμων κτλ. Τοιοῦτοι δ' εἰναι Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (320 π. Χ.), Πολέμων ὁ περιηγητὴς καὶ ὁ τούτου κατὰ τι πλεονέστερος Εὐήμερος ὁ Μεσσήνιος, οἵτινες τὴν ἕθεν Ἱερὰν Ἀναγραφὴν ὁ Ῥωμαῖος Ἐννιος μετέφρασε λατινιστί, καὶ ἄλλοι.

Τὸν Τιμαίον τὸν Ταυρομενίτην (280 π. Χ.), γράψαντα Ἑλληνικά, Ἱταλικά, Σικελικά πολὺ ἀνειδίξει ὁ Πολύβιος ἀνομαζῶν αὐτὸν ἀνιστόρητον καὶ παιδαριώδη καὶ ἀσυλλόγηστον.

Πολλοὶ δὲ συγγραφεῖς ἡσχολήθησκον καὶ περὶ τὴν ἱστορίαν μιᾶς ἑκάστης πόλεως, τοιοῦτοι δὲ εἰναι πλὴν ἄλλων οἱ Ἀτιδιογράφοι (πρβλ. πρὸς τοὺς Ὠρογράφους σελ. 144).

Πραγματικὴ ἱστορία ἐπὶ Ῥωμαίων.

Ἐν ᾧ ἡ ἱστοριογραφία εἶχε λάβῃ ὅλως ῥητορικὸν χαρακτῆρα, οἱ δὲ ἱστοριογράφοι χάριν τοῦ εἶδους παρέδωκαν τὴν ὕλην (ἦτοι τὰ πραγματὰ καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν), ἔπειτα πάλιν ἀπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἐφεξῆς, ἄλλ' ἰδίως ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, παρεμεινέσθης τῆς μορφῆς, περιωρίσθη τὸν αὐτὸν τὴν ἱστορίαν εἰς τὰ πράγματα

καὶ κύριον σκοπὸν ἔσχε τὴν διδασκαλίαν, ἣν ἐκ τῶν *πραγματίων* πο-
ρίζονται οἱ πολιτικοί, οἱ στρατηγοὶ καὶ πάντες οἱ πρακτικοὶ ἄνδρες.
Καὶ αποκλίνει μὲν καὶ αὐτοῦ τοῦ Θουκυδίδου ἡ συγγραφὴ πρὸς τοῦτον
τὸν *πραγματικὸν* χαρακτῆρα τῆς ἱστοριογραφίας, ἀλλὰ μὲ τὴν διαφω-
ρὰν ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶναι *πραγματικὸς* ἱστορικὸς μόνον κατὰ τὴν *πρό-*
θεσιν, ὅχι δὲ κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν διεξάγει τὴν ὑπόθεσίν του, διότι
ἐκεῖνος ἱστορεῖ τὰ πράγματα ἀκριβῶς ὥπως ἐγίνοντο καὶ τρόπον τινα
ἐκεῖνα ἀφίνει νὰ ὁμιλῶσι, δὲν προσπαθεῖ δὲ αὐτὸς νὰ ἐξάγῃ ἐκάστοτε
πρακτικὰς διδασκαλίας χάριν πολιτικῶν ἢ στρατηγικῶν ἀνδρῶν. Τὰύ-
της δὲ τῆς *πραγματικῆς* λεγομένης ἱστορίας ὁ ἐξωχώτατος ἀντιπρόσω-
πος, ὃν οἱ μετ' αὐτὸν ἱστορικοὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἠκολού-
θησαν, εἶναι ὁ Μεγαλοπολίτης *Πολύβιος*.

Ὁ *Πολύβιος* υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Λυκόρτη, ἐγεννήθη πιθανώτατα
τῷ 204 π. Χ. Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μακεδονίας ὁ Πολύβιος ἦτο
εἰς ἐκ τῶν χιλίων ἐπισήμων Ἀχαιῶν, οἵτινες ἐστάλησαν ὡς ἑμμεροὶ εἰς
τὴν Ῥώμην. Ἐκεῖ δὲ διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ γένους καὶ τὸ πρὸς
τοῖς Ἀχαιοῖς ἀξίωμα καὶ τὴν λεπτὴν αὐτοῦ μόρφωσιν ἦλθεν εἰς σχέ-
σεις πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικοὺς οἴκους καὶ μάλιστα τὸν τοῦ Αἰμιλίου
Παύλου, πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ ὁποίου Σκιπίωνα τὸν νεώτερον συνεδέθη
διὰ στενῆς φιλίας. Ἡ μεγάλη τότε καὶ υπερήφανος Ῥώμη παραβαλ-
λομένη μάλιστα πρὸς τὴν τεταπεινωμένην πατρίδα του βαθεῖαν ἐνε-
ποίησεν αἰσθησιν εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τῶν
Ῥωμαίων. Μετὰ ἑνδεκα ἔτη κατήλθεν εἰς τὴν πατρίδα, μετ' οὐ πολὺ
δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ πρὸ τῆς Καρχηδόνας στρατόπεδον τοῦ φίλου του
Σκιπίωνος, μετ' οὗ συμπιρῆσθη μάρτυς τῆς πτώσεως τῆς μεγαλο-
πρεποῦς ἐκείνης πόλεως. Ἐνεκὰ τῆς εὐνοίας, ἣς ἀπῆλκυε πρὸς τοῖς
Ῥωμαίοις ἡδυνήθη οὐκ ὀλίγα θεινὰ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ἰδίας πα-
τρίδος κατὰ τὴν θλιβεράν ἐκείνην ἐποχὴν, ὅτε διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς
Κορίνθου ὑπὸ τοῦ Μουμμίου ἐπετεύχθη τῆς Ἑλλάδος ἡ ὑποδούλωσις.
Κατὰ τὸν ἑπείτα χρόνον ἠσχολήθη εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ πολυτίμου
ἱστορικοῦ ἔργου του, πρὸς ὃ ἦτο ἐκ φύσεως προωρισμένος διὰ τε τὴν
μεγάλην καὶ πεφωτισμένην αὐτοῦ διάνοιν, τὴν καθαρὰν κρίσιν καὶ
τὴν πολλὴν περὶ τὰ πολιτικὰ μάλιστα πράγματα ἐμπειρίαν. Ἀπέ-
θανε γέρων ἐν τῇ πατρίδι τῷ 122 π. Χ. περὶ ἀπὸ τοῦ ἔκτου. Αἱ
ἱστορίαι του εἶναι καθολικὴ καὶ συγχρονιστικὴ ἱστορία. Εἶχε δὲ τες-

σκαρχόνοντα βιβλία καὶ ἀπετέλει τὴν συνέχειν τῆς ἱστορίας τοῦ ἀντι-
πάλου αὐτοῦ Τιμίου ἢ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ἀράτου μέχρι
τῆς ὑποταγῆς τῆς Μακεδονίας (168). Διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν τὰ
πέντε πρῶτα βιβλία δλόκληρα, ἐπιτομαὶ ἀπὸ τοῦ ἔκτου μέχρι τοῦ δε-
κάτου ἐβδόμου καὶ πολλὰ ἀποσπάσματα. Εἰς τὰ δύο πρῶτα βιβλία
ἐξιστοροῦνται αἱ ἀρχαὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ
πόλις ἤμαρ τῇ παρὰ τῇ τῆς Μακεδονίας ἐκυριάρχησεν. Ἡ γλῶσσά του
εἰναι πῶς τραχεῖα καὶ σχεδὸν στρατιωτικὴ. Δὲν ἐφρόντισε νὰ καλλύνῃ
τὸ λεκτικόν του ὁ μέγας ἱστορικός, ἀλλ' ἔγραψε κατὰ τὴν κοινὴν τῆς
ἐποχῆς του γλῶσσαν, τῆς ὁποίας τὸ πολῦτιμόν του σύγγραμμικ εἶναι
συγχρόνως καὶ τὸ ἄριστον ὑπόδειγμα.

Μετὰ τὸν Πολύβιον λόγου ἕξις ἱστορικός, ἀλλὰ κατὰ πολὺ τοῦ
Πολυβίου ὑποδεέστερος εἶναι Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ἀκμάσας ἐπὶ
Ἰουλίου Καίσαρος καὶ ἐπὶ Αὐγούστου. Ὁ Διόδωρος πολὺ ἐκοπίσσε διὰ
τὴν συγκομιδὴν τῆς ἱστορικῆς ὕλης τῆς Βιβλιοθήκης του. «Τριάνοντα
μὲν ἔτη, λέγει, περὶ αὐτὴν ἐπραγματεύθημεν, μετὰ δὲ πολλῆς κα-
κοπαθείας καὶ κινδύνων ἐπήλθομεν πολλήν τῆς τε Ἀσίας καὶ τῆς
Εὐρώπης, ἕνα τῶν ἀνγκιστριωτῶν καὶ πλείστων μερῶν αὐτόπτηι γε-
νηθῶμεν». Μαθὼν δὲ ἐν τῇ πατρίδι τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἐνθα
ἦτο τὸ πρῶτον εὐχερὲς διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐπιμιξίαν, ἐπο-
ρεύθη ἔπειτα εἰς τὴν Ῥώμην. Ἡ συγγραφή του εἶναι ἐπίσης καθο-
λικὴ ἱστορία, ἐκ τῶν τεσσαρσκαρχόντων δ' αὐτῆς βιβλίων ἔχομεν τὰ
πρῶτα πέντε καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ καθὼς καὶ
πολλὰς ἐπιτομὰς καὶ ἀποσπάσματα. Περιελάμβανε δὲ ἡ Βιβλιοθήκη
τὰς ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων ἀνθρωπίνους πράξεις μέχρι τῆς πρώτης
τριανδρίας (60 π. Χ.). Ἐκ δὲ τῶν σωζομένων βιβλίων τὰ μὲν πρῶτα
πέντε περιλαμβάνουσι τὴν μυθολογικὴν καὶ τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν
τῶν Ἀνατολικῶν ἐθνῶν (Αἰγύπτου, Ἀσίας, Ἀφρικῆς), ἀπὸ δὲ τοῦ
ἐνδεκάτου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ περιέχεται ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ
τῆς ἐνάρξεως τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τῶν πολέμων τῶν Δικ-
δύχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Καὶ τὸ μὲν ὕλικόν εἶναι πολῦτιμον,
μάλιστα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Σικελίας, ἀλλ' ἡ ἐκθεσις ἔγινεν ἄνευ
κρίσεως καὶ ἄνευ τῆς δεούσης τεχνικῆς ἐνότητος.

Ὁ δὲ μετ' αὐτὸν Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς ἐγεννήθη κατὰ τὸ
70 π. Χ., κατὰ δὲ τὸ 30 ἐπορεύθη εἰς Ῥώμην, ἐνθα ἐδίδαξε μὲν

τὴν ῥητορικὴν ἡσχολήθη δὲ περὶ τὴν ῥωμαϊκὴν γλῶσσαν καὶ γραμματεῖαν. Τὸ κύριον αὐτοῦ ἱστορικὸν ἔργον εἶναι ἡ *Ῥωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία* ἣτοι *Ἀρχαία ἱστορία τῆς Ῥώμης*, ἣτις περιελάμβανεν εἴκοσι βιβλία ἐξ ὧν ἔχουμεν τὰ ἐννέα πλήρη, τὸ πλεῖστον μέρος τῶν δύο ἄλλων καὶ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν λοιπῶν. Τῆς ἱστορίας ταύτης ἡ κατ' ἀκριβῆ ἔννοια ἐπιστημονικὴ ἄξις δὲν εἶναι μεγάλη. Πλὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας καὶ δύο ἄλλων ἱστορικῶν βιβλίων μὴ διασωθέντων, ἔγραψε καὶ *δητορικά* καὶ *κοινὰ* βιβλία ὁ Διονύσιος, ἐξ ὧν ἔχουμεν τὰ ἐξῆς.

1. *Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων.*

2. *Τέχνη δητορική.*

3. *Ἀρχαίων κρίσις*, (ἐνθα διαλαμβάνει διὰ βραχέων περὶ τῶν ποιητῶν Ὀμήρου, Ἡσιόδου, Ἀντιμάχου, Πικυδαίδου, Πινδάρου, Σιμωνίδου, Στρεπτόχου, Ἀλκαίου, Αἰσχύλου, Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου περὶ τῶν ἱστορικῶν Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου, Φιλίστου καὶ Ξενοφώντος, Θεοπόμπου περὶ φιλοσόφων περὶ τῶν ῥητόρων Λυσίου, Ἰσοκράτους, Λυκούργου, Δημοσθένους, Αἰσχίνου, Ὑπεριδου).

4. *Περὶ τῶν ἀρχαίων δητόρων ὑπομνηματισμοί* (Λυσίας, Ἰσοκράτης, Ἰσάκιος, Δεινάρχης).

5. *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀμμαῖον α'* (περὶ Δημοσθένους λόγων καὶ Ἀριστοτέλους τεχνῶν).

6. *Ἐπιστολὴ πρὸς Γρ. Πομπήιον* (περὶ Πλάτωνος καὶ τῶν κυριωτέρων ἱστορικῶν). *

7. *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀμμαῖον β'* (περὶ τῶν Θουκυδίδου ἰδιωμάτων).

8. *Περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτήρος.*

9. *Περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος.*

Διὰ τῶν ῥητορικῶν καὶ κριτικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων κατέχει ὁ Διονύσιος τὴν πρώτην μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην θέσιν μετὰ τῶν παλαιῶν τεχνογράφων.

Εἰς τοὺτους τοὺς χρόνους τῆς ἱστοριογραφίας ἀνήκει καὶ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός, πολυμαθὴς καὶ φιλόσοφος ἱστοριογράφος, φίλος τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων. Ἐγραψε καθολικὴν ἱστορίαν (*ἱστορίας*) εἰς ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσαρὰ βιβλία, ἐξ ὧν ἔχουμεν μακρὰ ἀποσπάσματα μόνον.

Ἀναφύρομεν ἔπειτα τοὺς δύο Ἰουδαίους *Φίλωνα* καὶ *Ἰώσηπον* (σελ. 33).

Καὶ ὁ μὲν Φίλων ἦτο Φαρισαῖος ἐλληνιστῆς καὶ ἔγραψε, πλὴν ἄλλων ἔργων σχετικῶν πρὸς τὴν Πεντάτευχον, καὶ τινὰ ἱστορικά. Σώζονται ἱκανὰ ἐκ τῶν ἔργων του. Ὁ δὲ Ἰώσηπος (=Ἰωσήφ) ὁ Φλάβιος ἦτο ἐκ τῶν ἐλληνιστῶν καὶ οὗτος, ἔγραψε δὲ *Ἰουδαϊκοῦ πολέμου λόγους ἐπὶ*, εἰς ὃν πόλεμον καὶ παρέστη (μετὰ τοῦ Οὐεσπασιαννοῦ), ἔτι δὲ *Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας* (κατὰ τὸ *Ῥωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία* τοῦ Διονυσίου) βιβλούς εἴκοσι (εἰκοσιπέντε μέχρι Νέρωνος). Ἐγραψε πρὸς τούτοις αὐτοβιογραφίαν (*βίον Ἰωσήπου*), καὶ ἄλλα, ἅτινα πάντα σφύζονται.

Ἀξιολογώτατος τῶν χρόνων τούτων ἱστορικὸς εἶναι *Πλούταρχος* ὁ Χαιρωνεύς (ιδ. σελ. 28), γεννηθεὶς τῷ 50 μ. Χ. καὶ ἀποθανὼν τῷ 120, πολυγραφώτατος καὶ ἐπιμελέστατος συγγραφεὺς, ἐξ οὗ μνησθένμεν πλείονα ὁμοῦ περὶ τῆς ἀρχαιότητος πράγματα ἢ ἐξ οἰουδήποτε ἄλλου συγγραφέως. Ἡ γλῶσσά του ἔχει μὲν ὡς βάσιν τὴν ἀπτικήν διάλεκτον, ἀλλ' ἔχει καὶ πολλὰς διαφοράς. Ἡ ἀνωμαλία δὲ αὕτη πρᾶξεσθαι καὶ ἐξ ἰδίας ἰσως τοῦ συγγραφέως περὶ τὴν τέχνην τοῦ γράφειν ἀπειρίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πολλῆς ἐπιδράσεως καὶ τῆς κοινῆς γλώσσης τῶν χρόνων του καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἣν ὅμως ὀλίγον ἐγίνωσκεν ὁ Πλούταρχος, ὡς καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι καὶ τοσοῦτον ἀνεμίγη εἰς τὰ πράγματα τὰ Ῥωμαϊκὰ. Ἐγραψε *Βίους παραλλήλους* ἐλληνικοὺς καὶ Ῥωμαϊκοὺς. Βιογραφεῖ δὲ ἕνα Ἕλληνα καὶ ἕνα Ῥωμαῖον καὶ ἔπειτα ἐπιφέρει *σύγκρισιν* μετὰ τῶν δύο. Εἶναι δὲ οἱ ἐξῆς οἱ σωζόμενοι *Βίοι* Ὁησεύς, Ῥωμύλος—Λυκοῦργος, Νουμάς Πομπήλιος—Σόλων, Οὐαλέριος Ποπλικύλας—Θεμιστοκλῆς, Κάμιλλος—Περικλῆς, Φάβιος Μάξιμος—Ἀλκιβιάδης, Κοριολανός—Τιμολέων, Αἰμίλιος Παῦλος—Πελοπίδας, Μάρκελλος—Ἀριστείδης, Κλέων πρεσβύτερος—Φιλοποίμην, Φλαμίνιος—Πύρρος, Μάριος—Λούσανδρος, Σύλλας—Κίμων, Λούκουλλος—Νικίας, Κράσσος—Εὐμένης, Σεπτώριος—Ἀγισίλλος, Πομπήιος—Ἀλέξανδρος, Καῖσαρ—Φωκίων, Κάτων νεώτερος—Ἀγ. καὶ Κλεομένης, οἱ δύο Γράκχοι—Δημοσθένης, Κικέρων—Δημήτριος ὁ πολιορκητής, Ἀντώνιος.—Ἐτι δὲ οἱ μεμονωμένοι *Βίοι* Ἀρταξέρξης ὁ (Μνήμων), Ἀρτος, Γάλλος καὶ Ὄθων.

(ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛ.)

"Εχομεν δὲ καὶ ἐβδομήκοντα ἐπτὰ ἄλλαις πραγματείαις τοῦ Πλουτάρχου ποικιλωτάτης ὕλης, αἵτινες συνεκδίδονται συνήθως πᾶσαι ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἡθικά*.

Νεώτερος ὀλίγον τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ὁ ἐκ Νικομηθεύς τῆς Βιθυνίας Φλάβιος Ἀρριανὸς γεννηθεὶς περὶ τὸ 100 μ. Χ. Ἦτο μαθητῆς καὶ φίλος τοῦ στωικοῦ φιλοσόφου Ἐπικτήτου (ιδ. σελ. 32), ἐπὶ δὲ τῶν αὐτοκρατόρων Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ὑπῆρξεν ἑπαρχος Καππαδοκίας, εἶτα ὕπατος, ἐν δὲ τῇ πατρίδι του ἦτο ἱερεὺς τῆς Δήμητρος. Ἐχομεν τοῦ Ἀρριανοῦ τὴν *Ἀνάβασιν Ἀλεξάνδρου* εἰς ἐπτὰ βιβλία, τὰ δὲ ἄλλα ἱστορικὰ αὐτοῦ ἀπωλέσθησαν. Φιλοσοφικὰ δὲ τοῦ Ἀρριανοῦ ἔχομεν τὸ *Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον* καὶ τὰς *Ἐπικτήτου διατριβάς*.

Περὶ τὸ 150 μ. Χ. ἤκμασε καὶ Ἀππιανὸς ὁ Ἀλεξανδρεὺς, νομικὸς καὶ ῥήτωρ, ὅστις εἶχε λάβῃ παρὰ τοῦ Ἀντωνίνου μεγάλαν διοικητικὰ ἀξιωματικὰ. Ἐγραψε *Ῥωμαϊκὰ ἤτοι διεξοδικήν ἱστορίαν* τῶν ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν ἔθνων, πολλοχόθεν συναθροίσας τὴν ὕλην, εἰς εἴκοσι καὶ τέσσαρα βιβλία, ὧν ἑνδεκα ἔχομεν *πλήρη καὶ ἀποσπάσματα* ἐκ τῶν λοιπῶν.

Καταλέγομεν ἐνταῦθα καὶ *Πολύαιον* τὸν Μακεδόνα τὸν ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου ἀκμάσαντα, ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ὁποίου ἔχομεν μόνον τὰ *Στρατηγήματα* εἰς ὀκτὼ βιβλία. Ἄλλος δὲ εἶναι Ἰούλιος Πολύαινος ὁ Σαρδικιανός, οὗ σώζονται ἐπιγράμματα ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ.

Ἐρχεται ἔπειτα ὁ Δίων Κῆσσιος ὁ Κοκκηζινός. Καὶ Δίων μὲν εἶναι τὸ ἐλληνικὸν τοῦ ὀνόμα, τὸ δὲ Κῆσσιος εἶχε παρὰ τοῦ πατρὸς, ἡ πρώτου λαβόντος αὐτὸ μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας παρὰ τινος Ῥωμαίου ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν Κασσίων, ἡ παρὰ προγόνου ἄλλου κληρονομήσαντος, τὸ δὲ Κοκκηζινός εἶχε παρὰ τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου τοῦ τοῦ σοφιστοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, ὅστις εἶχε λάβῃ αὐτὸ ἐκ τοῦ λίαν ἀγαπῶντος αὐτὸν αὐτοκράτορος Νέρβα τοῦ ἔχοντος ὡς ἐπώνυμον τὸ Κοκκήιος. Ὁ Δίων ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας τῷ 155 μ. Χ. Ὁ πατὴρ τοῦ Δίωνος ἦτο συγγραφεὺς καὶ ἐφθασεν εἰς τὰ μέγιστα τῶν ἀξιωμάτων μέχρι καὶ τῆς ὑπατείας. Ἐγραψεν ὁ Δίων *Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν* ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης μέχρι τοῦ 229 μ. Χ. εἰς ὀγδοήκοντα βιβλία, ἐξ ὧν ἔχομεν νῦν ἀπὸ τοῦ 36—54 πλήρη, ἀπὸ δὲ τοῦ 55 μέχρι τοῦ 80 ἐπιτομὰς ὑπὸ Ἰωάννου Ξιφιλίνου (τῆς ἐνδεκάτης ἐκα-

τονταετηρίδος). Τὸ σύγγραμμα τοῦ Δίωνος εἶναι πολύτιμον ὡς ἱστορικὴ ὕλη, ἀλλὰ πολλὰχὺ φαίνεται τὸ μεροληπτικὸν καὶ τὸ μᾶταιον τοῦ συγγραφέως. Ἀπομιμνῆται τὴν ἁπτικὴν διάλεκτον, ἀλλ' ὅχι ἐπιτυχῶς.

Σύγχρονος τοῦ Δίωνος, γεννηθεὶς τῷ 170 μ. Χ. καὶ ἀποθνῶν τῷ 240 εἶναι ὁ φιλαλήθης καὶ μιμητὴς τοῦ Θουκυδίδου κατὰ τὸν λεκτικὸν χαρακτηρὰ Ἡρωδιανὸς ὁ Ἀλεξανδρεὺς, οὗτινος ἔχομεν *Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστοριῶν βιβλία* οκτώ, φθάνοντα μέχρι Γορδιανοῦ. Τὸ σύγγραμμα ἐλέγχει μεγάλῃν ἀγνοίαν τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς χρονολογίας.

Παραλείποντες δὲ νῦν οὐκ ὀλίγα ἄλλα ὀνόματα ἐρχόμεθα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστοριογράφους.

Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι.

Ἐκ τῶν Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων ἀναφέρομεν μόνον τοὺς κυριωτάτους, οἵτινες εἶναι:

Ζώσιμος, οὗτινος οὔτε περὶ τοῦ γένους οὔτε περὶ τῆς πατρίδος οὔτε καὶ περὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζησεν ἠξεύρομεν τι θετικόν. Συγγραφὴ τοῦ Ζωσίμου γνωρίζεται μόνη ἡ *Ῥωμαϊκὴ ἱστορία*, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου (30 π. Χ.) καὶ φθάνουσα μέχρι τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ (410 μ. Χ.).

Προκόπιος ἐκ Κκιςαρείας τῆς ἐν Πηλινιστίνῃ, ὁ γνωστὸς σύμβουλος τοῦ Βελισσαρίου. Ἐγραψε πολυτιμοτάτην ἱστορίαν *Τῶν καθ' αὐτὸν ἱστοριῶν βιβλία* οκτώ, ὧν τὰ δύο περιλαμβάνουσι τὴν ἱστορίαν τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὰ δὲ ἄλλα δύο τὴν τοῦ πολέμου κατὰ Βυζανθίων καὶ τὰ λοιπὰ τέσσαρα τὴν τοῦ Γοτθικοῦ πολέμου. Τοῦτο δὲ τὸ σύγγραμμα τοῦ Προκόπιου εἶναι τόσον ἀντίθετον πρὸς τὰ *Ἀνέκδοτα* ἢ *Ἀπόρρητον ἱστορίαν* τὴν ὡςκύντως ἀποδοθεῖσαν εἰς τὸν Προκόπιον, ὥστε ἡ γνησιότης αὐτῆς ἠμφισβητήθη. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὁ Προκόπιος πρὶν μὲν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ ἱστορικῷ ἔργῳ, ὅπερ διενεστέτο νὰ δημοσιεύσῃ ἔτι ζῶν, ἐδείχθη κολληκευτικώτατος πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον, ἐν δὲ τοῖς Ἀνεκδότοις, ὧν σκοπὸς ἦτο κυρίως ἡ διδασκαλίη τῶν μεταγενεστέρων, εἶπε μετὰ θάρρους πικρὰς ἀληθείας. Ἴσως ὅμως αἱ πολλαὶ ὑπερβολαί, αἵτινες ἀναγινώ-

σκονταί ἐν τῷ δευτέρῳ συγγραμμάτι, πρὸς ἔχονται καὶ ἐκ λόγων προσω-
πικῆς ἐμπαιθείας.

Ζωναράς, ἀπ' οὗ κυρίως ἄρχονται οἱ χρονογράφοι, ἀρχάσας ἐπὶ
Ἰαλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ
Καλοῖωάννου. Ὁ Ζωναράς ἦτο πολυγράφος συγγραφεὺς, ἀλλὰ ἐκ τῶν
πολυειδῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων τὸ ἐπισημότερον εἶναι τὸ *Χρονικὸν*
(ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰαλεξίου 1118 μ. Χ.)
ἐκ δέκα καὶ ὀκτὼ βιβλίων.

Νικήτας ὁ Χωνιάτης (ἐκ Χωνῶν τῆς Φρυγίας) ἐπιφανέστατος τῆς
ἐποχῆς τοῦ ἀνὴρ. Ἐγραψε *Χρονικὴν διήγησιν* ἀρχομένην ἀπὸ τῆς βασι-
λείας Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ φθάνουσαν μέχρις Ἰαλεξίου Δούκα
τοῦ ἐπιονομασθέντος Μουρτζούφλου. Ὅθεν περιλαμβάνεται ἐν αὐτῇ ἡ
ἐξιστόρησις τῆς ὑπὸ τῶν σταυροφορῶν ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως.

Νικηφόρος Γρηγοράς, οὗ ἔχουμεν εἰκοσι τέσσαρα βιβλία *Ῥωμαϊκῆς*
ἱστορίας περιλαμβανούσης τὰ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τοῦ 1359. Πολλὰ συγγραμματα τοῦ
Γρηγορά, ὅπως καὶ ἄλλων Βυζαντινῶν, κεῖνται ἀκόμη ἀνέκδοτα ἐν
διαφόροις βιβλιοθήκαις.

Νικόλαος ἡ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης Ἀθηναῖος, συγγραφεὺς εὐθὺς
μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἱστορίαν τῶν Τούρκων
καὶ τῆς πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας εἰς δέκα βιβλία περι-
λαμβάνοντα χρόνον περίουτον ἀπὸ τοῦ 1297 μέχρι τοῦ 1462.

Ἄλλοι χρονογράφοι εἶναι ὁ Γεώργιος ὁ Σύνκελλος (808) γράψας
Ἐκλογὴν χρονογραφίας, ὁ Θεοφάνης (757—818), ὁ Ἰωάννης ὁ
Ἀντιοχεὺς ἡ Μαλαλάς, ὁ Γεώργιος ὁ Κεδρηνὸς γράψας *Σύναψιν*
ἱστορικὴν, ὁ Συμεὼν ὁ μεταφραστὴς καὶ ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ βιογράφοι,
μεταξὺ τῶν ὁπίων ἐκ τῶν τελευταίων κατὰ τοὺς χρόνους εἶναι Γεώρ-
γιος ὁ Φραντζῆς (1401—1466), ὅστις ἔλαβε μετὰ ἀξιώματα ἐπὶ
τῶν τελευταίων Παλαιολόγων, μετὰ δὲ πολλὰς περιπετείας ἐτελεύ-
τησε τὸν βίον ὡς μοναχὸς ἐν Κερκύρῃ, ἔθλα καὶ συνεπλήρωσε τὸ *Χρο-
νικὸν* αὐτοῦ (ιδ. καὶ σελ. 36).

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν μνήμης ἄξιον μετὰ ἄλλων

εἶναι ὁ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου (ὁ φίλος δηλ. τοῦ Παμφίλου, πρεσβυτέρου ἐν Καισαρείᾳ), ἐπίσκοπος Καισαρείας, ὁ πατὴρ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, γεννηθεὶς πιθανώτατα τῷ 270 μ. Χ.—ὁ Σωκράτης ὁ σχολαστικός (περὶ τὸ 400 μ. Χ.)—ὁ Ἑρμείας ὁ Σωζομενός (420 μ.Χ.)—ὁ Θεοδώρητος ὁ Ἀντιοχεύς.

Συλλογαί, βιογράφοι, μυθογράφοι, τεχνοκρίται κλ.

Καταλέγομεν ἐνταῦθα ἐκείνους τοὺς συγγραφεῖς οὔτινες ἐφιλοπόνησαν γραμματικὰς συλλογὰς ἢ τεχνοκριτικὰ βιβλία, ἐξ ὧν μάλιστα εἶναι οἱ ὑπομνηματισταὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἔτι δὲ τινὰς ἐκ τῶν βιογράφων κλ.

Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος ἀκμάσας κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος. Ἔχομεν τὴν *Βιβλιοθήκην* του εἰς τρία βιβλία περιλαμβανούσαν γενικὴν περιγραφὴν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας ἡρακλισμένην μάλιστα ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων ποιημάτων τοῦ Ἐπικούρου (σελ. 60).

Πανσανίας ὁ πιθανώτατα Λυδός, σύγχρονος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίων. Ἔχομεν τοῦ Πανσανίου τὴν *Ἑλλάδος Περιήγησιν* εἰς δέκα βιβλία (Ἀττικὰ, Κορινθιακὰ, Λακωνικά, Μεσσηνιακὰ, Ἠλεικῶν α', Ἠλεικῶν β', Ἀρχαία, Ἀρχαδικὰ, Βοιωτικά, Φωκικά). Εἶναι κυρίως ὁδοπορικὴ συγγραφή, ἔχει δὲ καὶ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τῶν τοιοῦτου εἶδους συγγραφέων. Πολὺς, ὡς εἶναι φυσικόν, γίνεται λόγος ἐν τῇ Περιήγησει περὶ τῶν ἀρχαίων μνημείων, ὥστε καὶ ὡς πρὸς τοῦτο καὶ ὡς πρὸς τὴν τοπογραφίαν τῆς Ἑλλάδος εἶναι τὸ βιβλίον μὲ ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀτελείας ἄξιον πολλοῦ λόγου.

Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεύς (Σαμῶστατα πόλις τῆς Συρίας ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου καὶ πρωτεύουσα τῆς Κομμαγενῆς), πολυγράφος καὶ εὐφύστατος συγγραφεύς, χαριέστατος δὲ κατὰ τὸν λεκτικὸν καὶ τὸν προγραμματικὸν χαρακτῆρα. Τὰ συγγράμματά του εἶναι ποικιλιώτατα τὴν ὕλην. Ἐβίωσε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 120 καὶ 200 μ. Χ. Περιηγήθη δὲ πολλὰ μέρη τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ὀγδοήκοντα δύο βιβλία τοῦ Λουκιανοῦ ἔχομεν, ὧν ὅμως τινὰ θεωροῦνται νόθα.

Φιλόστρατοι τρεῖς· ἦτοι Φιλόστρατος ὁ πρῶτος, ἀκμάσας ἐν Ἀθή-

ναίς κατὰ τὸ δευτέρον ἡμῖς τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος καὶ γράψας πολλὰ ρητορικά συγγράμματα καὶ ρητορικὰς μελέτας, ἔτι δὲ τραγωδίας καὶ κωμωδίας. — Φλάβιος Φιλόστρατος υἱὸς τοῦ πρώτου. Ἐξῆς περὶ τὰ μέσα τοῦ τρίτου αἰῶνος, ἦτο δὲ σοφιστὴς ἐν Ἀθήναις. Κατελέγετο μεταξὺ τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, ὅφ' ὧν περιεστοιχίζετο ἡ Ἰουλίᾳ Δόμνα σύζυγος τοῦ Σεπτ. Σευήρου, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁποῦν ἦτο μέγας καὶ πολὺς ὁ Φλ. Φιλόστρατος. Εἶχε δὲ υἱὸν Λούκιον Φλάβιον Κκιτωλεῖνον. Συγγράμματά του εἶναι: *Βίος Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως* (ιδ. σελ. 32), *Εἰκόνες* εἰς δύο βιβλία (περιγραφικὸς κατάλογος τῶν εἰκόνων πινακοθήκης τινὸς τῆς Νεαπόλεως), *Ἡρωικά* (σειρὰ διηγήσεων διαλογικῶς περὶ τῶν Τρωικῶν ἡρώων καὶ τοῦτο δὲ τὸ σύγγραμμά ἐχει ἐμπνεύσιν εἰς τὸν Φιλόστρατον ἡ θεὰ εἰκόνων), *Βίοι σοφιστῶν* εἰς δύο βιβλία. *Ἐπιστολαί*. — Φλ. Φιλόστρατος σοφιστὴς ἐν Ἀθήναις, ἀποθανὼν ἐν Λήμνῳ τῷ 264 μ. Χ. Ἦτο ἑγγονος ἡ ἀνεψιὸς τοῦ προηγουμένου. Ἐν μόνον αὐτοῦ σύγγραμμά ἐχομεν, *Εἰκόνες*, γραφέν κατὰ μίμησιν τοῦ πάππου ἡ θεοῦ του.

Ἀθήναιος ὁ ἐκ Νικυκράτιος τῆς Αἰγύπτου (170—230 μ. Χ.), γραμματικὸς καὶ σοφιστὴς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ. Οἱ *Δειπνοσοφισταί* του εἰς δέκα καὶ πέντε βιβλία διέσωσαν εἰς ἡμᾶς πλείστας εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου, τῶν ἡθῶν, τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων τῶν ἀρχαίων, πληθὺν δὲ μεγάλῃν πολυτίμων ἀποσπασμάτων ἐξ ἀπολεσθέντων ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Τῶν *Δειπνοσοφιστῶν* τὰ δύο πρῶτα βιβλία ἐχομεν ἐν ἐπιτομῇ, τὰ δὲ λοιπὰ κατὰ τὸ πλεῖστον πλήρη.

Διογένης Λαέρτιος (ἴσως ἐκ Αἰγέρτης πόλεως τῆς Κιλικίας), ἀγνωστον πότε ἀκριβῶς ζήσας. Ἐχομεν τοῦ Διογένους εἰς δέκα βιβλία *Φιλόσοφον ἱστορίαν* ἢ περὶ βίων, δογματικῶν καὶ ἀποφθεγματικῶν τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων.

Κλαύδιος Αἰλιανός, Ῥωμαῖος σοφιστὴς γεννηθεὶς ἐν Πρακινέστῳ τῆς Ἰταλίας καὶ ἀκμάσας τῷ 225 μ. Χ. Ἐγραψεν εἰς ἱκανῶς καθαρὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του ἐχομεν δύο, τὴν *Ποικίλην Ἱστορίαν* εἰς βιβλία δέκα καὶ τέσσαρα καὶ τὴν *Περὶ ζώων ἰδιότητος* εἰς βιβλία δέκα καὶ ἑπτὰ.

Ἰωάννης Στοβαῖος (οἱ Στοβαὶ πόλις τῆς Μακεδονίας) ὁ Μακεδών, ἀκμάσας πιθανώτατα κατὰ τὰ τέλη τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος. Τοῦ

Στοβαχίου ἔχομεν τὸ *Ἀνθολόγιον*, γνωμολογικὴν συλλογὴν ἠθικοῦ περιεχομένου.

Πορφύριος ὁ νεοπλατωνικός, σοφιστὴς ἀκμάσας ἐν ἀρχῇ τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος.

Ἡούχιος ὁ Μιλήσιος ἐπονομαζόμενος *Ἰλλούσιτριος*, δικηγόρος ἐν Κωνσταντινουπόλει σύγχρονος τῶν αὐτοκρατόρων *Ἀναστασίου*, *Ιουστίνου* καὶ *Ιουστινιανοῦ*. Ἐγράψε χρονικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Βήλου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ *Ἀναστασίου* (518 μ. Χ.) καὶ *Ὀνοματολόγον* ἢ πῖνακα τῶν ἐν παιδείᾳ ὀνομαστῶν (εἶδος βιογραφικοῦ λεξικοῦ, οὗτινος ἔχομεν μόνον ἐπιτομὰς, ἃς παρέλαβεν ὁ Σουΐδας εἰς τὸ λεξικόν του). Ἄλλος εἶναι ὁ *Ἡούχιος* ὁ *Ἀλεξανδρεὺς* (ε' αἰῶνος) ὁ γράψας τὸ ἀρχαιότατον τῶν περισωθέντων *Λεξικῶν*.

Φώτιος ὁ πατριάρχης, περὶ οὗ ἰδὲ σελ. 35.

Μυθιστοριογράφοι ἢ πλαστῶν ἱστοριῶν συγγραφεῖς.

Περὶ τούτου τοῦ εἶδους εἴπομεν ἤδη ἐν σελ. 30 ἱκανά. Ἐν τῇ κλασσικῇ γραμματείᾳ, τῇ τῶν καλῶν χρόνων, μόνον παράδειγμα μυθιστορίας, ἀλλ' ὅχι ἐρωτικῆς, ἔχομεν τὴν *Κύρου παιδείαν* τοῦ Ξενοφῶντος. Ἐκ δὲ τῶν μεταγενεστέρων ἐρωτικῶν συγγραμμάτων, οὔτινες εἶναι πολλοί, ἀναφέρομεν τοὺς ἐξῆς:

Ἀριστείδην τὸν Μιλήσιον (160 π. Χ.) τὸν ἐφευρέτην τοῦ εἶδους καὶ γράψαντα *Μιλησιακοὺς λόγους* μὴ σωζομένους.

Παρθένιον τὸν Νικαέα, οὗτινος ἔχομεν τὸ *Περὶ ἐρωτικῶν παθημάτων*.

Ἀχιλλέα Τάτιον τὸν Ἀλεξανδρέα, οὗτινος ὡσχύτως ἔχομεν ὀκτὼ λόγους *Τῶν κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα*.

Ἰάμβλιχον. Τῆς συγγραφῆς τοῦ *Ἰαμβλίχου* σώζεται μόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Δραματικὸν ἐπιτομὴ* ὑπὸ Φωτίου.

Ἀντώνιον Διογένη γράψαντα *Τῶν ὑπὲρ Θεοῦλην ἀπίστων λόγους* κδ', ὧν ὡσχύτως ἔχομεν ἐπιτομὴν τοῦ Φωτίου.

Δόγγον τὸν σοφιστὴν, οὗτινος σώζονται *Τῶν κατὰ Δάφνην καὶ Χλόην λόγοι* δ'.

Ξενοφῶντα Ἐφέσιον γράψαντα *Τῶν κατὰ Ἀνθειαν καὶ Ἀβροκόμην βιβλία* ε', σωζόμενα.

Χαρίτωνα Ἀφροδισιέα, οὗτινος ἔχουμεν Τῶν περὶ Χαιρέαν καὶ Καλλιρρόην λόγους ἡ'.

Εὐστάθιον τὸν φιλόσοφον, γράψαντα τὸ σωζόμενον Καθ' Ὑσμίνην καὶ Ὑσμινίαν δοῦμα.

Εἰς τούτους προσθέτομεν καὶ Θεόδωρον τὸν Πρόδρομον γράψαντα εἰς ἱαμβικούς στίχους *Τὰ κατὰ Ῥοδάνθην καὶ Δοσικλέα, Νικήταν Εὐγενειανόν, οὗτινος ἔχουμεν εἰς πολιτικούς στίχους Τὰ κατὰ Δροσίλλαν καὶ Χαοικλέα καὶ τὸν σαρὸν Μανασσῆν, οὗ σώζεται μέρος ἐκ τῶν Κατὰ Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν ἐννέα λόγων ὡς αὐτῶς· εἰς πολιτικούς στίχους. Τῶν τεσσάρων τελευταίων τὰ ἔργα εἶναι τὰ ἀσθενέστατα.*

Ἰδίᾳ δὲ ἀναφέρομεν τὸν *Ἡλιόδωρον, ἀμύσσαντα ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ἀρκηδίου καὶ Ὀνωρίου καὶ καταγόμενον ἐξ Ἑμέσης τῆς Φοινίκης. Τὰ Αἰθιοπικά του κατέστησε παρ' ἡμῶν λίαν γνωστὰ ἡ ἐκδοσις τοῦ Κερκῆ.*

Γεωγράφοι.

Ὁ σπουδαιότατος τῶν παλαιοῶν γεωγράφων καὶ ἰδίως *Γεωγράφος* ὀνομαζόμενος εἶναι ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος *Στράβων* (ιδ. σελ. 25) ὁ ἐξ Ἀμασείας πόλεως τοῦ Πόντου, οὗτινος ἔχουμεν τὰ δεκαεπτὰ τῶν *Γεωγραφικῶν* του βιβλία μετὰ τινων ὅμως χασμέτων. Πρὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφέρεται, πλὴν ἄλλων, ὁ φιλόσοφος *Θαλῆς* ὡς ἀποληθείς περὶ τὴν γεωγραφίαν καὶ μάλιστα τὴν φυσικὴν, ὁ *Σκύλαξ* γράψας *Περὶ πλοῦν τῆς οἰκουμένης*, ὁ *Πυθέας* ὁ *Μακασκλιώτης* ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, ὁ *Νέαρχος*, ὁ περιηγητὴς *Δικαίαρχος* ὁ γράψας *Βίον Ἑλλάδος*, ὁ πολὺς *Ἐρατοσθένης*, ὁ *Ποσειδώνιος*, σύγχρονος τοῦ Πομπηίου, καὶ ὁ *Ἰππαρχος*. Μετὰ δὲ τὸν Στράβωνα ἀναφέρονται πλὴν ἄλλων ὁ *Πτολεμαῖος* ὁ μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος (περὶ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ.) καὶ ὁ *Στέφανος* ὁ *Βυζάντιος* (472 μ. Χ.), ὅστις ἔγραψε γεωγραφικὸν λεξικὸν κατ' ἀλφάβητον ἐπιγραφόμενον *Ἑθνικά*.

6' Περὶ φιλοσοφίας,

Εἰς τὸ φιλοσοφικὸν γένος τοῦ λόγου εἶναι ἐκ φύσεως τὸ περιεχόμενον, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, ἐπικρατέστερον τῆς μορφῆς, τοῦτο δὲ

συμβαίνει καθόλου ἐν ταῖς εἰδικωτέροις ἐπιστήμαις, τῇ ἱατρικῇ, ταῖς θετικαῖς καὶ μαθηματικαῖς ἐπιστήμαις κτλ. "Ὅθεν τὰ εἰς τὰς ἐπιστήμας ταύτας ἀναγόμενα συγγράμματα ὀλιγώτερον ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς γραμματολογίας καὶ ὁ περὶ αὐτῶν λόγος ἐξ ἀνάγκης θὰ εἴναι συντομώτερος καὶ βραχύτερος. Εἷς τινων μόνον φιλοσόφων τὰς συγγραφάς, μάλιστα δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἐνάμιλλον τὸ κάλλος τῆς μορφῆς πρὸς τὴν ἄλλην ἀξίαν τοῦ περιεχομένου.

Ἡ πρώτη ἐρευνᾷ πρὸς ἣν ἐτράπη τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα εἶναι ἡ τῆς φύσεως, πρὸς τὴν φυσικὴν δὲ προσετέθη ἔπειτα ἡ διαλεκτικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ βραδύτερον ἡ μεταφυσικὴ. Τῆς ἐρεύνης δὲ ταύτης τὰ σπέρματα, ὅπως καὶ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἱστορίας, κατεβλήθησαν ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς ἀποικίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς μεγάλης Ἑλλάδος καὶ τῆς Σικελίας. Ὑπῆρξε δὲ ἡ πρώτη καὶ ἀμυδρὰ κίνησις τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος ἂν' ἐνὸς μὲν σύμφοτος πρὸς τὴν ποίησιν, ἂν' ἑτέρου δὲ πρακτικῇ ὕλῃ καὶ βιοτικῇ, συγκεντρωθεῖσα κατ' ἀρχὰς εἰς εὐστοχὰ τινὰ ἐν πεζῷ λόγῳ ἀποφθέγματα ἢ παρρηγήματα τῶν ἐπὶ σοφῶν (ιδ. σελ. 79).

Ἦσαν δὲ τῆς πρὸ Σωκράτους ἐλληνικῆς φιλοσοφίας τὰ πρῶτα βήματα ὑλιστικά, διότι οἱ Ἴωνες φυσιολόγοι ἀνεξήτησαν ὑλικὴν ἀρχὴν ἐξ ἧς παρήχθη ὁ φυσικὸς κόσμος.

Μετὰ δὲ τοῦτο ἡ Πυθαγορικὴ φιλοσοφία προέβη περαιτέρω καὶ εὔρε τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων καθόλου ἐν ταῖς ἀριθμοῖς, οἵτινες εἶναι ὅρος τις διάμεσος μεταξὺ τῆς ὑλικῆς ἀρχῆς τῶν Ἰόνων φυσιολόγων καὶ τῆς λογικῆς τῶν Ἑλεατῶν (ἐκ τῆς ἐν τῇ κάτω Ἱταλίᾳ Ἑλέας, ἀποικίας τῶν Φωκίων), οἵτινες προεβίβασαν τὴν φιλοσοφίαν εἰς ἰδανικὴν μὲν, ἀλλ' ἀφηρημένην περιωπὴν. Ὁ Ἡράκλειτος μεταρρυθμίζει τὴν φιλοσοφίαν θεμελιωδῶς, καθυπάρχων τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τὴν λογικὴν κατηγορίαν τῆς κινήσεως καὶ μεταβολῆς. Ἐν τῷ Ἐμπεδοκλεῖ ἄρχεται ἡ πρώτη ἐπὶ τὸ ὑλιστικώτερον διάσπασις τῆς μιᾶς λογικῆς ἀρχῆς, ἡ δὲ διάσπασις αὕτη κορυφούται παρὰ τῷ ἀτομικῷ Δημοκρίτῳ μέχρις οὗ ὁ Ἀναξαγόρας ὀρίσκει ὡς ἀρχὴν τῶν ὄντων τὸν νοῦν κλείει τὴν πρώτην ταύτην περίοδον τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ προεξομολογεῖ τὴν ὁδὸν εἰς τὸν Σωκράτη καὶ τοὺς ὄπαδους αὐτοῦ.

Καὶ τῶν μὲν Ἰόνων φυσιολόγων οἱ ἐπισημότεροι εἶναι Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (640—548), ὀρίσκει ὡς ἀρχὴν τῶν ὄντων τὸ ὕδωρ, Ἀνα-

Ξίμανδρος ὁ Μιλήσιος (600), ὡς τοιαύτην ὁρίσας τὸ ἄπειρον καθ' ὕλην ἔννοιαν, καὶ Ἀναξίμενης ὁ Μιλήσιος (549) δεχθεὶς ὡς ἀρχὴν τὸν ἀέρα.

Τῆς δὲ Πυθαγορείου φιλοσοφίας (ἥτις εἶναι δωρικὴ φιλοσοφία) ἰδρυτὴς μὲν ἦτο ὁ Σάμιος Πυθαγόρας (580—500), ὅστις πρῶτος ἀποβαλὼν ἐκ μετριοφροσύνης τὴν ἐπωνυμίαν σοφὸς ὠνόμασεν ἑαυτὸν φιλόσοφον, μαθηταὶ δ' αὐτοῦ ἐπίσημοι ἀπεδείχθησαν Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος, Φιλόλαος ὁ Κρυτωνιάτης, Τίμοιος ὁ Λεκρὸς καὶ ἄλλοι. Ἀρχὴ δὲ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἦσαν οἱ ἀριθμοί, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὸ μέτρον καὶ ἡ ἁρμονία, ἥτις εἶναι ποικίλεις σχέσεις τῶν ἀριθμῶν. Ἀλλὰ τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἦτο πολὺ σπουδαιότερον τὸ πρακτικόν, διότι ἡ σχολὴ τῶν Πυθαγορείων ἦτο εἰδὸς τι ἐταιρείας σκοπούσης τὴν ἐπὶ τὸ ἠθικώτερον διαφροσύμειν καὶ βελτίωσιν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, ὅθεν καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ὧν πολλοὶ ἦσαν ἄνδρες πολιτικοί, ἐπέδρασαν μεγάλως καὶ σπουδαίως εἰς τὰ πράγματα τῆς μεγάλης Ἑλλάδος καὶ τῆς Σικελίας. Ὑπεβάλλοντο δὲ οἱ μυσούμενοι τὰ τῆς Πυθαγορείου σχολῆς εἰς μακρὰν δοκιμασίαν καὶ ὑπερχεόντο νὰ τηρῶσιν ἐν τῷ βίῳ κανόνας τινάς, οἷον τὴν ἀπὸ τοῦ κρέατος καὶ τῶν ὀσπρίων ἐγκράτειαν καὶ πρὸ πάντων τὴν *μουσικὴν σιωπὴν* ἢ *ἐχεμυθίαν*. Ταῦτα δὲ πάντα καθὼς καὶ τὸ δόγμα τῆς μετεμψυχώσεως, ὅπερ ἐπρέσβευον οἱ Πυθαγόρειοι, καθιστᾷ πρόδηλον τὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ἐπίδρασιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδίως τῆς Αἰγύπτου, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχαίων ἀπεδήμησε καὶ ἐμαθήτευσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὁ Πυθαγόρας.

Καὶ οἱ μὲν ἀριθμοὶ τῶν Πυθαγορείων εἶναι ὕλική ἀρχή, τοῦναντίον δὲ ὅλως *ιδανικὴν* ἀρχὴν ἐπρέσβευσαν οἱ Ἐλεῖται καὶ οὗτοι δὲ ὅχι ἀμέσως ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ βαθμυδὸν καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου. Ἀρχηγὸς δὲ τοῦ Ἐλεατικοῦ συστήματος (ὅπερ εἶναι παραλλαγή τῆς δωρικῆς φιλοσοφίας, ἀντίθετον δὲ τοῦ *ϊωνισμοῦ* εἶναι Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος (ιδ. σελ. 72), καθ' ὃν τὰ πάντα ἢ τὸ πᾶν εἶναι ἐν καὶ τὸ ἐν τοῦτο εἶναι ὁ θεός. Ὁ τούτου δὲ μαθητὴς ὁ μέγας Παρμενίδης (σελ. 72) ἐδωγματίσας μὲν ὅτι τὸ ἐν ἐν εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος, ἀλλ' ἐδέχθη καὶ ἑτέραν ἀρχὴν τὸ μὴ ὂν. Τὴν δὲ ἐκ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν ἀντίφρασιν ἠθέλησε νὰ ἔρῃ ἐκ τοῦ μέσου ὁ μαθητὴς τοῦ Παρμενίδου Ζήρων ὁ Ἐλεάτης (ἄλλος εἶναι ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς) δογματίσας

ὅτι τὸ μὴ ὂν δὲν ὑπάρχει, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου μετεχειρίσθη πρῶτος τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον, ἥτις πολλάκις παρ' αὐτῷ ἐκτρέπεται εἰς σοφιστεῖαν. Ἀλλὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἀντίφασιν κατώρθωσε κυρίως νὰ ἀρῇ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος (500) δογματίσας ὅτι οὔτε τὸ εἶναι οὔτε τὸ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ γίγνεσθαι εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων. «Πόλεμος, ἔλεγεν ὁ Ἡράκλειτος, πάντων πατήρ». ἐννοῶν ὅτι ἐκ τῆς ἐναντιότητος καὶ συγκρούσεως προέρχεται πᾶσα μεταβολὴ καὶ πᾶν γίγνεσθαι.

Μεταξὺ τῶν Ἐλεγκτῶν δεχομένων τὴν αἰωνίαν ἡρεμίαν καὶ τοῦ Ἡρακλείτου προβάλλοντος τὸ αἰκίνητον γίγνεσθαι τάσσεται Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος (444), δεχόμενος ὡς ἀρχὴν τὰ εἰζώματα, ἅτινα συμμιγνύμενα πρὸς ἄλληλα διὰ τῆς φιλοότητος καὶ τοῦ νεύκους παράγουσι τὰ ὄντα, οὕτω δὲ μεγάλως πλησιάζων πρὸς τὴν Ἰωνικὴν φυσιολογίαν.

Ὅπως δὲ πάλιν ὑλιστικὰ ὑπῆρξαν τὰ φιλοσοφήματα τῶν ἀτομικῶν Λευκίππου καὶ Δημοκρίτου τοῦ Ἀβδηρίτου. Ὁ πολυμαθέστατος τῶν πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους Ἑλλήνων φιλοσόφων Δημοκρίτος ὁ Ἀβδηρίτης (γεν. πρὶν 460 π. Χ. τεσσαράκοντα σχεδὸν ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους), ὁ ὀνομασθεὶς Γελαῖτις διότι πάντων κατεγέλα καὶ ἔλεγεν αὐτοὺς μαίνεσθαι (κατ' ἀντίθεσιν τοῦ Ἡρακλείτου, ὅστις διὰ τὸν αὐτὸν λόγον πάντοτε ἔλκειεν) ἐδέχετο ὅπως καὶ ὁ συμπολίτης αὐτοῦ Λεύκιππος (500 π. Χ.) ὁ ἐπινοητὴς τῆς ἀτομιστικῆς θεωρίας, ὅτι οὔτε ἐν εἶναι τὸ πρῶτον στοιχεῖον, ὅπως ἐδόξαζον οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι, οὔτε πλείονα, ὅπως ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ἀλλὰ ἀπειρα, τουτέστι τὰ ἄτομα, διαφέροντα ἀπ' ἀλλήλων ὅχι κατὰ ποιόν, ἀλλὰ μόνον κατὰ μέγεθος καὶ σχῆμα.

Ὁ δὲ Κλαζομένιος Ἀναξαγόρας (450) τοῦναντίον ἤθελε κατὰ τὸ ποιὸν διάφορα ἀπ' ἀλλήλων τὰ σπέρματα, ἃ ἐθεώρει ὡς ἀρχήν, ταῦτα δὲ τὰ σπέρματα, ἅτινα οἱ μετὰ ταῦτα ὠνόμασαν ὁμοιομερείας, ἐκ τῆς ἐν τῷ δίῳ συμπεριστροφῆς καὶ συγχύσεως ἔλεγεν ὅτι παρήγαγον τὰ ὄντα. Καὶ κατὰ μὲν τὸν Δημοκρίτον οὐδεὶς μετέδωκε τὴν πρώτην ὥθησιν εἰς τὸ χάος ἐκείνο τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἀναξαγόραν ὁ Νοῦς εἶναι ἡ δύναμις ἡ μεταδοῦσα τὴν ὥθησιν εἰς τὰ σπέρματα. Οὕτως ἐγκράχθη νέα πνευματικὴ τροχὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀπὸ

τοῦδε πᾶσα φιλοσοφικὴ κίνησις καὶ ἐνέργεια συγκεντρῶται εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου κυρίως ἐδίδασκε καὶ ἐδρασεῖν ὁ Ἀναξάγωρας.

Περὶ σοφιστῶν.

Ἐν ᾧ χρόνῳ ἀνερχόντο ἐν Σικελίᾳ καὶ μάλιστα ἐν Συρακούσαις οἱ πρῶτοι τῆς ῥητορικῆς βλαστοί, ἐπενοεῖτο, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος ἡ διαλεκτικὴ ἡ τέχνη δηλαδὴ ἐκείνη, ἥτις διὰ τοῦ διαλόγου ἡ τῆς συνομιλίας διακρίνει κατὰ τινα τάξιν τὰ πράγματα καὶ ἀναγκάζει τὸ πνεῦμα νὰ ἀκολουθήσῃ ὀρισμένην τινὰ λογικὴν πορείαν καὶ διὰ σειρᾶς συλλογισμῶν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν ἢ εἰς ὅ,τι νομίζει ἀλήθειαν. Ἐντεῦθεν ἔχομεν τοὺς ῥητορικοὺς καὶ τοὺς διαλεκτικούς. Καὶ τῶν μὲν ῥητορικῶν τὰ μαθήματα ἐπεζητοῦν οἱ φιλοδοξότεροι καὶ πλουσιώτεροι τῶν νέων, οἵτινες ἤλπιζον διὰ τοῦ λόγου νὰ ἀναδειχθῶσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὅσοι δὲ ἢ δὲν ἤθελον ἢ δὲν ἠδύναντο νὰ πολιτευθῶσιν, ἀλλ' εἶχον μόνον πόθον καὶ ὁρεξίν τοῦ εἰδέναι ἐσπούδαζον περὶ τὴν διαλεκτικὴν.

Αἱ δύο τέχναι ἔμειναν ἐπὶ πολὺ κεχωρισμέναι, καὶ βραδύτερον δὲ οἱ Σωκρατικοί (διδάσχοι τῶν Ἑλεατῶν διαλεκτικῶν) καὶ οἱ ῥητορικοὶ τῆς σχολῆς τοῦ Ἰσοκράτους (διδάσχοι τοῦ Κόρακος καὶ τοῦ Τιτίου) μεγάλῃν εἶχον πρὸς ἀλλήλους ἀντιπάθειαν, γνωστὸν δὲ εἶναι ὡσάύτως πόσῃ περιφρόνησιν δεικνύει πρὸς τὴν ῥητορικὴν καὶ τοὺς ῥητορικοὺς ὁ Πλάτων ἐν τῷ *Γοργίᾳ*. Ἀλλὰ πρὶν ἢ αἱ δύο τέχναι συστηματοποιηθῶσι καὶ κατὰσταθῶσι πολυπλοκώτεραι, εὐρέθησάν τινες ἄνδρες συνενώσαντες ἐν ἑαυτοῖς καὶ τὰς δύο καὶ ἡ Ἑλλάς ἐθαύμασεν αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπίστευτον ἱκανότητά μεθ' ἧς συνεδύαζον ἀμφοτέρους τὰς τέχνας. Οἱ ἄνδρες οὗτοι καλοῦνται σοφισταί, ἥτις λέξις πρότερον μὲν ἦτο ἀπλῶς συνώνυμος τοῦ σοφός, ἔπειτα δὲ διὰ τὴν κακὴν χρῆσιν, ἣν ἔκχευον τῇ σοφίᾳ τῶν οἱ σοφισταί, μετέπεσε καὶ αὕτη εἰς κακὴν σημασίαν (ιδ. σελ. 18).

Τῶν ἀνδρῶν τούτων, οἵτινες ἐπὶ μεγάλῳ μισθῷ ὑπέσχεοντο τοῖς νέοις ὅχι μόνον νὰ κατὰστήσωσιν αὐτοὺς δεινοὺς πράττειν καὶ λέγειν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἥτιω λόγον κρείττω ποιεῖν (νὰ ἀποδεικνύωσι δηλ. τὸ μᾶλλον ἄσπρον), καὶ πολυτελῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐνδύομενοι καὶ διακτινόμενοι ἔκχευον τὰς θυρυμνάδας ἐπιδείξεις τῶν πρὸ τῶν ἐκλήμβων ὀρθολογικῶν περὶ τὴν ἀποστολῆς τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ἐπιστημῶ-

τατος ἦτο Γοργίας ὁ Λεοντίνος γεννηθεὶς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ὅστις πορφύραν περιβεβλημένος καὶ φορῶν χρυσᾶ σπανδάλια εἶχεν ἔλθῃ τῷ 427 ὡς πρεσβευτὴς τῆς ἰδίας πατρίδος εἰς Ἀθήνας (Θουκυδ. 3,86) καὶ οὕτως εἰσῆγαγεν ἐνταῦθα τὴν ἐν Σικελίᾳ ῥητορείαν. Ἐκτοτε τὰ μέγιστα ἐπέδρασαν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν συγχρόνων του ὁ Γοργίας, ὡς μαρτυροῦσι καὶ οἱ Πλατωνικοὶ διάλογοι καὶ μάλιστα ὁ πρὸς αὐτὸν ὁμώνυμος Γοργίας. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πανελληνίῳ κέντρῳ, τῇ Ὀλυμπίᾳ, ἰδρῦθη εἰς τὸν λαμπρὸν σοφιστὴν ἄγαλμα, οὗ ἡ βάσις μετὰ τετραστίχου ἡρωελεγείου ἀνευρέθη κατὰ τὸ 1876. «Οὐκ εἶναι, ἔλεγεν ὁ Λεοντίνος, οὐδέν· εἰ δ' ἔστιν, ἄγνωστον εἶναι· εἰ δὲ καὶ ἔστι γνωστόν, ἀλλ' οὐ δηλωτὸν ἄλλοις». Γοιαύτως διεστραμμένως φιλοσοφικὰς ἀρχάς, καὶ ταύτας μάλιστα περιβεβλημένως διὰ λέξεως ποιητικῆς καὶ ὀγκυρῆς καὶ πομπώδους καὶ πολλὴν ἐμποιοῦσας κατὰπληξιν εἰς τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων, ἐδίδασκε καὶ ὁ Γοργίας καὶ οἱ ἄλλοι σοφισταί. Καὶ οἱ μὲν ἐν Ἑλλάδι σοφιστὰὶ ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ λόγου, οἱ δὲ ἐν Σικελίᾳ εἰς τὸ κάλλος. Ἄλλοι πλὴν τοῦ Γοργίου σοφισταὶ ἐπίσημοι εἶναι Πρωταγόρας ὁ Ἀθηναῖος (γενν. περὶ τὸ 480), ὅστις ἠσχολεῖτο καὶ περὶ τὴν ὁρθοέπειαν καὶ ἐξ οὗ ὠνομάσθη Πρωταγόρας ὁ γνωστός διάλογος τοῦ Πλάτωνος, Πρόδικος ὁ Κεῖος, Ἰππίας ὁ Ἡλεῖος, Εὐθνης ὁ Ἰλίουσις, Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδόνιος.

Ἄλλ' ὅμως δὲν ἐβλάβη μόνον ὑπὸ τῆς διδασκαλίας τῶν σοφιστῶν ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, ἀλλὰ προσέλαβε καὶ τινὰ ὠφέλειαν, διότι οὐκ ὀλίγον οἱ σοφισταὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καθόλου καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ἰδίᾳ. Πραγματευόμενοι τὴν φιλοσοφίαν, ἅμα δὲ καὶ τὴν ῥητορικὴν ἐγένοντο ἀρχηγοὶ τῆς σοφῆς ἐκείνης περὶ τὴν πεζολογίαν σπουδῆς, ἣν ἤγαγον εἰς τὸ τέλειον ὁ Πλάτων καὶ ὁ Δημοσθένης. Πρέπει δὲ καὶ τοῦτο νὰ λεχθῇ, ὅτι δηλαδὴ οἱ σοφισταὶ δὲν διέφθειραν τοὺς συγχρόνους των ἀπὸ σκοποῦ καὶ ἐπίτηδες, ὁ ἰδιωτικὸς μάλιστα αὐτῶν βίος οὐδὲν εἶχεν ἄλλο ψεκτὸν εἰμὴ τὴν ἀκατάσχετον φιλοδοξίαν καὶ φιλαργυρίαν. Καὶ αὐτοὶ δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ προῖδωσιν ἴσως τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῶν θεωριῶν των. Μετὰ τὰ ἀλλεπάλληλα τολμήματα ἀμεθόδου ἐπιστήμης, ἡ σκεπτικὴ ἀντίδρασις, ἥς ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ εἰσηγηταί, ἦτο ἴσως ἀναγκαία καὶ ἀναπόφευκτος, διότι τὰ μὲν πάλαιά δόγματα εἶχον καταπέσει, ἡ δὲ Σω-

κρατική φιλοσοφία δὲν εἶχεν ἀναγκὴν, ἔπρεπε λοιπὸν κατὰ φυσικὸν λόγον νὰ ὑπάρξῃ περίοδος δικονομικῆς ἀναρχίας, καθ' ἣν ἐπέπρωτο πᾶσα ιδέα νὰ συζητηθῇ καὶ ἐκ βάρων νὰ δικασεῖται καὶ ταύτην τὴν περίοδον ἐκπροσωποῦσιν οἱ σοφισταί¹.

Περὶ Σωκράτους.

Πρὸς τοὺς σοφιστὰς ἀντετάχθη ἔξοχος καὶ δαιμόνιος ἀνὴρ, ὁ Σωκράτης (σελ. 19) ὁ υἱὸς τοῦ ἀγαλματῶν Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης (466-399). Ἐπικιδεύθη δὲ ὁ Σωκράτης μᾶλλον ἀπὸ τῆς πόλεως πάσης, διότι τότε αἱ Ἀθῆναι εἶχον ὁλόκληρον τὸν βίον ἐν ὑπερτάτῃ τελειότητι ἀνεπτυγμένον, ἢ ὑπὸ κατ' ἰδίαν διδασκάλων. Ἦτο πρότυπον λιτότητας, ὀλιγαρκείας, δικαιοσύνης, ἠθικῆς, ἀγνότητος. Οὐδὲν αὐτὸς ἔγραψε, μόνον δὲ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, τοῦ Πλάτωνος δηλαδὴ καὶ μάλιστα τοῦ Ξενοφῶντος, ὅστις πιστότερον ἀποδίδει τὰ τοῦ διδασκάλου, γινώσκουμεν τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας τὸ κυριώτατον γνώρισμα εἶναι ἡ ἀρχὴ ἢ τὸ ἀξίωμα, ὅτι πᾶσα κρίσις καὶ πράξις πρέπει νὰ προέρχηται ἐκ τῆς ὀρθῶς ἐννοουμένης ἐννοίας τοῦ πράγματος (τί ἕκαστον εἶναι τῶν ὄντων), ἣτις ἀγνωστος οὕτω πρέπει νὰ ζητηθῇ ὑπὸ τοῦ φιλοσοφοῦντος νοῦ. Ὅθεν ἐν τῇ σκεπτικῇ ἱκανότητι ἐγκρίεται μάλιστα ἡ φιλοσοφία. Πάσης δὲ σκέψεως ἀρετηρίαν ἐδέχετο ὁ Σωκράτης τὸ μηδὲν εἰδέναι, οὐ ἀκολούθημα ἦτο τὸ ζητεῖν παρ' ἄλλου τὸ εἰδέναι, ἦτοι ἡ φιλοσοφικὴ διαλεκτικὴ καὶ ἐξέτασις (ἡ μαιευτικὴ τοῦ υἱοῦ τῆς Φαιναρέτης τέχνη). Καὶ ἂν μὲν ἡ ζήτησις αὕτη τοῦ εἰδέναι προέρχεται ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀποκτήσεως γνώσεων, ὥς ἄλλος κέκτηται, τότε εἶναι ἔρως, ἂν δὲ ἡ συζητήσις καταληγῇ εἰς ἀπόδειξιν ὅτι καὶ παρὰ τῷ ἄλλῳ λείπει ἡ ἀληθὴς γνώσις, τότε εἶναι εἰρωνεία. Εἶναι δὲ ἡ Σωκρατικὴ εἰρωνεία ὅχι μόνον τύπος διαλεκτικῆς, ἀλλὰ καθόλου διαλεκτικόν καὶ κριτικόν γνώρισμα τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου τοῦ Σωκράτους, ὅστις τὴν μετεχειρίζετο ἐν τῇ διαλεκτικῇ του πρὸς πρακτικὸν σκοπὸν ἵκουν ὡς κολαστήριον πρὸς τοὺς πάντα ὀλομένους εἰδέναι καὶ μέγα φρονούντας ἐπὶ σοφίᾳ, οὗς ἐρωτῶν ἤλεγχε καὶ οὕτω διέθετεν, ὥστε ὠμολόγουν τὴν ἀγνοίαν αὐτῶν καὶ οἱ μὲν βλακότεροι δὲν ἐπληθίζον πλέον

¹. Δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται οὗτοι οἱ σοφισταί πρὸς τοὺς νεωτέρους (σελ. 28).

αὐτόν, οἱ δὲ εὐφυέστεροι ἐζήτουν νὰ μάθωσι παρ' αὐτοῦ ὅσα ἠγνόουν. Καθόλου δὲ εἰπεῖν ἦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους πρακτικὴ καὶ περὶ τὴν ἠθικὴν κατ' ἐξοχὴν ἀσχολουμένη οὐδαμῶς δὲ περὶ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν μεταφυσικὴν. Ἐφθικσε δὲ τῷ ὄντι ἡ ἠθικὴ τοῦ Σωκράτους εἰς ἀπίστευτον καὶ σχεδὸν ἀνέφικτον τελειότητα, ἀλλ' ὁ μέγας φιλόσοφος, ἡ ἀληθὴς τῆς κακίας καὶ τῆς δημοκρατίας τῶν συγχρόνων του μάστιξ, ἔπεσε θύμα (τῷ 399) τῶν αὐστηρῶν αὐτοῦ φιλοσοφικῶν καὶ πολιτικῶν ἰδεῶν, πρὸς ἃς πολλὰ καὶ ποικίλα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ἀντίθετα στοιχεῖα εἶχον ἀνελᾶνθαι δεινὸν ἀγῶνα.

Ἐκ δὲ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωκράτους περὶ μὲν τοῦ Ξενοφῶντος εἵπομεν ἤδη μνημονεύσαντες καὶ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἐφεξῆς δὲ λέγομεν περὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν σχολῶν, εἰς ἃς ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ Σωκρατικὴ φιλοσοφία.

Περὶ Πλάτωνος.

Ἐγεννήθη ὁ Πλάτων κατὰ τὰς ἀξιολοπιστοτέρας μαρτυρίας τῷ α' ἔτει τῆς 88 Ὀλυμπιάδος ἤτοι τῷ 427 π. Χ., δύο δηλ. ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους. Οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ὁ Ἀρίστων καὶ ἡ Περικτιόνη, κατήγοντο ἐξ εὐγενῶν καὶ ἀρχαίων τῆς Ἀττικῆς γενῶν. Ὀνομαζέτο πρότερον ἐκ τοῦ πάππου αὐτοῦ Ἀριστοκλῆς, ἔπειτα δέ, ἄγνωστον ἀκριβῶς διὰ τί, μετωνομάσθη Πλάτων (τοιαύτην δὲ μετονομασίαν ἔπαθον καὶ ἄλλοι δύο συγγραφεῖς, ὁ Στησίχορος καὶ ὁ Θεόφραστος). Εὐγενὴς ὢν καὶ πλούσιος ὁ Πλάτων ἐπικιδεύθη λαμπρῶς, ἔσχε δὲ ἐκ φύσεως καὶ καλλιτεχνικὴν τάσιν τὸ πνεῦμά του, ἥτις κατὰ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐξεδηλώθη εἰς ποιητικὰ δοκίμια. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἀπῆλθεν εἰς Μέγαρα πρὸς τὸν Σωκρατικὸν Εὐκλείδην καὶ μετὰ ταῦτα περιηγήθη τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κυρήνην, ὅπουθεν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη συνέγραψε καὶ ἐδίδασκεν ἐν στενῷ κύκλῳ μαθητῶν. Περὶ τὸ 388 τεσσαρακονταετῆς τὴν ἡλικίαν ἀπῆλθεν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ἔνθα μετέβη εἰς τὰς Συρακούσας εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πρεσβυτέρου Διονυσίου, εἰς οὗ τὴν δυσμείνειν καὶ περιέπεσεν, ὥστε καὶ παρέδωκε τὸν φιλόσοφον ὁ τύραννος εἰς τὸν Σπαρτιάτην Πόλλιν, ὅστις ἀπῆγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν Αἴγιναν καὶ ἐπώλησεν ὡς δοῦλον. Αὐτῶθεις μετ' ὀλίγον ὁ Πλάτων ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ νῦν πρῶτον ἠνοιξε πρακτικὴν σχολὴν ἐν

τῷ γυμνασίῳ τοῦ Ἀκαδήμειου (Ἀκαδημία ἢ μᾶλλον Ἀκαδήμεια), ἐθελὶ ἐδίδασκε φιλοσοφίαν καὶ μαθηματικὰ ἀπέχων τοῦ ἐνεργοῦ πολι-
τικῆς βίου διὰ τὰς τότε περιστάσεις. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρεσβυ-
τέρου Διονυσίου προσεκλήθη πάλιν ὑπὸ τοῦ Δίωνος εἰς Συρακούσας εἰς
ἐπίσκεψιν τοῦ διαδόχου αὐτοῦ νεωτέρου Διονυσίου, ἀλλὰ καὶ οὗτος τό-
σον κακῶς διετέθη πρὸς τὸν Πλάτωνα, ὥστε περιήλθε πάλιν εἰς κίν-
δυνον ὁ φιλόσοφος, ἐξ οὗ μάλιστα ἐσώθη. Καὶ πάλιν δὲ ἐπιστρέψας εἰς
Ἀθήνας ἐξηκολούθησεν ἐν αὐταῖς διδάσκων μέχρι τῆς τελευτῆς του
(347 π. Χ.). Περὶ τοῦ χαρακτηρικοῦ του ἀποφάνεται μετ' ἀμερίστου
σεβασμοῦ ἡ ἀρχαιότης καὶ τοῦτον ἐπιβεβαιῶν ἡ προσγινομένη ἐντύπω-
σις ἐκ τῶν ἀθανάτων αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἐξ ὧν προκύπτει εἰς ἡμᾶς
εἰκὼν δικαιοῦς ἰδεώδους, ἀνεπτυγμένης ἐν ἁρμονικῇ ἰσορροπίᾳ πικρῶν
τῶν δυνάμεων εἰς ἡθικὸν κάλλος καὶ ἐντεθρονισμένης ἐν ὀλυμπικῇ
εὐθυμίᾳ ὑπεράνω τοῦ κόσμου τῶν φαινόμενων.

Ἡ συγγραφικὴ τοῦ Πλάτωνος δραχμὴ ἐκτείνεται πέρα τῶν πεντή-
κοντα ἐτῶν (ἀπὸ τοῦ θανάτου περίπου τοῦ Σωκράτους μέχρι τῆς τε-
λευτῆς του). Πάντα δὲ τὰ γνήσια ἔργα του ἐσώθησαν, ἀλλ' ἐν τῇ σω-
ζομένη συλλογῇ ἐγκατερίχθησαν μετὰ τῶν γνησίων καὶ νόθα. Ἡ
συλλογὴ αὕτη περιλαμβάνει 45 διαλόγους (μικροὺς καὶ μεγάλους),
οὓς οὐδέποτε ἔπαυσε κτενίζων καὶ βοστρυχίζων καὶ κατὰ πάντα τρό-
πον ἀναπλέκων ὅθεν λέγουσιν οὗτοι τελευτήσαντος εὐρέθη ἡ δέλτος
αὐτοῦ ποικίλως μεταποιουμένην τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτείας ἔχουσα (Δι-
ονύς. Ἀλικαρνασ.), ἔτι δὲ ὀρισμοὺς (ὅρους) καὶ ἐπιστολάς (κατὰ τὸ
πλεῖστον νοθευμένους).

Οἱ Πλατωνικοὶ διάλογοι, οὔτινες συνκαποτελοῦσιν ἐν ὅλῳ φιλοσοφι-
κὸν σύστημα τέλειον καὶ ἀπληρτισμένον, κατὰ διαφόρους τρόπους ἔχουσι
δικαιεθῆ καὶ δικταχθῆ, μάλιστα δὲ καὶ εἰς τετραλογίας ὥσπερ
δράματα, ὑπὸ τῶν παλαιῶν, ἀλλ' ἡ ἀξιολογωτάτη διάταξις εἶναι ἡ
τοῦ Σλατερμάχερ, μεγάλου φιλοσόφου καὶ θεολόγου Γερμανοῦ, ἔχουσα
ὡς βᾶσιν τὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν τῶν ἐν ταῖς διαλόγοις ἐνοειῶν, ἐφ'
ἧσιν ἀναπτύσσονται εἰς ἀποτελέσειν τοῦ ὅλου συστήματος.

Α'. Στοιχειώδεις διάλογοι (ἐν οἷς περιέχονται καὶ πρῶτον ἀρχαί
ἥτοι τῆς λογικῆς ὡς ὄργάνου τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἰδεῶν ὡς
κυρίως ὑποθέσεως αὐτῆς): Φαῖδρος, Λύσις, Πρωταγόρας, Λάχης,
Χαρμίδης, Εὐθύφρων καὶ Παρμενίδης, εἰς τούτους δὲ προστίθενται

ὡς παρέρημα ἡ Ἀπολογία, ὁ Κρίτων, ὁ Ἴων, ὁ Ἰππίας β', ὁ Ἰπαρχος, ὁ Μίνως, ὁ Ἀλκιβιάδης β'.

Β'. Προϊόντες ἢ προπαρασκευαστικοὶ διάλογοι: Γοργίας, Θεαίτητος, Μένων, Εὐθύδημος, Κρατύλος, Σοφιστής, Πολιτικός, Συμπόσιον, Φαίδων καὶ Φίληβος καὶ τούτων παρέρημα: Θεάγης, Ἐρασταί, Ἀλκιβιάδης α', Μενέξενος, Ἰππίας α', Κλειτοφῶν.

Γ'. Συντακτικοὶ διάλογοι: Πολιτεία, Τίμαιος καὶ Κριτίας καὶ τούτων παρέρημα: Νόμοι, Ἐπινομίς, Ἐπιστολαὶ κλ.

Ὁ Πλάτων ἐξεταίνει καὶ συνεπλήρωσε τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν. Τὴν γνῶσιν, περὶ ἣν ὁ Σωκράτης διέτριβεν, ἠθέλησε νὰ ἀναπτύξῃ εἰς σύστημα ὁ Πλάτων, χρησιμοποιῶν καὶ πάσας τῶν προκατόχων αὐτοῦ τὰς θεωρίας. Ἐκ τῆς Σωκρατικῆς διαλεκτικῆς ἐκφύεται ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρία αὐτοῦ, ἐκ δὲ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ διδασκάλου ἀπηρτισμένη τις ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ, τὰς ὁποίας ἀμφοτέρως συμπληροῦ ὁ Πλάτων διὰ τινος περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφίας. Ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς συγγράμμασι διαφυλάττεται ὁ Σωκρατικὸς τρόπος τῆς διαλογικῆς τῶν ἐννοιῶν ἀναπτύξεως, διότι ἡ ἀλήθεια δὲν καθίσταται κτῆμα ἡμῶν, ἐὰν παραλάβωμεν αὐτὴν παρ' ἄλλων ἐτοίμηγ, ἀλλὰ μόνον ἐὰν δι' αὐτενεργείας εὗρωμεν αὐτήν. Ἄλλ' ὁ προσωπικὸς διάλογος διαμορφοῦται καὶ καθίσταται ἐνταῦθα τεχνικὸς καὶ προσέτι προσεγγίζει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῷ συνεχεῖ λόγῳ. Τὸ κύριον τοῦ διαλόγου πρόσωπον ἀποτελεῖ ὁ Σωκράτης, πρὸς ἐμψύχωσιν δὲ τῆς παραστάσεως χρησιμεύουσιν οἱ μῦθοι, ἐξ ὧν, καθὼς καὶ ἐκ τῆς εὐφυοῦς μιμικῆς πολλῶν διαλόγων, ἀποδεικνύεται σαφέστατα ἡ ποιητικὴ φύσις τοῦ Πλάτωνος. Κατ' οὐσίαν δέ, ἂν μὴ κατὰ τύπον εὐρίσκειται, ἤδη παρὰ τῷ Πλάτῳ ἡ διαίρεσις τῆς φιλοσοφίας εἰς διαλεκτικὴν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν. Ἰδ. περὶ τοῦ Πλατωνικοῦ συστήματος, περὶ τῆς ἀπαρχμύλλου γλώσσης τοῦ Πλάτωνος καὶ περὶ τῶν μαθητῶν καὶ διαδόχων αὐτοῦ ἐν τῇ ἀκαδημαϊκῇ καὶ τῇ νεοπλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ, σελ. 19.

Περὶ δὲ τῶν ἄλλων σχολῶν ἢ αἰρέσεων, εἰς ἃς διηρέθησαν καθόλου τοῦ Σωκράτους οἱ μαθηταί, ἰδ. ὡσαύτως σελ. 19—20. Ἐν ἐκάστη δὲ ἐκ τῶν σχολῶν τούτων ἀνήκουσι πολλοὶ καὶ πολλὰ γράψαντες φιλόσοφοι.

Περὶ Ἀριστοτέλους.

Ὁ μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ ἀρχηγὸς τῆς περιπατητικῆς φιλοσοφίας.
(ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛ.)

σοφίας Ἀριστοτέλης ἐγεννήθη ἐν Σταγείροις τῆς Μακεδονίας τῷ 384 π. Χ. καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ Νικομάχου, ἱατροῦ τοῦ βασιλέως Ἀμύντου. Κατὰ τὸ δέκατον ὄγδον ἔτος τῆς ἡλικίας του ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἔγινε μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος, παρ' ᾧ μέχρι τῆς τελευτῆς του παρέμεινε. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πλάτωνος ἐπορεύθη μετὰ Ξενοκράτους πρὸς τὸν συμμαθητὴν Ἑρμείαν, τύραννον τῆς πόλεως Ἀταρνέως τῆς Μυσίας, οὗτινος τὴν ἀδελφὴν ἔλαβεν ὕστερον γυναῖκα. Ἐπειτα μετὰ τὴν τοῦ τυράννου καταστροφὴν μετέβη εἰς τὴν Μυτιλήνην καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα ἱδρύσας σχολὴν ῥητορικῆς, δι' ἧς ἀντεπεξῆλθε πρὸς τὸν Ἰσοκράτην. Κατὰ τὸ 342 ἐκλήθη εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ Φιλίππου ὡς διδάσκαλος τοῦ ἐφήβου Ἀλεξάνδρου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἔμεινε μέχρι τῆς εἰς Ἀσίαν ἐκστρατείας τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν ἀπέβη ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους διδασκαλία πλείστης καὶ παικιλωτάτης ὠφελείας πρὸς τὸν, δι' ὃ καὶ πασίγνωστος εἶναι ἡ πρὸς τὸν φιλόσοφον εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τῷ 334 ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἱδρύσεν ἐν τῷ Λυκείῳ σχολὴν κληθεῖσαν περιπατητικὴν (ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς περιπάτοις γινομένων διαλέξεων). Ἦτο δὲ καὶ φιλοσοφικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐγένετο διὰ συνεχοῦς ἀπαγγελίας, μεθ' ἧς συνεδέετο καὶ ὁ διάλογος. Συναπετέλουν δ' οἱ μαθηταὶ του, ὅπως καὶ οἱ τοῦ Πλάτωνος, οἰοεὶ σύλλογον ἢ κύκλον ἐπιστημονικῶν φίλων ἐχόντων καὶ κοινὰ τακτικὰ δεῖπνα. Καὶ εὐπορὸς ὦν καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστηριζόμενος ὁ Ἀριστοτέλης εἶχεν ἄφθονα τὰ μέσα ἵνα πορίζηται τὰ πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἐπιτήδεια καὶ ἐν τοῖς τότε χρόνοις ἐπιτευνκτά, οὕτω δὲ πλὴν ἄλλων κατήρτισε καὶ μεγάλην συλλογὴν βιβλίων. Ἀπὸ τοῦ βιαίου θανάτου τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Καλλισθένους ἐθολώθησαν τοῦ Ἀριστοτέλους αἱ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον σχέσεις, ἡ δὲ τοῦ βασιλέως ἔπειτα ἀπροσδόκητος τελευτὴ ἤγαγεν εἰς κίνδυνον τὸν Ἀριστοτέλην, διότι κατηγορήθη ἐπὶ ἀσεβείᾳ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Χαλκίδα, ἔνθα ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Δημοσθένους ἀπέθανεν ὑπὸ νόσου κατὰ τὸ θέρος τοῦ 321 π. Χ.

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐνωρὶς ἤδη σφοδρότατα ὑπὸ πολιτικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἀντιπάλων διεβλήθη, ἀλλ' ἐν τοῖς συγγραμμασιν αὐτοῦ φαίνεται ὅπως εὐγενὴς καὶ οὐδὲν γεγονὸς ὑπάρχει δυνά-

μενον να πράσῃ ἡμῖν ἀφορμὴν δυσπιστίας πρὸς τὴν ἐντύπωσιν ταύτην. Τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ μεγαλεῖον ἵστανται ὑπεράνω πάσης ἀμφιβολίας. Περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ ἰδὲ τὰ ἐν σελ. 20.

Τὴν σωζομένην συλλογὴν τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων γνησίων καὶ νόθων ἀποτελοῦσι τὰ ἐξῆς κυριώτατα συγγράμματα.

Α'. Λογικὰ συγγράμματα (τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ ὄνομα Ὁργανον περιληφθέντα). *Κατηγορίαι*, *Περὶ ἐρμηνείας*, *Ἀναλυτικὰ πρότερα*, *Ἀναλυτικὰ ὕστερα*, *Τοπικά* (ἔπερ ὑποκείμενον ἔχουσι τὴν διλεκτικὴν, καὶ ὧν τὸ τελευταῖον βιβλίον ἀναγράφεται συνήθως καὶ ὡς ἰδιαιτέρως περὶ μαθηματικῶν *Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων*).

Β'. Φυσικὰ συγγράμματα. *Φυσικὴ ἀκρόασις* (εἰς ὀκτὼ βιβλία), *Περὶ οὐρανοῦ* (εἰς τέσσαρα βιβλία), *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* (εἰς δύο βιβλία), *Μετεωρολογικά* (εἰς τέσσαρα βιβλία), τὸ νόθον *Περὶ κόσμου*, *Περὶ ψυχῆς* (εἰς τρία βιβλία) τὸ νόθον *Περὶ πνεύματος*, *Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι* (εἰς δέκα βιβλία ὧν τὸ δέκατον νόθον), *Περὶ ζῶων μορίων* (εἰς τέσσαρα βιβλία), *Περὶ ζῶων πορείας*, *Περὶ ζῶων γενέσεως* (εἰς πέντε βιβλία, ὧν τὸ πέμπτον ἦτο αὐτοτελές) καὶ τὸ νόθον *Περὶ ζῶων κινήσεως*. Τὸ *Περὶ φυτῶν*, *Περὶ χρωμάτων* καὶ ἄλλα τοιαῦτα φυσικὰ εἶναι νόθα. Ἐν δὲ ταῖς σωζομένοις βιβλίοις *Προβλημάτων* εἶναι ἐγκτεσπαραμένα τὰ λείψανα τῶν γνησίων Ἀριστοτελικῶν *Προβλημάτων* μετὰ πλήθους μεταγενεστέρων προσθηκῶν.

Γ'. Μεταφυσικὰ συγγράμματα. Τὰ μετὰ τὰ φυσικά.

Δ'. Ἠθικὰ συγγράμματα. Τὴν ἠθικὴν ὁ Ἀριστοτέλης ἐξέθηκεν ἐν ταῖς δέκα βιβλίοις τῶν καλουμένων *Ἠθικῶν Νικομαχείων*, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς εἰσεχώρησεν μικροὶ καὶ μεγάλαι προσθήκαι ἐκ τῶν *Ἠθικῶν Εὐδημείων*, ἅτινα εἶναι ἐπεξεργασία τῆς Ἠθικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὸ Εὐδήμου. Σύνοψις δὲ τῶν τε Ἠθικῶν Νικομαχείων καὶ τῶν Εὐδημείων εἶναι τὰ *Ἠθικά Μεγάλα*.

Ε'. Πολιτικὰ συγγράμματα. *Πολιτικά* (εἰς ὀκτὼ βιβλία). Τὰ *Πολιτικά* συνετάχθησαν ἐκ τῶν ἀπολεσθεισῶν *Πολιτειῶν*, ἐν ᾧ ὁ Ἀριστοτέλης ἱστορεῖ τὰ πολιτεύματα ὑπερδικασίων, ὡς λέγεται, Ἑλληνικῶν πόλεων. Ἐκ τῶν *Πολιτειῶν* τούτων ἀνευρέθη εὐτυχῶς, πρὸ δεκαπέντε περίπου ἐτῶν ἐπὶ Αἰγυπτιακῶν παπύρων σχεδὸν πλήρης ἡ

Ἀθηναίων Πολιτεία, ἥτις ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ Κένυον (1891). Στερεότυπος αὐτῆς ἑκδοσις (Teubner) ὑπὸ Φρειδερίχου Βλάς. Εἶναι δὲ τὸ πρῶτον σπουδαῖον φιλολογικὸν εὑρημα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ γενομένων κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους.

ς'. *Τεχνολογικὰ συγγράμματα*. *Ῥητορική* (εἰς τρεῖς βιβλία), *Περὶ ποιητικῆς* (τμημα περιωθέν ἐξ ἀπολεσθέντος συγγράμματος τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς δύο βιβλία). Ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξεν ὁ ἐγκυκλοπαιδικώτατος ἀνὴρ τῆς ἀρχαιότητος, ἡ δὲ ἐπίδοσις αὐτοῦ ἐπὶ τὴν καθ' ὅλου ἀνάπτυξιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος ὑπῆρξεν ὥσως μεγαλυτέρα ἢ οἰουμένηποτε ἄλλου ἀνδρός. Τὸ κύρος τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ τοὺς μέσους μάλιστα αἰῶνας εἶχε προσλάβῃ σχεδὸν θεόπνευστον χαρακτῆρα.

Διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι Θεόφραστος ὁ Λέσβιος (370—288), ὅστις ὠνομάζετο πρότερον Τύρταμος καὶ διὰ τὸ θεσπέσιον τῆς φράσεως μετωνομάσθη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (ιδ. σελ. 175). Ἔχουμεν τοὺς *Ἠθικοὺς χαρακτῆρας* του, τὸ *Περὶ φυτῶν* καὶ τὸ *Περὶ φυτικῶν αἰτιῶν*. Ἐπιφανεῖς μαθηταὶ τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι μεταξὺ ἄλλων ὁ προμνημονευθεὶς *Εὐδήμος*, ὁ γνησιώτατος τοῦ διδασκάλου μαθητής, καὶ ὁ Ταρκεντιῶς *Ἀριστιόξενος* ὁ συγγραφεὺς τῶν *Ἀρμονικῶν στοιχείων*.

Ἄλλαι φιλοσοφικαὶ σχολαί.

Ἄλλας φιλοσοφικὰς σχολὰς ἢ αἵρέσεις ἔχομεν. Τὴν *στωικὴν* (ἀπὸ τῆς *Ποικίλης Στωᾶς*, ἔνθα συνεσχόλαζον οἱ εἰς αὐτὴν ἀνήκοντες), ἰδρυθεῖσαν ὑπὸ *Ζήνωνος* τοῦ Κιτιεῶς (342—270 π. Χ.), ὃν διεδέχθη *Κλεάνθης* ὁ ἐξ Ἀσσοῦ τῆς Τροίας καὶ τοῦτον *Χρύσιππος* ὁ Σολεὺς σύγχρονος τοῦ Ἐρατοσθένους. Καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ διεκρίθησαν καὶ ἔργαζον ἐν τῇ αἵρεσει ταύτῃ, ἥτις ὥριζε τὴν φιλοσοφίαν ὡς ἀρετὴς ἀσκήσιν. Τῶν στωικῶν ἀποσπάσματα μόνον ἔχομεν (ιδ. σελ. 25).

Τὴν *Ἐπικούρειον*, ὀνομασθεῖσαν οὕτως ἀπὸ *Ἐπικούρου* τοῦ Ἀθηναίου γεννηθέντος τῷ 342 καὶ διδάσκοντος κατὰ πρῶτον ἐν Κολοφῶνι, Μυτιλήνῃ καὶ Λαμψάκῳ, ἔπειτα δὲ (ἀπὸ τοῦ ἔτους 306) ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ὁ κῆπος αὐτοῦ ὑπῆρξε τὸ ἐντευκτήριον συλλόγου ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἵτινες συνεδύαζον μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν ζητήσεων φαίδραν φιλικὴν συναναστροφὴν. Τὰ δόγματα αὐτοῦ κατέγραψεν ὁ Ἐπίκουρος

εἰς πολλὰ καὶ κατὰ τὸ ὕψος ἡμελημένα συγγράμματα, ἐξ ὧν ἔχομεν μόνον ἐπιτομὴν τῶν *Κυρίων δοξῶν* καὶ τρεῖς *Ἐπιστολάς*. Τὴν ὑλικὴν κτίσθησιν ἐθεώρει ὁ Ἐπικούρου ὡς πηγὴν τῶν ἡμετέρων δοξῶν, ὑφίστην δὲ τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονίαν τὴν *ἀταραξίαν τῆς ψυχῆς*. Ἐκ τῶν Ἐπικουρείων ὀνομαστοὶ πλὴν ἄλλων ἦσαν ὁ *Κολώτης*, ὁ *Μητροδόωρος*, ὁ *Φιλόδημος*, οὗ εὐρέθησαν ἐν Ἡρακλείῳ (*Herculanum*) συγγράμματα¹, καὶ ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Λουκρήτιος, τοῦ ὁποῦ τοῦ διδασκαλικὸν ποίημα *De rerum natura* πολὺ συντελεῖ εἰς γνῶσιν τῆς ἐπικουρείου φιλοσοφίας.

Τὴν τῶν σκεπτικῶν ἢ *Πυρρωνείων*, ἥτις ἐκλήθη οὕτως ἀπὸ *Πύρρωνος* τοῦ Ἡλείου, ὅστις εἶχε συνεκστρατεύσῃ μετὰ Ἀλεξάνδρου. Εἶχεν ἔπειτα ἰδρύσῃ σχολὴν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἐνθα ἔζησε περὶ τὰ ἐνενηκόντα ἔτη χωρὶς νὰ κατὰλίπῃ συγγράμματα. Τὰ δόγματα τῆς *Πυρρωνείου* σκέψεως ἐγίνωσκον μάλιστα ἐκ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Τιμῶνος τοῦ Φλικίου οἱ πελαγοί.

Εἰς τὸ φιλοσοφικὸν τῆς γραμματικῆς γένος ἀνήκει καὶ ἡ περὶ τῆς τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας προγραμματικῆς. Μεταξὺ δὲ τῶν πατέρων ἀναφέρονται *Κλήμεντα* τὸν Ἀλεξάνδρεα (σελ. 30), οὗ ἔχομεν τοὺς *Σιρωματεῖς*, τὸν ἤδη μνημονευθέντα εὐσέβιον, τὸν *Θεοδώρητον* (κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα), τὸν *Γρηγόριον* τὸν Νεζιανζηνόν, τὸν ὁμώνυμον αὐτοῦ *Γρηγόριον* τὸν Νύσσης, τὸν *Επιφάνιον*, τὸν *Συνέσιον*, τὸν *Διονύσιον* τὸν Ἀρεοπαγίτην.

Εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίσης γένος ἀνάγομεν καὶ πολλὰς εἰδικὰς ἐπιστήμας, οἷον τὰ *μαθηματικά*, ἐν οἷς διεκρίθησαν ὁ *Εὐκλείδης* περὶ τὸ 300 π. Χ., οὗ σώζονται μαθηματικὰ ἔργα, ὁ *Ἀπολλώνιος* ὁ Περγαιὸς, ὁ

¹ Ὁλόκληρος ἡ βιβλιοθήκη Ἐπικουρείων συγγραμμάτων εὐρέθη ἐν Ἡρακλείῳ, φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι αὐτὴ τοῦ Φιλοδήμου ἢ βιβλιοθήκη, ὅστις κατῴκει ἐν τῇ ἐκεῖ ἐπαύλει τοῦ Παιτωνος. Ἰδ. περὶ τῆς ἐν τῷ Ἡρακλείῳ ἐπαύλεως τῶν Παισιῶνων καὶ τῆς ἐν αὐτῇ βιβλιοθήκης τὴν ἐμὴν διατριβὴν ἐν *Παρνασσῷ τόμ. Δ'* (1880) σελ. 217—228.

Ἑρατοσθένης καὶ οὐκ ὀλίγοι ἄλλοι μέχρι τοῦ Βυζαντινοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ, τὴν ἀστρονομίαν, ἐν ᾗ πλὴν πολλῶν ἄλλων διεκρίθησαν Εὐδοξος ὁ Κνίδιος, ὁ Ἑρατοσθένης, ὁ Ἰππαρχος ὁ Νικαεὺς, τὴν μηχανικὴν, ἐν ᾗ ἔχομεν τὸν πολλὸν Ἀρχιμήδην, τὸν θανατωθέντα κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Συρακουσῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ὁποῦ σῶζονται πολλὰ, τὸν Ἡρώνα τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Κτησίβιον καὶ ἄλλους, τὴν ἱατρικὴν, ἐκπροσωπούμενην ὑπὸ πλείστον καὶ κατὰ σχολὰς διηρημένων ἱατρῶν, ὧν ἐπιφανέστατοι εἶναι Ἰπποκράτης ὁ Κῷος, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποῦ φέρονται εἴκοσι καὶ ἑπτὰ συγγράμματα, ὁ Γαληνός, ὁ Ὁρειβάσιος (ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ). Παρὰλείποντες δὲ τοὺς περὶ μουσικῆς, ἀρχιτεκτονικῆς κτλ. γράψαντας καθὼς καὶ τοὺς περὶ ῥωμαϊκοῦ δικαίου, ὧν πλείστοι Βυζαντινοί, ἀναφέρομεν ἐν τέλει μόνον τὴν σιρατηγικὴν, ἣν μετ' ἄλλων ἐκπροσωπεῖ καὶ ὁ Ὀνήσανδρος, οὗτινος τὸν Στρατηγικὸν ἐξέδωκεν ὁ Κοραΐς.

Περὶ ῥητορείας.

Ἡ ῥητορεία διέπρεψε παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ὅχι μόνον διὰ τὴν φυσικὴν αὐτῶν περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδάζματα εὐφυΐαν, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ ἐλεύθερος αὐτῶν πολιτικὸς βίος εἶχε πολλὴν ἀνάγκην τοῦ λόγου καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ εἰς τὰ δικαστήρια.

Θὰ ὑπῆρξεν δὲ βεβαίως ἑκπαλαί μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἄνδρες ἔχοντες ἐκ φύσεως τὸ χάρισμα τοῦ λόγου, τῆς δὲ τοιαύτης φυσικῆς ῥητορείας οὐκ ὀλίγα παραδείγματα ἔχομεν εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη.

Βραδύτερον δέ, ὅτε τὰ πολιτεύματα ἀνεπτύχθησαν, ἤρχισε νὰ συναναπτύσσεται καὶ ἡ ῥητορική, τῆς ὁποίας ὁ μέγιστος ἀντιπρόσωπος εἶναι αὐτὸς ὁ Περικλῆς. Καὶ δὲν ἐσώθησαν μὲν λόγοι τοῦ Περικλέους ἵνα ἐξ αὐτῶν κρίνωμεν περὶ τῆς ῥητορικῆς τοῦ ἀνδρός δεινότητος, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ λάβωμεν πρὸς τοῦτο πρὸς ὀφθαλμῶν τοὺς παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ λόγους αὐτοῦ, διότι οἱ λόγοι ἐκείνοι εἶναι τοῦ ἱστορικοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ Περικλέους δημιουργήματα, ἀλλ' ἔχομεν λίαν ἀξιοπίστους παλαιὰς μαρτυρίας περὶ τῆς δεινότητος τοῦ ἀνδρός, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θουκυδίδης δὲν θὰ ἐποίησε ἀγορεύοντα τὸν Περικλέα ὡς ἐποίησεν αὐτὸν ἐν τῷ ὄντι δὲν ἦτο δεινός. Καὶ ὁ Κλέων δὲ γινώσκειται ὡς ῥήτωρ καὶ μάλιστα λίαν πιθανῶς λέγων, ἀλλ' οἱ λόγοι του οἱ ῥητορικοὶ ἀπετέλουν

τὴν εἰκόνα τοῦ πολιτικοῦ τοῦ βίου, ὅστις τοσοῦτον ἦτο ἀλλότριος τῆς τοῦ Περικλέους σεμνότητος.

Κυρίως ὅμως ἀρχηγέται καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐντέχνου ρητορικῆς εἶναι οἱ Σουρακοῖσιοι *Κόραξ* καὶ *Τισίας*, καίτις δὲ αὐτῆς ἡ Σικελία.

Ἀνωτέρω ἐδείχθη πῶς οἱ σοφισταὶ συνεδύαξαν πρὸς τὴν διαλεκτικὴν τὴν ρητορικὴν καὶ τίνα ἤσκησαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς καθόλου διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν συγχρόνων, ἡ δὲ ἐπίδρασις αὕτη ὑπῆρξεν ἐπαισθητὴ μάλιστα ὡς πρὸς τὴν ρητορείαν, ἥτις ἔκτοτε εἰσῆλθεν εἰς μέγα καὶ εὐρὺ στάδιον ἐνεργείας.

Τρία δὲ εἶναι τὰ κύρια τοῦ ρητορικοῦ λόγου γένη· τὸ *συμβουλευτικόν* (εἰς ὃ ἀνήκουσιν οἱ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου ἢ ἐν ταῖς βουλαῖς λόγοι, αἱ *δημηγορίαι*), τὸ *ἐπιδεικτικόν* (εἰς ὃ ἀνήκουσιν οἱ ἐπιτάφιοι λόγοι, οἱ *πανηγυρικοί*, καὶ οἱ τούτοις ὅμοιοι) καὶ τὸ *δικανικόν* (εἰς ὃ ἀνήκουσιν οἱ ἐπὶ δικαστηρίου λόγοι, οἱ *δικανικοί*, εἴτε δημόσιοι εἴτε ἰδιωτικοί).

Ὅπως δὲ τὸ δῶμα ἔχει ὠρισμένον χώρον πρὸς διδασκαλίαν, τὸ θέατρον, καὶ ἀπαιτεῖ θεατὰς, οὕτω καὶ οἱ ρητορικοὶ λόγοι, οἵτινες εἶναι τῆς πεζογραφίας τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τὸ δῶμα γένος, ἔχουσι χώρους τινὰς ὠρισμένους, ἐν αἷς ἀπαγγέλλονται, ἢ τοῦλάχιστον περιστάσεις τινὰς ὠρισμένας, καὶ ἀπαιτοῦσιν ἀκρατὰς. Ὅθεν ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς πλήρη καὶ ἐντελῆ κατάληψιν τῶν ρητορικῶν λόγων, οἵτινες δὲν εἶναι εἰς ψιλὴν μόνον ἀνάγνωσιν προωρισμένοι, νὰ γινώσκῃ τις τὰ κατὰ τοὺς χώρους τούτους καὶ τὰ κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας, ἥτοι πρέπον εἶναι νὰ γινώσκῃ τὰ περὶ τῶν τοῦ δήμου ἐκκλησιῶν παρὰ τοῖς πλῆκτοις, τὰ περὶ τῶν δικαστηρίων καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

Πλὴν δὲ τῶν ρητόρων ἔχομεν καὶ τοὺς *λογογράφους*, δηλαδή τοὺς ἐπὶ μισθῷ συντάσσοντας ρητορικοὺς λόγους, οἵτινες πρέπει νὰ διαστέλωνται ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν λογογράφων (ιδ. σελ. 143).

Ἦρχασκε δὲ μάλιστα ἡ ρητορεία (ὅπως καὶ τὸ δῶμα) ἐν Ἀθήναις, ἐνθα καὶ ὁ πολιτικὸς βίος κατ' ἐξοχὴν ἀνεπτύχθη, δι' ὃ καὶ οἱ Ἀττικοὶ ρήτορες εἶναι οἱ ἐπιφανέστατοι πάντων.

Εἶναι δὲ τῶν Ἀττικῶν ρητόρων δέκα κυρίως οἱ δικσημότατοι (ιδ. σελ. 21), οἵτινες ἀποτελοῦσι καὶ τὸν κανόνα τῶν ρητόρων. Τούτων δὲ τῶν δέκα ἔχομεν τοὺς εἰς τὸν Πλούταρχον κακῶς ἀποδιδόμενους βίους κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν· Ἀντιφῶντος, Ἀνδοκίδου, Λυσίου, Ἰσοκράτους,

Ίσκιου, Αἰσχίνου, Λυκούργου, Δημοσθένους, Ὑπερίδου, Δεινάρχου. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν τάξιν θέλομεν καὶ ἐνταῦθα διακλιθεῖν περὶ αὐτῶν.

1. Ἀντιφῶν ὁ Ῥαμνούσιος (480—411) ἐδιδάχθη τὴν ῥητορικὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς του καὶ μετέσχε τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ὀλιγαρχικὸς ὢν, ὅθεν καὶ μετὰ τὴν κατάρτισιν τῶν τετρακοσίων κατηγόρηθαι ἐπὶ προδοσίᾳ ὑπὸ Θηρακένους ἐθνακτώθη. Ἐὰ κατὰ τὴν ὀλιγαρχικὴν μεταρρύθμισιν, ἥς καὶ ὁ Ἀντιφῶν μετέσχε, καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἱστοροῦνται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (8,68). Ἔχομεν τοῦ Ἀντιφῶντος δέκα καὶ ἑπτὰ φρονικὸς λόγους, ὧν τρεῖς εἰναι πραγματικοί, οἱ δὲ ἄλλοι πλῆστοι πρὸς ἄσκησιν. Ἐγραψε καὶ τέχνην *δητορικὴν* ἀπολεσεθεῖσιν. Ἡ γλῶσσά του εἶναι ἡ ἀρχαία ἀττικὴ, οἷα περίπου ἡ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τῶν τραγικῶν. Ὁ Ἀντιφῶν ἦτο κυρίως λογογράφος.

2. Ἀνδοκίδης ὁ Λεωφόρου, ὡς αὐτὸς ὀλιγαρχικός· ὑπῆρξε στρατηγὸς τοῦ πρὸς βοήθειαν τῶν Κερκυραίων σταλέντος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων στόλου, ὡς φαίνεται ἐν τῷ Θουκυδίδῃ (1,51). Βραδύτερον συγκατηγόρηθη μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου ὡς Ἐρμοκοπίδης καὶ ἐφυγαδεῖσθαι κηρυχθεὶς ἄτιμος. Ἀνεμίχθη καὶ πάλιν εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα ἐπὶ τῶν τετρακοσίων καὶ μετὰ τὴν κατάρτισιν τῶν τριάκοντα, καὶ ἐπέμψθη ὡς πρεσβευτὴς εἰς τὴν Σπάρτην. Ἔχομεν πλήρεις αὐτοῦ λόγους τὸν κατὰ Ἀλκιβιάδου (415), τὸν περὶ μυστηρίων, τὸν περὶ τῆς ἑαυτοῦ καθόδου (410) καὶ τὸν περὶ τῆς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους εἰρήνης (393), οἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὰ πολιτικὰ συμβάντα, ὧν μετέσχε. Τὸ ὅρος αὐτοῦ εἶναι ἀφελὲς καὶ φθάνει ἐνίοτε μέχρι ταχύτητος.

3. Λυσίας ὁ Κερκύλου. Ὁ πατήρ του, ἐκ Συρακουσῶν κατερχόμενος, εἶχεν ἔλθῃ ὡς μέτοικος εἰς Ἀθήνας κατὰ προτροπὴν τοῦ Περικλέους, αὐτὸς δὲ νέος ὢν εἶχε μεταβῆ εἰς Θουρίους, ἔνθα ἐπὶ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἐδίωκε διδασκόμενος ἐκεῖ τὴν ῥητορικὴν παρὰ τοῦ Τιτίου.

Ἦτο δημοκρατικός, μετὰ δὲ τὴν ἐν Σικελίᾳ ἥτταν ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τοὺς Θουρίους μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Πυλεμάχου καὶ πολλῶν ὀπαδῶν καὶ κατὰ τὸ 411 ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἔζη ὡς ἰσοτελὴς ἔχων ἀσπιδοπηγεῖον. Ἐπὶ τῶν τριάκοντα ὁ μὲν ἀδελφός του ἐθνακτώθη, ἡ δὲ περιουσία τῶν δύο ἀδελφῶν ἐδημεύθη· ὅθεν κατέφυγεν εἰς τὰ Μέγαρα ὁ Λυσίας καὶ ὅχι ὀλίγον συνετελεσεν εἰς τὴν κατάρτισιν τῶν τριάκοντα, ἐξ ὧν ὁ Ἐρατοσθένης ἦτο ὁ πρωταίτιος τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ του. Δι' ὃ πρὸ τῆς ἀμνηστίας κατηγόρησε τὸν Ἐρατο-

σθένη διὰ τοῦ σωζομένου αὐτοῦ (κατὰ Ἐρατοσθένους) λόγου, ὅστις εἶναι μάλιστα θαυμάσιος δι' ὅσα ἀποκαλύπτει ἀναφορικῶς πρὸς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῶν τότε χρόνων. Ἐγραψε πλείστους λόγους ὡς λογογράφος, ἔχομεν δὲ νῦν τριᾶκοντα καὶ τέσσαρες, ὧν τινες νοθεύονται. Καὶ ἐν τῷ Φαίδρῳ δὲ τοῦ Πλάτωνος ὑπάρχει λόγος τοῦ Λυσίου Ἐρωτικὸς. Οἱ ἀξιολογώτεροι ἐκ τῶν σωζομένων λόγων τοῦ εἶναι ὁ κατὰ Ἐρατοσθένους, ὁ κατὰ Ἀγοράτου, ἡ Δήμου καταλύσεως ἀπολογία, ἡ ἐν τῇ βουλῇ Μεντιθέῳ δοκιμαζομένῳ ἀπολογία, ὁ κατὰ Φίλωνος δοκιμασίας, ὁ κατὰ Ἀλκιβιάδου λιποταξίου, ὁ κατὰ Ἀλκιβιάδου ἀστροπείας, ὁ κατὰ Νικομάχου, ὁ ὑπὲρ τῶν Ἀριστοφάνους χρημάτων, ὁ Ἀρεοπαγιτικός περὶ τοῦ σηκοῦ ἀπολογία, ὁ κατὰ σιτοπωλῶν καὶ ὁ κατὰ Θεομνήστου. Ἡ γλῶσσά του εἶναι καθαρὰ, ἐκφέρει δὲ τὰ πράγματα ἀπλῶς καὶ σαφῶς καὶ δὲν μεταχειρίζεται τροπικὴν φράσιν. Ἐχουσι δὲ πρὸς τοῦτοις ἐνάρχειν καὶ ἡθοποιεῖν οἱ λόγοι του. Εἶναι πιθανοὶ καὶ φυσικοί, τὸ δὲ χαρακτηριστικώτατον εἶναι ὅτι κοσμεῖ αὐτοὺς ἀνυπερβλήτος χάρις.

6. *Ἰσοκράτης* (436-338) μαθητὴς τοῦ Γοργίου, τοῦ Προδίκου καὶ τοῦ Σωκράτους. Ἦτο μᾶλλον διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς, λόγους δὲ δὲν ἀπήγγελλεν ὁ ἴδιος ἕνεκα δειλίας καὶ σωματικῆς ἀδυναμίας. Μεγάλως ἡμεῖβετο μάλιστα ὑπὸ ξένων ἡγεμόνων διὰ τοὺς λόγους του ὁ Ἰσοκράτης, καθὼς καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν του, διότι διάσημος ἦτο παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἡ σχολὴ τοῦ Ἰσοκράτους. Ἐνεκα τῶν πολιτικῶν περιστάσεων ὁ πατήρ τοῦ Ἰσοκράτους Θεόδωρος, πλούσιος ἐργαστασιάρχης, εἶχε χάσῃ τὴν περιουσίαν του, ὅπερ ἡνάγκασε κυρίως τὸν Ἰσοκράτην νὰ ἐργάζεται ἐπὶ μισθῷ. Ἐγραψεν ἐν Ἀθήναις πολλοὺς δικανικοὺς λόγους καὶ ἐν Χίῳ δέ, εἰς ἣν τῷ 392 μετέβη κυρίως ὡς διδάσκαλος, ἔγραψε συμβουλευτικούς καὶ ἐπιδεικτικούς λόγους. Ἀπέθικεν ὑπὸ τῆς λύπης του διὰ τὴν ἀλεθρίαν ἔκβασιν τῆς ἐν Χειρωνεῖ μάχης. Ἐκ τῶν πολλῶν του λόγων ἔχομεν μόνον εἴκοσι καὶ ἓνα, ἐν οἷς διαπρέπουσιν ὁ Πεννηγυρικός καὶ ὁ Πεννηθηνικός. Αὐτὸς ἀπήγγειλεν ἓνα καὶ μόνον, τὸν *Περὶ ἀντιδόσεως*, οὗ τὸ κείμενον ἐσώζετο ἀτελέστατον μέχρι τοῦ 1812, ὅτε εὑρεν ἐν Μεδιολάνοις πολὺ τελειότερον τοῦ λόγου τούτου ἀντίγραφον ὁ Κερκυρῆς λόγιος Ἀνδρέας Μουσταζούδης. Ἡ γλῶσσά του εἶναι ὄχι ὀλιγώτερον τῆς τοῦ Λυσίου καθαρὰ. Ἀποφεύγει ὁ Ἰσοκράτης τὴν ἀπειροκαλίαν τῶν ἀπηρεχιαζομένων λέξεων,

εἶναι δὲ σαφὲς καὶ ἐναργὲς. Τὸ ὄφος αὐτοῦ εἶναι μὲν ὅπως τὸ τοῦ Λυσίου στρογγύλον καὶ συγκεκριμένον, ἀλλ' ὅμως εἶναι καὶ κατὰ-τεχνον. Τὴν σύνθεσιν ἐπιδεικνύει ὅχι φυσικὴν καὶ ἀφελή, ἀλλὰ πεποιημένην εἰς σεμνότητα πομπικὴν καὶ ποικίλην. Ἐπιδιδῶκει δὲ τὴν εὐέ-πειαν καὶ θηρεῖαι μᾶλλον τὸ γλαφυρὸς λέγειν ἢ τὸ ἀφελὸς. Πειρᾶται νὰ περιλαμβάνῃ τὰ νοήματα ἐντὸς περιόδου καὶ κύκλου πολὺ ῥυθμοει-δοῦς καὶ ὀλίγον ἀπέχοντος τοῦ ποιητικοῦ μέτρου, ὥστε καὶ οἱ λόγοι εἶναι πρὸς ἀνάγνωσιν ἀρμυδιώτεροι ἢ πρὸς ἀπαγγελίαν. Ἐπειδὴ δὲ κάμνει φορτικὴν χρῆσιν ῥητορικῶν σχηματίων γίνεται ἐνίοτε καὶ ψυχρὸς. Κατὰ τὸν Κικέρωνα ὁ Ἰσοκράτης εἶναι *pater eloquentiae*.

5. Ἰσαῖος, γεννηθεὶς ἐν Χαλκίδι, ἀλλ' Ἀθηναῖος πολίτης, ἀκμά-σας περὶ τὰ μέσκα τοῦ Δ' π. Χ. αἰῶνος. Τῶν πολιτικῶν πραγμάτων οὐδόλως μετέσχεν, ἐδιδάχθη δὲ παρὰ Λυσίᾳ καὶ Ἰσοκράτει καὶ ἴδρυ-σεν ἔπειτα καὶ αὐτὸς ῥητορικὴν σχολήν. Ἦτο δὲ λογογράφος. "Ἐχο-μεν ἔνδεκα μόνον λόγους τοῦ ἀναφερομένου εἰς ζητήματα κληρονομικᾶ. Ὁ Διονύσιος λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ἀγένους λόγων ἐνὸς ἀσκητῆς ἐγέ-νετο, τοῦ δικανικοῦ, καὶ περὶ τοῦτο μάλιστα ἐσπούδασε. Χαρακτῆρα δὲ τὸν τοῦ Λυσίου κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξήλωσεν».

6. Αἰσχίνης ὁ Ἀτρομήτου (390—314), δεινὸς ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους καὶ ἀσπονδὸς αὐτοῦ ἐχθρὸς, κατήγετο, ὡς λέγεται, ἐκ τα-πεινοῦ γένους καὶ ἦτο κατὰ τὴν νεότητά του ὑποκριτής (τραγωγι-στής). Κατὰ τὸ 348 ἤρχισε τὸ πολιτικὸν του στάδιον καὶ ταχέως ἀνε-γνωρίσθη ὡς ὁ ἡγέτης τοῦ Μακεδονικοῦ κόμματος ἐν Ἀθήναις. "Ἐνεκα τούτου κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Τιμάρχου ἐπὶ προ-δοσίᾳ, ὅτε ἐπανῆλθεν ἀπὸ τῆς πρεσβείας εἰς ἣν εἶχε σταλῆ ὅπως συνάψῃ εἰρήνην πρὸς τὸν Φίλιππον μετὰ τὸν Ὀλυμπιακὸν πόλε-μον, καὶ ἀπολογούμενος εἶπε τὸν κατὰ Τιμάρχου λόγον του. Τὸν Φί-λιππον ὑπεστήριξε καὶ ὅτε ἐσταλῆ ὡς *πυλαγόρας* ἐν τῷ Ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ, ἔβην καὶ πάλιν κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους πρὸς ὃν ἀντεπεξέρχεται διὰ τοῦ ἐγγράφως μόνον ἐκδοθέντος λόγου του *Περὶ παραπροεβείας*. Ὁκτὼ ἔτη μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, ἡττηθεὶς ἐν τῇ δίκῃ ἦν ἐκίνησε κατὰ τοῦ Κτησιφῶντος τοῦ προτείναντος νὰ στεφανωθῇ ὁ Δημοσθένης, ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ ἐξ Ἀθηνῶν. Τότε εἶπε τὸν σωζόμενον κατὰ Κτησιφῶντος λόγον, οὗ ἡ ἀνάγνωσις ἐκ πα-ραλλήλου πρὸς τὸν ἀντίθετον λόγον τοῦ Δημοσθένους *Περὶ τοῦ στεφάνου*

εἶναι κατὰ πολλὰ διδασκαλική. Μόνοι δὲ οἱ μνημονευθέντες τρεῖς λόγοι τοῦ Αἰσχίνου, οὓς ὠνόμαζον οἱ παλαιοὶ *τρεῖς Χάριτας*, σώζονται ἐκ τῶν πιθανῶς δώδεκα, οὓς ἔγραψε. Μετὰ τὴν φυγὴν του ἐξ Ἀθηνῶν ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ῥόδον, ἐνθα ἔδρυσε ξητορικὴν σχολήν, ἣς εἶναι ὁ χαρακτήρ μεσσοῦ μεταξὺ τοῦ αἰτικοῦ καὶ τοῦ ἔπειτα ἀναπτυχθέντος *δαιανοῦ* (σελ. 26).

Ὁ Αἰσχίνης εἶναι ἀτονώτερος μὲν τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ πομπικὸς καὶ δεινὸς ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν λέξεων, δὲν εἶναι δὲ τόσον ἔντεχνος, ὅσον ἔχει φυσικὴν εὐχέρειαν περὶ τὸ λέγειν.

7. *Λυκούργος* ὁ *Λυκούργος* (395—329) ἐκ γένους τῆς Ἀττικῆς ἐπισημοτάτου, μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἰσοκράτους. Ἦτο περιφανὴς ῥήτωρ καὶ πολιτικός, δίκαιος, ἔντιμος, ἀφιλοκερδής. Ἀνῆκε μετὰ τοῦ Δημοσθένους εἰς τὴν ἀντιμακεδονικὴν μερίδα. Τῷ 335 π. Χ. ἔσωσεν αὐτὸν ὁ Φωκίων ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Ἀλέξανδρον παραδόσεως, ἐπὶ μακρὸν δὲ καὶ λαμπρῶς πολιτευθεὶς, καὶ ζῶν ἐτιμήθη διὰ πλείστων τιμῶν καὶ ἀποθνήσκων ἔτυχε δημοσίας ταφῆς. Εἴκοσι περίπου ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του ἐγένετο ψήφισμα πρὸς τιμὴν του, ἐν ᾧ ἐλέγετο νὰ στηθῇ χαλκῇ εἰκὼν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν ἐκάστοτε πρεσβύτατον τῶν ἀπογόνων του νὰ δίδηται σίτησις ἐν τῷ πρυτανείῳ. Τοῦτο τὸ ψήφισμα διέσωσεν ὁ Ψευδοπλούταρχος, ἀνευρέθησαν δὲ ἐν Ἀθήναις (τῷ 1860 καὶ 1862) δύο τεμάχια τῆς λιθίνης στήλης, ἐφ' ἧς ἀνεγράφη. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Λυκούργου ἔχομεν μόνον τὸν *Κατὰ Λεωκράτους*.

8. *Δημοσθένης* Ὁ Δημοσθένης εἶναι ὁ μέγιστος ῥήτωρ τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἷς ἐκ τῶν μεγίστων ῥητόρων τοῦ κόσμου, μετέσχε δὲ καὶ ὡς πολιτικός τῶν πραγμάτων τῆς πατρίδος του κατὰ τρόπον σημαντικώτατον. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δημοσθένους ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ἤθελε νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ἑλλάδος. Οἱ πλείστοι τῶν ἐν Ἀθήναις πολιτῶν διέκειντο μὲν δυσμενῶς πρὸς τὸν Φίλιππον, ἀλλὰ ῥαθυμοῦντες οὐδὲν ἔπραττον ὥπως ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν μακεδονικῶν σχεδίων. Τὰ πράγματα ἔβαινον πρὸς τὴν ὑπὸταξιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅτε ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα ὁ Δημοσθένης.

Ἐγεννήθη ὁ Δημοσθένης πιθανώτατα κατὰ τὸ ἔτος 384, ἦτο δὲ Πικανιεὺς τὴν δῆμον (σελ. 14 καὶ 22). Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο πλούσιος βιομήχανος, μαχαίροποιός. Εἰς ἡλικίαν ἑπτὰ ἐτῶν ἔμεινεν ὀρφανὸς ὑπὸ τὴν προστασίαν κηδεμόνων, οἵτινες ἐσπατάλησαν τὸ πλεῖστον

τῆς πατρικῆς αὐτοῦ περιουσίας. Ἦτο δεκακοτὼ ἐτῶν, ὅτε ὑπὸ τὴν ἐδουλίαν τοῦ ῥήτορος Ἰσάκιου ἠγωνίσθη τὴν πρώτην δίκην κατὰ τῶν κηδεμόνων του, τὴν ὁποίαν ἐκέρδησε μὲν μετὰ παρίευσιν δύο περὶ-που ἐτῶν, ἀλλ' ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπολάβῃ ἕλα ὅσα εἶχεν ἀπο-λέσει. Εἶχε δὲ πολλὰ σωματικὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα πολὺ ἐδυς-χέρκινον τὴν εἰς τὸ ῥητορικὸν στάδιον προκοπὴν του, εἰς ταῦτα δὲ ἀναφέρονται τὰ γνωστὰ ἀνέκδοτα τὰ μαρτυροῦντα τὴν μεγάλην αὐ-τοῦ ἐπιμονήν. Ὅτε δὲ πλέον ἐνόμισεν ἐκυτὸν ἱκανῶς παρεσκευασμέ-νον, ἡλικίαν ἄγων 27 περὶπου ἐτῶν, ἤρχισε τοὺς πολιτικούς καὶ ῥητο-ρικούς ἐκείνους ἀγῶνας, οἵτινες ἐπλήρωσαν 25 ὁλόκληρα ἔτη τοῦ βίου του, ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος. Οἱ λόγοι αὐτοῦ σχεδὸν πάντες ἔχουσιν ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα. Μετὰ τὴν ἐν Χαριωνεῖα μά-χην (338), τῆς ὁποίας αὐτὸς ἦτο ὁ κύριος αἵτιος, περιεπλέχθη εἰς τὴν δίκην τοῦ Ἀρπάλου (ταμίου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἀρπάσας τὰ χρή-ματα κατέφυγεν εἰς τὰς Ἀθήνας) καὶ κατηγορηθεὶς ἀδίκως, καθὼς φαίνεται, ὅτι ἐδικάσθη ὑπὸ τοῦ Ἀρπάλου, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Τροιζῆνα, ὅθεν ἀνεκλήθη εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου (323). Μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἐκβασιν τοῦ Ἀσριακοῦ πολέμου (323-322) ὁ Ἀντίπατρος ἐζήτησε νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν μετὰ τοῦ Ὑπερείδου ὁ Δημοσθένης, τότε δὲ ὁ ῥήτωρ κατέφυγε εἰς τὴν Κκλαυ-ρίαν (Πόρον), ἐκεῖ δὲ ἔπια μόνος του ὑπερεξικοντούτης ὢν δηλητήριον ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν καταδικαζόντων αὐτὸν ἐχθρῶν του (κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 322).

Τοῦ Δημοσθένους σώζονται λόγοι 61, δικιρούμενοι ὡς ἐξῆς:

Α'. Δέκα καὶ πέντε δημηγορίαι (ἀγορεύσεις πρὸς τὸν δῆμον), ἧτοι δώδεκα κατὰ Φιλίππου ἢ Φιλίππικοί, ὁ περὶ συμμοριῶν, ὁ περὶ Με-γαλοπολιτῶν καὶ ὁ περὶ τῆς τῶν Ῥοδίων ἐλευθερίας. Ἐκ δὲ τῶν δώ-δεκα Φιλίππειων τρεῖς μὲν ἀνομάζονται Ὀλυμπιακοί (ὡς ἀναφερόμενοι εἰς τὰ τῆς πόλεως τοῦ Ὀλύμπου πράγματα), τέσσαρες ἰδίᾳ Φιλίππι-κοί, οἱ δὲ λοιποὶ πέντε ἐπιγράφονται περὶ εἰρήνης, περὶ Ἀλονήσου (ὅστις ὅμως φαίνεται ὅτι εἶναι τοῦ ῥήτορος Ἠγησίππου), περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ, πρὸς τὴν Φιλίππου ἐπιστολὴν καὶ περὶ συντάξεως (τῶν δύο τελευταίων εἶναι πολὺ ἀμφίβολος ἡ γνησιότης).

Β'. Δέκα καὶ πέντε δημόσιοι δικανικοὶ λόγοι, ἐν οἷς διακρίνονται οἱ ἐξῆς: κατὰ Ἀνδροτίωνος, πρὸς Λεπτίνην (ὁ δεύτερος κατὰ τὴν ἑξῆς

λόγος μετὰ τὸν περὶ τοῦ στεφάνου), κατὰ Τιμοκράτους, κατὰ Ἀριστοκράτους, κατὰ Μειδίου (μὴ ἀπαγγεληθείς), περὶ παραπρεσβείας (ἀξιολογώτατος) καὶ περὶ τοῦ σιεφάνου (τὸ ἀριστούργημα τοῦ Δημοσθένους).

Γ'. Τριάντον καὶ εἰς ἰδιωτικοὶ δικανικοί, ἐν οἷς πέντε ἐπιτροπικοὶ (κατὰ τῶν κηδεμόνων του) καὶ ὁκτώ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς Ἀπολλοδώρου δίκας.

Ἀποδίδονται δὲ ἀκόμη εἰς αὐτὸν 56 Προίμια καὶ 6 Ἐπιστολαί. Ἐκ τῶν 61 λόγων τοῦ Δημοσθένους νοθεύονται περὶ τοὺς δώδεκα.

Οἱ κύριοι χαρακτῆρες τῆς ῥητορείας τοῦ Δημοσθένους εἶναι πρῶτον μὲν ἡ δεινότης (δύναμις) τοῦ λόγου, ἔπειτα δὲ ἡ μεγαλοπρέπεια, τὸ πάθος, ἡ τόλμη καὶ τὸ φρόνημα.

Οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ ἐχθροὶ πολλάκις διέσπυραν τὸν ἠθικὸν του χαρακτῆρα καὶ πολλὰς μομφὰς ἀπέδωκαν εἰς αὐτόν, ἀλλ' ἡ ἐμπάθεια τῶν ἐχθρῶν του δὲν ὑπερίσχυσε. τοὺνκντίον δὲ οἱ μεταγενέστεροι ἐθεώρησαν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἀνδρὸς ὥσιν πρὸς τὴν ἐξοχὸν αὐτοῦ ῥητορικὴν δεινότητα. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ συμπολιταὶ του 40 ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του, ὅτε πλέον εἶχεν ἀμβλυθῇ ἡ δξύτης τῶν κομματικῶν παθῶν, ἀναγνωρίσαντες τὴν μεγάλην του φιλοπατρίαν καὶ τὰς ἐξόχους πρὸς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσίας του ἱδρυσαν χάλκινον τὸ ἀγαλμὰ του καὶ ἐπέγραψαν εἰς τὴν βάση τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι τὴν πολεμικὴν ῥώμην ἤρνοῦντο μόνον εἰς αὐτόν.

Εἴπερ ὥσιν ῥώμην γνώμη, Δημοσθενες, εἶχες
Οὔποτε ὅν Ἑλλήνων ἥρξεν Ἀρης Μακεδῶν.

9. Ὑπερείδης ὁ Γλαυκίππου Κολλυτεὺς τὸν δῆμον, μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἰσοκράτους, ὁμόφων δὲ πολιτικῶς πρὸς τὸν Δημοσθένη. Παρώξυνε καὶ αὐτὸς τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸν Ἀσριακὸν πόλεμον, μετὰ τὴν ἀτυχῇ ἔκβασιν τοῦ ὁποίου ἔφυγεν εἰς τὴν Αἰγίναν, ὅπου ἐθανατώθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀντιπάτρου (323), κελεύσαντος πρῶτον νὰ ἀποκόψωσι τὴν γλῶσσάν του. Οἱ παλαιοὶ ἀπέδιδον εἰς τὸν Ὑπερείδην 52 γνησίους λόγους, ἐξ ὧν δὲν εἶχομεν εἰμὴ ἀποσπασματικὰ μόνον μέχρι τοῦ 1847. Ἐκτοτε προήλθον διανοχικῶς εἰς φῶς ἐκ τῶν τάφων τῆς Ἀνω Αἰγύπτου πολῦτιμοι παπυροὶ περιέχοντες τοὺς ἐξῆς λόγους: κατὰ Δημοσθένους ὑπὲρ τῶν Ἀσριαλέων (διότι εἶχεν ὁ Ὑπερείδης κατὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Ἀρπάλου κηρυχθῇ ἐναντίον τοῦ Δημο-

σθένους, πρὸς ὃν ἔπειτα πάλιν συνδιηλλάγη), ὑπὲρ *Αυκόφρονος* ἀπολογία, ὑπὲρ *Εὐξενίπου* ἀπολογία πρὸς *Πολύευκτον*, *Ἐπιτάφιος*, κατὰ *Ἀθηνογένους*, κατὰ *Φιλιππίδου*. Ἐκ τούτων ἐντελῶς πλήρεις εἶναι ὁ κατὰ *Ἀθηνογένους* καὶ ὁ ὑπὲρ *Εὐξενίπου*. Εἰς τὸν *Ἐπιτάφιον* ἐγκωμιάζει τοὺς ἐν τῷ *Λαμιακῷ* πολέμῳ πεσόντας καὶ μάλιστα τὴν *Λεωχάρην*.

Ὡς κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ῥητορείας τοῦ Ὑπερείδου ἐθεώρουν οἱ παλαιοὶ τὴν χάριν (οἶονεῖ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δεινότητα τοῦ Δημοσθένους). Ὁ ἰδιωτικὸς αὐτοῦ βίος φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο ἄμεμπτος, καὶ διὰ τοῦτο συχνάκις διέσυρε καὶ αὐτὸν ἡ σύγχρονος κομωφδία.

10. *Δεινάρχος* (361—291) Κορίνθιος μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου. Ἦτο φίλος Δημοτρίου τοῦ Φαληρέως, σφόδρα δὲ μακεδονίζων. Σώζονται δὲ 3 μόνον λόγοι αὐτοῦ, κατὰ *Δημοσθένους*, κατὰ *Ἀριστογείτονος* καὶ κατὰ *Φιλοκλέους*, ἀναιρεσέμενοι εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἀρπάλου. Ἐγράφε δὲ τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐπὶ μισθῷ (ὡς λογογράφος) διότι Κορίνθιος ὢν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀγορεύῃ ἐνώπιον τοῦ δήμου ὡς Ἀθηναῖος πολίτης. Ἐπωνομάζετο δὲ ἄγροικος ἢ κροίθινος (ἐκ μεταφορᾶς τοῦ ἄρτου) Δημοσθένης. Περὶ τοῦ Δεινάρχου πραγματεύεται ἰδίᾳ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ἡ δὲ γνώμη τὴν ὁποῖαν καθόλου ἔχει περὶ τοῦ ῥήτορος φαίνεται ἐκ τοῦ ἐξῆς. Ἔστωσαν λόγοι τινές, λέγει, ἐπιγραφόμενοι τοῦ Δεινάρχου, ἀλλ' ἔχοντες πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τοὺς *Λυσιακοὺς*. Ὁ θέλων νὰ κἀμῃ ἀκριβῆ διόγνωσιν πρῶτον μὲν πρέπει νὰ θεωρήσῃ τὴν ιδιότητα ἐκείνου τοῦ ἀνδρός· ἔπειτα, ἐὰν ἴδῃ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν χάριν ἐκανθοῦσαν εἰς τοὺς λόγους καὶ τὸ ζωντανόν (τὸ μὴ ἄψυχον) τῶν λεγομένων, ἃς εἴπῃ μετὰ θάρρους ὅτι εἶναι τοῦ Λυσίου. Ἐὰν δὲ μήτε τὸ χαρίεν εὕρισκῃ μήτε τὸ πιθανόν, μήτε τῶν λέξεων τὸ ἀκριβές, μήτε τὸ ἀπτόμενον τῆς ἀληθείας, ἃς ἀρήσῃ τοὺς λόγους τούτους μεταξὺ τῶν τοῦ Δεινάρχου. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ περὶ τοῦ Δεινάρχου πραγματείᾳ λέγει ὁ Διονύσιος καὶ τὰ ἐξῆς ἄξια νὰ ἐντυπωθῶσιν εἰς τὴν μνήμην λόγιμα· «Πᾶσι μὲν τοῖς ἀρχετύποις αὐτοφυῆς τις ἐπιτρέχει χάρις καὶ ὥρα· τοῖς δ' ἀπὸ τούτων κατεσκευασμένοις καὶ ἐπ' ἄκρον μιμήσεως ἔλθωσι, πρόσσεστιν ὅμως τὸ ἐπιτετηδευμένον καὶ οὐκ ἐκ φύσεως ὑπάρχον. Καὶ τούτῳ τῷ παρρηγέλειματι οὐ ῥήτορες μόνον ῥήτορας διακρίνουσιν, ἀλλὰ καὶ ζωγράφοι τὰ Ἀπελλοῦ

καὶ τῶν ἐκεῖνον μιμησαμένων καὶ πλάσσει τὰ Πολυκλείτου καὶ γλυφεῖς τὰ Φειδίου».

Πλὴν τῶν δέκα τούτων κανονικῶν ῥητόρων, ἔχομεν οὐκ ὀλίγους ἄλλους περὶ τούτους τοὺς χρόνους ἀκμάσαντας· τὸν *Φαίακα*, τὸν *Καλλίστρατον*, τὸν *Εὐβουλον*, τὸν εὐφυστάτον ἀλλὰ κακοηθέστατον *Δημάδην*, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Δημοσθένους *Δημοχάρην* καὶ ἄλλους.

Πρὸς τὸν Ἀσιανὸν δὲ *χαρακτῆρα* (σελ. 26), ὃν ἴδρυσεν Ἡγησίας ὁ Μάγνης⁽¹⁾ ἀκμάσας περὶ τὸ 300 π. Χ. μετὰ τὴν ἀποτελεῖ *Δημήτριος* ὁ Φαληρεὺς, ὁ τελευταῖος τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων. Ὁ Ἀσιανὸς χαρακτῆρ διέφθειρε τὸ γνήσιον καὶ εἰλικρινές τοῦ ἀττικισμοῦ αἶσθημα καὶ κατέστησεν αὐτὸ ἄγονον καὶ μαλθακὸν καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀνατολικόν. Εἶναι δηλαδὴ ψευδὴς καὶ βεβιασμένη τέχνη, μεταφωτευθεῖσα ἔπειτα καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην.

Περὶ τῶν νεωτέρων σοφιστῶν.

Νεώτεροι σοφιστὰὶ λέγονται κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς παλαιότερους (Γοργίαν, Πρωταγόραν κλ.) οἱ πλάνητες ἐκεῖνοι λόγιοι, οἱ ῥήτορες καὶ αὐτοσχεδιασταί, περὶ ὧν διελάβομεν καθόλου μὲν ἀπὸ σελ. 172 καὶ ἐξ ἧς, ἰδίᾳ δὲ περὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὰ οἰκεῖα τοῦ βιβλίου μέρη. Ἦσαν δὲ οἱ σοφιστὰὶ ἐκεῖνοι προϊόντα τῶν διαφορῶν τῆς Ἀσίας σχολῶν καθὼς καὶ τῆς σχολῆς τῆς Ῥόδου. Εἶναι λοιπόν· ὁ *Δίων* ὁ Χρυσόστομος, ὁ *Λουκιανός*, ὁ *Μάξιμος* ὁ Τύριος (σύγχρονος τοῦ Λουκιανοῦ Πλατωνικὸς σοφιστής), ὁ *Ἡρώδης* ὁ Ἀττικὸς (ὁ κτίσας τὸ ὁμώνυμον θέατρον ἢ μᾶλλον ᾧδεῖον, ἀνακκινίσας τὸ παναθηναϊκὸν στάδιον κτλ.), ὁ *Αἴλιος Ἀριστείδης* (ἐκ τῶν περιφημοτέρων σοφιστῶν τοῦ δευτέρου αἰῶνος μ. Χ. μαθητὴς τοῦ Ἡρώδου), ὁ *Λιβάνιος* (διδάσκαλος τοῦ Ἰουλιανοῦ, τοῦ Ἀγίου Βασιλείου καὶ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου), ὁ *Ἰουλιανὸς* ὁ πικροχάρτης, ὁ *Θεμίστιος* καὶ πλείστοι ἄλλοι. Τούτων δὲ τῶν σοφιστῶν οὐκ ὀλίγα συγγράμματα ἔχομεν, τῶν δὲ μεταγενεστέρων ὑπάρχουσιν ἀκόμη καὶ τινὰ εἰς τὰς βιβλιοθήκας ἀνέκδοτα.

(1) Περὶ τοῦ Ἡγησίου ἰδὲ Φιλίστορος τόμ. Α' σελ. 11.

Ἑπιστολογράφοι.

Εἰς τὸ ῥητορικὸν γένος ἀνάγομεν καὶ τὴν ἐπιστολογραφίαν. Εἰς πλείους ἐκ τῶν διασκήμων ἀνδρῶν ἀπεδίδοντο Ἑπιστολαὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν, πολλάκι δὲ σωζόμεναι (Θεμιστοκλέους, Πλάτωνος, Δημοσθένους κλπ.) ἀπεδείχθησαν ἢ ὑποβολιμαῖαι ἢ τοῦλάχιστον ἀμφίβολοι. Ἐνταῦθα ὅμως δὲν ἐννοοῦμεν ταύτας τὰς ἐπιστολάς, ἀλλὰ τὰς τεχνητάς, ἐκείνας δηλαδὴ, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐπιστολικὴ μορφή ἐκλέγεται ἀπλῶς ἀντὶ ἄλλου τρόπου ἐκθέσεως. Τιοῦτου εἶδους ἐπιστολογράφος (ιδ. σελ. 30) εἶναι ὁ φίλος τοῦ Λιβανίου σοφιστῆς Ἀρισταίνετος (οὗ ἔχομεν τὰς ἐπιστολάς), ὁ Ἦσως σύγχρονος τοῦ Λουκιανοῦ Ἀλκίφρων καὶ ἐκ τῶν Φιλοστράτων ὁ λεγόμενος Φιλόστρατος ὁ Λήμιος.

Χριστιανικὴ ῥητορεία.

Συντομώτατα πραγματευόμεθα ἐνταῦθα περὶ τῆς χριστιανικῆς ῥητορείας, ἂν καὶ τὸ θέμα τοῦτο εἶναι ἄξιον πλατυτάτης ἐιδικῆς πραγματείας. Ἀναγκαιότατον ἀρχήθεν θεωρήθη τοῦτο τὸ γραμματειακὸν γένος εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν διὰ τὴν ἀνάγκην ἣν εἶχε τῆς τακτικῆς διδαχῆς, ἥτις προϋποθέτει τοῦ λόγου καὶ τῆς ῥητορείας τὸ δώρημα. Δι' ὃ λίαν ἐγκαίρως οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες ἐνόησαν τὴν ὠφέλειαν ἣν ἤθελον προσκτήσῃ διὰ τῆς μελέτης τῆς θύραθεν ῥητορείας. Κορυφαῖαι δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν ῥητόρων εἶναι ὁ πολὺλκις μνημονευθεὶς Γρηγόριος ὁ Ναυζιαζηνός, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (γεν. τῷ 354) ἔξοχος ῥήτωρ τοῦ Ἀσιανοῦ ὕψους, Βασίλειος ὁ μέγας. Τῶν ῥητόρων τούτων ἔχομεν πλείστους λόγους καθὼς καὶ ἄλλα ἔργα. Ἡμεῖς δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥητορεὶα κατὰ πάντα τοὺς αἰῶνας ἕως καὶ ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγόν (ιδ. σελ. 33—34).

Θεωρία τῆς ῥητορικῆς καὶ τῶν γραμμάτων καθ' ὅλον

Εἰς τοὺς τεχνολογικοὺς ἦτοι τοὺς ἀσχοληθέντας μὲ τὴν θεωρίαν τῆς ῥητορικῆς ἀνάγεται, πλὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς καὶ ἄλλοι. Ἐκ τῶν ἀξιολογωτάτων εἶναι καὶ ὁ Κλάσσιος Δογγῆτος (τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ ὁποίου εἶναι λίαν ἀμφίβολα καὶ συγκεχυμένα), εἰς ὃν ἀποδίδεται ἡ συγγραφή ἡ Περὶ ὕψους λόγου, ἥτις ὅμως

ἄδηλον ἂν εἶναι τοῦ Λογγίνου ἢ ὄχι. Προήλθε δὲ ἡ εἰς τὸν σοφιστὴν Κάσιον Λογγίνον ἀπόδσις τοῦ βιβλίου ἐκ τῆς ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐπιγραφῆς *Διονυσίου ἢ Λογγίνου*, ἐξ ἧς δηλοῦται, ὅτι ἀμφιβολίαν εἶχον καὶ οἱ παλαιοὶ ἂν ἦτο ἔργον τοῦ Διονυσίου (Ἀλικαρνασσεως) ἢ τοῦ Λογγίνου. Ἐκ τούτου ἐπεκράτησεν ἀστηρίκτως καὶ νῦν ὀνομαζέται ὁ Λογγίνος Διονύσιος.

Ἐν δὲ τῇ λοιπῇ παιδείᾳ ἔχομεν πλὴν μικρῶν τινων προγενεστέρων ἐργασιῶν κυρίως τῶν Ἀλεξανδρινῶν τὰς μελέτας (σελ. 22 καὶ ἐξ ἧς). Περὶ τῶν πλείστων Ἀλεξανδρινῶν εἶχομεν ἤδη εἶπη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καταλέγομεν δ' ἀκόμη τὸν πολυμαθέστατον *Δίδυμον* (ἐπὶ Κασίαν καὶ Αὐγούστου) τὸν λεγόμενον *χαλκέντερον* καὶ *βιβλιολάτῃαν*, μεγάλως ἐργασθέντα εἰς προαγωγὴν τῆς φιλολογίας, ἦτοι τῆς ἀρχαιομαθείας, τὸν *Διονύσιον* τὸν Θρᾷκα γράψαντα γραμματικὴν, τὸν Ἑρωδιανὸν υἱὸν τοῦ ὠσχύτως μεγάλου φιλολόγου Ἀπολλωνίου τοῦ *Δυσκόλου*, τὸν Ἀρκάδιον καὶ ἄλλους.

Εἰδικώτερον ἔπειτα ἐργασθέντας ἔχομεν τὸν *Ἰούλιον Πολυδεύκην* συντάξαντα *Ὀνομαστικόν*, τὸν *Μοῖριον* τὸν ἄττικιστὴν γράψαντα *λέξεις ἁπλῆς*, τὸν *Ἀρμῳιον* (τετάρτου αἰῶνος) περὶ ὁμοίων καὶ διαφορῶν λέξεων, τὸν *Ηούριον* συντάξαντα *λεξικόν*, τὸν *Σουΐδαν* (ἄγνωστον πότε ἀρχίσαντα) ὠσχύτως *λεξικόν*, καὶ ἄλλους πολλοὺς (ιδ. καὶ σελ. 35). Ἡ τριακτὴ δὲ περὶ τὸν ἀρχαῖον προγονικὸν θησαυρὸν ἐργασία δὲν ἔπαυσε παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τοσαῦτα ὅσον τὸ δυνατόν συντόμως περὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Πολλὰ ὀνόματα παρελείφθησαν ὅχι μόνον ἐκ τῶν συγγραφέων, ὧν οὐδὲν ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐκείνων, ὧν ἔχομεν συγγράμματα. Δὲν ἦτο ὅμως δυνατόν ἄλλως νὰ γίνῃ· τόσον εἶναι ἀπερᾶντος ἡ πολυτιμία ἐκείνη προγονικὴ κληρονομία. Ἄς ἔχομεν δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ἵνα πλήρη λάβωμεν ἔννοιαν τῆς ἀκαταπονήτου καὶ ἀδιακόπου διανοητικῆς ἐργασίας τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος ὅτι πολλῶν συγγραφέων οὐδὲ τὰ ὀνόματα ἐσώθησαν οὐδ' ἄλλο ἔχνος οὐδέν, καὶ ὅτι, πλὴν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων, καὶ οἱ ἀνασκαπτόμενοι ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἐλληνικῆς γῆς ἐνεπίγραφοι λίθοι γνωρίζουσιν εἰς ἡμᾶς καὶ νῦν ποιητῶν ἢ συγγραφέων ὀνόματα. Ἔστωσαν ὡς παρ-

(ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛ.)

13

δειγμα, πλὴν ἄλλων πολλῶν, ὁ ἱστορικός Φίλιππος, τὸ πρῶτον γνω-
σθεὶς ἐξ ἐπιγραφῆς ἀναθηματικῆς, ἣ ἔπεται καὶ τὸ προοίμιον ἰωνιστὶ
γεγραμμένον τῆς ἱστορίας του⁽¹⁾, καὶ ὁ ποιητὴς Ἰσύλλος Σωκράτους
Ἐπιδύριος, οὗ πλήρης παιὰν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἀσκληπιὸν
πρὸ εἴκοσι περίπου ἐτῶν ἀνεσχάφη ἐν Ἐπιδύρῳ⁽²⁾.

ΤΕΛΟΣ

(¹) Ἰδ. περιοδ. Ἀθήναιον τόμ. 3 σελ. 273.

(²) Ἰδ. Ἀρχαιολ. Ἐφημ. τοῦ 1895 σελ. 74.

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Ἄβελος 71.
 Ἄβελος 73.
 Ἀγαθός 28. 35.
 Ἀγαθοκλής 93.
 Ἀγάθων 131.
 Ἀγίος Τροϊζήνιος 61.
 Ἀδωνις 39.
 Ἀθανάσιος 33.
 Ἀθηνάγορος 33.
 Ἀθήναιος 30. 166.
 Αἰκντίδης τραγικός 132.
 Αἰλιανός 30. 166.
 Αἴλιος Ἀριστείδης 29. 191.
 Αἰσχίνης 21. 186.
 Αἰσχύλος 15. 81. 107. 115 κ. ἐξ.
 Αἴσωπος 13. 74.
 Ἀλέξανδρος Αἰτωλός 131.
 Ἀλεξίς κωμικός 16. 115. 139.
 Ἀλκιός 8. 13. 28. 88. 95.
 Ἀλκιβιάδης 21.
 Ἀλκιφρων 30. 192.
 Ἀλκιμάν 8. 13. 87.
 Ἀμμόνιος 193.
 Ἀνακρέων Τήσιος 8. 13. 28. 35.
 90. 95.
 Ἀναξάγορας 18. 169. 171.
 Ἀναξίμανδρος 170.
 Ἀναξιμένης Λαμψακηνός 157.
 170.
 Ἀνδοκίδης 21. 184.
 Ἀνδρέας ὁ Κρήτης 98.
 Ἄννα Κομνηνή 36.
 Ἀνταγόρας Ῥόδιος 90.
 Ἀντίγονος ὁ Λοντζῆς 72.
 Ἀντίμαχος Κολοφώνιος 51. 65.
 66. 79.
 Ἀντίοχος ὁ Μέγας 26.
 Ἀντισθένης 19.
 Ἀντιφάνης κωμικός 16. 115. 139.
 Ἀντιφῶν ῥήτωρ 17. 21. 184.
 Ἀντώνιος Διογένης 167.
 Ἀνύτη ἐκ Τεγέας 98.
 Ἀπολλινάριος Ἀλεξανδρεὺς 70.
 Ἀπολλινάριος Λαοδικεὺς 34. 71.
 Ἀπολλόδωρος μυθογράφος 24. 165.
 Ἀπολλόδωρος ποιητής 115.
 Ἀπολλώνιος Δύσκολος 193.
 Ἀπολλώνιος Περργαῖος 181.
 Ἀπολλώνιος Ῥόδιος 23. 66. 67.
 Ἀππιανός Ἀλεξανδρεὺς 31. 162.
 Ἄρατος Σολεὺς 24. 72.
 Ἀριστίνετος 30. 192.
 Ἀρίσταρχος τραγικός 131.
 Ἀρίσταρχος κριτικός 23. 53.

- Ἀριστέας Προκοννήσιος 71.
 Ἀριστείδης Μιλήσιος 167.
 Ἀριστείδης Αἴλιος ἰδ. Αἴλιος.
 Ἀριστίης τραγικός 113.
 Ἀρίστιππος 19.
 Ἀριστόβουλος 24. 157.
 Ἀριστόξενος 180.
 Ἀριστοτέλης 18. 20. 45. 82.
 177 ἐξ. 192.
 Ἀριστοφάνης Βυζάντιος 23. 52.
 65.
 Ἀριστοφάνης κωμικός 15. 16.
 115. 136 ἐξ.
 Ἀρίων Μηθυμναῖος 13. 95.
 Ἀρκάδιος 193.
 Ἀρκεσίλοχος 19.
 Ἀρκτίνος 12. 61.
 Ἀρριανός 31. 162.
 Ἀρχίλοχος 13. 28. 74. 83.
 Ἀρχιμήδης 24. 182.
 Ἀρχύτας 170.
 Ἀστυδάμης τραγικός 130.
 Ἄτταλος ὁ α'. 26.
 Αὐρηλιανός 31.
 Ἀχαιοὶ 115. 130.
 Ἀχιλλεὺς Τάτιος 30. 167.
 Βαβρίκις 27. 74.
 Βακχυλίδης 13. 28. 91. 92.
 Βαρνάβης 33.
 Βασίλειος 34.
 Βίσις 81.
 Βιλαμύβιτις 97.
 Βιλλοαζών 53.
 Βιργίλιος 83.
 Βίων βουκολικός 24. 141.
 Βίων τραγικός 130.
 Βόλφριος 54.
 Γαληνός 182.
 Γερμανικός 73.
 Γεώργιος Πισίδης 74.
 Γεώργιος Σύγκελλος 164.
 Γεώργιος Φραντζῆς 164.
 Γλυκῆς Μιχαήλ 36.
 Γοργίας 173.
 Γρηγόριος ἰδ. Νικηφόρος.
 Γρηγόριος Νεζιανζηνός 34. 74.
 181.
 Γρηγόριος Νύσσης 34. 181.
 Δαμασκενός ἰδ. Νικόλαος Δαμα-
 σκηνός.
 Δείναρχος 21. 190.
 Δημάδης 191.
 Δημήτριος Φαληρεὺς 191.
 Δημόδοκος 41.
 Δημόκριτος 8. 169. 171.
 Δημοσθένης 14. 21. 82. 187 ἐξ.
 Δημοχάρης 191.
 Δίδυμος 193.
 Διογένης Λαέρτιος 30. 72. 166.
 Διογένης Σινωπεύς 19.
 Διόδωρος Σικελιώτης 24. 159.
 Δικαίεργος 168.
 Διονυσιάδης τραγικός 132.
 Διονύσιος Ἀλεξανδρεὺς 98.

Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς 24.159-160. 193.

Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης 181.

Διονύσιος Θράξ 193.

Διονύσιος Λογγίνος ἰδ. Λογγίνος.

Διονύσιος περιγηγῆτης 27. 73.

Διονύσιος ὁ τύρηνος 131.

Δίφιλος κωμικός 115. 140.

Δίων Κάζσιος 31.162.

Δίων Χρυσόστομος 10.29.191.

Ἐζεκίηλος 132.

Εἰρηναῖος 33.

Ἐκχταῖος Μελήσιος 16.144.

Ἐκφραγνίδης κωμικός 135.

Ἐλλάνιος 16 88.144.

Ἐμπεδοκλῆς 13.72.169.171.

Ἐννιος 157.

Ἐπίκουρος 180.

Ἐπίκτητος 32.

Ἐπιμενίδης 71.

Ἐπιφάνιος 181.

Ἐπίχρμος 8.15.115.134.

Ἐρατοσθένης 25.67.73.168.182.

Ἐρμην 59

Ἐρμῆς 33.

Ἐρμείας ἀπολογητής 33.

Ἐρμησιάνης Κολοφώνιος 79.83.

Ἐρμογένης 29.

Εὐβουλος 191.

Εὐγάμμων Κυρηναῖος 61.

Εὐδήμος 180.

Εὐδοκία (Ἀθηναῖς) 71.

Εὐδοξος 182.

Εὐήμερος 31.157.

Εὐήνος Πάριος 81.173.

Εὐκλείδης 24.181.

Εὐμένης 26.157.

Εὐμολπος 11.40.

Εὐνάπιος 30.

Εὐπολις κωμικός 16.115.135.

Εὐριπίδης 15.61.81.113.115.123

ἐξ.

Εὐριπίδης νεώτερος 51.

Εὐσέβιος 33.165.181.

Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης 35.73.

Εὐστάθιος μυθιστοριογράφος 168.

Εὐφορίων τραγικός 130.

Εὐφορίων Χαλκιδεύς 23.26.66.

Ἐφορος Κυρηναῖος 18.157.

Ζηνοβίος 30.

Ζηνόδοτος 23.52.

Ζήνων Ἐλεάτης 170.

Ζήνων Κιτιεύς 170.180.

Ζωναρῆς 36.164.

Ζώσιμος 163.

Ἠγησίτας Μάγνης 191.

Ἠλιόδωρος 30.168.

Ἠρακλείδης Ποντικός 157.

Ἠράκλειτος Ἐφέσιος 8.13.169.

171.

Ἡριννα 13.89.

Ἡρόδοτος 8.14.16.49.144 ἐξ.

Ἡρώδης Ἀττικός 29.110.191.

Ἡρωδιανὸς γραμματικός 193.

Ἡρωδιανὸς Ἀλεξανδρεὺς 31.163.

Ἡρων 182.

Ἡρώδης 134.

Ἡσίοδος 11.47.61 ἐξ. 74.

Ἡσύχιος 35.167.193.

Θαλῆς 168.169.

Θαλήτης Κρής 86.

Θάμυρις 11.41.

Θεμιστίος 29.191.

Θεμιστογένης Συρακούσιος 155.

Θέογνις Μεγαρὺς 12.80.

Θέογνις Τραγικός 131.

Θεοδόσιος 36.

Θεοδώρητος 33.165.181.

Θεόδωρος πρόδρομος ἰδ. Πτωχο-
πρόδρομος.

Θεόκριτος 24.134.141 ἐξ.

Θεόπομπος 18.156.

Θεοφάνης 164.

Θεόφραστος 88.180.

Θεοφύλακτος 36.

Θέσπις 15.113.

Θεστορίδης Φωκεὺς 61.

Θουκυδίδης 17.21.148 ἐξ.

Θρασύμαχος Χαλκηδόνιος 173.

Ἰάλεμος 39.

Ἰάμβελιχος 32.167.

Ἰβυκος 13.90.

Ἰγνάτιος 33.

Ἰέρων 15.

Ἰμέριος 29.

Ἰουλιανὸς παρβατός 29.31.33.
70.191.

Ἰούλιος Πολυδεύκης 193.

Ἰουστίνος 33.

Ἰοφῶν 130.

Ἰππάρχος 96.

Ἰππάρχος ὁ Νικαεὺς 25.168.182.

Ἰππίης 173.

Ἰπποκράτης 8.182.

Ἰππῶναξ 13.84.134.

Ἰσαῖος 21.186.

Ἰσυκράτης 22.172.185.

Ἰσὺλλος Ἐπιδάριος 194.

Ἰωάννης Ἀντιοχεὺς 164.

Ἰωάννης Δαμασκηνὸς 98.

Ἰωάννης Στράβιος 30.83.166.

Ἰωάννης Χρυσόστομος 10.34

Ἰων Χίος 43.81.115.130.

Ἰωσήφ ὁ μνογράφος 99.

Ἰώσηπος 33.161.

Καλλίμαχος Κυρηναῖος 23.66.67.
74.75.82.98.

Καλλίνος 12.77.78.

Καλλισθένης 24.157.

Καλλίστρατος 136.

Καλλίστρατος ποιητὴς 95.

Καλλίστρατος ῥήτωρ 191.

Καντακουζηνὸς Ἰωάννης 36.

Καρκίνος τραγικός 130.

Καρκίνος νεώτερος 131.

Καρνεάδης 19

Κασσιανή 99.

Κάτουλλος 82.

Κέβης Θηβαῖος 33.

Κεδρηνὸς Γεώργιος 36.164.

Κεφαλᾶς Κωνσταντίνος 27.

Κικέρων 25.73.

Κινζίθων 61.

Κλαύδιος Αἰλιανὸς ἰδ. Αἰλιανός.

Κλαύδιος Πτολεμαῖος 31.168.
 Κλεάνθης 180.
 Κλείταρχος 24.
 Κλέων 21.181.
 Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς 30.33.98.
 181.
 Κλήμης Ῥώμης 33.34.
 Κόϊντος Σμυρναῖος 27.67.68.
 Κόλουθος 27.68.
 Κολώτης 181.
 Κόραξ 172.183.
 Κόρινθος 8.
 Κορνήλιος Γάλλος 83.
 Κοσμάς 98.
 Κράτης κωμικός 135.
 Κράτης Μαλλώτης 26.
 Κρατῖνος κωμικός 16.115.135.
 Κρεώφυλος Χῖος 61.
 Κριτίας ὁ ἐκ τῶν τριάκοντα 81.
 131.
 Κτησίτας 17.156.
 Κτησίβιος 182.
 Ἀἴσιος Ἑρμιονεὺς 96.
 Λάχμων 55.
 Λέσχης 12.61.88.
 Λεύκιππος 171.
 Λεύκων κωμικός 137.
 Λιβάνιος 29.191.
 Λίνος 11.39.
 Λιτυέρσης 39.
 Λογγῖνος 30.192.
 Λόγγος 30.167.
 Λουκιανὸς 31.165.191.
 Λουκρήτιος 226.181.

Λύγδαμις 145.
 Λυκομήδης 40.
 Λυκόφρων 23.131.
 Λυκοῦργος ῥήτωρ 21.109.187.
 Λύσανδρος 66.
 Λυσίας 184.

Μάγνης κωμικός 135.
 Μανασσῆς 168.
 Μανουὴλ Φιλῆς 35.
 Μάξιμος Τύριος 29.191.
 Μᾶρκος Ἀδρῆλιος 32.
 Μαρσύας 41.
 •Μελανιππίδης 96.
 Μελέαγχρος 28.
 Μένανδρος 16.115.140.
 Μένιππος 23.
 Μεσομήδης 98.
 Μητροδωρος 181.
 Μίμερμος 12.79.
 Μοῖρις 193.
 Μόρσιμος τραγικός 130.
 Μόσχος 24.142.
 Μουσαῖος 11.40.
 Μουσαῖος νεώτερος 27.67.
 Μοιρῶ 98.
 Νέαρχος 168.
 Νεῖτσε 55.
 Νικάνδρος 23.73.
 Νικήτας Εὐγενειακὸς 168.
 Νικήτας Χωνιάτης 36.164.
 Νικηφόρος Γρηγοράς 164.
 Νικόλαος Δαμασκηνὸς 160.

Νικόμαχος τραγικός 131.
Νόννος Πανοπολίτης 27.67.

Ξάνθος Λυδός 144.
Ξενοκλής τραγικός 130.
Ξενοκράτης 19.
Ξενοφάνης 72.81.170.
Ξενοφών 17.96.153. έξ.
Ξενοφών Έφρέσιος 167.

Ώρίδιος 82.
Όμηρος 44.48. έξ. 96.
Όμηρος Άλεξανδρινός τραγικός
131.

Όνήσανδρος 182.
Όνησίκριτος 24.
Όνομάκριτος 72.
Όππιανός 27.73.
Όράτιος 84.89.
Όρειβλσιος 182.
Όρφεύς 11.40.
Ουάκρων 73.

Παλλάδιος 34.
Πάμφως 40.
Πανζίτιος 25.
Πανύκσις 65.145.
Παρθένιος 83.167.
Παρμενίδης 13.72.170.
Παῦλος 33.
Παυσανίας 31.165.
Πείσανδρος 65.
Πεισίστρατος 21.51.
Περικλής 21.182.

Πέτρος καὶ Παῦλος (οἱ ἀπόστο-
λοι) 33.

Πίγρης 60.
Πίνδαρος 13.22.40.90.92.
Πιττακός 80.
Πλαυνούδης 27.35.
Πλάτων 18.82.169.174 έξ.
Πλάτων κωμικός 115.135.
Πλαῦτος 140.
Πλούταρχος 28.161.
Πλωτίνος 20.32.
Πολέμων 19.157.
Πολύκινος Μακεδών 162
Πολύκινος Σαρδικανός 162.
Πολύβιος 9.24.158 έξ.
Πολυδεύκης ιδ. Ίούλιος.
Πορφύριος 20.32.167.
Ποσειδίππος κωμικός 140.
Ποσειδώνιος 25.168.
Πρατίνος 113.
Πρόδικος 173.
Προκόπιος 35.163.
Πρόκλος ό συγγραφεύς τῆς Χρη-
στομαθείας 32.

Προπέρτιος 82.
Πρωταγόρας 173.
Πτολεμαῖος Κλυδίδιος ιδ. Κλυ-
δίδιος.
Πτολεμαῖος Λάγου 23. 157.
Πτολεμαῖος Φιλάδελφος 131.
Πτωχοπρόδρομος 69. 168.
Πυθαγόρας 170.
Πυθέας 168.
Πύρρων 181.

- Ριανός 66.
 Ρίνθων Τυχροντινός 8.
 Σαπρώ 8. 13. 28. 88.
 Σεξτός Εμπειρικός 32.
 Σέργιος 99.
 Σιμπλίκιος 32.
 Σιμωνίδης Ἀμοργίνος 13. 84.
 Σιμωνίδης Κεῖτος 13.28.81.91.95.
 Σκύλαξ 168.
 Σόλων 11.21.79.
 Σοφοκλῆς 15.81.96.111.112.115
 118 ἐξ.
 Σοφοκλῆς νεώτερος 130.
 Σοφοκλῆς υἱὸς τοῦ νεωτέρου 132.
 Σουίδας 35.193.
 Σουσακρίων 135.
 Σπέρσιππος 19.
 Στασίνοσ 12.61.
 Στράβων 9.25.168.
 Στέφανος Βυζάντιος 168.
 Στήσανδρος 42.
 Στησίχορος 13.74.87.
 Στοβαῖος ἰδ. Ἰω. Στοβαῖος.
 Σύλλας 109.
 Συμεὼν μεταρραστῆς 164.
 Συνέσιος 98.181.
 Σωζομενός 33.165.
 Σωκράτης 18.19.174 ἐξ.
 Σωκράτης σχολαστικὸς 33.165.
 Σωσίθεος τραγικὸς 131.
 Σωσιφάνης τραγικὸς 131.
 Σώφρων 8.134.
 Τάτιανός 33.
 Τερέντιος 140.
 Τέρπανδρος 13.42.86.95.
 Τζέτζης Ἰωάννης 35.68.
 Τίμχιος Λοκρός 170.
 Τίμχιος Τυχρομενίτης 18.157.
 Τιμόθεος 97.
 Τίμων Φλιάσιος 23.
 Τισίης 172.183.
 Τριφιδωρος 27.67.
 Τυρτάιος 12.78.
 Ὑπερίδης 21.189.
 Φαίλαξ 191.
 Φαῖδρος Ζωΐλου 109.
 Φαυκλῆς 83.
 Φερεικράτης κωμικὸς 115.135.
 Φερεικίδης Λέριος 144.
 Φερεικίδης Σύριος 16.71.
 Φήμιος 41.
 Φιλάρμων 40.
 Φιλητῆς Κῶος 23.82.
 Φιλήμων 16.115.140.
 Φιλιππίδης κωμικὸς 115.140.
 Φίλιππος Θεσσαλονικεὺς 28.
 Φίλιππος ἱστοριογράφος 194.
 Φιλίσκος Κερκυραῖος 132.
 Φίλιστος 18.156.
 Φιλόδημος 181.
 Φιλοκλῆς 130.
 Φιλόλοχος 14.170.
 Φιλόξενος Κυθήριος 97.
 Φιλόστρατος ὁ πρεσβύτερος 132.
 165.
 Φιλόστρατος υἱὸς 30.32.166.

Φιλόστρατος Λήμνιος 166.192.	Χείλων 81.
Φίλων 33.161.	Χιονίδης κωμικός 135.
Φιλωνίδης κωμικός 136.137.	Χοιρίλος Ἀθηναῖος 113.
Φρύνιχος τραγικός 113.135.	Χοιρίλος Σάμιος 65.
Φωκυλίδης 12.80.	Χρῦσιππος 180.
Φώτιος 35.167.	Χρυσόθεμις Κρής 40.
	Χωνιάτης ἰδ. Νικήτας.
Χαιρήμων τραγικός 131.	
Χαλκοκονδύλης Νικόλαος ἢ Λαόνικος 36.164.	Ψελλὸς Μιχαήλ 35.36.182.
Χαρίτων 168.	ᾠλὴν 40.
Χάρων Λαμψακηνὸς 144.	ᾠριγένης 33.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ

	σελ
Εἰσαγωγή.....	5

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Α'. Περὶ τῆς ἑλλ. γλώσσης καὶ τῶν διαλέκτων αὐτῆς.....	7
Β'. Ἱστορικὴ ἔποψις τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας.....	10
Α'. Ποιητικὴ περίοδος.....	11
Β'. Ἀττικὴ περίοδος.....	14
Γ'. Ἀλεξανδρινὴ περίοδος.....	22
Δ'. Ἑλληνορρωμικὴ περίοδος.....	27
Ε'. Βυζαντινὴ περίοδος.....	34

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Α'. ΠΟΙΗΣΙΣ.....	37
Προομῆρειος ποίησις.....	39
α'. Περὶ ἔπους.....	43
Περὶ Ὀμήρου.....	48
Ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια.....	57
Κυκλικοὶ ποιηταί.....	60
Περὶ Ἡσίοδου.....	61
Τὸ ἥρωικόν ἔπος ἀπὸ Πεισιστράτου μέχρι τῆς Χριστοῦ γεννήσεως.....	65
Ἡ ἐπικὴ ποίησις μετὰ Χριστόν.....	67
Χριστιανικόν ἔπος.....	70
Τὸ διδασκτικόν ἔπος μετὰ τὸν Ἡσίοδον.....	71
Μυθογραφία.....	74

	σελ.
β'. Περὶ λυρικῆς ποιήσεως	75
1. Ἡ ἐλεγεία	76
α'. Οἱ ἀρχαιότεροι ἐλεγειστικοί	78
β'. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἐλεγειστικοί	82
2. Περὶ ἰκμδικῆς ποιήσεως	83
3. Περὶ μελικῆς ποιήσεως	85
α'. ἡ δωρική (ἢ χορική) λυρική	86
β'. ἡ αἰολική λυρική	87
γ'. ἡ καθολικὴ λυρική	90
Σκύλικ καὶ διθύραμβοι	94
Ἡ λυρική ποίησις παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις	97
Ἡ χριστιανικὴ λυρική	98
γ'. Περὶ δράματος	99
Ὅρισμός τῆς τραγωδίας, μέρη αὐτῆς καὶ δικρίσεις	100
Περὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς μετρικῆς μορφῆς τοῦ δράματος	105
Περὶ θεάτρου	106
Διδακτικὰ τῶν δραμάτων. Χορός. Ὑποκριταί	110
Περὶ τοῦ σατυρικοῦ δράματος	113
Ἱστορία τῆς τραγωδίας μέχρι τοῦ Αἰσχύλου	113
Περὶ Αἰσχύλου	115
» Σοφοκλέους	118
» Εὐριπίδου	123
» τῶν ἄλλων τραγωδοποιῶν	130
Ἡ τραγωδία παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς καὶ τοῖς μεταγε- στέροις	131
Χριστιανικὸν καὶ ἰουδαϊκὸν δράμα	132
Περὶ κωμωδίας	132
Σικελικὴ κωμωδία	133
Ἀττικὴ κωμωδία	134
α'. Ἀρχαία ἀττικὴ κωμωδία	135
Περὶ Ἀριστοφάνους	136
β'. Μέση ἀττικὴ κωμωδία	139
γ'. Νέα ἀττικὴ κωμωδία	139

	σελ.
Περὶ βουκολικῆς ποιήσεως.....	141
B'. ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ.....	142
α'. Περὶ ἱστοριογραφίας.....	143
Περὶ λογογράφων.....	143
» Ἡροδότου.....	144
» Θουκυδίδου.....	148
» Ξενοφώντος.....	153
"Ἄλλοι ἱστορικοί.....	156
Προχρηματικὴ ἱστορία ἐπὶ Ῥωμαίων.....	157
Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι.....	163
Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία.....	164
Συλλογεῖς, βιογράφοι, μυθογράφοι, τεχνοκρίτοι κλπ....	165
Μυθιστοριογράφοι ἢ πλαστῶν ἱστοριῶν συγγραφεῖς.....	167
Γεωγράφοι.....	168
β'. Περὶ Φιλοσοφίας.....	168
Περὶ σοφιστῶν.....	172
Περὶ Σωκράτους.....	174
Περὶ Πλάτωνος.....	175
Περὶ Ἀριστοτέλους.....	177
"Ἄλλαι φιλοσοφικαὶ σχολαί.....	180
Περὶ ῥητορείας.....	182
Περὶ τῶν νεωτέρων σοφιστῶν.....	191
Ἐπιστολογράφοι.....	192
Χριστιανικὴ ῥητορεία.....	192
Θεωρίαι τῆς ῥητορικῆς καὶ τῶν γράμμάτων καθ' ὅλου....	192
Ἀλφραβητικὸς πίναξ τῶν ὀνομάτων.....	194
Πίναξ κατὰ κεφαλαια.....	203

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	27	στίχ.	15	ἀντὶ	α' αἰῶνα	γράφει	γ' αἰῶνα
»	46	»	16	»	διηγούμενα	»	λεγόμενα
»	61	»	16	»	Κρεωφίλου	»	Κρεωφύλου
»	73	»	2	»	Ἀρυνῖνος	»	Ἀβιηνός
»	98	»	1	»	Μυρώ	»	Μοιρώ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Ῥωμαίων κτλ. Ἐν Ἀθήναις, τύποις Φιλαδελφείως 1875.

Γ. Ἰουλίῳ Καίσαρος Ἀπομνημονεύματα ἐμφυλίου πολέμου. Βιβλ. Α' (κειμενόν, μετάφρασις, σημειώσεις). Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Φιλ. 1877.

Περὶ τῆς λατιν. γλώσσης καὶ φιλολογίας παρὰ τοῖς ἀρχ. Ἑλληνσι. Διατριβὴ ἐπὶ ὕψηλῳ. Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Παλαμῆδος 1878.

Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὸ μάθ. τῆς ῥωμ. γραμματολογίας κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ὕψηλῳ. Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Παρνασσοῦ 1879 (ἐκ τοῦ Γ' τόμ. τοῦ περιοδ. συγγρ. Παρνασσοῦ).

Κορινθίου Νέπωτος βίου. Κείμενον μετὰ κριτικοῦ προλόγου. Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Κορομπᾶ 1882.

Συντακτικὸν τῆς λατινικῆς γλώσσης. Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Α. Κωνσταντινίδου. Ἔκδ. α' 1884, ἔκδ. β' 1888, ἔκδ. γ' 1894.

Στοιχεῖα ἑλληνικῆς γραμματολογίας. Ἐν Ἀθήναις, α' ἔκδ. τύπ. Α. Κωνσταντινίδου 1886, β' ἔκδ. τύπ. Λεώνη 1906.

Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὸ μάθ. τῆς λατινικῆς φιλολογίας κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς καθηγεσίας. Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Α. Κωνσταντινίδου 1890 (καὶ ἐν τῷ περιοδ. Ἑστία τοῦ αὐτοῦ ἔτους).

Κοίντου Ὁρατίου Φλάκκου γραμματολογικὴ βιογραφία Λουκιανοῦ Μυλλέρου ἐξελληνισθεῖσα. Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Ἑστίας 1894.

Διορθωτικὰ εἰς Λατίνους συγγραφεῖς. Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Ἑστίας 1897 (ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Α' τόμ. τῆς Ἑπετηρίδος Παρνασσοῦ).

Κριτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ εἰς Ἑλλήνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς. Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Ἑστίας 1898 (ἀπόσπ. ἐκ τοῦ Β' τόμ. τῆς Ἑπετηρίδος Παρνασσοῦ).

Ἀνάλεκτα ἐρμηνευτικὰ καὶ κριτικὰ. Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Ἑστίας 1899 (ἀπόσπ. ἐκ τοῦ Γ' τόμου τῆς Ἑπετ. Παρνασσοῦ).

Γραμματολογικὰ καὶ κριτικὰ in memoriam Luciani Muelleri. Ἐν Ἀθήναις, τύπ. Ἑστίας 1900 (ἀπόσπ. ἐκ τοῦ Δ' τόμ. τῆς Ἑπετηρ. Παρνασσοῦ).

Φιλολογικὰ παρατηρήματα. Ἐν Ἀθ. τύπ. Ἑστίας 1902 (ἀπόσπ. ἐκ τοῦ Σ' τόμ. τῆς Ἑπετ. Παρνασσοῦ).

Ὁδ. Ῥίβκεκ Ἱστορία τῆς ῥωμ. ποιήσεως ἐξελληνισθεῖσα (Βιβλιοθ. Μαρασλῆ) τόμ. Α'. ἐν Ἀθ. τύπ. Σακελλαρίου 1897. τόμ. Β' 1898 — 99, τόμ. Γ' 1900.

Περὶ Διδίου Ἀνδρονίκου Λόγος Πρυτανικός. Ἐν Ἀθ. τύπ. Σακελλαρίου 1902.

Ἐκθεσεὶς Λαοστανείου ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ. Ἐν Ἀθήναις τύπ. Σακελλαρίου 1899, 1901, 1905.

Ἐκθεσεὶς Παντελιδείου ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ. Ἐν Ἀθήναις τύπ. Σακελλαρίου 1906.

Λόγος Πανηγυρικός ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς Ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου. Ἐν Ἀθήναις τύπ. Παλιγγενεσίας 1906.

Θεοδώρου Μόμσεν Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία ἐξελληνισθεῖσα (Βιβλιοθ. Μαρασλῆ) τόμ. Α' μέρ. α', Ἐν Ἀθήναις τύπ. Σακελλαρίου 1906.

Παρατηρήσεις εἰς τὴν Α' Ἐκλογὴν τοῦ Βιργιλίου (ἀνατύπ. ἐκ τῆς Ἑπετηρίδος τοῦ Πανεπιστ.) Ἐν Ἀθ. τύπ. Σακελλαρίου 1906.